8177 t. 1

III

Bibl. Jag.

Historyi prawodawstw słowiańskich część trzecia.

1

Dział I. Wstępny.

Rozdz. I. Pogląd.

§. 1. W każdej ustawie wyrażony jest przedmiot i podmiot prawa, i dany przepis na to, kto, na czem i jak poszukiwać ma swego prawa. Krótko się o tem i w zwykle, zostawując sposób wiekowi swemu odgadywać wyrażać Sędziego rozważnie wydobyć z słów zakonodawcy prawdę, przy pomocy nauki, która wspiera prawnik, uczony nawet. Atoli służyć sądowa. Atoli ... Sługi się obejmu, zamiast się mu ... nada ... wybrać prawo ... stronom poszukującym go. Dowodzie to

... zdobył ... w myśl prawa właściwszy, ... należyć jego przedmiot i pod... ... owodnie to

..., a czem krótko się ... sposób wiekowi swemu odgadywać wy... sędziego rozważnie wy... ... z słów prawodawcy prawdę, ... naukę, idąc w pomoc prawnikom sądowym ... tego atoli musi się i ... odgadnąć ... i na czem ... ma ...

Potwierdził i ... ... ich wzajemny oznaczyć zdołali. Takiż trud a

... widać na wszystkich prawnikach, którzy się po wszystkich narodach i cięższym trudach znaczenie wyrazów persona, res, jus ... potem ... nawet większy w życiu jedności celu ... prawoznawcy. Od

(1) Znaczy po łacinie seorsim, po polsku osobno.

(1)

... sławnych przedmiotu osobie ...

osoba, ... odwiecznych nie wiadomo kiedy wyrazy, (słowo i rzecz) brzmiące zostawiwszy, położyli trzy te komentatorzy za ... rzecz i z nim dwa inne ... rzecz i rzecz, ...

pod imię ...

odrębne dla przedmiotu i podmiotu prawa nazwy, co wyjątkowo okazało się potrzebny.

ktory im pierwszeństwo przed innymi dawał stanem. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ [illegible] Dostojnicy ludziom:

niem miejsca u Niemców i Germanów widzili się u [illegible] przez zasługę, przychodzili do najwyższych [illegible] Drezjenców zacni zrowie i. stawali się szlachtami ludźmi u Rzymian ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~Z wielą zgoła w Rzymskiem~~

przyjaźnie nawet nie nie znał czyli ten kto się wołuje nie uwadzić, ludzież obywatelem i od naczelnika rodu swego niezawisłym nie być członkiem. Wszystko w naczeniu [illegible] było prawa.

Szlachta libertatis cio- [illegible] familiae. Por. Bosson. pod wyr. status coadj. O Niemcach zobacz 377. 378. 466. I. tego dzieła.

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wszystkie, ~~[illegible]~~ ~~wyrażano się w jakiejkolwiek ich~~ ~~[illegible]~~ osobiście ~~wymaga~~ ~~[illegible]~~ przez ~~[illegible]~~ łazać w ustawie musiano się do [illegible] -nych uciekać i [illegible] ~~[illegible]~~ dopóki nauka nie wyrobiła im stanowiska pewnego. Tułać przez ~~[illegible]~~ ~~wyraz~~ [illegible]

w ~~[illegible]~~ znaczeniu ich ~~[illegible]~~ w pomoc przez wyrazy inne i dał mimowolnie gruntować wyo[illegible] jasnego jak słońce prawa.

Rozdz. II. Osoba.

§ 2. Osobno mieszkali, według Nestora, Polanie odrębnie osobno ~~[illegible]~~. rodami żyjącemi też. Tedy ~~[illegible]~~ te były ~~[illegible]~~ a następnie, po- Osoby ~~[illegible]~~ ami naprzód ~~być~~ ziemowe, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wyszczególnieniu na jak wskazanym w tej pie poprzedzającym przejęciu pojedynczymi. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

Będąc oba rodzaje osób równymi sobie w obliczu ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sądu, nie dzieliły się na stany, mając wszystkie stan jeden. Inaczej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ się rzecz miała, gdy osoby te, jak ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ powiedzieliśmy, i posłowały, czyli urzędy pełniły publiczne. Wtedy bowiem

Urzędnich dzieła [illegible] domach, mówić o rodach, ~~[illegible]~~ plemionach, gminach i państwach: gdzie się powiedziało, że w ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ postępu towarzyskiej społeczności w politycznem znaczeniu, zaczęto przyznawać prawo stanowości tym jedynie osobom które miały głos ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ obradach publicznych. Wielorakiego w[illegible] ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w rzymskiem prawie wyraz status znaczenie stawiąc ~~jedynie~~ politycznie dawnym, w zastanawiających tylko znaczenie stawiąc

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

stadając stan, i stanownikami, stannikami nazywające według wyrażenia się ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ też ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ się ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

według wyrażenia się serbskiego (§. 12. 28. 177 196) statutu po- ~~[illegible]~~ się, i celowały nad ~~[illegible]~~ spółobywatelów osobnym ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~jedno~~ którego nazywało stanem według ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (§. Nie miały więc stanu osoby odtąd ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ choćiż i one prawadze, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wykonywały, dając bliczne funkcje ~~[illegible]~~ publiczną. Takie świadectwo ~~[illegible]~~ mając majączą ~~[illegible]~~ prawa (§. 91. 96. K. S. C.) według wyrażenia się serbskiego, który też, jak dawała czeladź, oraz, klasztor, osobne ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ rzecz (§. 15. stat. Dusz. mowi, niewolę ~~[illegible]~~ obrady. (§. 15. stat. ~~[illegible]~~ publiczne narodu naśladując wyrazów) ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ Jeszcze w Niemczech 1545 stan dopiero ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

§. 3. Wiele więc u niemieckiem ~~[illegible]~~ a więcej jeszcze w rzymskiem prawie znaczący wyraz status nie miał miejsca w słowiańskiem. Rzymski servus a niemiecki Knecht stali na równi, osobami nie będąc (1). Kto się wolnym nie urodził u Rzymian ~~[illegible]~~, a do tego obywatelem i od naczelnika rodu niezależnym nie był, u Niemców ~~[illegible]~~ wszelkiem, ten nie miał stanu (2). Kto u Niemców w swojej urodził się kaście, musiał ~~[illegible]~~ w niej pozostać na zawsze; a kto sługą był, albo się do osoba-władnych (Hörige) liczył, albo stał politycznie niżej od pana swojego (3). Ale słowiańskie sługi nigdy nie były rzeczą, ruchomie, zbywanem nowandrkości, jak niżej powiemy, prawa wyjąwszy. Zawsze one ~~[illegible]~~ jak z poprzedzającego domu wiadomo, ~~[illegible]~~ stał ~~[illegible]~~ na tymże politycznego ~~[illegible]~~ prawa co pan jego ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ stopniu.

§. 4. Jednego stanu będąc ~~[illegible]~~ osoby ~~[illegible]~~ czyli nie dzieląc się według stanu, nie mogą też być podług płci, wieku, zdrowia, obyczajów, religii dzielone (4). ~~[illegible]~~ Są atoli pewne w prawie ~~[illegible]~~ przywiązane do płci żeńskiej, dzieci i starców osobliwości, co stronę obyczajową narodu malując, zniewali nas do rozważenia rzeczy tej zbliska

(1) Grimm Rechtsalt. 342. następ.

(2) Tak zwany status libertatis, civitatis, familiae, o czem Bryllowaista p. w. status, conditio pow.

(3) Porown. I. 4. 377. 378. 466. tego dzieła.

(4) Tak dzieli je J. W. Bandtkie w "Prawie prywatnem polskiem" str. 3. i następ.

3.

§. 5. O kobietach rozwodziłem się już wielekroć, uważa-
jąc je z obyczajowej strony (1) i pozostaje więc obejrzeć je ze strony
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~o nich~~ ~~że~~ ~~[illegible]~~ prawnej, i uważyć,
~~[illegible]~~
że jeżeli w używaniu prawa ~~[illegible]~~ stały niżej od mężczyzn,
~~[illegible]~~ pochodziło to z ~~[illegible]~~ ~~płci~~ przyczyn naturalnych lub zewnętrznych wpływów,
~~[illegible]~~ (bynajmniej zaś z ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ poniewierki płci niewieściej opinią
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ narodu wyrobionej. ~~[illegible]~~
Żadnego bowiem ludu słowiańskiego prawo nie poniewierało niewiasty, nie
mając jej ~~uważało~~ ~~płci~~ ~~[illegible]~~j za rzecz jak skan-
dynawskie (2), ani jej jak germańskie wespół z krewnych ~~[illegible]~~ ~~w~~
stowarzyszeniem pod ciągłą ~~nie~~ poddawało jako opiekę,
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Niewiasta słowiańska ~~[illegible]~~
~~do~~ sprawowała nawet ~~[illegible]~~ najwyższe rządy kraju, była
świadectwo dawała w sądzie, a gdzie jak na Rusi nie nosiła na sobie
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ powszechnego charakteru poli-
tycznego sama nie wadziła ją niewiasta uległość od mężczyzn (3). ~~[illegible]~~ nie mniej. a powszech-
To też z powodu takiego jej charakteru. ~~[illegible]~~ nie niewiast stała
~~[illegible]~~ ~~płci niewieściej~~ Pola-
ków, Serbów i Węgrów, ~~a~~ lubo z przyczyny wpływu
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ie ~~[illegible]~~ ograniczają dziedzictwo płci żeńskiej
niemieckiego prawa ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ na rzecz mężczyzn.
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~płci~~ ~~tej~~ opiekował
~~płci niewieściej~~ Aż do pójścia za mąż
się dziewicą ród. Gdy żoną została mąż, a gdy
owdowiała miał nad nią pieczę przez nią samą
sądownie wybrany na to opiekun. W braku jego
prawa się nią ale w pewnych tylko przypadkach ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ opie-
kowało wyłącznie. ~~[illegible]~~ O
powodach wysokiego tego stanowiska płci nie-
wieściej ~~w~~ ~~[illegible]~~ ~~objawiłem~~ mniemanie swe w
§. 473. dzieła tego objawiłem.
Prawo rozciągało też

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ swą pieczę) nad niedołężnemi osobami ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
biednemi starcami: samych też kalekami ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (bynajmniej. I nie było tego potrzeby, gdyż
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sędziwości wieku od używania
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ które ich z pod opieki wyzwalały, tych zaś) ~~od~~ ~~nie~~-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ oznaczywszy, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~nia~~ praw politycznych i prywatnych nie usu-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wała ~~[illegible]~~. Owszem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
najmniej. To też ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ siłą ~~[illegible]~~ fizyczną i moralną wsparta-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ mu słowianowi dawała prawo do ~~[illegible]~~ czynnego w rządach
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ kraju udziału, z kąd też kmieć a starzec
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ znaczył jedno u Czechów i Polaków (3). ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Starca którego
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ siły opuściły dawano, według zeznania

---

(1) w Polsce I. 84. i w wstępn. dzieła tego tomach, w Piśmienn. I. 149.

(2) Phillips Deutsch. Gesch. I. §. 12.

(3) Pr. R. §. 10 każe dać za świerdi i kołop 5. griven a za wołu 6. griven. Porówn. też §. 22 II. tego dzie- ła.

~~[illegible]~~ w Piśmien. ~~[illegible]~~ 149. Po- §. 473. ~~[illegible]~~ tego

~~Phillips Deutsch.~~ Gesch. 12.

~~[illegible] [illegible] na co słownik Jungmana dostarczy dowodu. Atoli ten co go siły opuściły starzec, nie bràvar już udziabł w prawie bywać, według zeznania Helmolda~~

~~[illegible] sługi [illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible] od składania~~
~~świadectw w sądzie [illegible] jak to w ojczystem~~

~~i niemieckiem prawie, nie wyłączona była. Dziś ta w prawdzie ludowej pieśni dzieci jej w poczet czeladzi, [illegible] [illegible] [illegible] i męża swego gospodarzem czyli panem nazywać każą, ale i jej samej tytułu pani nie odmawiają, i w rodzie już po bracie naznaczają jej miejsce. Ani od obrad publicznych ani od składania świadectwa nie wykluczają~~

~~[illegible]~~ Helmolda II. 12. i ~~[illegible]~~ spadkobiercom jego do pielęgnowania, którzy ~~[illegible]~~ mu obowiązani byli dać ~~[illegible]~~. Zwyczaj więc (zabijania starców) dzieciobójczym Drugim Amerykanom a słowiańskim Rzymianom, Litwinom i Skandynawom własny, i przez nich w północnej Germanii upowszechniony, (4) nie był [znany naszym przodkom ~~[illegible]~~ wpływowi ~~[illegible]~~ Szwedzi, Duńczycy i Islandczycy, wciąż wszczy pod opiekę kobiety, ~~[illegible]~~ przenieśli je do używania z powszechnej własności, że najlepszą części spadku najmłodszemu zostawiali z synów (4), i t. p.

~~[illegible] nie tylko szlachcic lecz nawet chłop sługę posiadać miał, jak w §§. 16. 126. 127. [illegible] poprzedzającego wyłożymy, [illegible] [illegible] od [illegible] [illegible] bo [illegible] za porównanie, co wpływowi na obyczaje narodu zachodnio-europejskiego państwa przypisać należy~~

[za rzecz ~~uważaną~~ lub nie zasługującą na uwagę ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ istotę, jak rzymskie i niemieckie przepisywało prawo, uważaną nie była). Prawa rodowe i postępowanie sądowe niżej rozwinąwszy, wyjaśnimy to. Ostatnie krańce lat żywota ludzkiego, młodości i starości zwracała uwagę prawa na siebie. Najmłodszy z synów miał przy rozdziale dziedzictwa pierwszeństwo przed starszemi braćmi.

[jak dotąd lud około Bezrzecza (miasteczko leżące blisko ujścia Sanu do Wisły) mówi (3), „od prawęż" co znaczyło że ~~[illegible]~~ żywcie a po śmierci pogrzebać powiązani byli.

§. 6. Lubo sługa, jak wyżej i w poprzednim mówiłem to nie, ~~miał~~ ~~para~~ ~~[illegible]~~ stała lub mógł stać we względzie politycznego prawa na równi z swoim panem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i gdy gdy atoli w domu za niższego uważany ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ każdy gospodarz bez różnicy ~~[illegible]~~ poczytywał

(3) Rojęckiego Wykopaliska lib. Grym. R. Alt.

(4) Porown. tego dzieła I. s. 411. 414. Dahlmann II. lib. 292. 278. i w dodatk. Gejer I. 264.

~~[illegible]~~, że ~~[illegible]~~ ~~pierwszy~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ sobie za ubliżenie, ~~[illegible]~~ się przez pokrewieństwo z swoim

~~[illegible]~~ szlachcicem, ~~[illegible]~~, jak dobrym nawet i dobrego rodu, jak

~~[illegible]~~ się nie ~~[illegible]~~ używając szczególnie (II. 102. 103) ~~[illegible]~~ janakiem. to i wszystko za tem że ~~[illegible]~~ Powód zasady tej w wyobrażeniu stosunek ~~[illegible]~~ rodzinny.

Tak więc gdy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ rodzinny nie łączył pana a sługę, więc też gdy z własnej lub pańskiej ~~[illegible]~~ winy co zbroił, do pana a nie do sługi ~~[illegible]~~, według st. 27. 40. wielkopolskiego i małopolskiego ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

go ~~[illegible]~~ szadała, płacił pokrzywdzony. Z tego powodu ~~kary~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~go~~ za ~~pana~~ też żadnej kary, a osobliwie bezecność pociągającej za sobą, nie ponosił zań, ilekroć rozkazowi pana ulegając działał wbrew prawa. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Niesfornego, władzy rządowej nie uległego, mężczyznę karała uznana ~~[illegible]~~ utratą czci (była starodawną raz, dziś czystą), która ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

odjęcie praw obywatelskich, ~~kary~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, jak ~~[illegible]~~ rzeczoną karą obłożonego ~~[illegible]~~ sobą hańbą ~~[illegible]~~ infamisem (1), ~~[illegible]~~ fołem ~~[illegible]~~ famisem, ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ u Czechów raz czyniła ~~[illegible]~~ hancfołem (1). Takąż karę ucho- ~~[illegible]~~ hancfołem czeski książę na-ni karał r. 1110. Władysław znakomitym Prażanitom, a Władysław książę łucki, który wtedy w Czechach miał panować w Czechach, Bolesław zaś pogroził niż paniom czeskim, Bolesław zaś miał na Śmiały król polski wykonać ją miał na swoich zbiegłych ziomkach, które niewieściuchami nazywał, swoim zdanem dalsze mężom (2). Obaczymy w następnym czasie dalsze wodzenie tej kary, i ścisły jej z ~~[illegible]~~ klejnotem szlachectwa związek.

współwinnictwo Zawiszy na życie monarchy podejrzanego, ale nie przekonanego,

(o prawie) ~~[illegible]~~ ~~karnemu~~ osobliwie prawu ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wykonywającego, z uczynionego zarzutu ~~[illegible]~~ oczyszczającego się, dalej nie czyniącego zadosyć ~~[illegible]~~ krzywdzie wyrządzonej

(1) ~~[illegible]~~ Niemieccy x. u króla kronikarze wspominają o karze noszenia ~~[illegible]~~ na swym grzbiecie mającego psa (Hund) za karę, Biede (Hund)-(Volle): zkąd Hundsfott, hancfot. Verfolgen, zkąd hancfot. Grzym N. All. 715. ~~[illegible]~~

(2) Kosmas 25. 26. 244. Vita s. Stan. 349.

sobie za ubliżenie bożyć się przez małżeństwo z swoim służebnikiem, dobrym nawet i dobrego rodu, jak się pierwsi wyraziły szczególnie (II. 182-183) junakiem, przeto z wyobrażeń tych ukształtowała się zasada, że ~~nigdy~~ pan a sługa nie mogą się nigdy zlać w jedną osobę, podobnie, jak się w nią zlać może i powinien syn a ojciec. Z rozwoju zasady tej wypadła znowu że pan za sługę a sługa za pana nie odpowiadał, ilekroć każdy z nich w/ na swą rękę działał. To też ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sługa obwa-ni~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~pod [illegible]~~ pana ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~nie [illegible]~~ stawający nie odpowiadał za rany które jego przeciwnikowi zadał, lecz pan który bój rozpoczął. To też ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~ludzie [illegible]~~ jeżeli komu przewinił sługa ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~nikt nie~~ wolno było przya-resztować mu zasługi u pana, zwłaszcza gdy ~~[illegible]~~ ~~sam~~ był gołotą, to jest prócz zasług innego majątku nie posiadał (1). Raz jeszcze o tem, zbiorową osobę niżej rozważając, pomówimy.

§. 7. Niesforną władzy sądowej nie ule-głą i przeciw karnemu osobliwie prawu wykraczającą osobę, a z uczynionego zarzutu nie oczyszczającą się, wreszcie nie wynagradzającą za wyrządzoną krzywdę, karała ustawa utratą czci (2), która jej skazanego na tę karę

---

(1) Tak wyrozumiewam §. 23. stat. wiślic. z §. 40. stat. mazow. porównanego. W §. tym czytamy famulus qui dicitur Gołomęża. Jestto drugie przyp. od Gołomęż za Gołomenk, który znowu z czeskiego Holomek, oznaczającego ubogiego (lubo nie zawsze, porównaj Pie 47-52. Pr. z. C.) powstał. Porown. słownik Jungm. p. w. Holomek. Lepiej g. w. Bandtkie zdaniem mem uczynił gdy do tekstu wyraz gołota niż Helcel który gołomęża przyjął.

(2) Cześć starod. wyraz, dziś cześć.

od udziału politycznego prawa usuwała. Płeć piękna, za złamanie wiary małżeńskiej utracała cześć, podpadając w Polsce i w Czechach pod osobliwszą którą wnet opiszemy karę. W ogóle więc trzeba do uważenia, że "infamisem" jest być i dalej zwane homagium nie tracił, że na "żadną powieść" (niesławę) bądź mężczyzna bądź kobieta, jak się polskie, węgierskie i czeskie wyraziło prawo (1), nie zasługiwał, kogo godnym być kary wydawa lub wyrok niewinnej sędziego. Sami tylko polscy i czescy kronikarze opisują tę karę. Powiada Długosz I. 882. że rody ~~[illegible]~~ Nałęczów i Zarembów z Niemiec do Polski przybyłe, z popadłszy w porozumienie że się z Margrabiami brandenburskiemi (von Brandenburg) na życie króla Przemysława spiknęły, miały sobie wzbroniony przystęp do rycerskich szeregów i utracić prawo nazywać się na miał szaty materyi czerwonego koloru; który to zakaz dopiero cofnął Kazimierz Wielki. Mówi Tomasz, że była kara hancfochą się nazywająca (2), którą w IX wieku czeskim paniom zagrozić miał Władysław, a w XII. wykonał ją na znakomitych Prażaninie Władysław Książę. † Wcześniej o lat kilkadziesiąt pociągnął pod tę karę polskie szlachcianki Bolesław Śmiały.

~~§ 7. Nie jednostkami tylko lecz i powszechnościami (communitas) były i dotąd są rody, co się po dziś w bordonach wojskowych wykonywa na Węgrach. Stał na jego czele, jako pierwszego komunii zawiadowca, ojciec i "matka" by przyrodzony lub wybrany na to, by przewodniczyć domowi czyli rodzinnemu majątkowi, i rozwodzić dochodzących się członków rodziny lub wróżbić o nim dochodzącą wiarę. W takim atoli przypadku nazywał się gospodarz na to, że zmiany z urzędu ustalić musiał na innemu przewodnictwa rodzinie. Co właśnie charakteryzowało słowiańskie rody,~~

---

(1) Porówn. statut. wielk. §. 21. 29. tudzież treści i statuty wisl. §. 25. 34., r. 1270. u Fejera V. 1. str. 89, tudzież §. XXVIII. LXXIII. M. C. Serbski statut i Prawda Ruska, nie mówiąc o bezecieństwie.

(2) Według przepisów germańskiego prawa, winien był winowajca nieść na grzbiecie psa (Hund) wyjętego za łapy (Stolle), Grymm Rchtt. 715. u stępu. Stąd szlachcic taki Hundesfott hancfoh, nazywał się. Kobietom przystawiano do piersi szczenięta (Kosmas 25. 26. 244). Taką karę panie polskie z rozkazu Bolesława Śmiałego poniosły (vita s. Stanisl. 349)

uczyniła je do ~~podległości~~ t ~~na~~ rzymskich gentylosów i ~~[illegible]~~ niemieckich wasalów podobnemi, sądzić od oba, właśnie przez prawo wyboru i nabywanie własności odróżniało je wręcz. ~~[illegible]~~ ~~albowiem oddzielnie [illegible]~~

Brał patrycyusz rzymski ~~opiekę~~ i zwierzchni lennik niemiecki opiekę nad klientami i wasalami prawem spadku, ~~którzy jeżeli [illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~nie~~ ~~posortowała~~ ~~tym~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ chodziło co do niewolników ~~[illegible]~~ poddanych, którzy do rodu należąc, usunąć się od niego samowolnie nie mogli wcale. Atoli ludzie ci nie mieli rodu czyli mówiąc po naszem nie uważali się za szlachtę

a ci poddawali się jej chętnie, by nabywać i zdobywać pod jego szczytem majątku, by ~~[illegible]~~ ~~do~~ zależąc od niego, mieć znowu ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~na~~ drugich zależnemi od siebie, i albo w razie potrzeby dzielić się z nim władzą wspierać go ramieniem wasalów swoich. Miało to wpływ na prawo polityczne ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~więc~~ Stanów, ale w prawie tem sama tylko szlachta i ten lud co siedział na woli brał udział na rzecz matki ojczyzny: lud będący w niewoli i poddaństwie z klientem się i wasalem biernego stanu stykał bardzo blisko. Nie mógł albowiem ~~opuścić~~ dowolnie ani opuścić rodu ~~[illegible]~~ (gentis emptio) ani ~~z~~ porzucić wasalstwa, prawem do obu będąc przykuty.

7

§. 8. Prawo uważając za osobę zbiorową nie tylko ród, plemię, gminę, lecz i dom każdy, i owszem wszelkie zgromadzenie publiczne, jakiemi były ‡ wiejskie i miejskie osady, klasztory, i t. p. które ~~[illegible]~~ radę (szczeg. za gniazd. mówi §. 15. Szach. Dusz.) jak wzór rodów i plemion ~~[illegible]~~ zgromadza—ły, kładło ~~[illegible]~~ ‡ ~~[illegible]~~ ~~obowiązek~~ ~~[illegible]~~ należytości swej na osobach ~~[illegible]~~ w skład jego wchodzących ~~[illegible]~~ poprzeklinać. Musiał ~~[illegible]~~ więc ~~[illegible]~~ zeznawać czy one ~~[illegible]~~ ~~obowiązkami~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

swój sąd czyli (jak Prakt. Magd. 45. mówi, wyrazu na to od staroż. języka pożyczywszy) swej sądancyą, do jego prawne ~~[illegible]~~ musiał / dorzeczany ~~[illegible]~~ im przewiadczyć porządę; musiał nim mają lub niegdyś zamieszkanie w ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wiady, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przyjmować aversa kładzione na fundusze ~~[illegible]~~ sług domowych, ~~[illegible]~~ a nawet jeżeli ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ był dworskiem a nie ~~[illegible]~~ ziemskiem, jak we §§. 112. 156. tomu poprzedzającego wrzekłem, był ~~[illegible]~~ sługa prawem, płacić za niego długi. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ jego ~~[illegible]~~ gospodarz ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ albo odpowiadać ~~[illegible]~~ albo ~~[illegible]~~ niewolnicy, nie od ~~[illegible]~~

~~bezwnie prawem szwedzkiej wzgl. z samem nie być związani. Tak więc w myśl tego co się w §§. 112. i 156. tomu poprzedzającego i wyżej w §. ~~[illegible]~~ wrzekło, nie mógł być za długi pańskie więc ~~[illegible]~~ ziany sługą ~~[illegible]~~ pod ziemskiem prawem żyjący, a mógł i powinien był osobnie swej odpowiadać sługa poddany.~~

‡ się też na wspólną

‡ nań sakiś sam ~~[illegible]~~ obowiązek jaki miała osada i t. p. Dom więc był oraz przytułkiem dla starców, ~~[illegible]~~ niekiedy i dzieci rodzinnych których ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ jak pielęgnował, ~~[illegible]~~, a o tem w §. 219. tomu poprzedzającego ~~[illegible]~~ wyliczmy. ~~[illegible]~~. Winien też był nieść pomoc każdemu kto

‡ zwykle z jednej ~~[illegible]~~ krwią podzielonej z sobą lecz prawem co do majątku rozdzielonej składającej się rodziny (tak zwani niedzielni czyli niepodzieleni i dzielni) będąc niby małą powszechną,

§. 9. Za czasów ludowych dzierżać czyli ~~[illegible]~~ człowiek posiadać ~~[illegible]~~ swój udział dany sobie przez gminę. ~~[illegible]~~ Za czasów monarchicznych trzymać na własność ~~[illegible]~~ komu go jąć dla siebie dozwolił panujący w kraju książę. Stąd majątek dalej nazywał się imenie (imię) i dotąd się tak u wszystkich Słowian obrządku greckiego zowie. U Czechów w XIII a u Polaków w XIV wieku (znaczyło imię dobra nieruchome wiejskie i miejskie ~~[illegible]~~, zaczęło w XV. i ruchomości ~~[illegible]~~ me znamionować. Stąd znowu powstała stojącego a idącego, ~~[illegible]~~ czyli ruszającego się a nieruszającego imienia różnica (1); stąd też bydło i pieniądze imieniem zaczęło nazywać (2), co ~~[illegible]~~ dało powód do błędnych ~~[illegible]~~ mniemań wierzącym prawo rzecznikom. Gdy bowiem

~~Jak tak w one czasy dzierżawa (dziś dzierżawa,~~ od starost. dzierżali, dzierżawa), a w czasy ~~imienie (dziś imię od jąć pochwycić, manucapere) nazywał się i dotąd tak u Rossyan, a u Słowian zakarpackich obrządku greckiego imowina (majątek) zowie. Jeszcze w XV. wieku pisane po~~ ~~[illegible]~~ ~~na słowiańskim~~ ~~[illegible]~~ ~~język z łaciny przekładane prawa o imionach rozpoznawały, w XVI. atoli już tylko polszczyzna mowa wyrazu tego używała, a prawna mowa wyraz ciny, o czem w V. tego działa powie~~ ~~się~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ dotąd od dóbr nieruchomych nazywał się ich właściciel a nawet posiedziciel, i gdy tenże zmieniał swe nazwisko za każdem dobr. nowem nabyciem (3), przeszło zaczęło teraz wszechstronności ~~[illegible]~~ co ~~[illegible]~~ się przez imię czy

~~czyli za każdem dóbr nowych nabyciem, [illegible] należało [illegible] nazywają łącznych imieniowi osobliwie wszelkiej k'woli przywileju w którym pod niewagą należało wyraźnie dokładnie przedmiot i podmiot sprawy~~

~~Słowiańszczyzna nakazywała myśleć nad tem jak imię podmiot sprawy stał wyrażeniem przedmiotu mowa, żeby nazwano rzecz oka znaczyć widzeniem być, i kość zaprzyjaźnić do rzędu.~~

~~[illegible]~~

(1) Porówn. Tłomaczy statut. w Pomn. Lelew. 45, tudzież w tomie VI. str. 23. 24. 27. wydane Ortyle

(2) Pom. Lel. 18. 96. i Ortyle tamże VI. 24.

(3) Porówn. nader ważny §. 43. Pr. Z. C.

~~[illegible]~~

rzeczy, czy osoba ma rozumieć, z czego nie zamiędzywali korzystać pieniądze, ~~[illegible]~~ imię, nie chcieli ~~[illegible]~~ stawać w sądzie. Należało więc wyraz imienia na pewne wyłączniej ~~[illegible]~~ przenieść i na zasadzie tej że nie właściwe w danym pozwie ~~[illegible]~~ dać inną nomenklaturę. Gdy jeszcze ~~[illegible]~~ zwykle o zarobionem czyli nabytem imieniu z woli i domowem składającem się, a przy tem o innem też a imieniu nożnym, przeciwnie idącem ~~[illegible]~~ źrodła ~~[illegible]~~ przez prawa XVI. wieku stale już nieruchome dobra, a żadnych innych nie rozumiały.

§. 10. Jest nad to wiele innych wyrazów imię wszelakie oznaczających, z których znakomitsze są: ojczyzna i dziedzictwo, spadek, to wszystko wogóle bło-gie, zboże, nazywające się w Wincentym i czeskich statutach, na nieruchome i ruchome podzieła (1). Osobne do wyrazów tych przywiązane są prawa. 1. Rzeczy nieruchome jedne za święte i nietykalne, ~~[illegible]~~ inne za drogocenniejsze od reszty uznane zostały. Do rzędu pierwszych należą: dom książęcy ludzież ~~[illegible]~~ odwiecznie należącego jak imieniem ~~[illegible]~~ przeniesionym monarszy (2), cmentarze, co z prawa zupom wymienione zostało się, następnie na dwór ~~[illegible]~~ przywilej pisany był Olona §. ~~[illegible]~~ i statut ~~[illegible]~~ Dufrana §. 98. upewniają że bezpieczny był ktokolwiek schronił się na monarszym dworze, a ktoby go zbeczeszcił ~~[illegible]~~ chroń. §. 5. wielkopolsk. stat. ostrzega, że surowiej niż zwykle ukaranym będzie ~~[illegible]~~ mu szukać na monarszym dworze, rozszerzyć to prawo ~~[illegible]~~ i mieszkanie szlachcica za nietykalne ~~[illegible]~~ zrobiono zakłój na to, aby ~~[illegible]~~

---

(1) Błago negible (nie gibające się, nie ruchome) i gible 4. 51. ex. Win., r. 1224–1251. Cod. Pom. 847. pare que contigit in equis, in jumentis, in familia, in pecoribus et in aliis rebus mobilibus.

(2) Pavown I. 547. D. 5. 22.

zostało uznane,

~~[illegible]~~ o czem w czwartym tegoż dziele rozwiedziemy się szerzej. Z prawa żupom służącego wywodzę też ~~[illegible]~~ świętość, nadaną ~~[illegible]~~ a zastrzeżoną (w ~~[illegible]~~ §§. 17. ~~[illegible]~~ statutu ~~[illegible]~~ polsko-żydowskiego) dla izraelskich cmentarzy. Do tegoż prawa ~~[illegible]~~ odnoszę uświęcenie dębów, pod któremi za pogańskich czasów bogom składano ~~[illegible]~~ ofiary, które ~~[illegible]~~ sadzano ~~[illegible]~~ przed świątyniami i t. d. co o Pomorzu poświadczyli żywotopiscy Ottona ś. To też surowiej za wycinanie ich w cudzym lesie karać kazał statut wiślicko-wielkopolski, lecz zmienił to ~~[illegible]~~ statut wiślicki czwarty, lo tyle, że zakazał ~~[illegible]~~ wycinać zdatne na osie, lub wywozić furami w cudzym lesie nacięte dęby. Z resztą ~~[illegible]~~ i drzewa przez roje pszczół zajęte ~~[illegible]~~ uprzywilejowane, bądź w czasie ścinania na niem siedziały lub nie siedziały pszczoły (1).

~~[illegible]~~
2. I ruchome rzeczy były jedne uprzywilejowane, drugie zwykłe. Do pierwszych liczono zwierzęta domowe, ~~[illegible]~~ zwłaszcza koń i wół, niby rzymskie res mancipi, ~~[illegible]~~ prawo uprzywilejowało ~~[illegible]~~ zakazał węgierski król Władysław ś. wyprowadzać je za granicę bez pozwolenia swojego. ~~[illegible]~~ Za kradzież ich na uwagę tak karano ~~[illegible]~~ surowiej niż za inną rzecz ~~[illegible]~~ ujeżdżone jak i dzikie konie (2) ~~[illegible]~~. ~~[illegible]~~ Wołu, według Prokopiusza, używali głównie naddunajscy Słowianie do ofiar, skąd też od wyrazu gowieti (czcić religijnie) miał nazwę ~~[illegible]~~ w starosł. języku, i jeszcze wiślicki statut (§. 49. 50) ~~[illegible]~~ wołu gowędo zowie. ~~[illegible]~~ U Słowian pasterstwem i rolnictwem głównie się ~~[illegible]~~ pierwotnie zajmujących ~~[illegible]~~ znaczni bydło pie-

---

(1) Żywotopiscy Ottona ś. u Pertz XIV. 794. §. 35. stat. wielk. §. 27. stat. wisl. IV.

(2) Pierwsze ~~[illegible]~~ zwano kłisie od kliusa (skąd kłusający) drugie swerzepy, swerzepice od swerzep dziki. Są to starosł. wyrazy.

między nosiło jedną nazwę z niem. ~~[illegible]~~ wraz z przywiązanemi do rzeczy wyobrażeniami ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przeszedłszy do spokrewnionych z nami Germanów, sprawiło że u nas ~~[illegible]~~ i u Niemców skot a skot jedno znaczył, że się ~~[illegible]~~ dzieliły zwierzęta domowe na większe i mniejsze. W liczbie pierwszych ~~[illegible]~~ konie się i woły, w liczbie drugich ~~[illegible]~~ owce, wieprze i kozy mieściły. Oba rzeczy tych rodzaje ~~[illegible]~~ zatrzymały ~~[illegible]~~ owszem, jak rzekliśmy, cenę przemiędzy i jeszcze w XIII. wieku kupujący ~~[illegible]~~ koni Pomorzanie więcej ~~[illegible]~~ za nie płacili (1) ~~[illegible]~~. O oba są wyborne przepisy w prawach wszystkich Słowian ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~które o stadninach tylko wspomina, ogólniej pogrzebiwanie ich w sądzie, tudzież pasłwo na klaczy pod szczególną biórą~~ ~~[illegible]~~ ~~opieką. Nadmiarz zmniejszuje o psie, przyznając na dochodzenie ukradzionego skomowiec przysięgę (§. 176. Pr. Z. [illegible]) [illegible] Towarzystwo wielce mi [illegible] zwyczajem Germanów~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

ruskie i czeskie prawo wyjąwszy. Pierwsze, jak już w §. 122. domu poprzedzającego uważałem, czeladź czyli niewolników ~~do~~ ~~[illegible]~~ do pocztu domowych policzając zwierząt; drugie wymieniając psa jako rzecz drogocenną i na poszukiwanie ukradzionego osobną przepisało przysięgę (2). Tamto jest wypływem skandynawskiego, to germańskiego towarzystwa przychylnego prawa.

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~nawrót rzeczy następnie dług. W zakonie [illegible] w ewangeliach (bierze się w Kronikarzach) [illegible] wyraz,~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

---

(1) Porówn. Grymm R. Alt. 565. 586. tudzież §. 231. I. w przyp. 157.

(2) W Nest. Szek. Ing. ~~[illegible]~~ niżej konia stawia skot, dyplomat z r. 1192–1207. w dopełn. K. alt. I. 8. czeladź z skotem stawia w równi. Porówn. też II. §. 122. przyp. 2.

[287. czelad' a towar znaczy jedno. Tenże w

§. 11. Wyraz dlъg (dziś dług) w Ulfilasowym się naprzód,
a po nim w Ostromirowych ewangeliach ss. przebu-
dził pojawia, gdzie już z utworzonemi z ~~niego~~ siebie
rzeczownikiem Γ dlъžnik, dlъžni (dłużnik, dłużny) fi- Γ i przymiotnikiem
gurując ~~[illegible]~~ na to ~~[illegible]~~ niby co rzymskie obli-
gatio, actio zakrawa ~~wychodzi~~. Znacząc rzecz a do tego umy-
słową (incorporalis) dowód zdania na to, że u każ-
dego ludu jednakowo ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ się two-
rzą wyobrażenia prawne, a rozwijają ~~się~~ według
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~do~~ stopnia Γ oświaty prawnej, ~~[illegible]~~ Γ posiadanej przezeń
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ na tym co w Rzymie
Ja ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ stojące u Wołochów w XV. jeszcze
~~[illegible]~~ za czasu XII. tablic ~~[illegible]~~ nie
~~[illegible]~~ wieku, stoi na nim dotąd u Serbów. ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~dlъg~~ ~~[illegible]~~ Jak albo-
~~[illegible]~~
wiem w XII. tablicach rzymski wyraz reus wierzyciela i
dłużnika ~~[illegible]~~ i ~~posiadanie~~ tak dlъg wierzy-
telność i dług w znaczeniu Dufresnowym oznaczał ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Przy pomocy ~~[illegible]~~ nauki wynaleźli Rzymianie wy-
razy creditor, debitor, obligatio, actio, albowiem
i ~~[illegible]~~ oznacza dotąd (1). ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ kroki przez to w rozwoju ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ pojęć prawa zrobiwszy. Na tejże drodze byli
i Czesi, dawszy starosł. wyrazowi wola znaczenie
rzymskiego jus (2), który się z ~~tym~~ obligatio i
actio ściśle wiąże i wszelako dla braku nauki nie
umieli postąpić w jego rozwoju. Na ~~tej~~ drodze tej sta-
nęli i Polacy, którzy, jak ich słowniki prawne uczą,
dłużnika od wierzyciela odróżnili; atoli i oni dla
tej samej, co Czesi, przyczyny nie poszli dalej. Dziś więc po
upływie piętnastu wieków (rachując od Ulfilasa który r. 300. po Chr. umarł),
Słowianie ~~[illegible]~~ tam dotąd Γ dla braku nauki jeszcze
~~[illegible]~~ nie doszli ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
zaszli Rzymianie ~~[illegible]~~ w ośm wieków od założenia swojego państwa (3), dotąd bowiem nie wynaleźliśmy
~~[illegible]~~ wyrazu któryby rzymskiemu obligatio
odpowiadał dokładnie.

---

(1) Grym w R.Alt. 611. mówi: dulg (debitum) scheint undeutsch und altslavisch. W Sł. Z. II. 91. dlъg, dlъgove równo się do wierzyciela jak dłużnika odnoszą. Dužnik w słown. Wukowym toż samo znaczy.

(2) Zwůle nie samą tylko swobodności jak mylnie Jungmann w słowniku mniema, ale i universitas juris, co z przywiedzionego przez Wšehrdu i z 19. Andrz. z Duby widać, znaczy.

(3) Gustaw Hugo w swej historyi prawa rzymskiego mówi że między r. 80. a 250. po Chr. rzymscy prawnicy wyrazowi obligatio właściwe dali znaczenie.

~~[illegible]~~

11. Na tem kończy się podział osób pojedynczych, jakie ~~się w ogóle z [illegible] prawa Słowiańskie~~ przedstawiają prawa Słowian prywatne. Inni (1) dzielą je podług płci, wieku, zdrowia, obyczajów, religii, stanu, ~~[illegible]~~ ~~co~~ przyjąć nie mogę. Albowiem stan osób owe, nie w prawie prywatnem ~~lub~~ lecz publicznem figurują ~~[illegible]~~ ~~[illegible] osoby [illegible]~~ ~~[illegible] się [illegible]~~ o czem szerzej w drugim tego dziele mówiliśmy samie. ~~Należy~~ gdy wszelki w jakiem bądź a więc i w Słowiańskiem prawie uwydatnić się mający podział osób winien ~~[illegible]~~ wystąpić w charakterze własnym, ~~[illegible] [illegible]~~ jeżeli ma być ~~[illegible] [illegible]~~ przynieść pożytek nauce i praktyce sądowej. ~~[illegible] [illegible]~~ więc na próżnobyśmy osoby według płci i wieku ~~[illegible]~~ dzielili, gdybyśmy wpływu podziału tego na prawo wykazać nie umieli. To mając na uwadze ~~tej [illegible] [illegible] do prawa [illegible] [illegible]~~

myślem o płci żeńskiej, o wieku dziecięctwa i starości, o zależności człowieka od człowieka a mianowicie o stosunku sług z panem. Nad tem więc szczegółowo się zastanowimy, ~~a~~ rozbierzemy ~~tem~~ więc pomówimy

powiem o płci żeńskiej, następnie o dzieciach i starcach, a na koniec ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ o sługach i panach, względ mając na obyczajową stronę narodu.

~~(1) J.W. Raudkie w Prawie prywatnem polskiem str. 3. i nast.~~

osobno

11

Rozdz. IV. Przypomnienie czytelnikowi zachodzącej między prawem niemieckiem i słowiańskiem i germańskiem różnicy z której słowo o rozkładzie prywatnego prawa naukowym.

§. 12. ~~W~~ Rodzinie niemieckiej jednością krwi złączonej, starszy wiekiem przewodniczył, i ~~równie~~ na najstarszego ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ zlewał ~~[illegible]~~ po swej śmierci przewodnictwo. Członkowie tej rodziny nie byli sobie w obliczu prawa równi, ~~[illegible]~~ mniej od starszego brata znaczyli młodsi, a od nich znowu mniej jeszcze znaczyła siostra. ~~najmniej nie- mniej [illegible]~~ ~~[illegible]~~ Najstarszego bowiem tylko osobę i majątek czyniło prawo nietykalnym (die Freiheit und die Gewähre), a reszcie rodziny kazało ulegać mu, niewieście zaś mężczyznom słuchać ślepo ~~jego~~ woli, i uważać się za rzecz w stosunku do ~~niego~~ nich. Najstarszy ~~[illegible]~~ też członek rodziny był wyłącznym spadkobiercą, a reszta braci na cząstce wydzielonego sobie majątku poprzestać musiała; on sprzedawał czyli lokował swą siostrę a nawet owdowiałą matkę ~~[illegible]~~, jeżeli ~~[illegible]~~ chciała w powtórne wstąpić małżeństwo, [illegible] wydawał za mąż. ~~Jego~~ Głowa jego/ była drogocenną i miała ~~[illegible]~~ stały raz na zawsze postanowiony szacunek, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~miała~~ mniej ważyło życie ~~jego~~ młodszych braci, najmniej zaś ~~ludzi~~ własnością rodu/ będących ludzi ~~rodu~~. Wszystko było ~~[illegible]~~ inaczej w rodzinie słowiańskiej. Ta nie tylko z [illegible] braci, ale i z przybranych do rodu składała się osób. Przewodził i w niej najstarszy wiekiem, ojciec lub jeden z braci, wszelako po śmierci ojca mógł już ~~[illegible]~~ i młodszy brat ~~[illegible]~~ sprawować, ~~[illegible]~~ jeżeli go na to wybrała rodzina.

~~w rodzie tym~~ Największej pieczołowitości prawa doznawała, nie miała, za osobę a nigdy za rzecz uważana nie będąc, ~~majątek~~ ~~[illegible]~~

majątek ~~[illegible]~~ wspólnem ~~[illegible]~~ ~~prawa~~ do wszystkich należał prawem ~~[illegible]~~ ~~do~~ Rozumiano go dawnie jak siebie i tych co się z rodem połączyli byli ~~[illegible]~~ solidarnie. Kto ich osoby ~~[illegible]~~ wszyscy ~~[illegible]~~ obowiązani. ~~[illegible]~~

↑ po niej pielęgnowany był najwięcej ~~[illegible]~~ najmłodszy z braci. On a nie brat starszy części najlepszej odbierał spadku. Dopóki podział ~~[illegible]~~ nie nastąpił ~~[illegible]~~

skrzywdził, majątek naruszył, ludzi do rodu należących zniewarzył, podpadał pod zemstę rodu, albo płacił za przestępstwo, dając okup

↑ niczyja w rodzie

~~[illegible]~~, ~~płacił~~ według wynalezionego czyli umówionego szacunku: nie była bowiem ↑ jak u Niemców z góry oszacowana głowa i szkoda.

§. 13. Zarody praw obu rodzin z Azyi do Europy, jak w dodatkach do tego tomu powie~~[illegible]~~my (1), przyniesione będąc, zetknęły się nad Łabą, Renem i Skaldą, przez co ~~rozwinęły~~ nowe germańskiem ~~od~~ dziś nazywane ↑ prawo. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ to według badania w pierwszym dziele tego i w poglądach ~~na~~ etnograficzno prawnych w dodatku ~~do~~ czwartym do tego tomu położonego miało w krajach przez poczynionych ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ plemiona swewskie ~~[illegible]~~ zamieszkałych fizyonomią odrębną. Germańskie ⌊ to swewskie (słowiańskie)

↑ rozwinęły z siebie

‡ według mego było zdania, z czego się z pierwotnik ogólnie słowiańskie ro- maili szczegółowo się w tym lub ty- słowiańszczyźnie.

Jedno prawo

~~[illegible]~~ uwzględniało niewiastę, ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

ale jej nie powoływało ↑ prawo do spadku, drugie powołując do niego wszystkie dzieci przypuszczało i ją. Drugie to prawo ~~[illegible]~~ ~~majątek~~ ~~odrębny~~, słowiańskiem ‡ ~~[illegible]~~ Oprócz tej nosiło ⌊ ~~[illegible]~~ inne jeszcze na sobie cechy, które w ciągu tego tomu i w dodatkach do niego po kolei wyliczywszy, zakończę rzecz tę uwagą, że ~~[illegible]~~ swewsko-germańskie ↑ prawo ~~[illegible]~~ stosowane przez osady niemieckie do Polan wprowadzane szwadało się dla tej właśnie przyczyny

---

(1) Porówn. dodatek V. pod napisem z Poglądów etnograficzno-prawnych wyciąg ~~ze~~ ważniejszy

~~[illegible]~~ mitem ~~[illegible]~~ osobliwie Czechom, Polakom i t.d. ~~[illegible]~~ Głównie u nich pod nazwą saskiego (magdeburskiego) i szwabskiego prawa, stało się im jeszcze milszem ~~[illegible]~~ przez to, że się prawie zupełnie zobywatelszczyło, co w następnym szerzej opowiem [illegible].

§. 17. ~~[illegible]~~ Działa się i to za pośrednictwem ~~[illegible]~~ zwyczaju i ustawy. ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ Wydawana z obu prawda i zakon, zajmowały miejsce prawa (1) złożonego do ~~[illegible]~~ obyczaju narodowego ~~[illegible]~~ (2). Znać musiał zwyczaj i zakon ~~[illegible]~~, lub jeżeli nie znał to wywróżyć go jak scytyjski, wynaleźć jak czeski, pokazać jak polski musiał narodowi sędzia (3). Takie prawo od samego Boga, według mniemania ludu ~~narodu~~ dane, a umiejętnością rządzenia prawodawcy kierowane, ~~[illegible]~~ było po części całej ludzkości treścią, po części wynikiem usposobień i władz Słowianinowi wrodzonych ~~[illegible]~~. Jedna ~~[illegible]~~ czyli wyłączność w stosunku co dalszem rządziły się prawem prawa sędziów ~~[illegible]~~ właściwa, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ może dziś ~~[illegible]~~ (jedynie z jego być narodowości. ~~[illegible]~~ odgadywana, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ twierdzenie to ma tak) dalece swą wagę, iż więcej nawet od samych dziejowych faktów znaczy. ~~[illegible]~~ skrocznie mówiąc, nawet i takie prawa które historya za niemieckie, po niemiecku je nazywając (morgengabe), podaje,

~~[illegible]~~

---

(1) Stefan Nemania wielki Żupan serbski mówi r. 1195 w dypl. Szafar. zakon daw (Bóg) i prawi ustawi i władiki nad nimi po prawu i po zakonu.

(2) R. 1318. 1301. ~~[illegible]~~ Dypl. II. ~~[illegible]~~ 157. juribus seu consuetudinibus, sicut consuetudo juris nostri exigit.

(3) Jeszcze r. 1364. w Dypl. II. 743. ut jus inventum fuerit per seniores reges Poloniae.

nie należy za niemieckie poczytywać, jeżeli się wprost z niemieckiej narodowości
~~[illegible]~~ objaśnić nie da. Zobaczmyż więc
~~[illegible]~~
~~rodowością niemiecką objaśnić się~~ ~~da~~
~~da~~ ~~za~~ ~~niemieckie go nie poczytam.~~
~~Źródło mówiąc~~ ~~prawem~~ ~~pokażę to na~~
~~prawie, że chociaż szczątki do jednej~~
~~społeczności ludzkiej wszędzie należy,~~
~~ma jednakże swoją wyłączność,~~ ~~ale~~
~~podobnie jak mowa ludzka, która z~~
~~jednego wyszedłszy początku, na wielo-~~
~~rakie~~ ~~[illegible]~~ ~~sobie właściwe rozpry-~~
~~sła się osobliwości. Pod tym względem~~
~~uważana historya ma w dziedzinie~~
~~nauk znaczenie wielkie. Objaśniając nam~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~pokazuje~~ jakim był ów duch ~~co [illegible]~~
~~[illegible]~~ który przyoblókłszy się w ciało słowiań-
skiej prawdy, wyróżnił ją od niemieckiej
i germańskiej dobitnie.

§. 15. Pomnąc na to że ~~[illegible]~~ prawo
które dało życie tej prawdzie wiedzie
swój początek z rodów wypadnie ~~[illegible]~~
~~przed~~ zacząć od nich jej rozwój. Po-
czem szczepowe a następnie

~~[illegible]~~

~~Jak niegdyś naród, jego zwyczaje wszystko lepsze od szczęścia nakazanego (1)~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Cokolwiek przejął z niego odnosić: to do zwyczaju (1), o czem niżej nie raz ~~[illegible]~~ wspominać nam przyjdzie.

§. 14. Ponieważ na to że prawo wszędzie swój początek z rodów, ~~[illegible]~~ wypadnie zacząć od nich jego rozwój. Po czem ~~prawo~~ rzeczowe, ~~[illegible]~~ a następnie z zobowiązania się wynikające, po niem zaś karne prawo ~~[illegible]~~ tem dokładniej rozwinąć potrzeba będzie, gdy zobowiązanie ~~[illegible]~~ nie zawsze z umowy lecz i z przekroczenia cudzej władzy wypływając, ~~[illegible]~~ zmuszają uczynić zadosyć temu, którego śmy na ~~majątku~~ osobie i majątku ~~[illegible]~~ skrzywdził. ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

Sposób wytaczania ~~[illegible]~~ jej, skargi, dowody usprawiedliwiające, wyrok i jego skutki, krótko mówiąc postępowanie sądowe poprzedzone być winno rozwojem organizacji sądów. Tak więc tom trzeci dzieła na części rozpadnie działów, ~~[illegible]~~ które podziale wstępnym idące ~~[illegible]~~ prawo rodowe, rzeczowe, zobowiązań się, karne, procedurę i organizm władzy sądowej obejmujących.

~~[illegible]~~

---

(1) R. 1315. renunciamus privilegiis seu instrumentis et juribus seu consuetudinibus u Dryff. II. 203.

wyznawców rzeczą to też ~~[illegible]~~ ~~dzieje~~ ~~przy~~ ~~końcu~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wyrozumowane przez naukę jak żadnego dotąd innego narodu prawo, rozpłynęło się przy końcu państwa rzymskiego ~~niem~~ ~~dzieje~~ ~~rozpłynęło się~~ w prawach ludów europejskich (jus gentium), co mu życie zapewniło wieczne. Trudniej było ~~nie~~ niemieckiemu zdobyć podobny postęp, gdy ~~[illegible]~~ cechująca go chciwość mienia każąca uporczywie trwać w raz powziętych zasadach. ~~Jakie~~ ~~go~~ ~~[illegible]~~ Ten więc tylko naród który przez naśladowanie ~~[illegible]~~ Niemcowi (jako mniej w szczęściu) ~~[illegible]~~ jeżeli nie większych do równych twórców ~~[illegible]~~ zdołał tę ~~[illegible]~~ w nim położył neutralizować, mógł się ~~[illegible]~~ spodziewać, że się z ~~nim~~ i we względzie prywatnego prawa ~~[illegible]~~ politycznie stale zjednoczy, bo że się ~~[illegible]~~ z nim w jedną całość, o czem ani się pomyśleć godziło. Najbardziej ale najniebezpieczniej dla siebie czyniło ~~[illegible]~~ słowiańskie prawo ~~[illegible]~~. Prawda się ono ale nie uwziąłnąż i zakonem uznanym rządziło (1). Kto ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~pieśni~~, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~Wykonywał~~ ~~[illegible]~~ więc, jak się Dusan Car (w §. 34) wyraża, sądził, czyli, jak Czesi i Polacy mawiali, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ prawdę [illegible] (2), ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ gubił ją, ~~[illegible]~~ ilekroć przy tem narodowości słowiańskiej nie miał na względzie. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~. Nauka ~~[illegible]~~ nie mogła mu w tem przewodniczyć, gdyż jej przed nastaniem uniwersytetów nie miał Słowianin. Wywierało wprawdzie nań wpływ swój i wtedy prawo rzymskie ~~[illegible]~~ ale ~~[illegible]~~ machinalnie; prawda nie obznajmiało bakałarzego jej (3). ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Mimo to radził sobie ~~[illegible]~~ z nomenklaturą bowiem ~~[illegible]~~ a bynajmniej lepiej z ~~[illegible]~~ sobie radzić umiał z niemieckiem, również ~~[illegible]~~ nań oddziaływającem.

---

(1) Stefan Nemanja wielki żupan serbski mówi r. 1198. w dypl. Szafarz. zakon daw (Bog) i prawi ustawi i władiki nad nimi po prawu i po zakonu.

(2) R. 1364. ut jus inventum fuerit per seniores regni Poloniae u Rzysz. II. 743.

~~(3) [illegible]~~

(3) Porown. §. 151. I. ładziej r. 1301 u Rzysz. II. 154. gdzie czytamy: jus naturae, possessiones civiles, naturales et corporales, sicut consuetudo juris naturi exigit.

Dział II. Prawo rodowe.

Rozdz. I. Pogląd.

11

§. 16. Jakim jest ród takim bywa naród tudzież jego prawa: prawo rodowe więc ~~charakteryzuje składa pra~~ [illegible] charakteryzując naród, zwierciadłem oraz jest jego obyczajowej strony. [illegible] Ponieważ małżeństwo źródłem jest rodu, a władza rodzicielska jego kon-cem, przeto na dwa główne rozpadające rodowe prawo działy: około małżeństwa wiruje i władzy rodzicielskiej tudzież następującej ją opieki. Po szczegółowym rozważaniu ~~[illegible]~~ działy, przedstawiają się ~~nam~~ w trojakiej postaci. Jeden albowiem obraz ~~[illegible]~~ skład jego za wielożeństwa, a inny gdy małżeństwa jednożeństwa, przeszedł pod zupełną kościoła władzę. Za główne rozpoznawała w jakim stopniu pokrewieństwa zawierać należy, a z jakich przyczyn rozwiązywać. Wyjąwszy dwa te szczegóły, reszta wynikających z małżeństwa stosunków do świeckich należała sądów. Gdy pierwsza część rodowych praw mięszane nad sobą władała świeckie i duchowne sądy, przeciwnie druga pod świeckie należała wyłącznie. ~~[illegible]~~

~~Z nich pierwszy czasy pogańskie, drugi cywilne śluby, trzeci rozwody, a czwarty [illegible] związek małżeński w kościele zawierać jedynie uwagi przedstawiające do zrozumienia daje, że ołtarz nie mogło być zerwane małżeństwo, chyba że zawarte zostało bez względu na żądane związków jego przeszkody, o których rozdział powie pó-źniej. Oddani w reszcie rozdział, świecki-~~

Pragnąc ułatwić czytelnikowi zrozumienie rzeczy, i wyjaśnić na jaśnią ~~albo~~ prawo które dziś jeszcze ma albo go mieć może, ważność swą praktyczną ~~w szczegółach~~ ~~nie wyjaśnia~~ usiłować będę przedstawiać mu porządnie w ciągłej i jednolitej ~~postaci~~, a

Rozdz. II. Małżeństwo za czasów istniejącego ~~panującego~~ wielożeństwa.

§. 17. ~~Ludy z tem [illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ bardzo się ‡ ~~[illegible]~~ oddawały, więc nic
~~[illegible]~~
dziwnego że ~~[illegible]~~ zwyczaj miewania po kilka
~~[illegible]~~ żon na raz przeciągnął się i u Słowian ~~[illegible]~~ w
czasy, które zapamiętali ci, co Ne-
storowi (zacząwszy swój latopis pisać r.
1113. po chr.) o niektórych ludach ruskich
od Lachów swój wywodzących początek
opowiadali, ~~[illegible]~~ że Drewlanie, Wiatyczanie, Radymiczanie i t.p. nie znali jeszcze (mał-
żeństw (brak), ~~[illegible]~~
porywali ~~[illegible]~~ sobie na żony umó-
wione ~~dziewice~~. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ na małżeństwo nak-
~~[illegible]~~ salich na małżeństwo ~~[illegible]~~ one małżeństwa
~~[illegible]~~ kapłan, chociaż one małżeństwa u wszystkich przed-
były rzeczywiście u wszystkich zakarpackich Słowian,
~~[illegible]~~ i ~~[illegible]~~ odgłosy pieśni i ~~[illegible]~~
świadczą o tem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ uczynione przez ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ dalej od wschodu posuwamy
na zachód tem rzadsze są, i o samem
tylko wielożeństwie od książąt używanem
dają świadectwa. ~~A więcej dotąd~~ ~~[illegible]~~ Powód tego upadania we
~~[illegible]~~ — więcej

Wszystkie bez różnicy ~~ludy~~ narody żyły pier-
wiastkowo we wielożeństwie, i dotąd
żyją w niem poza Europą mieszka-
jący barbarzyńcy. Gdy ludy ‡ ~~od~~ ~~[illegible]~~ między
~~[illegible]~~
~~Słowianie~~ ~~[illegible]~~

któremi żyli pierwiastkowo pomięszani z nimi Słowianie ~~[illegible]~~

‡ temuż wielożeństwu

‡ a osobliwie Trako-
wie i Scytowie gru-
bej starożytności
zwolennicy,

(1) Kollara Zpiewanky I.
str. artykuł o wielożeń-
stwie u Słowian w Pa-
miętn. I. 231. wspo-
mniany. Na złożone w artyku-
le tym dowody powołu-
jąc się, nie będę skła-
dał dowodów na to co
powiem, chyba najno-
wsze nie znajdujące
się samże a wręcz
sprzeciwiające się świade-
ctwa.

powieści, do osobnych odsełając rozpraw, cokolwiek ‡ ~~spornego~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ poświęcam też ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Jedna z tych rozpraw ~~[illegible]~~ „Wielożeństwo Słowian" rozważająca w pierwszym części 1/ moich Pamiętników ~~[illegible]~~ tomie (od str. 231. następ.): Druga zawiera ~~[illegible]~~ pierwszy, ~~[illegible]~~ artykuła ~~[illegible]~~ obiór ~~[illegible]~~ dołączony ~~[illegible]~~ tomu. ~~[illegible]~~ O czem więc, podobnie zdawać się będę rozpoznawać ~~[illegible]~~ w tym dziale, ~~[illegible]~~ znajdzie na to czytelnik dowody

~~[illegible]~~ dodatkowo do tego tomu ~~[illegible]~~ już tylko w pomniejszych rozprawach, ~~[illegible]~~ już też w dziełach Szyma, Eichorna ~~[illegible]~~ doprowadzi ~~[illegible]~~ czytelnika do ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wynalezienia dowodu, który, nie chcąc go trudzić i nudzić, pominąłem w swojej opowieści.

‡ Jakkolwiek w tym pokutować się będę.

Z na które ~~się~~ się w pojedyńczych tomach często się powoływać będę ‡ Skarnik ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Drugi ~~[illegible]~~ zastępując je i słownice ~~[illegible]~~ dzieł ~~[illegible]~~ nie raz dla umilknienia nadto pomijane wrzekomie,

~~[illegible]~~

‡ pisarzy innych

~~[illegible]~~

‡ będąc kwestyą sporną, powinno też być osobno rozważane i ~~w odrębnych~~ rozstrzygane odrębnie.

16.

dziewice, ~~Taki~~ związków małżeńskich istniał ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ u Skandynawów r. 1076. jeszcze (jak świadczy żyjący ~~[illegible]~~ w tym roku Adam Bremeński) z tą atoli różnicą, że oni nie porywając ale ~~oni nie~~ ~~porywali~~ ~~ale~~ kupując ~~[illegible]~~ sobie niewiasty chowali obok żon kobiety czyli nałożnice ‡ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~I małżeństwa~~ ~~[illegible]~~ utwierdzali ~~[illegible]~~

że przed nastaniem ślubów kościelnych czyli ~~[illegible]~~ Słowiańscy mężowie we wielożeństwie, a ~~[illegible]~~ albowiem nowe ~~[illegible]~~ co chwila ~~[illegible]~~ zawierali

kobiety w wielu miejscach małżeństwie, ~~[illegible]~~ porzucając jedną żonę a biorąc drugą. ~~[illegible]~~ zrywali ~~[illegible]~~

⌈ biorąc ich po kilka na raz. Lecz ~~[illegible]~~ właśnie owe porywane na żony niewiasty nie świadczą o ~~[illegible]~~ istnieniu małżeństw. Podobny kształt ~~[illegible]~~ i za nastania jednożeństwa, ~~[illegible]~~ co ~~[illegible]~~ wyrażając po ~~[illegible]~~ katolicku kro-nikarze

~~[illegible]~~

Rozdz. III. Śluby cywilne.

§. 18. Atoli już ~~[illegible]~~ ustawać zaczął u nich ~~Słowian~~ zwyczaj ~~[illegible]~~ za pogaństwa ~~[illegible]~~ miewania po kilka żon na raz, czego pierwszy ślad wskazać nam zdołał Nestor u kijowskich Polan. Po usunięciu go nastała ~~[illegible]~~ inna forma zawierania małżeństwa, która polegała na ~~[illegible]~~ wprowadzaniu ~~żony~~ do domu mężowskiego ~~[illegible]~~ niewiasty, umówionej na żonę u ojca lub opiekuna. Znanyż będąc za tor-my równo ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, ⌊ ~~[illegible]~~ wspólne pożycie małżonków, a bynajmniej przez błogosławieństwo kapłana. Był więc związek ten ~~[illegible]~~ ściśle cywilnym ślubem. Forma jego

⌊ ~~[illegible]~~ za pogańskich jak i za chrześcijańskich czasów nad Dnieprem, Dunajem, Wisłą i t.d. nabierać ważności przez

⌈ od prawa zakonnego (po zakonu no ne wenczanni bjechu, mówi s. Sawa) czyli, jak dziś mówimy, być

‡ Opierało się ~~[illegible]~~ ono tak u Słowian jak i u Niemców ~~[illegible]~~ małżeństwo na wielożeństwie, i jak się zawierało tak i rozwiązywało; to jest przez sprzedaż i t.p. u Niemców, a przez ~~[illegible]~~ wyraźne lub domniemane oświadczenie u Słowian, że zawarty się zrywa związek. ~~[illegible]~~ Trwało to u nich

~~⌈ [illegible] zapadłej już [illegible]~~

~~się [illegible] [illegible] [illegible]~~

Skandynawów i Germa-~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ za czasu Ada-~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~według [illegible]~~ Polinie. ~~[illegible]~~

(1) Papież Jan VIII. pisał r. 877. do Kocła (Chocil) morawskiego księcia: de his qui uxores suas dimiserint vel ad alias illis viventibus migraverint, cum hec pessima consuetudo et paganorum more consueverit. u Boczka I. 36.

~~[illegible]~~

~~się o nie umawiać z krewnymi nie była już pozorna, porywali książęta, na co nie mało dowodów dostarczają dzieje~~

~~Rozdz. III. Stosunki osobiste.~~

~~[illegible]~~

~~pojąć drugą, nie tylko za pogańskich lecz i za chrześcijańskich czasów, lub owdowiawszy brat ich dwie lub więcej~~

~~[illegible]~~

zasadzała się ~~[illegible]~~ gnadź jedynie na ogłoszeniu publicznem że/ ~~[illegible]~~ się małżonkowie ~~[illegible]~~ (wbrew) też małżeństwo takie ~~[illegible]~~ nazywano brakiem) ~~[illegible]~~ za ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ lub jego urzędników ~~Według uznania~~ ~~[illegible]~~ się ~~[illegible]~~ nie- ~~[illegible]~~ którym prawo wykonywać się najczęściej, które do prawa nawet po przeniesieniu gminy duchownym sądom ~~jako~~ małżeństwom sądom ~~[illegible]~~ aż do wieku XII. Potępiona ~~[illegible]~~ nie mogła porzucić męża, ~~[illegible]~~

~~[illegible] W których zawierana ona za jedną z~~

(Krajowego sądu.)

~~[illegible]~~ się ~~[illegible]~~ wyrzekł,

Zlekroć więc ~~[illegible]~~ w sądzie, ...

~~(1) Porówn. wstęp do tego tomu.~~

(1) Porówn. t. 432. I. tego dzieła. ludzie Chaberda, który najst. 116. o wspomnianem ~~[illegible]~~ Tadmirskich Stanisław małżeństwie przez domum deductio rozprawia.

(2) R. 1237. ~~w akcie~~ u Boczka (por. Pamiętn. II. 238. przyp. 33.) ut beneficii nostri nihil habeant judicare de divortio vel de matrimonio dicentes inter virum et mulierem it. d. R. 1240. książę pomorskie gdańskie biskupstwu włocławskiemu poddany, przyrzeka biskupowi, aby causas matrimoniales non judicet et uxores pro delictis maritorum non puniat. Stąd pojmujemy znaczenie t. 5. R. R. rozbójnika ludzie wydadzą z żonaju i z dziećmi na potok.

~~wdowa gdy potęgami do małżeństwa zawierania nie hardzie jedynie ucisku i a zarazem ich ~~[illegible]~~ niewiasta lecz która nie-~~

~~(1) Porówn. Naruszewicza Germanji Tacyta 19. i Lelewela Narody 337. 317.~~

~~[illegible]~~

(1) Za ważności zawsze zupełnie od uznania ~~[illegible]~~, że dla zarzadych wypadków małżeństwo dalej nie może istnieć, wtedy rozłączeni musieli się małżonkowie (1). W żadnym innym razie ani żona męża,

ani mąż porzucać żony nie miał bez przyczyny. Z tych główną i jedyną o której nas pewnej czasów pół-pogańskich pół-chrześcijańskich doszła wiedza było cudzołóstwo, za które już Trakowie surowo karali małżonki, dozwalając natomiast dziewkom spółkować z kim zechcą (1).

Rozdz. IV. Śluby ~~[illegible]~~ kościelne.

§. 19. ~~[illegible]~~ Zwyczajowem prawem zawierane małżeńskie związki (conjugium usualiter contractum) zowiąc Katolickie sprośnem obcowaniem (vagus concubinatus), duchowieństwo, usiłowało wprowadzić w życie ustawę pierwotnego kościoła, "ażeby raz tylko żenić się w życiu"; i spodziewało się dojść do celu, zwłaszcza gdy u niektórych bądź słowiańskich bądź z Słowianami, jak ~~się~~ w następującym ~~[illegible]~~ §. opowiemy spółżyjących ludów, było upowszechnione to zdanie, że wdowom nie godzi się powtarzać małżeństwa. Nie udało się atoli zasady tej przeprowadzić. Zaledwie do zwyczaju, że wdowiec lub wdowa idąc powtórnie za mąż, pokutę ~~za~~ ~~[illegible]~~ niby za grzech popełniony, odbywała kościelną (2). Mimo pokuty wszakże, żenił się i rozwodził kto chciał, pojmując po raz trzeci małżonkę, ⌐ ~~[illegible]~~ rozwody, a na koniec ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ się ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ I śluby cywilne ~~[illegible]~~ uchylić zupełnie: co też nastąpiło. ~~[illegible]~~ W Czechach dokazał tego ś. Wojciech ⌐ ~~[illegible]~~ panujący tamże Bolesław Książę, pouchylać kazał małżeństwa, zawarte w niedozwolonym przez kościół

⌐ w bliskim nawet z sobą spokrewnioną stopniu. Nad czem bolejąc duchowieństwo, starało się bliskość rodów określić, i przez to w kwestyą małżeństwa raz wszedłszy, ograniczyć następnie

⌐ praski w ów czas Biskup, że

---

(1) Patrz §. 429. I. tego dzieła i Herodota V. 6.

(2) Prawo Brzetysława o którem wnet będzie mowa opiewało: ut una vir conjuge et conjunx uno viro contenti vivant. A ś. Otto zapowiedział toż samo, u Perca XIV. 786, Pomorzanom. Ztąd i dzieci z powtórnego, jak mniemam, małżeństwa, dziećmi grzechu nazywały się, o czem Pieśni serbsk. II. 316. źle w tem przełożone po polsku porówn.

pokrewieństwa stopnia (1). W lat kilkadziesiąt po tem (r. 1039) Brzetysław z Biskupem wspólnie ustanowił: że małżonek, nie szanujący małżonka [i powód przez to do rozwodu dający, ma za uznaniem sądowem ~~[illegible]~~ być zaprzedany do Węgier w niewolę; że także ulegnie karze wdowa lub dziewica, która nie chce iść za mąż, wszędy utracić niewieścią (2). W XII. wieku zaczęli ~~[illegible]~~ Papież i Patryarcha carogrodzki uchylać cywilne a w miejsce ich kościelne zaprowadzać śluby, o czem najważniejszych świadectwa ~~[illegible]~~ czeskie kroniki i nam dostarczyły statuta ┌ czernawszy: że r. 1222. 1236. postanowiono, iżby tylko ci za ~~[illegible]~~ małżonków będą uznani i szlachetni ~~[illegible]~~ majątkowe moc praw uzyskają, którzy nie po braku, lecz po wieńczaniu (3) w małżeński związek wstąpić będą (powtórnie ženili się i posagali się wszem wieńczeniem byli). ~~[illegible]~~ Nadzór nad małżeństwami, ~~ta~~ prawnego ~~[illegible]~~ stanowiska uważanemi ~~[illegible]~~ zachowały (i wtedy) cywilne sądy, na co czeskie i polskie dyplomata (porówn. w §. 18. w porz. przywiedzione) tudzież czeskie statuta dostateczny dowód ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

3/ ┌ tych tylko małżeństw wypływające

---

(1) Zakaz ten u Wattenbacha 51. Zobacz.

(2) Postanowienia te od Kosmasa naprz. 110. zapisane, stanowczym są praw starosłowiańskich zabytkiem.

(3) W pierwotnym kościele katolickim, co dotąd zachowuje cerkiew, kładziono przy ślubie nowo w małżeństwo wstępującym wieniec na głowę, o czem Djukanzia p. w. Corona sub nuptiis porówn.

Rozdz. V. Przeszkody do zawarcia małżeństwa zwyczajem przyjęte nie utrzymały się, pokrewieństwo wyjąwszy.

~~[illegible]~~ ~~prawidłowe~~ prawa ~~[illegible]~~ były, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

§. 20. Z przyczyn politycznych nie każdej niewieście wolno było iść za mąż i nie każdemu mężczyźnie żenić się z tą, która się mu najwięcej upodobała. A naprzód dziewka porwana być na żonę [illegible] nie mogła dopóki nie pokonała nieprzyjaciela w boju. Wdowa ko-roz ~~[illegible]~~ ze życia niego kochała najwięcej ~~[illegible]~~ z nim wpierw na stosie niewolnicza ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ się niegdyś ~~[illegible]~~ niewolnik, jak w poprzedzającym mówiłem, ~~[illegible]~~ domie, wchodził w małżeństwo z niewiastą swobodną. Nie mógł ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Słowianin łączyć się z niewiastą obcego rodu, a więc i z obcymi (2). ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Przeszkody te, ale nie wszystkie, co niżej w §. 24. opowiemy, usunął wpływ chrześcijaństwa, a przyjął tylko pokrewieństwo. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ gdy dawniej, jak to ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ z serbskiego, ruskiego, a nawet z czeskich i polskich ~~[illegible]~~ statutów wnioskujemy, ~~[illegible]~~ wolno było żenić się w [illegible] co u Rzymian czyli w czwartym pokrewieństwa stopniu (średnie braciu czyli cioteczne dzieci żenić się mogły), przeszło prawo ~~[illegible]~~ kanoniczne że ~~[illegible]~~ nadal miało być wolno w szóstym dopiero ~~[illegible]~~ ślubne ~~[illegible]~~ zawierać związki. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ to częste narzekania (3), dopóki się rzecz ta nie ustaliła, czynić się w dawnych pomnikach dają.

było
7 Tem w porównaniu ze szlachectwem w politycznem prawie. Było, krótko mówiąc,

Rozdz. VI. Pokrewieństwa stopnie.

§. 21. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

we wszystkich swoich odcieniach 7

Pokrewieństwo ~~było~~ Dużą ~~[illegible]~~ prawa podtrzymywała bowiem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ rodowe związki, powiedzieć przy nabywaniu własności, wykroczeń, sobą przejmowało najważniejsze stosunki z obowiązań się i karnego wynikające prawa. To też

Rozdz. VI. Pokrewieństwa stopnie.

§. 21. Z tego wypada rzeczy powiedzieć o ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ [illegible]

(1) O Getach, Dakach, północnych Słowianach i Litwinach (Herulach) mowy to dawni pisarze o takowych [illegible]-nicza do Germ. Tacyta 19. i Lelewela Narody 337. 517. porówn.

(2) Porówn. tego dzieła I. 463. II. 79. i Prokopiusza de bello Goth. III. 2. który to o Angianach i Gotach podaje.

(3) W Rusk. Dostop. str. 97. nauka na to biskup iże tretieje brata czadu poimajut, a kronikarz u Tatiszcz. II. 65. pisze się żenią quinto gradu consanguinitatis.

Rozdz. V. Przeszkoda do zawarcia małżeństwa
główna był ślubi pokrewieństwa stopień
zwady średniowieczne ludy

§. 20. Z przyczyn politycznych zakazy ~~nad~~ ludy wchodzić w związki małżeń- żydzie ~~[illegible]~~/nie dozwalały,
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ludźmi ~~[illegible]~~ państwa szczególnego, tego mie- mieszać się przez
[illegible] Dzieci tego mo- ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ [illegible] Z tego po-

(1) Porown. tego dzieła I. §. 463. II. §. 79. a. 14. Cod. Th. Proko- piusz do bell. goth. III. 2.

śledzono troskliwie początku krewności, zachodzące w najodleglejszej pogaństwa nawet czasy (1), by odgadnąć kto i jak, czy krwią czy bokiem zeszły się ~~[illegible]~~ przez małżeństwo ~~[illegible]~~ a jakoż ~~[illegible]~~ nabyć przez to prawa do ~~[illegible]~~ nieruchomego jej lub tylko ruchomego majątku. Pokazywało się wtedy że jedni krewni byli po kolanie wprost lub bokiem (2), że drudzy byli swoi, inni przyjaciele, a inni znowu kumowie. Chodziło głównie o pierwszych, i o nich też tylko ~~[illegible]~~ jasno ~~[illegible]~~ statuta ~~[illegible]~~ wyrażają się ~~[illegible]~~ ciemno się wyrażają: atoli statuta pisane po łacinie ~~[illegible]~~ ich wszelako ~~[illegible]~~ w zbiorach prawnych zajrzawszy w VI. tego dzieła z obu ~~[illegible]~~ Łomie od nas wydrukowany pokazuje się, ~~[illegible]~~, że tak zwane rzbonki czyli jak

Statut je rozumieć w tłomaczenia polskie sadziej

~~[illegible]~~ wyprowadzając wszelkie krwi związki z rodów lub węzła (3). ~~[illegible]~~

---

(1) Tym sposobem r. 1249. wyśledzono że pewny pan pomorski z Jaromirem II. rugijskim księciem ~~był~~ miał od czasów pogaństwa pokrewieństwo (quod de parentella ejusdem principis a gentilitatis tempore legitime descenderat) (Cod. Pom. 858).

(2) R. 1391. u Rz. że książęta mazowieccy mają prawo do księstwa płockiego et linea consanguineitatis et collaterali.

(3) Prawda Ruska na czele; §. 40. 176. St. Dzyr., Augustowej z daty w tyt. 12. o sukcesji dziedziców. Jak on jak i inne statuta Warty (od stanow. szl., wsz., wszelkiej zkąd powstało niewiastki Busen nie jak Grym R. Alt. 470) narusza za porządek rodu, zkąd przyrodzeństwo pokrewieństwo.

~~[illegible]~~ dziś nazywamy stopnie (1) ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ miały już ~~[illegible]~~

~~ludów po łacinie pisanych, dziś w Ortylach, już na koniec w zbiorach prawnych. Porównawszy ich wyznania w tym uczynione względzie przekonałem się, że ród dzielił się na członki czyli stopnie (2), i że stopnie te~~ ~~[illegible]~~ ~~dzieliły się sposobem od wszystkich ludów przyjętym na wstępne (ascendentes) i zstępne (descendentes) dzieląc na boczne (collaterales), [illegible]~~

~~[illegible]~~ samo (w słowiańskiem zna-czenie co ść w ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ rzymskiem i ~~[illegible]~~ niemieckiem, i tylko oryginalnością wyobrażenia różniły się od nich.

§. 22. Krewni co z jednego korzenia lub kolana wyszli zwali się między sobą rodzicami (dziś [illegible], agnati). W stosunku do starca to jest do ojca, dziada i t. d. miano ich ~~[illegible]~~ za dzieci, co rzymskiemu liberi zupełnie odpowiadając, równo synów i córki jak wnuków i wnuczki znaczono ~~[illegible]~~owało. Jedne ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zwały się dziedziną (2) ~~[illegible]~~, się i tym jako to ~~córki~~ synom i córkom wprost należało się dziedzictwo; inne bynajmniej ~~[illegible]~~ (wnukowie). ~~[illegible]~~ Drugie były dla ~~[illegible]~~ pierwszych po kolanie krewnemi, a nie dziećmi, gdyż ~~[illegible]~~ wszystko z niemi jedno pokolenie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ stanowiły. Gdy zaś ~~[illegible]~~ w pokoleniu ~~[illegible]~~ byli jedni rodzicami (bracia między sobą) a drudzy bynajmniej (dwóch matek bracia bliższych i § przelo ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~) mianowano ~~[illegible]~~ plemieniem ~~[illegible]~~ też ale krewnem ~~[illegible]~~ potomstwa ich już ple~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ pospolici pokrewnością ~~[illegible]~~ zbliżając się znowu do siebie, rodzicami zwali się mieniami już pospolitymi ~~nazywano~~ ~~[illegible]~~ ogólnie. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ stanowiło ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ między sobą, ~~rodzicami być~~ ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ razem ~~[illegible]~~ ze wszystkiemi spólnością krwi podzielonemi osobami jeden człowieczy korzeń. Starcy korzenia ~~[illegible]~~ czyli ludzie ~~[illegible]~~ po mieczu (rodzaj męski) i ~~[illegible]~~ po przęślicy czyli kądzieli (rodzaj żeński), a ~~[illegible]~~ młodzi dzielili się na parobków i dziewki. W poczcie drugich ~~[illegible]~~ odróżniano podrostków albo młodzieńców, co miało swoją za-

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

§ a dalszych to jest

(1) Ortyle w VI. str. 105 tego dzieła mówią ~~[illegible]~~ (kładę ich słowa dzisiejszą pisownią): człowiek bliżkości ma na to przyrodzenie, iż jest w tym członku jako bliższy przyrodzon jako wymienił.

(2) Ortyle w VI. 94. Dziedzinne dzieci, rzymscy liberi [illegible]

sadę w prawie. W początku ~~[illegible]~~ pierwszych nie rozróżnio- niemieckie prawo, na przeżyłych (mężczyzna 50. miesią-
no ~~[illegible]~~ w wielu różnicy, nie dzieląc ich, jak uczyniło ca na- lecia) i w prawach służących im
§. 23. ~~[illegible]~~ krewnych nie ograniczano na ich przeto(1) ~~[illegible]~~.
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ idą swoi.
czyli przyswojone i przysposobione rodowi osoby.
Z nich pierwsze miejsce zajmuje żona, mężowi
przyswojona ale z nim nie spokrewniona przed
rodem. To też zaraz to nastąpiło nie tylko pod ale tylko
jego ale i pod rodu swojego zostawała władzą, ~~[illegible]~~ w stosunkach majątkowych ~~[illegible]~~, o czem
~~[illegible]~~ w dalszym ciągu tego dzieła będzie. Przysposo-
~~[illegible]~~ bione to jest adoptowane dziecię ~~[illegible]~~ nie przynosiło ma-
jątku przyspo-
sabiającemu go
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ojca. Inne ~~[illegible]~~ czyli osobami ~~[illegible]~~
stosunek zachodził z przyjaciółmi, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ pobocznie przez zamężne niewiasty w dal-
szych z rodem ich matek stopniach podejrzanemi,
jakoż też szwagrów i zięciów skrewnionemi, na ko-
niec z osobami ~~[illegible]~~ przysposobionemi przez
szczyt i godło ‡ ~~[illegible]~~ wszystkie te osoby nie miały żadnych ~~[illegible]~~
w zawieraniu małżeństw + ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ Inaczej się rzecz miała z kumami może już za pogaństwa z powodu po-
~~[illegible]~~ strzyżyn, a za chrześcijaństwa z przyczyny chrztu i
~~[illegible]~~ bierzmowania ś. spowinowacającemi się, o czem ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ się słówko w dodatkach
~~[illegible]~~ ~~tedy~~ ~~bo~~ Nadtoteh ~~[illegible]~~
da tego powiemy.

‡ do rodu przyję-
temi.

+ przeszkód, w braniu ślubów
miały ich wiele, co w następ-
nym wykażemy dziale.

---

(1) Der Mensch ist über
seine Tage gekom-
men, Hagestolz,
Tridavus. Porown.
Grymm 313. 416.
Graup Dagalde Sach
358.

we władzie częścią w pewniejszym układzie i ~~[illegible]~~ ciaśniejszym w rzeczy samej lubo
rodów słowiańskich ~~[illegible]~~, które kon- -na ~~[illegible]~~ szerszym do germańskich zakresie
czą się na czwartym ~~[illegible]~~ którym i na do ~~[illegible]~~
stopniu (1), do klasy 2 przyjaciół odchodzą
wszystkich ~~to~~ się przyznawani nie byli.

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~, ~~które~~ ~~[illegible]~~ ~~nie~~ ~~[illegible]~~

jąc przyjaciół, musiało nie tylko linią pobocznych ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~-
krewniaków też i wstępnych stopnie ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~i [illegible]~~ gać zbytecznie
już też w zdrowym prawników naszych że by
nie ulegli wpływowi kronikarskiej łaciny
~~[illegible]~~ rzymskiego
~~[illegible]~~ i kanonicznego prawa w ramel mię-
szając zasady ~~[illegible]~~ (1) kumostwa ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ do-
pokrewieństwa liczby, przez co siedm stopni
~~[illegible]~~ pokrewieństw ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ liczy stopni (2).

Rozdz. VII. Żona a kobieta.

§. 28. ~~[illegible]~~ ~~lub~~ Niewiasta za zgodą jej sa-
mej i rodu jej pożeniona (pognana, i niekiedy
ca zdapana) i dla tego żoną nazywana ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~od~~ ~~niewiasty~~ ~~[illegible]~~.
~~[illegible]~~ ~~z wiekiem~~ ~~polityczne~~ ~~po~~ ~~[illegible]~~
-mi rodu ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ kupowano. Tak
miłość za spekulacyą odgrywała rolę. Na te-
go radzono sobie w potrzebie kupując je-
dnę na żonę, a drugą biorąc z miłości, tam-
tę by gospodarowała i prawe rodziła dzie-
ci, tę ażeby zmysłowości dogadzała, wyda-
jąc na świat ~~[illegible]~~ upośledzone przez prawo
potomstwo. ~~W~~ Zwyczaj ten Niemcom właściwy
nie miał na Słowian żadnego na czasu wi-

~~[illegible]~~ do-
~~mach~~

---

(1) Tritavus piątego stopnia dział kończył u Germanów klasę wstępnych, Gaup Das alte Recht i.t.d. 358.

(2) Filiatio, paternitas, fraternitas, sanguinitas, affinitas, necessitudo, sancta spiritualis cognatio.

łożeństwa wpływu, mógł albowiem mąż pować sobie dziewic i t. p. ile ich i jakie chciał, i a wszystkie do używania równych praw zgodnie z narodowym przypuścić zwyczajem, mieć z wszystkich potomstwo prawe i t. d. Inaczej było od nastania kupna żon. Wtedy niemieckim zwyczajem jedna była żoną, a reszta ich, jako księciu pomorskim żywotopiscy Ottona ś. uważyli, kobietami, to jest nałożnicami tylko. Nie znał pierwszego wyrazu słowiański język nigdy, i dopiero go czeski i polski ale bardzo późno, jak słowniki naucza, wraz, że się sam wyraz z kobieciarstwem, poznał, ~~któremu~~ wszakże prawnego znaczenia nie przyznał (1) mu wcale. Nałożnictwo też nowym jest słowiańskiemu nieznanym wyrazem. ~~kobiety~~ miejsce ~~żony~~ z słowiańskich praw jedyne jest ruskie, które kobieciarstwo upoważnia. Prawda Ruska w §. 17. przepisuje że jeżeli mąż (gospodarz) spłodzi z niewolnicą (roba) dzieci, nie będą te dzieci brać udział w spadku, lecz tylko wolność wraz z swoją uzyskają matką.

(1) ~~Porown. artykuł~~ ~~[illegible]~~ w dodatk.

quens chepisa

[musiała mieć za czasów pogańskich równe
z przywiedzioną małżonką prawa. Gdy żonami (uxores)
podający a tem kronikarze jednem ~~[illegible]~~ spłodzone z niemi dzieci uważają za
~~[illegible]~~ zowią obie ~~[illegible]~~ ~~(uxores)~~ i ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ prawa, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ powodując jedne i drugie do równego udziału w
~~[illegible]~~ braniu ~~[illegible]~~ rodzicielskiego spadku.

Inaczej było u Niemców. Gdy albowiem u nich,
jak (w Germ. 18) zeznaje Tacyt, ~~brali~~ zna-
komitsi obywatele [po kilka żon na raz,
~~[illegible]~~ więc musiały szlachetne ~~[illegible]~~ żony więcej zna-
czyć od nieszlachetnych, ~~[illegible]~~ co też udowodniają
~~[illegible]~~ zwyczaje skandynawskie. To też i za
chrześciańskich czasów żyli niemieccy mo-
narchowie w dwojakiem ~~[illegible]~~, przez ko-
ściół błogosławionem [~~[illegible]~~ od Morgengabu ~~[illegible]~~ morganatycznem nazywanem ~~[illegible]~~
(darem poślubnego) ~~[illegible]~~ spłodzone dzieci gdy za ~~[illegible]~~ drugiego ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
matką a nie za ojcem ~~[illegible]~~ majątk.
nierówno dziedziczyły z ojczystego ~~[illegible]~~
Książęta słowiańscy w pobliżu Germanij panu-
jący ~~[illegible]~~ [za pogańskich czasów takie małżeństwa zawierało
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ (o książętach ~~[illegible]~~ szczy-
skich zapisały ~~[illegible]~~ dzieje) ~~[illegible]~~ tu tul. pamiętających wieku
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ na-
~~[illegible]~~ ale nie ślubnemi ~~[illegible]~~ z nich ~~[illegible]~~
łożnicami (concubina)
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ jedną lub drugą żoną [illegible]. Wyraźnie
co o Władysławie Hermanie Królu polskim rozkład-
czyły dzieje. ~~[illegible]~~ w XIV. wieku upo-
wszechniła się ta zasada że [małżeństwo
~~[illegible]~~ jest prawe, więc ~~[illegible]~~ obrazę osobistą

[zachowania dla czystości związków z domami szlache-
tnemi brali

~~[illegible]~~

[i nie błogosławionem małżeństwie. Od ~~[illegible]~~no drugie małżeństwem z niego

[równo jak za chrześciańskich
[pomorskich na początku XIII. w. i

~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

(drudzy nazywają wtedy żoną)

albowiem prawe rodziła się
połowica. Gdy książę-
ta niemieccy miewali na
raz żonę i kobiétę,
słowiańscy przeciwnie
miewali za chrześciańskich cza-
sów

[utrzymując
sobie, jak się
Czesi i Pola-
cy wyraża-
li kobiédy i
~~[illegible]~~
jałową (nie-
~~[illegible]~~ płodną)
być okazała się
kobiéty te za-
wią kronikarze

[sama tylko wieńczalne czyli ślu-
bem kościelnym [illegible]

(wtedy ~~[illegible]~~ tylko) a brak ~~[illegible]~~

poprzednio niewięcej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ tyż ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (w 2 § 77. przepisuje: że jeżeli gospodarz (pan) spłodzi z niewolnicą (roba) dzieci, nie będą one mieć udziału w pozostawionym po ~~nim~~ ojcu spadku, lecz ~~[illegible]~~ tylko wolność wraz z swoją uzyskującą matką.

me-
dzieciom prawego rodu zawrócił (1). Jak więc związki małżeństwa z kobietami, i jedynie u Rusinów utrzymały się. Ich Prawda

(1) R. 1380. u Helcla 245. pod liczbą 232. Będzie o tem niżej pod §.

Rozdz. VIII. Rozwód.

~~§. 27. Dawne powody rozwodzenia małżonków uchylone przez kościół odżyły znowu, nie po to wszakże ażeby psuły co zbudował kościół, lecz i owszem naprawiały co~~ ~~się zepsu~~ ~~skażone zepsuły obyczaje. Rozwodzono~~ ~~[illegible]~~ ~~małżeństwa wolno urodzonej osoby z niewolnicą, zwłaszcza jeżeli pierwszej nie znany~~ ~~[illegible]~~ ~~podobna-~~

~~[illegible]~~

~~powód~~ ~~[illegible]~~ więc ~~[illegible]~~ że ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ się z powodu ~~życia~~ nie tak o rozwodach jak raczej o unieważnieniu zawartych małżeństw należało im wyrokować. ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

synody: że za wspólnem porozumieniem się o to ~~[illegible]~~ małżonkowie rozwieść się pod żadnym nie mogą ~~[illegible]~~ pozorem, że porwana ~~dziewica~~ nie może się nigdy stać żoną porywającego jej ~~[illegible]~~; że oprócz kościoła ani tłuszczy ani świadków małżeństwa nie ~~[illegible]~~ odzieść tem mniej rozwiązać nie jest mocen. Lecz to postano-

~~[illegible]~~ w nich tych tem trudniej się sta-~~[illegible]~~ i krewni uswa-sowało naród, im bardziej mu wrodzone ~~[illegible]~~ zwyczaje ~~[illegible]~~ zbliżały w pamięci, któ-rych i sąsiednia Germania (mówi Eichorn w §. 108) porzucić nie ~~chciała~~ ~~[illegible]~~

~~że o porywaniu~~ ~~[illegible]~~ ~~i gwałtem do spełnienia małżeństwa zmuszaniu nie znać, spełnia jest w ówczesnych ustawach, że jeszcze dziś Wbudzka czarnogórska przez §. 11. 12. swojego~~ ~~[illegible]~~ ~~statutu karze wygnaniem z kraju i odjęciem praw zagro-~~ ~~[illegible]~~ ~~męża, który by~~ ~~[illegible]~~ ~~porzuciwszy żonę, pojął drugą w małżeństwo, ludzież księdzu~~ ~~[illegible]~~ ~~któryby~~

Chociaż

§. 28. Prowincyonalno-kanoniczne prawo ~~[illegible]~~ małżeństwem się też zajmowało, ~~[illegible]~~ ~~pownych najwięcej~~ ~~[illegible]~~ ~~zważało pilniej uwagi~~ ~~[illegible]~~ gdy ~~[illegible]~~ jednakże ~~[illegible]~~ związek małżeński za sakrament uznał ~~[illegible]~~ kościół, więc się ~~[illegible]~~ nań ~~[illegible]~~

raczej ~~go~~ ze stanowiska prawa powszechnego niż prowincyonalno-kanonicznego zapatrywać ~~[illegible]~~ musiały ~~[illegible]~~ duchowne sądy. ~~[illegible]~~ Z ~~[illegible]~~ zasad świeckiego ~~[illegible]~~ prawa do rozwodu ~~[illegible]~~ upo-ważniających ~~[illegible]~~

Za na prostem oświadczeniu stron że nie chcą dalej w małżeń-~~[illegible]~~ skim żyć związku (1) po-legających, nie pochwalając, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ pozwoliły

~~że o porwaniu jednej żony a braniu drugiej~~

(1) Papież Jan VIII. pisze r. 877. do Kocła (Chocil) morawskiego Księcia De his qui uxores suas dimiserint, vel ad alias illis viventibus migraverint, cum hac pessima consuetudo et paganorum more consueverint i t. d. u Roczka I. 36. 37.

~~ej prawidło związek tak obopólnie~~

Rozdz. IX. Skutki prawne, wiano posag.

§. 26a. Ponieważ najważniejsz~~ym~~ych skutk~~iem~~ach prawa z małżeństwa wypływających [illegible] dotyczy się wiana [illegible] i posagu [illegible], przeto o nich naprzód pomówmy.

chciała.¶ ~~[illegible] gdy [illegible] nie [illegible]~~ ~~[illegible]~~ / ~~[illegible] pomiędzy rodów [illegible]~~ ~~[illegible]~~ z pogańskich w chrześcijańskie przesiągnęwszy się u dzisiejszych Czarnogórców zasy, powodem się stał, że w niwecz idą tamecznego Władyki groźby ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przez §. 11. 12. wydanego przezeń ~~Czarnogórcom~~ statutu objaśnione: że‡ mężczyznę żonatego ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~nia~~ z żoną swą nie- ~~[illegible]~~ ~~się~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w drugie z niewiastą od siebie porwaną wespół ‹ na wygnanie ~~[illegible]~~ ~~być~~ ~~ma~~ wraz z kapłanem rozwiedzi~~oną~~ego, jeżeli ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~się~~ małżeństwo ‹ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Salnemu / błogosławiony czym małżeństwu (1) skazuje. Czarnogórze więc jest jedynym dziś krajem słowiańskim w którym się małżeństwa dawnym i przez porywanie niewiast, zawiązują, i ~~a~~ przez gorsze świadczenie ~~od~~ przeciwnej woli rozwiązują małżeństwa.

‹ str. 97.

‡ ~~takiż czyn~~ czarnogórski lud lekce sobie waży ~~[illegible]~~ postanowienie, które ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

¶ Opierał się więc naród nakazowi księdza, słaniając go w równi z nakazem przez panujące nad ~~[illegible]~~ ludy takoż obce ~~[illegible]~~ dawany, ażeby się w swoich tylko ona żeniła rodach, ażeby z innych ~~[illegible]~~ porywać niewiasty ona się nie ważyła na żony. Opór ten naprzód u tych rodów które w gładkiego lica niewiasty nie obfitowały, za czasów zaś materyalizmowi hołdujących u rodów na pieniądze chciwych zagnieżdżony,

(1) Porówn. tego Dzieła I. s. 463. II. 79. Podobnież artykuł Aleks. Popowa pod tytułem Zakonodatelni wik Czernogorie do Dziennika ministerstwa oświec. na miesiąc Paździer. r. 1846. podanego.

{Porwanej na żonę niewieście wynagradzając męż- } , czego jeżeli nie uczynił dawało jej to
czyzna utraconej dziewic (panieństwa), dawał jej wiano,
~~[illegible]~~ jeżeli ~~po~~ ~~nie dał~~ prawo z mężowskiego ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~z~~ ~~mężowskiego~~ majątku. już ~~[illegible]~~ traktat
Olega zawartego, że z powodu bankructwa mę-
ża przepaść żonie nie może co się jej z
prawa należy / Da imieich doli jemże pereba-
der po zakonu). Inaczej obmyśliwali Niemcy tym cór- wymawiali bowiem sobie u przysięgłych sędziów, że zbogacić opłatę przed ślubem a nie po ślubie.
kom ~~[illegible]~~ wynagrodzenie (za utratę wieńca, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ -ity

Atoli ~~[illegible]~~ wiano Niemiec dającego ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ męż- ~~[illegible]~~ miał ~~[illegible]~~] raczej swoje własne niż przy- szłej małżonki dobro ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ albo- wiem ~~[illegible]~~ przynosił w darze to z czego sam korzystać mógł wyłącz- nie.

] na uwadze

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w tym
celu (mówi w Germ. 18. Tacyt) dawał ~~[illegible]~~ mąż (nie rzeczy wieść/
niewieścich lub do ubiorów oblubie-
do chluby i zbytku
nicy zdatne, lecz przyprowadzał jej parę wołów, konia
z uzdzienicą, puklerz, włócznię i miecz, i nawza-
jem coś z rynsztunku otrzymywał od niej ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~. Rzeczy te do rzemiosła wojennego i byli rękojmią dla tego, że przyszły jego
uprawy roli konieczne, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i ~~[illegible]~~ za- wieść posiadając sprzęt wojenny
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
ciąg do uprawy roli potrzebny, będzie miał z cze-
~~[illegible]~~
mężowi ~~[illegible]~~ niewiasty, ludzie (kupowania jej i sprzedawania przez te- przywieziony snadź ~~[illegible]~~ przez
go ~~[illegible]~~ ją pojmował i wydawał za mąż zyskał wzgl/ u nich wzięcie, upowszechnił się
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Waragów do kijowskich Polan, ~~[illegible]~~ nazwanie u Słowian, dla tego że
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ więcej ma niż
~~niż~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ katolicki kościół.
porywaniu przyjął niewiasty naszej posagu
Pobożczony z wianem - otrzymał
czyli układu o ~~[illegible]~~ między stronami, jaki ma być
~~stan~~ ~~[illegible]~~ żony ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~.

[zdobywając mieczem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ swoje i jej wyżywienie, lub gdyby się gra- bież nie powiodła, żywiąc ją ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ziarnem ze- ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ branym z poranej ziemi.

go otrzymać żonę) [Tylko za ~~[illegible]~~ rzecz co miał taki
dogadzał wydawał Niemiec ~~[illegible]~~, czyli jak się wszyst-
kie w ogóle o tem niemieckie wyrażały prawa, zakiemu tylko
~~[illegible]~~ sprzedawał ~~[illegible]~~ swoją córkę. Przywieziony snadź ten
zwyczaj przez Waragów do kijowskich Polan zyskał

od nich dobre przyjęcie, już dla tego że ~~[illegible]~~ znan wyrażenie nosił na sobie postać wiana, już

~~[illegible]~~

leż że zrównoważony przez dach wzajemnie od przyszłej małżonki dany, dogodniej służył do podtrzymywania ciężarów małżeństwa. Aż że na drodze pokoju prowadził przyszłych małżonków do celu, więc też jemu wyłącznie przyjając nazwę, stawał się przeciw narodowy zwyczaj zawierania małżeństw przez porywanie dziewic, uznanie, luba, jak wyżej powiedzieliśmy, stawał się daremnie. To też gdy u Polan mówi Nestor, wprowadzano pod wieczór w dom narzeczona niewiastę, a

a nazajutrz przynoszono co za nią dano (czło na ~~[illegible]~~ nie władnęże), ~~[illegible]~~ w upominku, to przeciwnie u Drewlan ~~[illegible]~~ niezrażających ~~[illegible]~~ zwad zadawniony zwyczaj w pobliżu dyktuje Polan umówione dziewice, i niczem porywania się wyrównanej nie dał na żony.

§. 27. Ugodę ~~[illegible]~~ o pojęcie niewiasty i obrzęd zaślubienia jej posagiem zowiąc(1), zaczęto mianować przez ten wyraz sam z czasem, który się cłami oznaczyć nie da, wrzody od tęsknią ~~[illegible]~~ dopóki trwało tylko za nią ~~[illegible]~~ dach. Ponieważ raz ~~[illegible]~~ małżeństwo prawa władności do tegoż przywiązane dachu ~~[illegible]~~ z niego się gdy dochody, aby wdowy zostawały należała się żonie ~~[illegible]~~ miała z niego wyżywienie, więc też słowa się obznajmiono z łaciną dalekiem już po zmysłu dość, już wyrazem średniowiecznej łacinie właściwem dalicium ~~[illegible]~~ wiano a posag co innego znaczyły rzeczy w sie (2). ‡ ~~[illegible]~~

‡ wianem nazywano go niewłaściwie, gdyż to wyjaśni ~~[illegible]~~ mianowano go, a nawet ‡ ~~[illegible]~~ (Dziubani ~~[illegible]~~) ~~[illegible]~~

‡ Zastanowiliśmy się nad tem. §. 28. Brał mąż od te-

‡ rozdził tym dachem mąż i

gdy mąż a ze swej strony zapisywały wiano, urokiem, stąd sumę wręczał temu od którego wziął posag. ‡ posag pozostawał przy mężu. gdy ~~[illegible]~~ złączał w jedną masę, jeżeli żona umarła bez urodziła ‡ ~~[illegible]~~ połowicie (3). bo jeżeli dziecię używalnego były owdowiała niewiasta ~~[illegible]~~ a właścicielami dzieci, równie jak męża, ~~[illegible]~~ niczka się stawała najczęściej, ci, bez wiedzy których ~~[illegible]~~

---

(1) Porówn. w słowiań. słownikach posag compages, nuptiae, posagnąti, posagati congruere, nubere. (Linde p. w. posag) O dzisiejszym owem znaczeniu wyrazu posag zobacz Żegoty Pauli pieśni polsk. 77, i ruskie 63, i z nim zmian bowany u Grzyma RAlt. 447. Bank genowssin zestaw.

(2) Piszący r. 1202. (co przypominam) Wacerad mówi: posach (posagh) dotalicium quod datur puelle; Veno (wiano) dos.

(3) Dowód na to pod r. 1271. daje Długosz I. 745. 799. mówiąc o Konradzie Księciu Głogowskim: pro dotalicio et dote accepta castra et oppida obligavit et inscripsit.

16. 26

~~[illegible]~~ nie mogła ~~[illegible]~~ majątkiem swym rozporządzać, ~~[illegible]~~ na co się pełno dowodów w dyplomataryuszach znajduje. Im bardziej się z rzymskiem obznajmiano prawem, tem więcej też jego przepisy ~~[illegible]~~ do ~~[illegible]~~ słowiańskich ~~[illegible]~~ stosując posagów ⌐ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ czeskie ⌞ w języku narodowym pisane statuta, wianem i posagiem ~~[illegible]~~ mianowali go słowiańskie statutów polskich; węgierskie ~~[illegible]~~ prawa ~~[illegible]~~ po rzymsku się, statuta ~~[illegible]~~ serbskie po grecku wyrazy. [Tak ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~], ~~[illegible]~~

komu się, i w jakiej ilości należy?

§. 29. Nie należał się posag córce, która się niegodną do stada. ⌐ Statut wielkopolski (§. 20.) z dawnem Turyngów prawem (x. 2.) zgodnie, że córkę, która ~~[illegible]~~ poszła za mąż bez woli rodziców, mianowicie też gdy dawszy się ~~[illegible]~~ porwać ~~[illegible]~~ zgodziła następnie ~~[illegible]~~ na małżeństwo z swoim uwodzicielem. ~~[illegible]~~ zkąd rozwinęła się zasada owej jakoby rzymskie przyjęto prawo podobna, lubo inne mająca ~~[illegible]~~ cel. ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

Bo gdy rzymianie za powód do rozwodu dany, ~~[illegible]~~ małżonków na posagu karali (retentiones ex dote propter mores), surowszego ~~[illegible]~~ to surowszego ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zwyczaj ~~[illegible]~~ przeciwnie ludy słowiańskiego lechickiego zwłaszcza ~~[illegible]~~ nakazywali małżonkowi który ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w brew przepisom kościoła ~~[illegible]~~ zawsze małżeństwo odejmując ~~[illegible]~~ nadto małżonce możność korzystania z dóbr mężowskich ~~[illegible]~~ nawet własnych dopóki ~~[illegible]~~ nią będzie. Pod tym uważane względem są ważne dawać posag, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

‡ dając mu różne nazwiska. Majątki żony wianem nazywały

⌐ już nie tylko o nich i o wianach ale i o parafernach (stadkach), tudzież o darowiznach (donatio propter nuptias) na koniec o odprawach (oprawach, będziej o nich niżej) rozpisywano ‡ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

⌞ i morawskie

jak i nieruchomych dóbr stadła się ~~[illegible]~~ majątek (1). Uważając go ~~[illegible]~~ z stanowiska spadkobrania, pytano

(1) Na dowód kilka przykładów ze źródeł prawa polskiego kładę; r. 1249. u Dregera: si a sponso patri vel matri sponsae vel ex converso vestes et alia xenodia data fuerint vel promissa, si dos viro vel donatio propter nuptias uxori data fuerint; r. 1378 u Rz. quaedam summa pecuniarum CXX grossorum ratione dotalicii polonicze wano (wiano) que germane sororis jure celebrata; r. 1314. 1316. u Rzysz. II. 195. 207. 243. hereditatem ~~[illegible]~~ ratione dotis vir debeat, hereditas que ipsam ratione dotis contingit; §. 101. zwodu donatio et dos oddał słowami dziedzina i wiano; §. 2. warsz. stat. circa dotem et dotalitium wyrażono przy posagu i wianie.

⌐ Za niegodną zaś uważa

17.
27

~~[illegible] z rodzicami [illegible]. W późniejszym [illegible] a niewieście jeżeli się powieść dało, [illegible] było u władzy rodzicielskiej [illegible], której [illegible] powinien był nadgrodzić [illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ mazowieckie statuta, przez Księcia Jana na Czersku r. 1386 wydane, a przez Ziemowita Księcia na Płocku i Sochaczewie r. 1421. ponowione. Wyczytujemy z nich; że wolno było rodzicom lub krewnym pójść w pogoń za porywającym niewiastę ~~[illegible]~~ i przyprawić go o życie; że o śmierć jeżeli ~~[illegible]~~ przyprawiony, pościgniony ~~[illegible]~~ nie został ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zawieszono służące porwanej niewieście ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ jak do ~~[illegible]~~ uwodziciela jak i do jéj własnego majątku ~~[illegible]~~ prawo, które dopiero owdowiawszy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ odzyskiwała. Porywający, bądź mazowieckim był ziemianinem, bądź, jak się zdamać statutu wyrazić, cudzoziemcem, musiał w miejsce posagu poprzestać "na obleczeniu" ~~[illegible]~~ w którem miała na sobie w czasie porwania niewiasta. Dalej zawarowa~~[illegible]~~ły statuta: że obywatel który jął bądź dla siebie, bądź

~~[illegible] majątku [illegible] przyjęciem [illegible]~~ nie-

~~swiady~~ ~~ukarany lub nieukarany~~ ~~[illegible]~~

~~żądanie nie będzie ~~ma~~ mieć niektóra ~~niniejsze~~ prawa też da-~~

~~piero po ~~jego~~ ~~śmierci~~ ~~nie wolno~~ ~~oddać~~:~~

~~jego i swej jako przed porwaniem miała nawzajem rabuś tenże bądź majowe [illegible] ziemia-nin bądź (dziedziczenia-~~

~~odzyskać ~~a przez dziś także~~~~

~~winem (może również tegoż statutu)~~

~~~~będzie~~, ~~nie otrzymuje się~~ nie będzie miał~~

~~~~ża~~ posag jego oblubienie (zdawa się z-~~

~~godź stosować) w którem ją porwał: żona~~

~~a choć wróci po jego śmierci do majątku no ~~posadzenia~~~~

~~wiecznego. Dalej ~~Ruskowe~~ zachowywał: że obu-~~

~~~~[illegible]~~~~

~~[illegible]~~ dla swego krewnego lub ~~[illegible]~~ niemiałby na żonę porywał

przyjaciela, winien jej dać posag jakiby

~~[illegible]~~ z rodzicielskiego miała ~~przypada~~ majątku, gdyby nie była porwana,

i że posag ten ~~ulegnie~~ spadnie jej ~~[illegible]~~ gdy owdowieje ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~przypadnie~~ ~~[illegible]~~ (1). Zkąd widać ~~że~~ posag składał się z czasem

częścią należną (legitima) przypadającą córkom z rodzicielskiego majątku, ~~przewie-~~ ~~[illegible]~~ wszy z wiana za posagiem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ figurujące Saksonów

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

jak w §. 179. tomu pierwszego rzekłem, że

~~[illegible]~~ w monarszym domu dziedzi-

cznie był jednym z cesarzów ziemskich (albo-

wiem kraj jak się w §. tomu poprzedzającym

rzekło, mówiło, obowiązany był wyposażać

Królewiców i Królewny (2)) ~~[illegible]~~ złożył się

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w jedno z rzymskiemi

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zapisami ~~[illegible]~~ odumarli rodzice ~~[illegible]~~ córki nie ~~wyposażywszy~~ wyposażywszy,

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ bra-

cia wyposażali siostry albo ruchomemi dobra-

mi, albo nieruchomemi. Pierwsze dosyć było

dać ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wobec przyjaciół, drugie

~~tak do jego majątku tak i swojej † na wspólnym ale uwodziciela swo-go ~~gdzie~~, ~~[illegible]~~ wtedy oba majątki,~~

---

(1) Stat. maz. z r. 1421. w §§. 12. 14–16. u Helcl. 281–283. Porówn. z stat. z r. 1386. u Bandtk. jus pol. 420.

~~(2) Według Dytmara 129. wyd. Wagn. Bolesław Chrobry zaręczył r. 1003. swą córkę za Hermana miśnijskiego Margrabiego dał jej w posagu miasto nadłabańskie Strzelę (Strehla).~~
~~~~

18.

wobec sądu ziemskiego (coram regia majestate) ~~[illegible]~~. Jeżeli nie było braci lecz córka lub córek kilka, ~~[illegible]~~ ~~brat~~ wtedy (~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~) one ~~same~~ ~~wyposażały~~ się całym majątkiem same wyposażały: wszakże stryjeczni bracia mieli wolność skupić ~~[illegible]~~ u nich nieruchome dobra (hereditates et possessiones) oszacowawszy je przez upodobaną na to szlachtę ~~je według oszacowania~~. Gdzie skupione w przeciągu roku ~~[illegible]~~ wolne nadal były od wykupu. Zastrzegł to przepisujący ~~dot~~ statut wiślicki małopolski, że bracia rodzeni wyposażając siostry w ruchomości to byli czynili ~~[illegible]~~ tym obyczajem, co miało znaczyć, że im nie było wolno dać co chcieli lecz co nakazywało prawo, co jest ~~[illegible] się prawo~~ wielkopolski statut, który w §. 17. przepisał: że córce lub córkom ~~[illegible]~~ przypadał od braci ~~należny~~ posag (dos competens). Wiele ~~[illegible]~~ znaczący ten wyraz nie jest dotąd odgadniony ~~objaśniony~~. ~~[illegible]~~ Mniemam że się w części należnej przezeń rozumieć mają wyjaśnione w poprzednim dziele naszego tomie (w §. 264. 265 mianowicie) rycerskiem prawem posiadane łany, że kto ich wiele ~~[illegible]~~ łanów (possessiones plures) posiadając jedną odumarł córkę, a ~~wtedy gdy~~ był wojewodą, ~~po dzi~~ zostawiał jej po sto grzywien z każdego udziału, ~~[illegible]~~ a gdy był szlachcicem tylko czynił jej czterdzieści grzywien posażniczej, albowiem pierwszy dziesięcioma najmniej, a drugi czterema ~~[illegible]~~ opatrywany bywał łanami. Ponieważ zaś ~~ani jeden~~ ~~[illegible]~~ kilka ~~według~~ udziałów posiadał każdy ~~[illegible]~~ się dobrze zasługujący ojczyźnie ~~[illegible]~~ pan i szlachcic(1), więc pojąć łatwo dla czego dyplo

---

(1) Prawem §. 71. II. tego dzieła z §. 17. małopolskiego statutu, gdzie powiedziano: secundum quantitatem suorum reddituum et possessionum deservire (debet), dummodo bona ipsorum in libertate, quae ab ista de jure militali sunt libera, absque omni vexatione conserventur

18.
6. 29

30.
§. ~~[illegible]~~ Rodzice wyposażali córki, a po ich ~~[illegible]~~ śmierci bracia lub przyjaciele według ~~[illegible]~~ prawa węgierskiego 1040 i polskiego (1) dawali posag. ~~zwyczaju, co się za prawo powszechne wiślicki statut §. 125 [illegible]~~ Gdy ruchomościami wyposażano, dosyć było dać je wobec przyjaciół; gdy nieruchome~~[illegible]~~ dobra dawano na posag ~~majątki~~, należało je dać

(1) R. 1279. u Zej. IV. 1. str. 163. §. 20. wiśl. co do zwodu 125. przeszło.

~~z postępem czasu~~ ~~rozwinęły~~ ~~się rozliczne stosunki prawne około tych pytań, kto ma i jaką sumą wyposażać niewiastę, do kogo ma rzeczywiście należeć ta suma, czy być własnością żony, lub własnością jej i męża, lub spłodzonych w małżeństwie dzieci i t. p.~~

rozwinęły się
[illegible]

uszło za powód uwolnienia od śmierci, brańcy szlachty z ludem. [mimo zakazu prawa]

Rozdz. IX. Rozwody.

§. 24. Znały już pierwotne ludy ~~sposoby~~ różne ~~[illegible]~~ zachęty sposoby (odstręczania od nich, jako też ~~tak~~ ~~[illegible]~~ do zawierania małżeństw ludzież ~~[illegible]~~ lub utwierdzenia ~~[illegible]~~ zawartych [~~przyjaciel~~ ~~[illegible]~~ uświęcanymy ~~[illegible]~~ zwyczajem, unieważniania ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ tylko tej dziewce któ-~~[illegible]~~ że ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~przyjaciel~~ tej ~~[illegible]~~ ra tropem zarywał wodzy nieprzyjaciela w boju, że ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przystoi raczej wdowie którey najwięcej mężów ~~[illegible]~~ zgorzeć z ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ niż wnijść w powtórne ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nim na ~~[illegible]~~ gdzie ~~niewolnikowi~~ ~~nie jest~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~albo~~ ~~tak~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~wolnego wdowie~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ że związki (1)

[ma być wolno, dać się porwać na żonę]

(1) O Getach, Dakach północnych, Słowianach i Litwinach (Herodot) mówią, do pisarze, ~~o~~ których wspomnieliśmy. Do Germ. Tacyta 19. o Ludzież Lelewela Narody 337, 517. porówn.

mała i kronikarze wcześniejsze i późniejsze od statutu o daleko większych ⌈posagach mówią (1). Rozumi się, i wyraźnie zeznaje do statut, "że gdzie było posiadłości mało lub jedno tylko dziedzictwo a córek wiele, należało z ocenionego majątku dać każdej córce część stosowną," czyli część jakąś ~~[illegible]~~ na jakąś czwartą majątku; "która gdyby ~~[illegible]~~ jednakże z córek ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ się mniejszą okazała od ~~danej~~ posagu ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ za życia rodziców danego ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, nie ~~[illegible]~~ jej bracia, ~~by~~ dopełniali jej ~~[illegible]~~ czyli, z własnej kieszeni nie dopłacali do ~~[illegible]~~ posagu." Stąd widać że słowiański posag stanowił

⌈niż sto, i a- czterdzieści grzywien wynoszących

(1) Porówn. wyżej ~~[illegible]~~ przypisek do §. 28. Ludzież Boguchwałę który o wyposażonej pięciuset grzywnami mówi księżnie. Długosz I. 1060. powiada że Kazimierz w. wziął 2000 szerokich groszy posagu za Adelajdą Heską, i że za jego czasu (umarł Długosz 1480) tyleż za córkami swemi dawać zwykli polscy panowie.

miała ſtaliéż same co przywiedziona ~~[illegible]~~ ſ za czasów pogańskich
~~[illegible]~~ ~~niewinnie~~ ~~[illegible]~~ ~~prawa~~ i ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~wzięły~~ się ~~jest~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

105. ~~[illegible] porty [illegible]~~ rodzaj rzymskiej legitymy, i ~~wyrażnie~~ na czwartej posiadanego majątku, według praw polskich i węgierskich, ograniczał się części. ~~Prawda~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~z [illegible] tego~~ ~~jako~~ ~~[illegible]~~ ~~przy [illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~Dušan~~

~~(w §. 134 St. Duš. posag (prakija, πρoιξ) dawać jedynie wyzwoleńcom, że najgorze... Dawać Otroków nie wolno, a kanonicznie wbrew węgierskiemu, które z dawnem germańskiem prawodawstwem zgodnie, dawać poddanych i niewolników na posag nie wzbraniało.~~

Jnsze były przepisy o wyprawie i odprawie, która ponieważ się bez ~~[illegible]~~ wyjaśnienia ~~władzy~~ stosunków majątkowych z władzy rodzicielskiej i opiekuńczej wypływających, wyjaśnić nie da, przeto odkładając rzecz tę do następnych rozdziałów, uczyniemy jej ~~[illegible]~~ tę uwagę ~~[illegible]~~ że i według ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Ruskiej Prawdy posagi (pridatok) w ruchomych i nieruchomych dawano dobrach, a według serbskiego ~~[illegible]~~ zakonu (§. 134. prakija, πρoιξ) nie wolno było Otroków dawać na posag. Statut więc ten wbrew ruskiemu i węgierskiemu prawu, które i ludzi[7] wyposażać dozwalały, postanowił.

[7] zgodnie z niemieckiem

naprzód w istocie rzeczy a następnie w nomenklaturze pokrzyżowawszy z sobą tyle wielkie, ale większe u Germanów niż u nas, w pojęciu zasad prawa zagmatwanie. W miarę upadającego wielożeństwa a nastającego jednożeństwa, utwierdzając się zasada posagów, pociągnęła za sobą i ustalenie się zasady tej, że gdy przyszła małżonka opatrzona być powinna funduszem na przypadek jej wdowieństwa, przeto fundusz ten winien jej być dany z ~~ojc~~ rodzicielskiego majątku, jako część ~~nast~~ ~~[illegible]~~ ~~się~~ ~~się~~ ~~jej~~ dziedzictwa i ojczyzny prawem spadku należąca się jej. Ponieważ monarcha wyposażał swe dzieci powszechną kraju ojczyzną, więc i uważali tejże ojczyzny wyposażali nią swe córki, nie inszą wszakże jak wyedukowaną, lub przez kupno nabytą

nie tylko wyłączone lecz i w ostatniem będące

§. 157.

§. 20. Do porządku przyczepiwszy też słowiańskie sta~~tuty~~ i ~~oprawę~~ tak i wiano spowodowano utworzenie się wyprawy (paraphernalia) i oprawy (dotalitium). Ażeby oba pojąć należycie, potrzeba się wprzód w rodzicielskiej władzy i nastającem jej opiekuństwie w rodzinie, sądzie i wyborze opatrującego rozpatrzyć, także wyciągnięte wnioski naprowadzą raz jeszcze na małżeństwo, bez którego zawiązku znikłoby rodowe po nastąpionej śmierci żony, lub rozwiedzeniu jej z mężem, i nie rozwijałoby się dalej rodowe, a z niem i rzeczowe prawo. W trzech więc następnych rozdziałach prawo to ukończymy, opowiedziawszy jak powstawała ojcowska i opiekuńcza władza, i jakie wyznawała też stosunki prawne, dzieci, żonę, sieroty aż do dojścia ich do pełnoletności, na koniec wdowę, ochraniające.

r trojakim

Rozdz. X. Władza rodzicielska

§. 31. ~~Nie~~ Władza winna się była ~~nad tem~~ dobrze zastanowić nad tem co czyni najczęściej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ być poświęconą nie miała, gdyż ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nie tylko swobodę, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

Do §. 18.

zwyczajem dla dzieci, jak ~~[illegible]~~ wyżej w przypisku zrobiliśmy, zapewnionej, traciła, lecz ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ na równi z siernas, którą jej mąż mógł z wielu żon mieć spośród ~~[illegible]~~ dzianej drużyny, ~~[illegible]~~ odpowiadała wespół z nim, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ niby jedna z córek, ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~kiedy~~ nie

~~[illegible]~~

Rozdz. ~~XII~~ IX. Stosunki prawne.

§. 24. Stosunki prawne z małżeństwa wynikające dotyczą się osób lub rzeczy. Pierwsze wskazują obowiązki małżonków, których niedopełnienie rozwód pociąga za sobą. Gdy celem małżeństwa było wspólne życie i rozpłodzenie rodu, przeto pierwszym obowiązkiem żony było podzielać nieustannie męża i łoże, sprawować gospodarstwo i być pomocną mężowi w zabiegach domowych.

On był jej opiekunem aż do śmierci, ~~[illegible]~~ pieszczotliwie się swą żoną niby ~~[illegible]~~ jako to rzymski ojciec czeladzi. Ażeby zaś ~~[illegible]~~ nie skrzywdził żony na [illegible] i w domu i za obrębem spełnione domu

za jego/ przestępstwa

~~poz., równie jak i dziecięcia jednego niżej nad drugie, wszystkie z jakich bądź żon spłodzone w jednym względzie.~~

(zacząć odróżniać z korzenia t.j. prawo czyli rodu pochodzące od wyłęgłych t.j. pozamałżeńskim spłodzonych dzieci, "sprawiedliwie urodzonemi" same, te zaś "wyłęganiami" zowiąc, o czem się w zbiornikach prawnych i w Dyplach wiele (1) ♀ uczytać można.

Prawo do równo ze pozamałżeńskich jak i sprawiedliwych praw obowiązujące, szło w niepamięć w miarę ustawania cywilnych a nadawania kościelnych ślubów, ♀

Ten atoli podział dzieci równo niemieckiemu jak słowiańskiemu znany prawu, mógł,

♀ Nad pierwszemi mieli władzę rodzice, nad drugiemi miała ją sama tylko, bądź niewiasta, bądź wdowa będąca matka. ‡ O jedynym tych dzieci żadnej nad niemi władzy w prawie Jednakże ~~[illegible]~~ niemieckiem tylko mogła z przyczyny niedozwolenia mieć następstwa na- żne (2) ~~[illegible]~~

‡ Jeżeli [illegible] mąż nie miał

był według praw polskich na to dostateczny. Ruskie miało swoje formalności. Według nich

(W środku między "sprawiedliwie urodzonemi" a wyłęgłemi, stały dzieci "potwierdzone" to jest przysposobione (adoptati, adrogati), niemałży na synowe lub żonę mężczyźni na synów. Ślub kościelny stawał za akt przyjęcia. co do pierwszych, przyjęcie do herbu z wyraźną o tem wzmianką że przysposobiony bierze się za syna, lub sam tylko akt urzędowy (jeden z takowych ♀

rady rolę. Zwykle w książęcych tylko domach prywatnych ~~przysposabiana~~, w domach ~~[illegible]~~ i ~~[illegible]~~ przyjmowano do herbu. Według polskiego prawa sprzyjającej ~~[illegible]~~ w tym celu/akt urzędowy przysposabiającej

§. 32. Postrzyżona wola wydalała się z domu wyposażona rodzicielskim majątkiem.

Syn pozosta-

♀ Także (rozwijania się w miarę ~~według~~ tej zasady kanonicznego prawa, jak twierdzono, że bynajmniej i jeden za drugiego lecz każdy za siebie odpowiadać winien. Ta zasada do rodziców i dzieci zastosowana, stała się powodem że

~~Dzieci za własne odpowiadały przestępstwa.~~

~~‡ chociaż żona mąż odpowiada niekiedy za męża, chociaż a ona nawzajem za swych między, jednakże zwykle każdy przez siebie męża od Powołując się na prawa kanoniczne, dzieci że każdy za siebie pomsta poza na późnych pokoleniach co jest tak że przestępstwa poprzednicy grzech każdy za siebie odpowiada. wydzierając wtedy przestępstwa żony, odrzucając wszelkie rodziców a dzieci pytania~~

[1] Z artykułem Lelewela pod napisem małżeństwa, śluby i rozwody do r. 1210, w Pols. śr. wiek. IV. 33. umieszczonej, porównaj Długosza I. 348. który mówi że dopiero prawo rzymskie nauczyło Polaków odróżniać naturalnemi od prawych dzieci.

~~(2) Dowodowie z dyplomatu r. 1234. u [illegible] 2. str. 267.~~

~~sposobieniach książęcych domach liczne polskich i ruskich przykłady. Według pierwszego prawa w ku aby wyż-~~

♀ w przepisie do gióla z r. 1228. czytamy) Dotykać się przysposabiającego przysposobionego ręką czyli brać go za kan dynastami zwyczajem (3) na ręce.

[2] Eichorn §. 341. przyp. 8 379. Du-Cange p. w. Bastardus.

[3] Ewers das aeltest.

dać, że porąg stanowił rodzaj rzymskiej legitymy, ilekroć ~~nie dozwa-~~ lała posiadłość dać ~~jej~~ ~~księ-~~ ~~legitymy~~ ~~posiada-~~ cej, czyli w jakiej ude- ~~nego~~ majątku ograniczające się, gdy ~~[illegible]~~ ilości ~~według~~ prawa trzeba było wyposażyć ~~polskiej~~ i węgierskiej ~~[illegible]~~

wał w nim i nawet ożeniony ~~[illegible]~~ ~~był~~ podległym był ojcu we wszystkiem, nie mogąc rozporządzać tem co nań po matce spadło ~~nawet co się mu należało z~~ ~~prawa~~ jak mówi w §. 21. statut wiślicki czwarty, uchylający ~~[illegible]~~ §. 23. stat. wiślicko-małop., który dozwalał synowi zaciągać długi na majątek własny, ~~[illegible]~~ a przytem upoważniał ojca odrachować mu ze ~~[illegible]~~ schedy ~~[illegible]~~ co zań zapłaci. Inaczej się rzecz miała gdy się ~~[illegible]~~ ojciec ~~[illegible]~~ z synem jak szlachcie, czeskie i polskie mówią prawa, chlebem i imieniem rozdzielił, czyli osobnej mu, mówiąc po dzisiejszemu, prawa[illegible] dozwolił, i majątek mu oddał. Wtedy bowiem syn stawał się prawnie, chociaż dalej z ojcem wspólnie mieszkał, z ~~[illegible]~~ „społecznika", z zostawszy ~~[illegible]~~ „dziedzicem" (1). ~~[illegible]~~ Ale czyniłże to ojciec dobrowolnie lub mógłże być prawem przynaglony ~~Ale~~ ażeby ~~do~~ podział majątku uczynił?

~~[illegible]~~ Na to ~~[illegible]~~ jedności osoby ojca a syna przez §. 21. wiślicko-małopolskiego statutu utrzymanej w swej mocy, uchylił §. 22. tegoż statutu ~~[illegible]~~ z wyrazem na prawo kanoniczne powołaniem się, ~~uchylił~~ w tym względzie. Wszelako sam tylko stosunek karnego prawa miał na uwadze rzeczony statut, zawarowawszy, że ~~[illegible]~~ ani ojciec za syna ani syn za ojca, też każdy za siebie ~~[illegible]~~ który przewinił ~~[illegible]~~ odpowiadał będzie.

~~§. 22. Co do żony zmysło toż prawo rzecznej jedności z mężem sam gdzie się wybitnie silnie. Niemcy kupiwszy nie mieć [illegible] prawa objawiał nad sobie żoną nie wahał się nie chciał się z nią rozstać nawet po śmierci.~~

Rozdz. XI. Trojaka opieka.

§. 23. Gdy ~~[illegible]~~ ojciec chlebem i imieniem z synem rzadko dalej jak ~~[illegible]~~, nie podzieliwszy się mieszkał z nim wspólnie na jednem ogni[illegible] polskich statutów [illegible] mógłby wtedy być w rodzie opieka dwojaka: jedną sprawował swym dzieciom syn oddzielony, drugą zaś ojciec dla reszty swych niewydzielonych dzieci, czego jeżeli nie uczynili oba, w ów czas starszyzna rodu opiekowała się małoletnimi współdziedzicami, a nad opieką sierot ~~małoletnich~~ ~~[illegible]~~ wydzielonego brata, ~~[illegible]~~ którego ich matka

---

(1) Porown. §. 258. II. tego dzieła, z §. 10. 53. Pr. Z. C., §. 56. pr. O. C.

sprawowała. wykonywali nadzór, zastępując ~~i [illegible]~~ ich w
sporządzaniu urzędowych aktów (1). ~~[illegible] gdy nie~~ za małoletnią uważając bra- cia swą siostrę, gdy jej
~~[illegible]~~ rozporządzali, odwozi-
li ją po ślubie do męża i t. p., o czem się szcze-
gólniej serbskie II. 134. III. 175. rozwiodły pie-
śni. Przypuszczali też brania do rodu tudzież do spół-
nictwa majątku, przy czem zaraz / przypuszczali wyznaczali ~~[illegible]~~ przysposobio-
nym część należną im na przypadek mają-
cych nastąpić działów. Przezna-
czali z czasem na koniec ~~[illegible]~~ kto z rodziny i jakiem zajmować
się ma zatrudnieniem, i kto ma iść na wojnę,
za wezwaniem królewskiem na pospolite ru-
szenie i t. p. (2). Zważając głównie swą bacz-
ność na małoletnich przestrzegać każe wiślicko-
małopolski statut (§. 27. ~~[illegible]~~) ażeby ci na majątku
żadnej nie ponieśli szkody. Więc też majątkiem ~~[illegible]~~ opiekun rozporządzać, ~~[illegible]~~ a ~~[illegible]~~
jeżeli rozporządził, ~~[illegible]~~ mogli ~~się~~ to małoletni unieważnić
nie mógł w żaden sposób ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ sieroty a ~~mianowicie~~ nieruchomym ~~do~~ ~~pełnoletności~~. Wszelka
~~[illegible]~~ gdy do lat przyszli ~~dopóż~~ do ~~[illegible]~~ a aż dotąd wstrzymana ~~być~~ należało, wyją-
tymże ~~[illegible]~~ sądownie wstrzymaną wszy sprawę małoletniego
sprawą wytoczoną z ~~[illegible]~~ ojcem raz-
~~aż dotąd, wyjąwszy gdyby sprawa ta ...~~ poczętą, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ lub taką ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ która korzyść a by-
~~[illegible]~~ najmniej szkodę ~~[illegible]~~ przynieść mu mogła,
~~[illegible]~~ lub (dodaty §§. 14. 15.
~~[illegible]~~ czwartego statutu) było wido-
~~[illegible]~~ cznem, że dobrodziejstwa pra-
~~[illegible]~~ na które ~~[illegible]~~ małoletność nadręcza
~~[illegible]~~ użyć chcą na szkodę
~~[illegible]~~ niewrzuce-
~~[illegible]~~ majątku ciężące ~~[illegible]~~, szły
ba ~~[illegible]~~. Dochody z majątku był obowią-
na utrzymanie pupilów ~~małoletnich~~ i nie ~~[illegible]~~ po skończeniu ~~[illegible]~~ opieki,
zany opiekun z nich rachować się ~~[illegible]~~ z składnic i czyn-
~~[illegible]~~ dochody z ~~[illegible]~~ nowa z przywo-
szów ciężące wyjąwszy szczegół ten ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ postanowił
lemem sejmujących głównie ~~[illegible]~~ wszelki ~~[illegible]~~ w §. 20. pierwszego statutu ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ prawodawca ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zwłokającym z nim sprawę opiekuńczą.
~~nanowicie prawo krótko się wyraża wyraźniej~~
~~(w dyp. 47. 48. u Andrz. z Duby) że starszy brat~~
~~lub siostra młodszym dzieciom majątku stracić nie~~
~~może. Ruska Prawda (§. 20.) nie uważając od oj-~~
~~ki nawet ojczyma, przypuszcza do niej od demi co wielki~~

---

(1) Porown. toga Dziedu II. 56. 237. 258. tudzież r. 1231. u Helcla (wstęp) Nos filii Comitis Dobeslai et patruelis noster Do- beslaus veri heredes de Prandocin, pro nobis- met et pro pupillis co- gnatis nostris quorum agimus tutelam pre- sens composuimus in- strumentum

(2) Nader ważne są o tem świadectwa pod r. 1294. 1298. u Fejera VI. 1. str. 205. i tamże 2. str. 135.

⌈ odpowiedź w ⌈~~[illegible]~~ Wielkopolski (§. 18.) przepisać: że jeżeli ojciec w powtórne związki małżeńskie wnijść zamyśla, winien wprzód podzielić się majątkiem z dziećmi, po czem z drugą ~~podawszy~~ żoną pojąwszy, zatrzyma część dla spłodzić się mogących z nowego małżeństwa ~~[illegible]~~ Dodać statut czwarty (§. 24), że wolno ~~[illegible]~~ też ~~[illegible]~~ żądać działu, gdy ojciec dobra marnotrawi. Toż samo wiślicko-małopolsk. (§. 29.) zastosować do mającej zawrzeć drugie małżeństwo matki, o marnotrawnicy nie powiedział nic, znać z tego powodu że się do (jak niżej w §. 37. ~~[illegible]~~ dowiesz więcej) samo przez się rozumiało. Winienem ~~[illegible]~~ dodać, że

⌈ samych tylko polskich statutach znajdujemy ~~[illegible]~~ ~~[illegible] z każdie mio napomknięcy o sem, biorąc na uwagę matki odwoływać a dzieci ich~~ re biorąc na uwagę marnotrawstwo ojca, tudzież zamyślającego wnijść w powtórne związki małżeńskie wdowca i wdowę. Ten wprzód stosunek, a ~~po nim~~ później marnotrawstwo ~~[illegible]~~ na uwagę statut

Rozdz. VIII. Rozwód.

§. 24. Z przepisami prawa o przeszkodach do zawarcia małżeństwa przez prawo podanemi wiążą się rozwody, które początkowo przez cywilne i duchowne równo dozorowane ~~[illegible]~~ sądy, pod wyłącznym ~~[illegible]~~ nadzór ~~[illegible]~~ drugich dostały się następnie. Wyrugowane z pierwszych przyczyny rozwodów dawne ~~[illegible]~~ odżyły znowu ~~[illegible]~~ w statutach, lub zwyczaju prawa, ale pod inną ~~wale~~ postacią.

~~o dotalic~~ ~~[illegible]~~

~~zławszy w jedno prawnicy, na oba się z ni-~~
~~dolu rzymskiego dar i niemieckiego dotalicium~~
~~zapatrywali, [illegible]~~
~~[illegible] uważać, [illegible] w takim~~ ~~Ta nawet niemieckiego~~
~~[illegible]~~
~~[illegible] dobrze,~~
~~[illegible]~~
~~i nabierał pierwszy [illegible] przeto, że~~
~~[illegible] nie sam tylko właściciel posagu lecz i jego da-~~
~~wca miał do niego prawo, i że po [illegible]~~
~~[illegible] bezdzietnie zmarłej małżonce [illegible]~~
~~[illegible] posag pomnożony wianem odbie-~~
~~rał ten co go dał za niewiastą (1.~~

~~(1 Ważny na to dowód r. 1271 wydarzony zapisał Długosz.~~

szczegóły czeskie prawo nie wchodzi. Ogólnie mówi, że opiekun nawet gdy ~~już~~ nim jest ~~opiekuna~~ brat starszy lub siostra ~~[illegible]~~ dowolnie ~~[illegible]~~, mająt[k]iem małoletniego ~~[illegible]~~ (według wykładu 117., wykładu Andrzeja z Duby) rozporządzać ~~[illegible]~~ ~~małoletnim~~ nie może. Prawda Ruska (w §. 51. 78. 79) raz usuwała (wchodzącą do opieki) ~~[illegible]~~ w powtórne śluby matkę ~~[illegible]~~, drugi raz nie usuwa jej wcale.. W pierwszym przypadku składa opiekuństwo w ręce najbliższego małoletniemu krewnego jeśli wyższej < do ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

< nakazując sporządzić inwentarz maszy, ażeby za dojściem do pełnoletności oddać mógł w całości majątek, ale bez procentu, sam bowiem i wszystko to mając obracając zarabiał ~~[illegible]~~ / zatrzymywał / dla siebie za piastowanie opieki,

~~[illegible]~~ przychowek od bydła lub niewolników wyjąwszy, ~~[illegible]~~ który ~~[illegible]~~ wchodzić do masy ~~powinno~~ w przypadku drugim, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ czyniąc ojczyma odpowiednim za całość majątku małoletnich pasierbów ~~[illegible]~~. Serbskie i węgierskie prawa nic w tym względzie nie wyrzekły.

§. 34. Kto nie miał rodu, zbójem (przybyszem) będąc, ~~w kraju~~ i kto dla tego nie znajdował ~~[illegible]~~ w gminie miru (pokoju), albowiem nikogo nie miał coby się zań pomścił w potrzebie; ~~[illegible]~~, bo ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ samego bronił ~~[illegible]~~ reprezentujący gminę do był ~~[illegible]~~ odwiecznie, urzędnik. ~~Dawne~~ jak w §. 373. tomu pierwszego powiedzieliśmy, słowiańskim znane ludom prawo, i wielką w miastach polskich odgrywało rolę., gdzie każdy ~~zbój~~ / sierota też i sierotnym nazywany człekiem miewał opiekunem Wójta który mu, z praw miejskich mocą stryjów, przyrodzonych i przyjaciół, zastępował miejsce (1).

§. 35. Zaślubiona na żonę od Niemca niewiasta, zostawała niego w niewoli wiecznie: nie chciał się z nią bowiem rozstać nawet po śmierci. Osierocona po mężu przechodziła wdowa pod władzę albo syna, albo jeżeli młodoletni odumarł, stawała się macochą swojego pasierba (2). Naśladowali to Litwini, u których jeszcze za czasu Statutów, przeniesieni wady najczęściej wdowy w rodach, a przeciwnie u Słowian w obie przez małżeństwa przechodziły rody. Jeszcze r. 1244. jak z aktu u Dregera znajdującego się widać, istniały u Lutyków i Pomorzan małżeństwa z macochami od pasierbów zawierane, pomimo surowego zakazu Ottona ś. by nie istniały wcale.

§. 36. Wpływowi niemieckiego prawa na słowiańskie przypisać to należy, że zaślubiona wyłącznie z wianem i posagiem uwoprawa zrekompensowany się wyda oprawę czyli odprawę. Ponieważ się z ruchomości pierwotnych ludów składał majątek, więc też ruchomościami od nich φερνή od Greków, od Celtów nie wiadomo jak, od Niemców Zalwniss, a od Słowian statek nazywanymi (3) wyposażały swe córki najsłynniejsze europejskie ludy. Niemiec ustroiwszy swą córkę (4) sprzedał dobrze mężowi, i był tego pewny, że ją tenże hojnym nazajutrz poślubie uposażyły datkiem. ~~Gdy~~ Statuta ustawa, która pierwsza wyrzekła, azeby rolę sama tylko płeć męska dziedziczyła. [illegible] pierwsza ślubem wiana, druga z ślubu posagu dziedziczyła. Przyjęły ~~się~~ zasadę tę oba niemieckie (szwabskie w §. 16. 147. saskie I. 20. 57.) zwierciadła, a słowiańskie [illegible] dopełniły jej osobnym o ślubie datkiem, [illegible] który się najwięcej w [illegible] ruskich i węgierskich uwydatnia prawach. Oba wyrzekły:

---

(1) Porówn. Ustęp w VI. tego dzieła na str. 127. ustępu [illegible].

(2) Phillips Gesch.

(3) Co do Greków wskaże dowody Hermana Charikles, co do Celtów jest rzymski prawnik Ulpian (fr. 9. §. 3. D. XXIII. 3. de jure dot.), co do Niemców przytoczone od Grymma RAlt. 567. są ważne.

(4) Porówn. słown. Grymma Aussteuer, aussteuern.

wywarła stan rycerski wogóle
[illegible] na wszystkich Słowian wpływ wielki. U wszystkich też wzrósł w rzeczy, że ruchomości tylko po mężu lub ojcu pozostałe żona i córki

---

~~§. 28. Poznany wyżej od nas wyraz dotalitium nie zna prawo rzymskie. Utworzyli go średniowieczni pisarze po łacinie prawnicy (wskaże ich p. l. wyrazem Glukaniż) na oznaczenie użytkowności mężowi na~~ [illegible] ~~posagu zmarłej, bądź go wdowcem dożywotnio bądź też nie ponowi ślub. Jeżeli miał po tem majątek robił zapis przyszłej małżonce i zakazy na dobrach swych zabezpieczył (1), który wraz z posagiem przypadał dla wdowy~~ [illegible] ~~i nadzież spłodzonych~~ [illegible] ~~w małżeństwie dzieci. Wtedy zarządywał majątkiem ojciec i z niego który zaś dopóki był wdowcem.~~

~~(1) O Konradzie Księciu Głogowskim mówi pod r. 1271. Długosz I. 795. 799. *pro dotalicio et dote accepta castra et oppida obligavit et inscripsit.*~~

na koniec zabić, w czem jest szczególniej prawo Pomorzan uwagi godne. Jeżeli można dać temu wiarę co żywotopiscy zeznają ~~(1)~~, wolno ~~[illegible]~~ było także za poganizmu ~~zabijać~~ matce kilka córek mających zabić jedną i drugą, ażeby reszta ~~[illegible]~~ tem posażniejszą będąc mogła iść za mąż bogato. Zdarzało się, że nawet chłopców bądź w tym bądź w podobnym zabijano celu, lecz o tem nigdzie prócz tego źródła nie znalazłem (1).

(1) Porówn. żywotopisców Ottona s. u Perta XIV. 797. 785. którzy się wyrażają: *sive masculus sit sive foemina*

Rozdz. VIII. Rozwód.

§. 27. Na dwa ~~[illegible]~~ szczegóły z dawnych czasów pozostałe zwrócił uwagę kościół, bacząc na to, ażeby się małżonkowie za wspólnem porozumieniem i woli swej o tem oświadczeniem nie rozwodzili, ~~nie mógł przyjść~~ i gdy go sobie dawali sami w nowe wstępując małżeństwo, przeto po wydanym ~~zakazaniu~~ teraz przez kościół ~~ty~~ nakazie że to nie ma mieć dalej

§. 27. Gdy niegdyś wystarczało proste oświadczenie małżonków że dłużej żyć w małżeństwie nie chcą, ażeby natychmiast nastąpił rozwód, ~~[illegible]~~ kościół

~~[sądowa postanowiła]~~ ~~[illegible]~~ ustawa, ażeby, ~~[illegible]~~ ~~[Rodzina wyłącznie]~~

~~ślubne oprawy dawniej. Gdy~~ ~~[illegible]~~ ~~wezwani wtedy w zamian że~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

wszystkie, z małym wyjątkiem, pozostałe po ~~[illegible]~~ mężu ~~[illegible]~~ ruchomości (1) z wyjątkiem Morgengaby ~~[illegible]~~ dziedzicy ~~żona lub wdowa, pierwsza~~ ~~[illegible]~~ Tak przepisały oba ~~niemieckie~~ ~~zgodne~~ po największej części zgodne z sobą w tym względzie niemieckie Zwierciadła / ~~[illegible]~~ szwabskie §. 16. 147. saskie I. 20. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ że cokolwiek mąż żonie wdarł (pod poduszkę lub do jej komory?), lub z czem z domu ojciec wyprawił córkę, to wszystko ~~[illegible]~~ wraz z należną się jej częścią 7 ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~dnego wpływu (1); czem zaś jak się jej tylko podoba rozporządzić może (1). Jeżeli zaś nie używa wtedy jeden i drugi żona i córka miała prawo do należnej sobie części~~ ~~[illegible]~~~~, a zatem zostawa więc jej nie potrzebny. Zmieniły to polskie~~ ~~[illegible]~~. Wiślicko-małopolski ~~na~~ który przez §. 29. postanowił: że po śmierci męża żona „przy dziedzicu i przy wianie tudzież przy całej wyprawie a przy = prawie w pieniądzach, w perłach, w drogiem kamieniu i w odzieniu ostać ma." Dalej przez statut warcki, który przez §. 3. wyjął od wyprawy skarb, a mianowicie pieniądze, srebro, konie ~~[illegible]~~ czyli zbroję, i wełnie (rzeczy? czy kupcowe?), tudzież harnasz ~~koń~~ na koniec sta- ~~[illegible]~~ da szwierzepic ~~[illegible]~~

≠ rozumiejąc przez to ll

Ta pozostawić ~~[illegible]~~ wdowie samo tylko jak się wyraził „sprzęcie domowne", ± bydło, tudzież inne rzeczy dane jej w wianie, na koniec konie i woźniki którymi jeździła za życia męża. Reszta odzienia mężowskiego i nadeń/robocie?) koni, miała się po połowie podzielić z dziećmi. ~~[illegible]~~

7 ma majątek jej wdowy stanowiły. ~~[illegible]~~. Zmienił to statut

(1) Porown. §. 49. 50. Cr. R. tudzież r. 1290. u Zej. VI. 1. str. 68. praeterea insuper absque quarta nec ratione quartae filiae suae tanquam in donum servos et omnes ancillas tradidit.

przy dziedzinie i wianie ∠ czyli jak się (w §. 2.) wyraził drugi przy posagu i ~~wianie~~ (circa dotem et dotalicium) pozostać ma. Wyraźnie więc statuta oba (z Waceradem) zgodnie (wiano od posagu ~~z~~ odróżniają), a pomimo to w jednym obu stawiają rzędzie, w brew Ruskiej Prawdzie która wprost wyznany (czto na nią mąż włożył, czto jej dał mąż) ~~niczego~~ niczego nie zna starznie. Jedna bowiem i drugie też samo znaczy, i tylko się wyrazem różni od siebie. Pierwsze czyli wiano z boku swego wydobyli Słowianie, i drugie wszczepili w siebie, a następnie zdrowy instynkt barbarzyństwa przez cywilizacyą rzymską (dos) niweczono, ludzież na podobieństwo średniowiekowego dotalicium rozrządzając swe wiano układali machinalnie ~~stałe~~ ~~[illegible]~~ jedna za drugie, ~~ale~~ ~~pomimo~~ ~~jedna~~ ~~[illegible]~~ ~~trzy~~ ~~wiane~~ chociaż wiana była żona właścicielką, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~tak~~ nie była ~~mąż~~ jednakże właścicielką jego dochodów, te albowiem spożywali małżonkowie wspólnie. ~~Po~~ ~~śmierci~~ ~~przynależy~~ ~~po~~

∠ (~~circa~~ donationem et ~~dotem~~)

∠ z przyczyny że z czasem na jeden ~~[illegible]~~ użytek, na podtrzymywanie ciężarów z małżeństwa za życia męża ~~małżonka~~ wynikających, a po jego ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ żonie na ~~utrzymanie~~ ~~na~~ wyżywienie wdowy służyć miały.

§. 36. Podział ten majątku robiona na ten przypadek, gdyby wdowa dzieci opiekunka okazała się być opieki niegodna,

§. 37. Po nastąpionym podziale majątku ~~[illegible]~~ ~~rzeczy~~ ~~dalej~~ ~~żywić~~ ~~co~~ ~~za~~ ~~życia~~ ~~męża~~ ~~wspólnie~~ na wdowi i dzieciny, gdy rzeczy dalej żywie co za życia ich ojca trybem, to jest że osierocona rodzina mieszkając razem z matką, rządziła ~~wspólnie~~ wspólnie majątkiem ~~[illegible]~~, jeżeli dzieci były dorosłe, ~~bo~~ jeżeli nie dorosłe, ~~wtedy~~ rządziła nim matka sama pod nadzorem opieki. Lecz zrywał się związek gdy ~~matka~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~niepodzielnie~~ ~~między~~ ~~nimi~~ a ~~dziećmi~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~majątek~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~dalej~~ ~~nie~~ ~~[illegible]~~ ~~związki~~ ~~małżeństwa~~ ~~[illegible]~~ ~~majątek~~ ~~dzieci~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~opieki~~ ~~być~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~gdy~~ ~~też~~ ~~[illegible]~~ bądź nie chciała bądź nie mogła żyć dalej z ~~nie~~ dziećmi swojemi.

~~[illegible]~~ Przypadek ten ma głównie na celu Ruszka (§. 50 10) Prawda. Według niej nigdy dzieci (pełnoletnie, rozumie się) odnowić wspólne używanie ~~[illegible]~~ matki, lecz w takim razie one się od niej a nie ona od nich wyprowadzić musiały. Ponieważ się zrywał przez to ~~[illegible]~~ familijny związek, ~~[illegible]~~ przeto i majątek po ~~[illegible]~~ śmierci rodzicielki nie należał się im, lecz ~~[illegible]~~ komu go przekazała. Jeżeli ~~[illegible]~~ bezpotomkowo zmarła ~~[illegible]~~ zabierał go ten, kto się opuszczoną od dzieci opiekował. Nie wiem czy także, czyli też bezdzietną ~~[illegible]~~, że wdowie procesem uwikłana ~~[illegible]~~ ej która się obiecej olabie ~~[illegible]~~

matkę mając na uwadze dwie zapiski ~~[illegible]~~ polsko-mazowieckiego sądu. Jedna, że znała ~~[illegible]~~ o ~~[illegible]~~ w opiekuństwo oddała (1): druga się ~~[illegible]~~ że wszystkiemi swemi dobrami ~~[illegible]~~ wyrzekła ~~[illegible]~~ żonie (z mężem swym czasowo zapewne rozdzielonej) która majątki swe pod opiekę własnemu oddała ojcu (2). Dla tej może przyczyny i Czeszki dobrowolnie spólnej majątkowej zawierały z rodzicielami swobodnie bowiem ~~[illegible]~~ w ~~[illegible]~~ rządziły swojemi dobrami nie major w tem jak niewolnicy przez rodzinę krępowanej ~~[illegible]~~ woli. Prawo wspierało czeskie wdowy, ~~[illegible]~~ dozwalając im odprawy i zastawionego poszukiwać w skróconych terminach i za wydaniem jednego pozwu, ~~[illegible]~~ swej ~~[illegible]~~ wrana (3). . .

Rozdz. XII. Pełnoletność

§. 38. Pierwotny człowiek nie mierzył pędzią czasu: ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ jeden syn wilczy (~~[illegible]~~) a uznanie się dojrzałym ~~[illegible]~~. Nie pytano a to, czy kto ~~[illegible]~~ chodzi na wojnę jako ochotnik, lecz czy ma prawo żądać podzielając jej trudy udziału w korzyściach, które dawała wojaczka. Też samo stosowano do małżeństw. Nie raz ~~[illegible]~~ gotowszy w małżeńskie (puberbis) młodzian zawierał ~~[illegible]~~ z dwunastoletniemi dziewczętami śluby, nie raz pięcioletnich synów na ogady posag zaręczali (4) ~~[illegible]~~

---

(1) Cum questionibus ipsam impedire valentibus, n. Helcel. str. 233. nro 60.

(2) Tamże str. 247. nro 167.

(3) R. 1356. w Dobnera monum. T. 240. §. 248. Pr. z. c. Andrzej z Duby tyt. VI.

~~(4) Galus r. 1249. Cod. Pom.~~

~~działo trybem, i na przypadki takie powodywać się nie dozwalało prawo, nakazując trzymać się przez ustawę oznaczonego wieku, do którego gdy kto doszedł, nie nawet musiał działać prawnie.~~

~~w przypadku całkiem należało czekać rozwinięcia się sił fizycznych ("dopóki się nie wzmogą" mówi w §. 78. Ruska Prawda, co gdy nastąpiło za uznaniem sądu, wtedy dopiero niedoletni miał jak się wyrazili "sprawne lata" wstępował w swe prawa.~~

⌐ małopolsko-wiślicki (§. 27.)

~~§. 38. Ściśle więc mówiąc nie oznaczano pełnoletności rokiem pewnym, lecz sąd oznaczał go, dzieci których bez opiekuna odumarł ojciec oddając, według wyrażenia się Ruskiej Prawdy, "na ręce" czyli opiekuna naznaczając im. Wszelako należało~~

na wzrost zważać i siłę. Że jej
ma istotnie młodzieniec, dowodzić
z tego wdochadzącą względnych cia-
ła jego części; z kąd wnioskować,
że ~~jako już dojrzały r.~~ będąc
już wie~~lkim~~ dojrzały, może ~~też~~
być ~~[illegible]~~ uznany ⌊ zupełnie. ⌊ za pełnoletniego

25.
40

Towarzyskiej wśród której żył ~~spółeczności~~ małoletni, tudzież nie-rzycielom jego, a na koniec jemu samemu chodziło o to: albowiem ubogie dzieci żywione być musiało kosztem rodu lub gminy, ⌊ jak wyżej w §. 33. mówiliśmy, nie godziło się rozpoczynać procesu dopóki było pod opieką. ~~[illegible]~~ Jedno i drugie miało nadto zamknięte sobie do wstępowania w szeregi wojów, wraz tudzież do zawierania ślubów małżeńskich dopóki sprawnych lat, słowami ~~tłomacza~~ małopolsko-wiślickiego statutu (§. 27.) wyrażając się ~~[illegible]~~ ~~słowami~~, nie doszedłszy, za młodziana nie zostało uznano. ~~Kiedy do mało-~~ ~~letnia [illegible] [illegible] pełnoletniego [illegible]~~ ~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~

⌊ z bogatem,

§. 39. ~~[illegible]~~ Na pytanie: czy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sła-wiańskie prawa ~~[illegible]~~ naznaczyły sędziemu odda-nie pełnoletności w pewnym ~~do~~ czasu kresie? ~~[illegible]~~ lub wyraziły ją w ~~[illegible]~~ statutach? ~~[illegible]~~ Dajemy odpowiedź że ⌈ postanowiły w tym względzie. Milczą ~~[illegible]~~ o kresie pełnoletności serbskie statuta, dopiero w XIV. wieku spi-~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sane i to nie wszystkie ⌈ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible] [illegible]~~ trzymające się zapewne tej co Ruska Prawda zasady, która ⌈ wyrzekła: ⌈ w §. 78. że dopóki się siły fizyczne ⌊ na małoletniego należycie nie rozwinęły („dopóki się nie wzmoży" wyraziła się) dopóty „rąk swych spuszczać go opiekun nie powinien." Dopiero pieśni ludu serbskiego ~~[illegible]~~ ~~pełnoletności wyraziły~~ z wielkopolskiemi i mazowieckiemi statutami ~~[illegible]~~ ~~[illegible] [illegible] [illegible] prawa~~ zgodnie wyraziły ~~[illegible]~~ ~~ich~~ się w tym względzie ~~[illegible]~~ ~~sięga czasy~~ zwyczaje ~~pamiętne~~ ~~w pogańskie~~ ~~historyczne~~ napomknęły ~~z~~ ~~z czeskiemi i polskiemi prawami nie z~~ ~~[illegible]~~ ~~sobą~~ stanowczo. Rozważymy ich zdania, zwłaszcza gdy ich osnowa ~~[illegible]~~ sięga aż w pogańskie czasy.

~~a mianowicie wielko-~~ ~~[illegible] wszakże zgodnie. Polskie kowencie~~ ~~pełne~~ ~~polskie i mazowieckie prawidły [illegible] nigdzie~~ ~~zgodnie. Ponieważ~~ ~~historycznie objaśnia się dający, wyraziły zgodnie~~ ~~[illegible] [illegible]~~ ~~czasów pogańskich, więc~~ ~~czasów jej pogańskich sięga~~ ~~źródeł jej odnieść należy do~~ ~~wniosek naturalny że~~ ~~tego odnieść czas.~~

§. 40. ~~Wspomniałem~~ ~~Ojciec~~ Pierwszy nam to Gallus objawił, że w siódmym od urodzenia roczniczy sprawił synowi swemu Mieczysławowi postrzyżyny Ziemomysł Piastowicz Polaków książę, ⌈ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ale pierwszy wyciągnienia na świat dziecięcia płci męskiej

⌈ ależ znaczenia ~~[illegible]~~ rzeczonych postrzyżyn nie objaśnił. Obejrzawszy je zewsząd zdała się mi dostrzedz w ~~[illegible]~~ pierwszym obrzędzie

~~ależ [illegible] [illegible] [illegible] nie objaśnił. obej-~~ ~~znaczenia ich obrzędu [illegible] [illegible]~~ ~~zewsząd [illegible] nie~~ ~~rzawszy go [illegible]~~ ~~z [illegible]~~ ~~się mi w [illegible] dostrzedz~~ ~~rzeczonych postrzyżynach~~

Aż już się bez ceremoniału
drugi ~~odbywał się~~ po upłynięciu nie drugich lat [illegible] siedmiu odbywał. W biegu tych lat
z przydatkiem [illegible] [illegible] [illegible] jednego jeszcze roku,
[illegible], ~~już~~ Wizygotowie zbliżenie się do ~~ta~~ nimi Norma-
nowie i Szwabowie pełnoletności w [illegible] [illegible] młodzieńcu
uznawali (1). Dopiero trzecia lat siódemka czyli
rok od urodzenia dwudziesty pierwszy skoń-
czony, czynił [illegible] go zupełnie pełnole-
tnim, i wtedy to nie potrzebował [illegible] już opiekuna do żadnej
czynności, jak Zwierciadło saskie I. 42. §. 1. zeznaje.
~~opiekuna~~ Stosunek lat drugiej i trzeciej doby do
~~wieku~~ pierwszej, czyli liczba lat z potrójnego
pomnożenia 7 X 3 wypadająca, a 14. 21. [illegible] wynosząca,
[illegible] upoważnia do wniosku, że owe 7. w po-
jęciach religijnych ludów starożytnych tajemnicze, będąc i u Słowian w po-
[illegible] ~~Słowian~~ ~~do~~ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] szanowaniu, znalazło swe
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] obrzędu
do [illegible] [illegible] [illegible]
postrzyżyn zastosowanie przeto, iż właśnie
rok siódmy, według uwagi lekarzów, powoduje
ważne w składzie [illegible] [illegible] człowieczego ciała zmia-
ny. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Ten więc lat poczet
był, że się tak wyrażę, przedsionkiem pełnoletności, która gdy się z
[illegible] jak o tem zdrowo rozumowali nasi przod-
kowie latami nie dała [illegible] [illegible] oznaczyć dokładnie, przeto wywodząc, nazwały je
między-lata iż tak powiem na jaw [illegible]
[illegible] "lat sprawnych" (anni discretionis) mianowała [illegible] z dodatkiem i tu [illegible] jeszcze jednego [illegible] [illegible] roku,
[illegible] stosownie.

§. 41. Lubo [illegible] skończony rok życia czternasty [illegible] [illegible]
okazywał w młodzieńcu lata sprawne, wsze-
lako i rok [illegible] ~~nie~~ [illegible] według §. 15. było więc [illegible] [illegible] wol-
no roz-
począć z nim wtedy, (Następujący niżej tego kresu bo lat dwunastu nie mający nie był,)
czwartego statutu uważały ~~go~~ za dziecko;
jak wyżej wspomnieliśmy, kroki prawne. Kroków mniej
[illegible]
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
[illegible] ludy [illegible] [illegible] w krajach między rzekami [illegible] Łabą
[illegible] a Skaldą [illegible] niegdyś mieszkające ~~do~~ [illegible]
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ [illegible] nie przyjęły ~~na~~ tej zasady,

---

(1) Dowody u Gryma RAlt. 415. 416. Daniels Alter und Urspr. 67. Gaius 28. wyraża się: septimus annus nativitatis recurrens; po czem był młodzieniec, jak się Grymianie wyrażali pubertati proximus.

że jak młodzieniec który dwunastą rocznicę prze-
żył może się o swoje upomnieć prawa, tak też
u niego wolno upomnieć się o to co winien. ~~[illegible]~~
Atoli ~~[illegible]~~ nie ~~[illegible]~~ wychodził on i wtedy jeszcze z pod opieki ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ zupełnie. Czas bowiem, jak się tłomacz polski „
wyraża, upłynął mu młodości, ale lata ~~[illegible]~~ doskonałe
~~[illegible]~~ (aetas legitima) [~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i mógł bez ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ upoważnienia do tego ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zpre-
dawnienie. Skoro więc ‡ wypadało ~~[illegible]~~ krewni [i da-
dać dziedzictwo, wyszczególniali krewni
wali świadectwo o tem, że sprzedający mając
rozum po temu, może stanąć do aktu, ~~[illegible]~~
~~ma lat~~, choć ma tylko lat dwadzieścia, albo
osiemnaście, albo nawet piętnaście. Wolę więc mło-
dzieńca ~~ani~~ lat sprawnych nie mającego rada
dopełniała familijna, długo i bardzo długo czuwając nad nim.
Morawian bo aż do lat trzydziestu trzech ~~[illegible]~~
u Szlązaków bo tylko ~~[illegible]~~ królowy był sernim
do lat dwudziestu pięciu dochodził (1).

§. 42. Lata sprawne upoważniały młodzieńca do działa-
nia prawnie, nie mając na względzie małżeństwa.
To albowiem w dojrzałym tyle nie przyjrzałym, to
jest ~~po~~ czterdziestej rocznicy zawierano wieku (2) ~~[illegible]~~ jeżeli powody
nie między któremu ważne, aże-
by godniejszy (nie-
wiastę) jak się
Galus 117. wyraził,
pojął małżonkę;
co wszelako tylko
w domu panujących
książąt miano na wzglę-
dzie. Inaczej
~~[illegible]~~ było z mężczyzną. Tak ‡ według zasady ludów
między Skaldą a Łabą siedzieli nad wiodą mieszka-
jących, w dwunastym roku życia za mającą lata
sprawne uważana, ~~[illegible]~~ ~~była~~ nie zawierała małżeń-
stwa ~~[illegible]~~ Dopóki! jak się czeskie wyraziło prawo, była dzie-
czekać więc musiała lat głowę uznawały jej ~~[illegible]~~ za pannę. Rozumia-
wiecheń. ~~[illegible]~~ przez pannę ~~[illegible]~~ lat osiemnaście
To ~~przez~~ ~~do~~ rzeczone prawo ~~[illegible]~~
~~sobie~~ liczonej ~~[illegible]~~ ~~więcej~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~od~~
~~dwordej według pieśni serbskich niewiasty, a w roku~~
~~jeden od niewiasty polskiej której dojrzałość w roku~~
~~szesnastym upatrywali dawni nasi lekarze (3).~~

‡ lat doskonałych nie
mającemu

[nie nadbiegły. Dopóki więc
to nie nastąpiło nie,

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ pozbywać się praw swoich
i krewnych i przyjaciół ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
nie ~~[illegible]~~ było wolno ~~[illegible]~~ komesaturem niweczyć ~~[illegible]~~ ma ich przez

[a w trakcie ich
monarcha,

[Tom. szlach.
wielk. w Po-
mnik. Lelew.
93.

‡ Podobieństwo i różnicę z
germańskie zobacz u Ei-
chorna w §. 353.

[Gryma tamże
siedzieli

‡ również

sobie
niewiastę.

‡ Doskonałe więc u płci żeńskiej
lata bywały różne. Była niegdyś
według pieśni w ~~[illegible]~~ piętna-
stej od urodzenia rocznicy ~~[illegible]~~
Serblanka; Polka, jak ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
owocześni uważali lekarze,
bywała po ~~[illegible]~~ skończonej
rocznicy szesnastej, a Szcze-
ka ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ jeszcze
dwa lata dłużej musiała
czekać na ~~[illegible]~~ nazwisko pan-
ny (3).

---

(1) O ludach ~~[illegible]~~ między Skaldą a ~~[illegible]~~ Łabą mieszkających porówn. Gryma R. Alt. 414. O Polsce [szlach. wiślicki czwarty §. 15. zwodu §. 70., r. 1362. u Rzyszcz. I. 218. O Szlązku r. 1276. u Stenzl. Bisth. 64. 65. O Morawii Boczka II. 70.]

(2) Polska III. 72.

(3) Porówn. [Nordalb. III. z-str. 217., szlach. mazow. z r. 1377. w Bandtk. jus pol. 418. §. 56. Pr. Z. C. §. 70. R. Z. C., Pieśni serbsk. II. 157. 223. Czach. Dz. II. 38.

Dział III. Prawo rzeczowe.

Rozdz. I. Pogląd

§. 43. Scytyjskiemu rolnikowi bóstwo spuściwszy
(według Herodota) pług z nieba, dało do zrozumienia przez
to, że dopóki przy nim będzie ziemię ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, ocaleje wśród klęsk, które panujące
mu ~~[illegible]~~ obce ludy zlewać nań będą. To też i na-
szych rolników Słowianie trzymali się ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
skiby ~~[illegible]~~ uporczywie, i dopóki tkwili przy niej brali
od niej siłę do wytrwania w nieszczęściach, niby ów
olbrzym z którym walczył Herkules nie mógł
go pokonać, dopóki nie oderwał od ziemi. To też i
duch słowiańskiego prawa miał się zżyć z ziemią
[illegible], i kazał szanować każdego co szczerze
i korzystnie pracował dla niej, co
skrzętnie około powszechnego cho-
dził dobra ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zasługi-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
wał na to, ażeby nigdy nie był bez
jakiejkolwiek własności. To też na ko-
niec za od niemieckiej wielce się różnią-
ca, bo nie na [illegible] jak owa lecz
na społeczności opierająca się włas-
ność, uznawała i uświęcała
~~[illegible]~~
każdego co ją posiadał,
jak przeciwnie tego co ją
utracił, ~~[illegible]~~trwonił lub
~~[illegible]~~ opuszczał, spychała ~~[illegible]~~
~~do~~ w ~~[illegible]~~ poddaństwo i
zacierała jego imię, usu-
wając go z szeregu obrońców
~~[illegible]~~ matki ojczyzny, wyklu-
czając ~~[illegible]~~ z grona ko-
~~[illegible]~~ ta ob-
radzących o jej dobru obywateli, świe-
żość jego rodu w dom obcej przenosi-
ła rodziny.

~~[illegible] [illegible] i [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] co pracował na chleb i spe-~~
~~[illegible] się Rusina i [illegible] [illegible] jego własności co~~
~~[illegible] że to będzie wydobywał [illegible] [illegible] [illegible]~~
~~z ziemi wydobędzie, i [illegible] co wszystko zapracuje sił.~~
~~[illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] w każdy a władał orężem zdobywał~~
~~[illegible] [illegible] [illegible] i uczciwie~~
~~jej mieczem w ręku [illegible] [illegible] bronią jej sen[illegible] swego na [illegible]~~
~~ojców swojej, a u [illegible] [illegible] [illegible]~~
~~broniąc [illegible] narodowa ojczyzna [illegible] [illegible]~~
~~go sama swoją uznała i coraz więcej [illegible] dzielnej własności~~
~~[illegible] [illegible], ażeby mógł sam [illegible] dobru. [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] i jej radzenia [illegible] [illegible] z [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible] rzeczowe prawo inaczej~~
~~gruntów tych rozwinięte [illegible] [illegible] [illegible]~~
~~się u nas niż u naszych sąsiadów [illegible], [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] jak to widać na obrazie, [illegible] [illegible]~~

§. 44. Z dalszych do szczątków matki oj-
czyzny z jej synami wiążących rozwi-
nięte, i w pierwszym

~~[illegible]~~ Dzieła ~~[illegible]~~ tego całe (s. 366 – 415) rozpisowane prawo rzeczowe po szczególe teraz rozważając, potem o po- ~~[illegible]~~ ~~Obraz [illegible]~~

~~[illegible] obecnie [illegible]~~

siadłości i własności, tudzież o ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ , itd.

na koniec przez jakie okoliczności nabywane prawnie było imię podzieliło od posiadłości ~~[illegible]~~ własność. Stawa się ta raz ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ na ~~[illegible]~~ wiadomej już niemy rozpadła ~~[illegible]~~ ojczyzny i dziedziny, z kierowała ~~[illegible]~~ i nachyliła ~~[illegible]~~ ku sobie jak własność jak i posiadłość. Tym sposobem ~~[illegible]~~ rozwijając obie różnorodny swój początek – ~~[illegible]~~ urzędnie. Wtedy to ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~tak swój zaczynając, wybitnej stanowiły własności. Wtedy to rzeczy jedynej niegdyś własności powszechnej będąc i nadal posiadłości różne, wraz wartości pozbawiała~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ nastał nowy rodzaj posiadłości siedzeniem na czyjemś nazywanej „prawie”. Rozumiano przez nię współposiadłość, współwłasność. Skoro jej kto raz nabył urzędownie, trzymał na zawsze jak swoję i zupełną sobie na niej własność (rzymskie dominium), ~~[illegible]~~ przez pewne lata wysiadywał ~~[illegible]~~ czyli ~~[illegible]~~ trzymał jak ~~[illegible]~~ niby co tą jest co dzierżał rzecz niczyję od dawnego bądź posiadacza bądź właściciela (nie broniona ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ opuszczoną ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~miał prawa nazwać~~ sądownie.

na dwoje odczepiona

i razem się ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zlewając stanęły z czasem w jednym obok siebie

Wykluczywszy ich i w używaniu wolnego ~~[illegible]~~ sił prawa zawieszały ~~[illegible]~~ Potem

~~odłożonej z siebie odu-~~ ~~przez drugą~~ ~~pierwszą zmniej-~~ ~~szona gdy się dla~~ ~~zatamowało zwró-~~ ~~dod do nowy o [illegible]~~ ~~szczeliwając zaciekawiąc~~

będącej początkiem i następstwem obu posiadłości. Potem daleko jak na tejże posiadłości i własności wsparte kiedowe i szlacheckie imiona podnosiła w górę i kraszała z panami rycerza, a spychała nadół i jednoczyła z poddaństwem kmieciów, z szeregu wojów i kołaczów radnych ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i w ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zamknięciem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ prawie. ~~[illegible]~~

Rozdz. II. Posiadłości a własności.

§. 49. Matka ojczyzna rodziła się naprzód i plemiennicy, a następnie gminom by jej od nieprzyjaciół broniły, oddawała w opiekę ~~posiadanie~~. Skoro się okazała że i ta nie mają siły po temu, wróciła ~~[illegible]~~ znowu do rodu, i najdzielniejszemu z naczelników powierzy ~~oddała~~ się ~~[illegible]~~ ochronę ~~[illegible]~~ ~~jej~~ ~~potomstwa~~. Powstała z tąd monarchia z prawem dziedzicznem, którą reprezentant, ~~czyli~~ bądź księciem był, bądź carem bądź królem, rządził powszechną własnością, o ile mógł. Była ziemia nad którą rozciągał swą władzę. Zasiad on jej już bowiem ~~[illegible]~~ w niemałej części od rodów i gmin zajętej które raz, jak ~~[illegible]~~ osobnie głoszą D. 181. „odworzywszy się", czyli dwory (mieszkania) pobudowawszy sobie na niej, nie chciały się ruszyć z miejsca ~~[illegible]~~ ~~na niej~~. Sa-~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~pobudowali się na niej~~ mowolnie jako niczyją, lub ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

[Jadziej jego potomstwu

[prawa do niej nabyły przez to, że już ich zaludnili prarodkowie. [wydarłszy obcemu plemieniowi ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wciągnęli oni

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ za pojawił się w posiadanie (1), nie uszczupliwszy z niej, ~~[illegible]~~ nie tylko ~~w~~ wschodnich Słowian, kraju monar~~chy~~ chyba nawet ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ lecz i ~~w~~ zachodnich ~~[illegible]~~, którzy mieli ~~[illegible]~~ mało ludności a ziemi wiele, gdzie byt tam się rzecz miała gruntownie, oddzielność do prywatnych, a od-wieczną historya. Oddzielne do księcia należące ziemie, z których dru-gie ~~[illegible]~~ lekka ludności. okazały się pierwsze, miały ~~[illegible]~~ z darowizna da swej objedźdźi mniejszej da- jedynie więźi do potomnych dziedzica, u początku ich ta ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ że je pierwsi posiadacze zasiadawszy pusto, częściej na ziemi ~~[illegible]~~ zapuściwszy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ pobudowali na niej domy i sioła (2). Gdy Oto ś. przybył na Pomorze zobaczył ~~[illegible]~~ w nim wielkie kraju powszechnie i liczne z obszernemi posiadłościami gminy, a obok nich zasiadł księcia który miał własne posiadłości z pełnemi ~~[illegible]~~ z trwojnego ludu posiedzianą w Polsce, ~~gdzie~~ której ~~[illegible]~~ zamkami (3). Już samo jeszcze r. 1251. 1291. głosił monarcha, że posiada włość ~~tamej~~ u ~~nigdy~~ żadnego szlachcica we władności ~~[illegible]~~ i nie będącej nigdy ~~nie~~ (1). Już samo było na Szląsku, gdzie równo jak na Pomorzu rozciągały się obszerne lasami zarosłe i nieosiadłe ~~[illegible]~~ lub osiadłe sioła (2)

---

(1) Korzystając z osłabienia władnących z tej strony Karpat Cołtów, wielu panków oddzielne sobie, mówi Mateusz (u Kadłub. I. 19. ex lanc nonnulli dominalivam ceperunt portiunculam) posiadłości liquivere wydzielali.

(2) R. 1247–48. prata quedam que in ipsa circula ducis hereditaria jure heredes domini Pribislavi habuerunt. R. 1249 totam parochiam Torenshagen per quos progenitores fundatam et exstructam. In singulari terra Rugye (Rugia) totam terram Roddevyze cum parochia tanne. Totam terram Sevuye w Cod. Pom. 849–850.

(3) Loca possessionis sue et castra cum castellanis u Perca XIV. 781–782. d. 7. II. tego dzieła.

zamków szlachta, na swoim !

§. 46. ~~[illegible]~~ Zapalili bydła mało ludności dzierżawcą czyli panem nazywał za powiększaniem się posiadłości i ludności ~~[illegible]~~ się ziemi ten kto jej dzierżał w swej mocy. ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

wyraz władz od władania wzięty, ~~[illegible]~~ przedłużony na własność (dzierż władności) dobitniej wyrażał ~~[illegible]~~ owe dzierżenie (3). Odtąd mówiono na przemian

~~[illegible]~~

(w q. 187. u Dusz.) a "cięższej" wszakże "właścicielskiej dzierżawie" co równo posiadłość jak własność oznaczała ~~dobitnie~~. mało.

~~Ziemiona na posiadłości i własności oparte.~~

~~[illegible]~~

~~§. 46. Napomykam w dawnych [illegible] ziemian~~

~~§. 46. Prowadząc gospodarstwo [illegible] co i prywatny bytem [illegible] monarcha i nie będąc uprawniony w stanie posiadania rachunków równo [illegible] się ziemi sam na swej prywatnym, przeszedł się w dzierżawę~~

---

(1) Quod predicta hereditas Lanchine ab initio semper ducalis fuerat, nec umquam quisquam militum ipsam hereditarie possederat, u Ryszcz. I. 54. 137.

(2) R. 1177. quatuor ville in deserto Nokum, r. 1240. desertum quod vocatur Riman, w Cod. Pom. 107. 622. u Stenzla Heinr. 47. Dux contulit claustro eandem silvam vel villam

(3) Porówn. w Miklos. radices držati, władzy i w słown. (w VI. tego dzieła wydrukowanym tomie) własność.

29.

Rozdz. III. Początkiem i następstwem tak posiadłości jak i własności jest pu-~~[illegible]~~ścizna która się wielce od odumar-lizny różni

§. ~~47.~~ 7. Słowiańska własność ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ niwując ciągle około posiadłości chwilowo lub ~~dziedzi~~ stale dzierżawnej (czynszowe possessio) ~~[illegible]~~ zarzeka się wtedy ku wyłącznej nabyciu ~~[illegible]~~ własności (rzymska haereditas), gdy nikdy ~~(rzymska haereditas) [illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~ciągle w tak zwanych puściznach które były jej początkiem i dalszem następstwem. Przez dzie-siąt najmniej wieków (od Herodota do przyjęcia czasu chrześcijańskiej wiary) trwające nienaruszenie układów ~~, wody, ple-~~ między którymi się słowiańskie wychowywały rody, ple-miona i gminy, ~~[illegible]~~ zachowywały trwale, zastąpili im je przez ~~[illegible]~~ własność, ~~[illegible]~~ ale nie usunęli z obiegu, i znowu przez tyleż wieków z okładem (od chrześcijańskiej wiary do Ste-fana Batorego) utrzymywała się u nich ta wła-sność wyrugowawszy (powszechnej ~~[illegible]~~ przemie-~~[illegible]~~ niby puścizny w tak zwane kaduki, o których w następnym tomie dzieła naszego będzie. W przeciągu tego czasu istniały tak od puszek czyli rol pustych nazwane puścizny, usadowiwszy~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ tak nazywane puszki i z nich początek swój wywodzące pu-ścizny. Skoro od czasu nastania chrześcijańskiej wiary udzielające gminy przybyszom rol i siedzib, zamknę-ły naostatnie wrota dla nich zupełnie, skoro ~~[illegible]~~ nawet ~~[illegible]~~ dla siebie nie miały podostatkiem ziemi i musia-ły na monarszych osiedlać sprawo rozradzającą się swoją ludność. Tu było jeszcze dosyć miejsca dla nowo tworzących się osad, i przybywających pojedynczo rolników; były do karczowania lasy, były pozbawione osadnika puszki, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ które odbogiem nowemu przybyszowi po wyjaśnieniu woli zostawiać dawny osadnik, lub zostawić musiał, będąc party przemocą sąsiada, ~~lub drapieżnego~~ ~~[illegible]~~ lub nękany drapieżnem przybywającego w sąsiednim zamku na posadzie wyższa, będąc w ręczne (większe- ~~niż~~ nadrzędnej)

~~[illegible]~~

go gdzie- (indziej kuszony szukał) ~~[illegible]~~ ~~był~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~wiele~~ Mnogie tego przykłady z ~~[illegible]~~ Czech, Szląska, Małopolski, Serbij mamy (1).

§. 48. O porządkowość pustej ~~[illegible]~~ ziemi zgłaszał się mógł do monarchy każdy którykolwiek przywiązane do niej uczciwy ponowić przyrzekał, bądź to był duchowny lub świecki pan(2), bądź szlachcic lub kmieć i t.p. Dawał mu ją ~~[illegible]~~ panujący albo książęcem(3) albo dziedzicem ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~Jako każdy z tych posiedzicieli, nawet i ten co dziedzicznem posiadał prawem, nie mógł większe- dzierżał majątek a nie posiadał po naszy- bezwzględną własność, chyba że księżęcem prawem, lub nadany gości dzierżawczej nadanej,~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~a więc~~ równo na lennej płci żeńskiej ~~[illegible]~~ się mogą jak na męzkiej przez (4) ~~[illegible]~~ tem prawem, zkąd wszelako jak o tem w osobny ~~artykuł~~ w dodatkach II. 3. pomieszczony artykuł niepowie własności nie nabywał zupełnej. ~~[illegible]~~ Oprawnionk zakonu dziedzicawo zawsze się

pod ziemskie należał prawo, czyli był ~~monarszą~~ ~~[illegible]~~ monarchy a nie ojczyzny lennikiem, co wszakże ~~[illegible]~~ ludzie ~~[illegible]~~ ko przez Polaków ~~niż~~ utrzymywało się ~~[illegible]~~ posiadłości ojczy- na Rusi, tak że miała taka posiadłość ~~[illegible]~~ nazywana, nosząc odmiennie ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ według przyjętego (którą dla samej tylko płci męzkiej wszelkie prawodawstwo ~~[illegible]~~ zachowało §. 124. Zwodu Kazimierzowego)

§. 49. Posiadłość i własność ludzie oparte na obu szlachectwo, będąc ~~przeniesione~~, ~~a~~ ~~[illegible]~~ jak w poprzedniu wyłącznem komie zaprzeczonej, ludowi na polskiem przynajmniej korzyści, że go do ciąg... przynosiło mu ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ posiadłością prawie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sez u leśnych plemion nazywano ~~[illegible]~~ ej niekiedy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ u Franków osiadłością uchronioną od odumarlizny, puścizny, ~~[illegible]~~ ~~zkąd~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

---

(1) Z Czech, r. 1167. u Erb. 319. (predium) quod homines vim castellanorum ferre non valentes desertum reliquerant. ⌈ Ze Szląska u Stenzl. Heinr. 15. 16. Z Małopolski r. 1272. u Rz. partem hereditatis quam occupaverat eiciens homines nostros Jacubek miles. O Serbij §. 401. I. tego dzieła powie.

⌈ r. 1230. tamże 762. Ugest villam desertam cum pratis terris nemoribus et pascuis et omnibus aliis libertatibus et communitatibus.

(2) R. 1250. 1283. u Dryf. II. 598. 625. Episcopus de nostra gratia tenuit.

(3) R. 1290. u Stenzl. Bisth. 251. plenum ⌈ dominium perfectumque in omnibus habeant jus ducale.

(4) R. 1234. u Rz. villam contulimus perpetuo possidendam quam de voluntate nostra Raslave uxori sue contulit. ⌈ Pełno dowodów na to że wdowy (bezdzietne) sprzedawały dobra i kupowały, r 1270. u Rz. 1224. u Zabor. I. 9.

⌈ r. 1242 u Ledoch. contulit filie sue Wisengye sanctimoniali villam Nyemil ut post mortem suam conferet ubi vellet.

powstawszy rzeczona odumarlizna (pierwszy jej ślad r.
765. wskazują dzieje) po całej się Europie zacho-
dniej rozpostarła, skąd dostawszy się ~~[illegible]~~ do Sławian, przeszła u nich koleje różne.
~~[illegible]~~ ~~wielcy Królowie Franków postanowili, że~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ Przyjąwszy tę zasadę Franko-
wie że z majątku czynszownika ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ należy się panu części
spadku, wymagać go dozwolili każdemu i od
każdego, ktokolwiek ~~[illegible]~~ na swej ~~[illegible]~~ osadził lennika albo robotnika roli, lub wyna-
czał jej na fundusz Duchowień-
stwo zadzierż urzędom zwierzchn.
Ponieważ wolno było ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ żądać tej czę-
ści majątku od
każdego co na fun-
duszowej siedział
roli, przeto
~~[illegible]~~ Duchowni wymagali ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ odumarlizny (mortuarium), i od nich wy-
magano jej też, o czem Eichorna w §. 62. a. poró-
wnać należy. ~~Nie~~ Rozwinięte rząd zasady nowej prawa
wywarło wpływ wielki na ~~Anglię~~ i prawo angielskie
i germańskie, ~~[illegible]~~ a te znowu na słowiańskie
ustawy. Duchowieństwo angielskie do ~~[illegible]~~ wymagało się od ~~[illegible]~~ pozostałości! po ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ naj-
czynszowników ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
lepszego konia, i najlepszej sukni, a Proboszczo-
wie rościli sobie prawo do najlepszego po zmarłym
parafianinie bydlęcia: skąd poszło ~~[illegible]~~ takowe Plebanów
szlacheckich ~~do odumarlizny~~ uroszczenie, które wszakże
uchylono ~~[illegible]~~ (1). Dalszej uwagi przez ~~[illegible]~~ monar-
chów ~~[illegible]~~ czeskich, polskich, węgierskich ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ toczone zatargi z Papieżem o odumarliznę Biskupów,
o czem akta urzędowe i kroniki XII i XIII wie-
ku rozprawiające obszernie (2). Inny obrót wzięły od-
umarlizny świeckich. Przyniesiona z Normandyi do
Anglii zasada że zwierzchni wazal ma prawo do zmar. broń, koń,
pozostałości lennika swego, i że się mu
i suknia najlepsza ~~[illegible]~~ należy; w Germa-
nii zaś pan ma prawo do części spadku po swoim
utrwalony ~~[illegible]~~ żyjących ~~[illegible]~~, że poddanym ich ~~[illegible]~~
bądź żenie spadkobierców po sobie nie zostawili bądź zo-
~~[illegible]~~
stawi, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ wywarło wpływ na Serbią, Ruś, ...

(1) Grymm Alt. 365. Du Cange p. w. mortuarium, r. 1220. Urb. Leod. mortuarium prout a parochianis suis decedentibus consueverant accipere zniósł w porozumieniu się z miejscowem książęciem Honoryusz III. Papież.

(2) Polskie u Lelewela Polsk. śr. wiek. Czeskie u Boczka r. 1207. 1217. II. 39. Węgierskie pod r. 1274. 1294. u Wagnera I. i Fejera V. 2. VI. 2. str. 263. 177. 137. z kronikarzów Kadłubek i Boguchwała mianowicie o tem najwięcej.

i Polskę. Car Duszan

Pomorze ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

‡ swego statutu

i przez w §. 136. ‡ ~~przepisał~~ zastrzegł, że ~~[illegible]~~ ma prawo wziąć po zmarłym lego

właściciela ~~[illegible]~~ konia dobrego i oręż,
cine raz drogie sprzęty a mianowicie ~~[illegible]~~ wy-
Togi wielkie perłami ozdobne i pas złoty.
nie zabrać syn, a w braku jego córka. Prawda
(§§. 46-49) odmówiwszy ~~[illegible]~~ Książętom prawo do spadków po Bojarach i drużynie
~~Ruska~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przyznała im go do pozostałości Smerdów, wyra-
~~[illegible]~~ ziwszy się w ten co dyplomat
~~[illegible]~~ pomorski z r. 1249, co statut
trzeci ~~[illegible]~~ małopolsko-wiślicki (w §. 20)
sposób. Według niej Smerd nie ma-
jący syna, lecz same tylko

~~Germanij na Pomorze rząd przeniesione~~
~~prawo. Bez względu czy germański czy-~~
~~growniło nad innymi spadkobiercami~~ ~~[illegible]~~ ~~syn~~
~~ich a do tego bliskich, za jakiego się~~
~~uważał jedynie, należała się odumarlizna~~
~~panu, co niegdyś u Pomorzan dzisiaj Rusi-~~
~~nów z tą wszelako różnicą miejsce, że~~
~~jeżeli syn pozostał, on brał spadek po~~
~~ojcu. Co też Ruska Prawda powtórzywszy~~
~~zastrzegła i to, że nie wyposażonym córkom~~
~~należy się zdaje część pewna, a~~ ~~ni~~ ~~wypo-~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ bądź zamężne bądź niezamężne
córki miał Książę spadkobierca, który wszakże
winien był z pozostałości wydzielić część niezamężnej
mniejszą (zamężnej nie dawał nic) ‹ ~~[illegible]~~ Przeciwnie
panujący nad Pomorzem (gdańskiem) krzyżacy ~~[illegible]~~ zabie-
~~[illegible]~~ ‡ Mniej ~~[illegible]~~ chciwszymi okazali się Małopolanie: ci bowiem
rali ~~[illegible]~~ spadek dla siebie wydzierając, wtedy tylko zabierali ~~[illegible]~~ spadki gdy
~~[illegible]~~ rzeczy krzyżacy, czyli zmarły nie zostawił dzieci czyli synów
~~zapatrywali na te spadki~~ lub córki.
~~wydzierających właścicieli ziemi pomorskiej nacy-~~
że ~~[illegible]~~ zabierali pozostałości spadkodawców ~~[illegible]~~
zawsze ~~[illegible]~~

La zmarłego córce.

‡ jeżeli spadkodawca nie zostawił po sobie syna.

‹ solas filias habebant successores,

---

(1) O ~~Germanach~~ Normanach porówn. Grymm D.Alt. 373. O Germanach tegoż i Eichhorna §. 373. 368. O Pomorzu dypl. z r. 1249 u Dregera ‹ o Rusi §. 46-49. Pr. R.

§. 50. Widzimy stąd że co innego była odumar-
lizna a co innego puścizna; ~~gdy~~ althoważem druga tylko się
po (szlachcicu bądź dzierżawcy bądź ~~[illegible]~~) jak się następnego okresu polskich dziejów
~~[illegible]~~ wyrażały ~~[illegible]~~ wywoki ~~[illegible]~~, po/ pustym ſ brały chłopie ~~[illegible]~~, a
pierwsza brała się ~~[illegible]~~ po każdym co na takim prawie ~~[illegible]~~ siedział.
jak rzymski servus i libertus ~~[illegible]~~

ſ to jest bezdzietnym

~~[illegible]~~

~~równe szlachcic~~ ~~dany~~ ~~[illegible]~~

nie być od puścizn nikt zgoła wolny, a od odumarlizn
wolny bywał kto mając zamiar na cudzej osiąść roli zabez-
pieczyć się (od niej (1) L przez umowę poprzednio. Pod/ Puściznę nikt nie podpadał
za życia chyba za karę, od odumar- lizny nawet po śmierci. ~~[illegible]~~
wybiegać się nikt nie mógł ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ Zastrzeżono wreszcie (rycerskiego
stanu mężom że dzierżawy ich nie będą puste,
jeżeli synów mieć będą spadkobiercami, co pojawiwszy się ~~[illegible]~~ zo-
naprzód u Korutanów r. 811. nadpr.
stało przez Franków r. 877. uogólnione (2). ~~[illegible]~~ Tak więc puścizny ustawy szlachec-
kie, ludowe, choć je uchylano niekie-
dy, pozostały w swej mocy pod swoją
własnością lub pod odumarlizn nazwą, o
czem w przyszłym tego dzieła powiemy tomie.

~~[illegible]~~

Rozdz. IV. Ludowe a szlacheckie imiona na posiadłości i własności oparte.

§. 51. Prowadząc monarcha gospodarstwo tym co
i prywatny trybem, i nie będąc w stanie całej
swej ziemi na własny sprawiać rachunek, pu-
szczał ją w dzierżawę równo ludziom

(1) Pater w rejestrze u Eichorna tyczy mortuarium, Besthaupt, Todesfall.

(2) R. 1297. u Rzysz. II. 142. uważał posiadłość za dzierżawstwo dał jej książę commissionem jure hereditario. O Korutanach Chaberta 130. przypisy 7–9. O Frankach Eichorn §. 141.

przednie dzieła naszego losy przebieżemy.

Wiadomo zkąd powstał, co ~~go~~ opiewał, i jak poszedł w zapomnienie przepis ustawy salickiej o dziedziczeniu ziemskiego majątku przez męzką płeć wyłącznie. Zmodyfikowany w ten sposób, ażeby gdy synów nie stanie dziedziczyły ~~[illegible]~~ córki, ~~[illegible]~~ znalazł nie tylko do ~~[illegible]~~ własności ~~powodowanie~~ lecz i do ~~[illegible]~~ posiadłości zastosowanie, skoro ale nadewszystko ~~[illegible]~~ będzie osobowo będzie szczególnie zaszczyt, że

~~[illegible]~~

i płeć żeńska dziedziczyć ~~może~~ z powszechnej własności powszaby majątek.

jak i szlachcie (1), skąd nazwy kmiece a szlacheckie ~~na jak raz jeszcze wywodząc zwracamy uwagę czytelnika na zmiankowany w słowniku Lindego do pierwszego tomu (pod słowem Szenk Uh.) dyplomatarjusz klasztoru cystersów na Szlązku w Henrykowie założonego,~~

~~[illegible]~~ czynszu opłacające. ~~[illegible]~~ Łany Fryczewskiem prawem posiadane wyjąwszy (2), ~~[illegible]~~ [+ culturam nobilium qui prius fuerunt culti per szlachtę.] ~~[illegible]~~ Nikt prędzi na z niego swoich sobie przywez nie mógł ~~[illegible]~~ władzy i ~~[illegible]~~ rola ~~[illegible]~~ Rusi: żadna bowiem ~~[illegible]~~ serwa nie była, i naniczyjną r. 1302 wel leżeć pusto ~~[illegible]~~ lub łany uważane ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (pusziny) opuszczone ~~[illegible]~~ zadano się za królewską własność.

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ (Kto więc) Jakąż rolę porzuł, właściciel bowiem słusznym nazwał się na straży. ~~[illegible]~~ wypędzał go z posiadania jego, o tem dowiedział się, ~~[illegible]~~ nie wynagradzał, za pracę ~~[illegible]~~ swej robocie ~~[illegible]~~ Nie od razu atoli uznieść bez żadnego ~~[illegible]~~ posiadania zastrzeżenia ~~[illegible]~~ naprzód w przyzwyczaj się zasadę. Przyjęło jest zwyczajem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (3) ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ludności, sewenowie ostawowi ziemi ~~[illegible]~~ na ~~[illegible]~~ posiadanie. ~~[illegible]~~ Nad łaską przeciwnie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, jak zwierciadło saskie II. 47. zeznało, zasiewów wszystkich ~~[illegible]~~, że jeżeli ten co posiał pustą ziemię ~~[illegible]~~, jak zwierciadło saskie ~~[illegible]~~ dowiedział się o tem że posiał na cudzej ~~[illegible]~~ siał jednakże ~~[illegible]~~ dalej, tylko zasiew i pracę utracał, lecz karę nadto ponosił pieniężną. To więc mniejsza była niż nad rzeką Lechem czyli w kraju ostawanie ludności. Mniejsza jeszcze być musiała nad Wisłą, gdy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ według §. 35. ~~[illegible]~~ tego, czytamy wolno siał na cudzej ziemi glicko- małopolskiego statutu, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ roli gwałtem.

~~§. [illegible]~~ Za zgodą właściciela osiadłszy na kró-lewszczyźnie człowiek podlegał się z tym warunkom ~~[illegible]~~ swej posiadłości na ~~[illegible]~~ imienia, ~~[illegible]~~ niż szlachcic. Nabywał i on ~~[illegible]~~ lecz jeżeli zaniechał ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ się rycerskiej służyć ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ powinien grzebać w ziemi, dalej ~~[illegible]~~ mógł być wypędzony z pewnem posiadaniu, a najbliższym siadłości od ~~[illegible]~~ nabywcy ~~[illegible]~~ któremu monarcha ~~[illegible]~~ się wyrażano na Rusi, z bi- sprzedał się ~~[illegible]~~ lub, jak ~~[illegible]~~ gani, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ się z czyn-tych do czarnych przeniesiony

---

(1) R. 1330. u Rzysz. II. 246. Coloni ipsorum mansorum sive militer sive cujuscunque conditionis existant, r. 1404 propter +

(2) R. 1400. 1437. mansi liberi zreb agrorum liberi vulgariter dicti, liberi a censu, a poczwornie r. 1363. De manso iure libero sive censuali. Zwano jedne i drugie sors sive hereditas, u Rzysz. II. 213. 485. 740. I. 162: podobnie jak niegdyś u Franków były ingenuiles i serviles, tributales mansi, u Waitza Vfg. II. 163. 164. 167.

(3) R. 777 u Zrb. 9. Tradimus servam quam illi Sclavi cultam fecerunt sine consensu nostro.

(się stawiający ~~[illegible]~~ rolnikiem czynszownika zaciężnym) (1). ~~[illegible]~~ W tym względzie żadnej między ludem a szlachtą nie zachodziła ~~[illegible]~~ różnica. Nie tylko bowiem Kmiecia lecz i szlachcica spędzał ~~[illegible]~~ ł 129.

~~[illegible]~~

~~się posiadłości z prawem stającej na następców, wolna i nikomu nie podległa, miała się bowiem rozumieć przez to że dopóki warunkom do służby rycerskiej przy niej zawartym zadosyć będzie czynił posiadacz monarcha go z niej ani jego spadkobierców nie wypędzi. Skoro więc chciał zbyć swe prawo na obcego musiał mieć na to upoważnienie, a wtedy obcy ten wchodził w posiadłość takiemże prawem, czyli mógł być pewny że i on wypędzonym z niej będzie. Puszczanie się posiadłości okaże nie godnym.~~

~~[illegible]~~ ~~szlachta. Spędzał ją bowiem~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ monarcha (z swej woli) ~~[illegible]~~ pomimo że nadając go niej (dał ~~[illegible]~~) ją ~~[illegible]~~ prawem dziedzictwa (jure hereditario, libere, perpetuo possidendam). Przez takie bowiem nadanie nic więcej nie ~~[illegible]~~ wyszukiwał prócz zapewnienia, ~~[illegible]~~ że dopóki ~~[illegible]~~ dziedzic będą czynili zadosyć (warunkom umowy, dopóki wojskowej albo nawet cywilnej w miejsce czynszu pełnić będą służby) dopóty ich z miejsca nie ruszy (2). Był zaś on dziedzicem mimo czynnego nazwiska jedynym posiadaczem. Niczego] ~~[illegible]~~ na swej niby-to własności] dziedzice ci nie mogli ~~[illegible]~~ i jego spadkobiercy ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

(przedsiębrać) toby własności ~~nie~~ dowolnie ~~[illegible]~~ ciełstwa trzeciego prawem. Nie tylko (żaden z nich) (nią) nie był mocen rozporządzać, lecz i zamków obronnych stawiać ~~[illegible]~~ nie mógł, i owszem nie wydając ~~[illegible]~~ Król (na jego dziedzictwie ~~[illegible]~~) o pozwolenie ~~[illegible]~~ stawiać je wolno. Tysiące to poświadcza urzędowych aktów, z których kilka ~~[illegible]~~ dla przykładu przytaczam ~~[illegible]~~ (3).

~~§ 78. Gdy posiadłości dwojako, przez czynsz i służbę rycerską, nadawane bywała przeciwne własności jedna~~

---

(1) Niewolna Jędrz. Zachow. II. § 134. Porown. § 99. II. tego dzieła.

(2) Porown. § 192. II. tego dzieła i w dodatkach.

(3) Zamki monarsze nie tylko szlachta lecz i ludzie dzierżeli, u Szczygła Heinr. 17. Podupadłe mogli a nawet sami byli naprawiać, do czego nawet ~~[illegible]~~ pomocy od monarchy wyszukiwali, r. 1275. u Rzysz. I. 97. Ale nowych stawiać nie było wolno bez pozwolenia, r. 1300. u Rz. Leszek Kujawski księciu mówi: ad petitionem episcopi Wladislaviensis et in Slausco villa sua pro conservatione rerum et incolarum ibidem existentium propter insultus spoliatorum ac predonum castrum eidem si de novo voluerit construere, dignum duximus admittendum. Monarcha gdy sam chciał stawiać, r. 1267. u Sommersb. II. 88. Dux Boleslaus edificavit castrum in villa Comitis cujusdam Sodria, idem aliud castrum Neslus in villa Gnevomiri.

ojczyznami, a po osiadaniu się tychże ojczyzn w
rodzinie przez czas długi, dziedzictwami nawet (1); zkąd
też ~~[illegible]~~ dziedziny swe dziedzinami zwać zaczęli serbscy
Lachowie, i że ~~swoje~~ dziady swoje raz tem drugi raz
owem oznaczali ~~mianowali~~ razy dziedzinie mianem; zkąd ~~[illegible]~~ na koniec poszło, że
i potęga szlachta posiadłości swe dziedzictwa-
mi mianować nie wahała się ~~[illegible]~~.
wczy mianowanie zywot udawał się w Rusinach
najwięcej, i dawny w Prawdzie Ruskiej uży-
wany (zadnica) [illegible] się wszyd (narad) jak naj-
[illegible] [illegible]) zadawał zupełnie.

(1) Dziedzictwa te nigdy szczupły zakres,
wcale chociaż dalej nad nie nadawczy ~~nie dozwalaj~~ ~~[illegible]~~ mane-
nie się mając który oznaczał co wolno a co nie wolno wyjęmane (2). ~~czy~~ chociaż
ma właścicielowi czynić we swej własności,
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~, ~~czy~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ wiedział
o tem dobrze iż [Na tego jedynie cierpiany jest w
swojej majętności że zadosyć czyni włożonym nań
obowiązkom, w których pełnieniu skoro się zaniedba,
a okaże się iż [illegible] im każdy inny podoła,
ustąpić wtedy musi kogokolwiek osadzi właści-
ciel na roli, bądź nim będzie krajowiec albo cu-
dzoziemiec, chrześcianin lub nawet żyd, bądź
mężczyzna bądź nawet ~~[illegible]~~ niewiasta. Kszad-
kowało się przez to, ~~[illegible]~~ w Winodulskim sta-
tucie (§. 32) naprzód objaśnione ~~[illegible]~~ od Niemców na-
stępnie, ~~[illegible]~~ jak z Eichorna (§. 412. przyp. 5.) wi-
dać, naśladowane prawa, że i płeć ~~[illegible]~~ może trzymać po-
żeńska w kraju niższej przodem ~~dawniej~~ niesłychane,
siadłości; sędziom powstawało ~~[illegible]~~ ~~prawo~~ i różne-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~się~~ ~~[illegible]~~
go losu, raz dozwalane, drugi raz uchylane, i zno-
wu przywracane prawo, że gdy żyd ~~[illegible]~~ na
dobra ziemskie pożyczy i przysądzone mieć je będzie,
~~a~~ winien dać pachoł na wojnę (4).

Luzanie Włodzimi-rowej i

[ne chaczem bili aki w zadnici]

[zkąd nie uroni bez wiedzy nadawcy nie może (3) i był przekonany o tem że

z r. 1377

ojczyzna starsza od dziedzictwa a więc [illegible]sze od [illegible].

---

(1) Porown. w dodatk.

(1) Zkąd w pomnikach starosł. języka najdawniejszych oj-czyna patria, a w nowszych djedina hereditas, (u Miklos.), i że tylko zna [illegible]. Porown. Pz. XV. Z. XXXVI. 20.

]Co w późn. serbsk. II. 626. oczewina, to w dypl. z r. 1198. u Szafar. djedina się nazywa

(2)] ~~[illegible]~~ (i obnowich swoju djedinu) w Hipac. ljet. 23. 54. 139. 158. f. Diedini i otczini, kniazi Diedić, otczicz z r. 1304 u Krzyż. II. 172. possessio seu hereditas, zadnicz sors sive hereditas tamże 162.

Czytamy:

(2) Porown. §. 223. II. tego dzieła.

(3) r. 1372. u Jessen 8. het donatio sine nostro beneplacito et consensu nihil valeret.

(4) Ad expeditionem generalem dare tenetur mówi w st. żydowskim Kazimierz W. u Bandtk. Jus pol. 16. co uchylił przez statut. ~~[illegible]~~ nieszawski §. 26. i ponowił przez statut. z 1368. zakazując ~~[illegible]~~ rycerzom [illegible] obligi na dobra.

§. 57. Inaczej się rzecz miała z dziedzictwem na zu-
pełną posiadanem własność. ~~Do niej [illegible] nie~~
~~miał [illegible]~~ wpływać i na nią monarcha ~~ale~~ pośrednio, bo/jako stróż
~~porządku~~ ~~jako~~ (wykonawca rządowej władzy) ~~do~~ ~~nie~~ bezpieczeństwa publicz-
nego i
~~jako~~ ~~właściciel~~ bynajmniej zaś jako pan czyli
istny właściciel ~~majętności~~ nabywano ~~[illegible]~~ i pozby-
wano się (za jego właścicielstwa wiedzą ale bynajmniej wolą, czyli mówiąc
~~[illegible]~~ ~~jego~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ dzisiejszym sposobem,
przed nim należało zeznać akta kupna i sprzedaży,
~~[illegible]~~ przed nim usprawiedliwić zwykł zakwe-
styonowanej własności ~~[illegible]~~ dawał monarcha świadectwo o tem (roboravit)
że się rzecz posiada prawnie, ale pozwolenia na ~~[illegible]~~ przelanie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ własności w cudze ręce nie dawał bynajmniej. To też zupełnie inaczej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~(confirmavit)~~ (confirmavit)
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ wyrażają się akta urzędowe o tym ani-
żeli o owym ~~[illegible]~~ dziedzica, i ten sam co wyrażany w poprzednim ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ stosując
przymiotu szczegół inaczej ~~[illegible]~~
do niego (1).

swój na nią wpływ wywierał. W prawdzie

ale prosić go by dozwolił ~~nie~~ sprzedać, odbyć i t. p. majątek, nie było potrzeby wcale. Źródło mówiąc,

(1) R. 1204. mówi Biskup wrocławski: fecit nos (Dux) admoneri quatenus opus fortalicii quod construi feceramus in Valdow (w księstwie nyskiem własności Biskupów będącem), faceremus quantocius demoliri: quod nos facere nec volumus nec debemus, cum in fundo nostro, qui nulla servitute constringitur, edificare quod volumus non possumus ab aliquo prohiberi. Citavit nos super demolitione municionis castri Otmuchoviensis et plancarum in Nysa civitate, que sunt ecclesie nostre specialia, u Stenzl. Bisth. 110. 128.

~~(2) R. 1297. Stenz. Urkund. 1363. 1350. 133. I. I. 223. II. 168. u Przyb. 330.~~

~~[illegible]tem być~~
~~żoda [illegible]~~ prawa używać
~~mógł~~, którykolwiek lubo nie każdy
był zdolny, ~~ale~~ ~~nabyć~~, ~~nie~~ ~~ta~~ nabywać wła-
~~gdy~~ ~~mieć~~ ~~się~~ pozbywać ~~takiej~~ własności jedna-
co po ~~szczególe~~ ~~rozważyć~~ ~~na~~ kowo.
~~tej~~

~~czasowe~~

~~§. 57. Inaczej się rzecz miała z takiem dziedzictwem które posiadano na zupełną własność, bądź ~~właściciel~~ ~~[illegible]~~ była liczba ~~[illegible]~~ jej właściciel, bądź miał ją we własności jeden~~

Rozdz. V. O nabywaniu i pozbywaniu się tak posiadłości jak i własności, testamentowym i beztestamentowym spadku. Ludzie o

§. 57. Kto obywatelem był ten i własność nabyć mógł, a kto nim nie był mógł przynajmniej figurować w hipotece jako właściciel rzeczowego prawa. Żyd więc ~~[illegible]~~ mógł urzędownie dzierżeć za długi ziemskie dobra, i być z tego względu do ponoszenia ciężarów krajowych obowiązany, co zniosły Kazimierz W.go stanowił, że zwaliła ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ ~~dzierżeniu~~ ~~[illegible]~~ ~~zastawami~~ ~~[illegible]~~ może być zgłodajnym tylko lub zakładnym (~~[illegible]~~ creditor pignoris) wierzycielem (1). Ponieważ według w powyższym dziale ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przewskazanych przepisów dwojaka była rodowa i osobista do rodowego majątku nie liczyła się własność, a jedna i druga pośrednio lub bezpośrednio czyli od władzy i woli zawisła monarchy, przeto wyjaśniczy przedawnienie, nie można było jak zasadnie tylko nabyć i pozbyć się własności. Głównie figurować w tym względzie testamentowy i beztestamentowy spadek, dalej kupno i sprzedaż, darowizna i t. p.; o czem ~~[illegible]~~ częścią w ciągu dzieła, a Ponieważ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ szersze mam niż moi poprzednicy o prawie rzeczowem zdanie, przeto nie częścią w dodatkach opowiem. ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ tomu ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nie chcąc ~~[illegible]~~ prze-

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

rywać ciągu opowiadania, ‡ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

‡ główną tu rzecz czyli treść wywodu, a sam wywód wraz z dowodami w osobnych artykułach wypowiem.

---

(1) Statut żydowski z r. 1367. u Bandtk. jus pol. 16, z §. 26. st. wiślickich.— nadto porównany.

119

§. 55. Prowadząc dalej rozwój badanych w §. 415. pierwszego tomu testamentów, błądzą na przód twierdzenie to: że jedne ~~[illegible]~~ bliskiemi będące śmierci osoby musiały, a drugie ze względu na swych spadkobierców dobra powinny były^{1} za^{3} życia rozporządzić^{2} porozdawać^{4} swoje, bo inaczej całą a nie w części jak ~~[illegible]~~ przepisało prawo dostałaby się była w ręce trzeciego odumarcizny tudzież puścizny prawem. Do rzędu pierwszego należał poddany tudzież lennik ten, dla którego osobne przepisano spadkobranie, ~~[illegible]~~ i w osobnych ~~[illegible]~~ w części tak u Czechów mańskim (a u Serbów i Węgrów dworskim carskim i królewskim) nazywanym kazano się mu o niego rozpierać sądzie. ~~[illegible]~~ W drugim rzędzie stał ten lennik, który się o swoje posiadłości lub dziedzictwo z mocy rycerskiego prawa w ziemskim rozprawiał sądzie.

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ Krzyżowanie się powszechnych ~~[illegible]~~ rzeczy przez zwyczaj i naukę zasad, rozwinęło i ustaliło znaczenie wyrazów ~~[illegible]~~ *ojczyzna*, *dziedzictwo*, *imię*, które w różnych ~~[illegible]~~ prawach i ustawach różny ~~tak~~ obrót biorąc nadały testamentom nie jednostajny kierunek.

~~[illegible]~~ Z przyczyn w §. 201. tomu poprzedzającego napomkniętych, tudzież z uwagi na obronę kraju, zakazano w Meklenburgii i w Czechach dobra nieruchome a do służby rycerskiej obowiązane ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ składać.

~~nazwem~~ w tak nazywane "ręce umarłe". Rozumiano przez
~~które wyraźnie~~ ~~[illegible]~~
zamilczały o nich z przyczyny tej, że się samo
przez się rozumiało, iż wolno ⌊ za wiedzą mo-
narchy, gdy ~~zapisuj~~ miał go z lenności, a gdy
dziedzicznie ~~z~~ własnej uczynić do woli, gdy ~~zapisane dobra należały oczywiście~~
~~miał tysiąc [illegible]~~ ~~[illegible]~~ od spadkodawcy
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ do kościoły ~~nie~~ ~~[illegible]~~ które z po-
wołania ~~[illegible]~~ służyć nie mogły wyjątkowo, i które Dla tej przyczyny ~~same tylko~~
~~[illegible]~~ nie mogły dobr
na zapotrzebę własność nie posia-
danych brać testamentu prawem (1).
~~wo, lubo nie wybraniem~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~testament~~ ~~brać~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~dobr~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~. Przeciwnie własne
dobra ~~nie tylko mógł oddawać im~~ spad~~kobierca~~
~~nawet zapisywać~~ godziło się ⌊ z ujmą nawet spad-
kobierców. Szczególniej tam cerkwi dopilnowy-
wał pośmiertnie skutku takich zapisów, ~~[illegible]~~ ażeby jak pieśni ubóstwu ~~[illegible]~~
nie brakło Popom na środkach
do strojenia cerkwi, w których
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ do
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~cerkiew, w któ~~ śpiewając wspo-
minali zmarłego. Zwana to "zadusznicą" tudzież
danym "za duszę" ~~[illegible]~~ duchiem (2).

⌊ zapisywać im

] węgierski z 1137

~~§ 56~~ Powszechna własność nie dopuszczała prze-
czyniać spadku. Wszelako zapewniał go ale na-
dawcy spadkobiercy czyli synów, którego jeżeli
nie miał spadkodawca, wracała lenność do kró-
la, według polskiego ziemskiego prawa zasa-
dami kierującego się zwyczaju; ~~[illegible]~~ się wszelako zwyczaj ten dozwalał brać dobra i córce
~~[illegible] nie wspominana~~ ~~i~~ ~~nie~~ ~~dobra lenne mogły spaść~~
~~prawi wnerz~~ lub wolom zmarłego lub ~~cór~~ nawet
~~spaść~~ ~~[illegible]~~,
~~i~~ ~~[illegible]~~ żonie, i wtedy to lenność nie sta-
wała się puścizną. Inaczej się rzecz miała u
Czechów i Serbów, jak w dodatkach II. 3. wy-
łożyliśmy; wszelako i u nich lenność nie była
właściwie mówiąc spadkiem, gdyż brano ją według
osobnego, a nie ogólnego prawa przepisów. Spadkiem
więc były same tylko ~~nadawane dobra~~ albo ro-

---

(1) Tak w § 32. Maj. C. i dyplomatach mekklenburskich w Jakob. IX. r. str. 485. nazywa na manus mortua. Testament dalmacki z r. 908, i jadryjski z 1186. posiadamy (są u ~~[illegible]~~ Diakleziata, Du-Montera, Zejera).

(2) Pieśni serb. II. 199. 200. 326. 436. 447. O czeskich zadużbinach porówn. pieśń czarowną u Cichota

Rozdz. V. Nabywanie i pozbywanie się posiadłości jako własności mianowicie też przez beztestamentowy i testamentowy spadek

§. 54. Jakim się sposobem nabywało zakim i pozbywało posiadłości ~~lub~~ – z nadymi jak wnet poznamy, wyjątkiem. Kto rzecz z łaski z rządu dzierżał prze- własność, [illegible] nie mniej wszakże jak za- wał na drugiego [illegible] wiedzą i wolą monarchy, bądź ją w posagu, na wiano lub odprawę dać, bądź sprzedać, darować i jakim też sposobem komu przekazać chciał. Pozbywał się też swojego prawa, kto przedawnić go dozwolił, karany będzie za opieszałości utratą prawa. Co naucza że nie tylko dobrowolnie lecz i mimowolnie pozbywało się lecz nie nabywało rzeczy, i w tem tylko ów wspomniany wyżej wyjątek leżał. Z sposobów przekazywania komu własnego prawa wymieniwszy już niektóre w rodowem prawie, wymienię ich resztę w tym i następnym dziale a nawet rozdziale. Najwięcej zasługuje na uwagę język czyli testament, tudzież spadek, i dla tego osobno się o nich rozwiodę.

~~§. 55.~~ Prowadząc dalej badać rozpoczęte w §. 47. pierwsze- go tamu ~~[illegible]~~ testamenta, stwierdzimy z pewnością że jedne bliższemi śmierci będące osoby musiały, a drugie mogły lub powinny były rozporządzić za życia pozostałością swoją, ~~[illegible]~~ jeżeli nie chciały ażeby wszystko po ich śmierci zabrano odumarlizny prawem. Do ~~[illegible]~~ rzędu tych osób należał lennik i poddany, ~~[illegible]~~ wyliczyć prze- a których w tym względzie istniały różne, mające się tu i w dodatkach II. 3. [illegible] (pisy. z przyczyn w §. 201 [illegible] domu poprzedzającego napomkniętych, [illegible] jak nie mniej z pilnej ze względu [illegible] na obronę [illegible] kraju baczności, [illegible] za- [illegible] kazano w Meklenburgii i Czechach [illegible] nieruchome do służby rycerskiej obowiązane dobra [illegible] oddawać dzieka-

[illegible] po [illegible] prawo [illegible] kościół [illegible] dym razie [illegible] nie od [illegible] wszystkich w nie- go sobie przyznania [illegible] Ruskiej Prawdy, tudzież statutów [illegible] za niej [illegible] Pierwsza [illegible] swej części. Nie równej wszakże ilości. [illegible] nie pokazał z dziedzictwy [illegible] i [illegible] w pewnej wyrażonej ilości jej w zadatkach [illegible]

§. 56. Rozwijając podane w §§. 394. 402. 410. toma pierwszego zasady, i opierając na nich beztestamentowe, według słowiańskich wyobrażeń pojęte, spadki, robię naprzód tę uwagę, że gdzie były w obiegu odumarlizny, tam część spadku po kmieciu pozostałego należała się zwierzchnikowi jego, a części spadkobiercom aż do stopnia w deskach, jak mawiali Czesi, włożonego, lub w akcie jak Polacy, lub na koniec w statucie jak się Węgrzyni, ⌐ i Serbowie wyrażali, przeznaczonego. O Rusi rozwiodłem się wyżej. O Czechach mam to do powiedzenia że ci, mówiąc swoich statutów słowy, czyli po stupie czyli w takim zgadzali się porządku do brania bądź na powszechnem (královském), bądź na prywatnem (svobodném) dziedzictwie otwartego spadku (posloupnost), jaki był w deskach to jest w hipotecznych wyrażony księgach. O Polsce szczegółowo się w dodatkach m. 2. rozwiodę. Jest uwagi godnem, że węgierskie posiadłości na równi z nadaniami przez ś. Stefana uważane, dozwolił Władysław ś. (r. 1077-95.) dziedziczyć samym tylko synom i córkom, z niejakim na córki, które nie za dzieci lecz potomstwo (posteritas, mówi Werbőczi) uważał, względem (1). Później przyjęło się na Węgrzech że i dalszym krewnym części takowego ma koniecznie należeć się spadku (2). Serbskie statuta (§. 39-42.) posiadłością dowolnie rozporządzać, lub w braku rozporządzenia dzierżeć ją dzieciom i dalszym krewnym posiadacza aż do czwartego stopnia dozwoliły. Skoro i tych nie stało, wtedy posiadłość, zupełnie swobodna, wchodziła, jak się §. 41. stat. wyraził, w prawa dawnego posiadacza, co znaczyło, że nie zależna odtąd majętność owa do samej tylko carskiej a żadnej innej służby obowiązana nie była. Ponieważ statuta „dzieciom” a więc równo synom jak i córkom zapewniły posiadłość, więc

⌐ Rusini

F części, bra-
ta córka

Decrevimus regali nostra potestate (mówi Stefan ś.) ut unusquisque habeat facultatem suam possessionem dividendi, tribuendi uxori, filiis filiabusque, atque parentibus sive ecclesiae. Co zmienił ś. Władysław stanowiąc: possessio quaelibet a s. Stephano donata humana successione quoslibet contingat heredes, possessio vero ab aliis regibus data de patre descendat ad filium F qui si defuerit succedat germanus, si autem non inveniatur ve- F si hereditas deputetur, w Corp. jur. hung. 31. Werb. Trip. I. 10. 17.

(2) R. 1270. u Fejera V. 1. str. 90. portio hereditaria cognationi debet remanere.

panowiły wyrzeczony po raz pierwszy w statucie wiślickim zasadę, że i córka może po ojcu dziedziczyć dane mu niegdyś lennem prawem dobra (tak u Niemców nazywane żeńskie lenności, Weiberlehnen). ~~Ponieważ~~ Gdy statuta serbskie w braku bocznych czwartego stopni wyswobodziły dobra lenne od dalszej zawisłości, więc znowu je przez to ku powszechnej nachylając zdatności ~~o~~ ~~prawa~~ pa[illegible]nami uczyniły. Rzeczone też statuta ~~[illegible]~~ ~~na~~ ~~[illegible]~~ stopniami oznaczyły prawo spadkobrani lennych, ~~więc~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wprowadziły przez to niemiecką do słowiańskich prawa zasadę, która wszędzie rozpościerała gdzie były odmianki w obiegu. ~~[illegible]~~. Z niej te ~~[illegible]~~ wyrażało się głównie u Czechów, Węgrów i Serbów ~~się u Serbów~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~się~~ ~~w~~ ~~nich~~ obowiązujące prawo, że dana ~~[illegible]~~ posiadłość nie może ~~na~~ być przez rząd odebrana samowolnie, i że kto po śmierci lennika wziął ~~[illegible]~~ ~~monarchy~~ opustoszałą, winien być dowieść, mówi Andrzej z Duby w art. 9, że dając mu ją monarcha ~~[illegible]~~ miał do niej prawo, odebrawszy na siebie przedaż po tego a tego śmierci. Z temi zasadami spotkamy się ~~[illegible]~~ badali polskie, co ~~a~~ o w V. tego dzieła okażemy ~~[illegible]~~ tamże.) Opowiedziawszy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ posiadłości, przejdźmy do beztestamentowego ~~spadku~~ ~~[illegible]~~ ~~a~~ w jakim porządku brana ~~[illegible]~~ na dziedzictwie ~~[illegible]~~ ~~spadki~~ otwartego spadku.

§. 57. Kto z dwóch owych spadkobrani od Tacyta (w Germ. 20. 32) opisanych, poczyta ze mną za słowiańskie to, w którem wszystkie do udziału w ojczystym spadku powoływano dzieci, a w braku ich wzywano ~~[illegible]~~ ~~tego~~ ~~spadkowego~~ braci, w niedostatku zaś tychże przypuszczano stryjów tudzież wujów; kto mówię zrobi ~~[illegible]~~ dalej, przez bieg historyi prawodawstw ~~słowiańskich~~ dostatecznie stwierdzone, przypuszczenie, ten będzie miał klucz do odemknięcia szczelnie dotąd w dziejach zamkniętego ~~tego~~ ~~prawa~~ spadkobrania dziedzictw słowiańskich, które gdy wcale w innym aniżeli rzymskie, niemieckie i t.p. brano porządku, przeto nie mógł się w ich składzie dopatrzyć, żaden ~~[illegible]~~ znakomity pisarz, któregośmy ~~[illegible]~~ w dodatkach III. 4. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przytaczając, porządek ów wyjaśnić usiłowali.

§. 58. Ponieważ rody słowiańskie żyły w spólności, przeto po śmierci jednego z członków rodziny nie mogło być mowy o spadkobraniu, albowiem części należąca się zmarłemu ~~ma z prawa~~ przywracała do spólnego majątku ~~rodziny~~. Ponieważ znowu było to każdemu wolno wystąpić ze tej spólności gdy zechciał, przeto dopiero wtedy otwierającey się, jeżeli go tak nazwać chcemy, spadek przeobywał do siebie każdego co

wtedy-to brano udział w majątku
sądził że ma do niego prawo. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~dobra więc [illegible]~~
~~[illegible]~~ według bliższości pokrewień-
stwa [~~[illegible]~~ spadkobierców/ ~~[illegible]~~ wtedy
~~[illegible]~~ rachowano i bliskości ~~[illegible]~~ oznacza-
no stopnie, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ wtedy odróżniano zstę-
pnych od pobocznych, a od obu znowu oddzie-
lano wstępnych. Wtedy przyznawano dzieciom pra-
wo do ojczystego, ~~i~~ wnukom do dziadowskiego [majątku przypuściwszy ~~że ojciec [illegible] pomarli~~
~~[illegible]~~
że ojciec wystąpił z wspólności nie pobrawszy
przypadającej nań części, ponieważ części ~~[illegible]~~ w ~~[illegible]~~ rodowem pozo-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~się~~ żądał jej od krewne-
strada majątku, więc ~~[illegible]~~ gdyż ten ~~[illegible]~~ nie od-
go stopniem ~~[illegible]~~ najbliższego swoi tymczasowo, jakoby dzierżał. ~~[illegible]~~
dzieliwszy się od rodu części ~~[illegible]~~ Wnuk ~~się~~ wymagał ~~[illegible]~~ od dzia-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ pozostawioną
da ażeby mu ~~[illegible]~~ wydał ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
przez syna a ojca [~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
sama żądanie do stryja wykonywał jeżeli dziad
nie żył. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Brat [~~[illegible]~~ jeże-
li oba, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ według wyrażania się Cze-
chów, byli niedzielni, czyli nie podzielili się jesz-
cze, jak Serbowie (w §. 56. 59.) mawiali, chlebem
i imieniem, ‡ ~~[illegible]~~ ażeby wystąpił [~~[illegible]~~
zniewalano go
~~§ 57. Widać stąd że w rodach ale poza rodami~~
~~było prawo następstwa w spadku (successionum~~
~~jura) i że stopień następstwa tego oznaczało po-~~
~~krewieństwo, przyznające według bliższości jednemu~~
~~lepsze przed drugim prawo. Toż samo miało miej-~~
~~sce z pozarodowym majątkiem, jeżeli go, jak mawiali~~
~~Czesi, pozwolił wziąć w dział ten co majątek dał,~~
~~czyli zgodził się na to ażeby go/ wspólności posiadano~~
~~prawem. Bo jeżeli tego nie zastrzegł rozumiano.~~

[~~[illegible]~~ z spadkodawcami ~~[illegible]~~
~~prawem~~

[synowcom do stryjowskie-
go i t. p.

swego części ~~[illegible]~~ swej. Synowiec też

[domagał się od brata podziału

~~[illegible]~~ ‡ siedząc na spodku. Zdarzało
się nawet

~~[illegible]~~ że spólnik występował lub
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

[z spólności, gdyż tra-
cił rodowe imię zob. §.
§. 59. To naucza

wtedy że wolą było dawcy zostawić go same-
mu tylko obdarowanemu. Wszelako i w ów czas
domniemywano się że dobra takie w spadku
przechodzą na syna, gdyż on jedną z ojcem
czym stanowi osobę, bynajmniej zaś na cor-
kę. ~~[illegible]~~ zkąd wypada wniosek, że ścisła by-
ła rachuba w porządkowych niż rodowych spadko-
braniach stopni, że gdy w samych z góry
oznaczone będąc nie przechodziły za wska-
zaną w akcie nadawczym liczbę, w tych prze-
~~[illegible]~~
ciwnie ‡ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ Wszędem pokrewieństwa zje-
szczędzono, dopóki ~~[illegible]~~ też trwano ~~[illegible]~~ spadki. Same
dnoczonych ~~[illegible]~~ osobom ~~[illegible]~~ tyl-
~~[illegible]~~
ko wyłączone wyszło z pod tego przepisu dobra, które
nie dopuszczały do siebie żadnego, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ które
ani przez pokrewieństwo ani przez akt nadawczy
nie dały sobie narzucić dobra. To też same tyl-
ko od prawa nabyciu godziły się, bez żadnego
na kogo bądź, rozporządzać względu. Wykażę o-
we własnym na prawo rzeczowe mającym się o
dodatkach dać poglądzie.

‡ czyli do nieskończoności, czyli
~~[illegible]~~ dopóki

Polecając się łasce Kochanego Ojca, proszę o przesłanie
procentu przez Henryka który mam zapłacić Pannie Natalii.
Złotych 150 [illegible] Ojciec będzie łaskawy oddać Mamie
za mało które raz mi kupiła, i jeszcze raz ma kazać kupić.
Całuję ręce Kochanego Ojca, wolałbym to dopełnić osobiście,
ale jeszcze zupełnie zdrów nie jestem.

Aleksander

~~[illegible]~~ jak rozumieć ~~[illegible]~~ należy ~~[illegible]~~ ~~widać~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ dyplomatach zapis, i gdy mówiąc ~~[illegible]~~ że na uczynioną obcemu (kościołowi najczęściej robiono takie darowizny) zgodził się ~~[illegible]~~ syn, córka, brat, rodzice, baba, żona ~~[illegible]~~ i ~~zezwolili [illegible]~~

~~[illegible]~~ Pojmiemy ~~[illegible]~~ prawnika, który uczy jak wydać pozwy o majątek należący się po nieoddzielonym od społności dziadzie, W~~[illegible]~~ stryju, bracie i wszelakim spólniku(1). ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~ze społki~~ zawierzywał społdzieli ~~[illegible]~~ na nowo z rodziną swoją, której jeżeli bezdzietny będąc, nie miał ~~[illegible]~~ nieżonaty ~~[illegible]~~ lub ~~[illegible]~~ ~~nie~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wtedy zawierzywał jej z tem chętniej, ~~[illegible]~~ w ów czas ~~[illegible]~~ po dzie- lub żył [illegible] obyczajem. ~~[illegible]~~ dziczył na nim kto ~~[illegible]~~ go pielęgnował, a gdy i tego nie stało spadek zdawał się w rękach odumarszczyzną, w Polsce ~~[illegible]~~ puszczyzną, co znaczyło że się kadukiem, ~~[illegible]~~ ~~przy tym~~ dostawał ~~się~~ temu kto na pokrewieństwie choćby najodleglejszem ~~[illegible]~~ ludzie na herbie gruntował swe prawo do ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ opuszczonego ~~[illegible]~~ majątku. Albowiem jak ~~[illegible]~~ ~~rodowości (agnatio)~~ ~~[illegible]~~ ~~spólności~~ ~~[illegible]~~ u Rzymian przez emancypacyą ~~[illegible]~~ rodowość prawna ~~[illegible]~~ (agnatio) ustawała, ~~[illegible]~~ jak u Słowian przez wystąpienie nie z ~~[illegible]~~ społkoszy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~emancypacya [illegible] rodowość (agnatio) a bynajmniej pokrewieństwo (cognatio), zrywał jak też ze słowiańska społność nie wy-~~

(a bynajmniej naturalna (cognatio) nie

Wprawdzie ~~[illegible]~~ żądano działu, a dział istotnie był spadkobraniem, które się na rozwiązaniu społkowań czas, powody. ~~[illegible]~~ wedle krewnych do dziedziczenia. Krótko mówiąc nie ze śmiercią spadkodawcy jak było u Rzymian, Niemców itd., lecz przez rozwiązanie się społki wydzielono ~~[illegible]~~, należące się krewnym wedle stopnia pokrewieństwa dziedzictwo. Wydzielony czyli spadkiem przypadający opatrzony raz częścią ~~dziedzictwa~~ spadkobierca zmieniony stosunek majątkowy nie ~~zmienił~~ [illegible] unieważniał pokrewieństwa,

---

(1) R. 1234. 1236. u Racz. 7. 17., r. 1299. 1302. u Dzyal. 151. 160., Andrzej z Duby w Cyt. 19. 20.

~~[illegible] nie odrzucony ale [illegible]~~

~~męskość~~, które czy przy dziedziczeniu przodkować ma czy ustępować pierwszeństwa, ~~kobiecości~~, ~~[illegible]~~ ~~się~~ a to rozstrzyga to spór między prawem a zakonem ~~prawdą~~ ~~statutem~~ [illegible] cryli statutem a prawdą.

~~pierwszemu~~ [illegible]

... ~~III. 3. do tego tomu, a tym czasem rzucę uwagę na puściżny, w których następstwo wzruszył córkom, nawet wydzielonym, wielką pulchi (?), a nie wzruszył synom do dziedzictwo po razy wtóry z mocy dozwalając im brać~~

Prawo to jest: słuszność obrażać za pokrewieństwem dawało pierwszeństwo stopniom płci żeńskiej przed pobocznemi płci męskiej. Zakon widoczniem polityki wiedziony radził uwzględniać drugich bez pokrzywdzenia wszakże pierwszych. Stanęło w rzeczy na tem, aby ~~[illegible]~~ puściżn córki nie dziedziczyły(1) lecz ~~[illegible]~~ bracia posagi, dziedziczyli jej zaś synowie lub dalsi płci męskiej krewni, nawet wydzieleni. Jak więc

~~[illegible]~~ po nastąpionem między ojcem a synami dziale ojcowskie dobra jeżeli bliższych to jest z powtórnego małżeństwa spłodzonych dzieci nie było dzielili się znowu dobrami sami raz już wydzieleni ~~jego~~ ~~[illegible]~~ synowie, jak po opatrzonej odprawą matce pozostały majątek zabierał syn puściżny prawem, jak w braku rodzonych braci stryjeczni a w braku znowu tych dalsi ziemskie krewni, wali od dziedziczek ~~dali~~ dobra, tak też ~~[illegible]~~ ~~jak~~ ~~[illegible]~~ jakkolwiek swoje do spadodawcy każdy kto ~~najmniej~~ pokrewieństwo zabierał ~~[illegible]~~ ~~bez~~ ~~[illegible]~~ majątek, jeżeli go ~~[illegible]~~ upoważnił statut, lub przeciwny wadząc ~~[illegible]~~ z przeciwną stroną proces. ~~pozostały~~ Jak i dziś w kordonach węgierskich ~~majątek~~ ~~wspólności~~ ~~rodowy~~ inaczej się rodowy ~~[illegible]~~ prawem ~~[illegible]~~, a inaczej oddzielony majątek bierze, który skoro opuszczeje ~~[illegible]~~ w braku testamentu ~~[illegible]~~ statutu ~~[illegible]~~ miejsce mu zastępującego kieruje (1). ~~[illegible]~~ prawem austryackiem się ~~[illegible]~~.

Różnica jedynie są między staropolskiem a tem w kordonach spadającym na rozdział ~~[illegible]~~ zachodzi spadkobraniem że gdy w ~~austryackich~~ ~~[illegible]~~ w Polsce przeciwnie spadały na ~~[illegible]~~ odumarczyzny ~~[illegible]~~ co w późnym tego dzieła opowiemy tomie, ~~[illegible]~~ kadukami przerwane ciągłością ~~[illegible]~~ szlachty ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~Lewa~~ zastępowała ~~[illegible]~~ miejsce

---

(1) W §. 17. stat. piotrk. czytamy: Et prohibemus omnino, quod filiae in hereditatibus, quae Puscina vulgariter dicitur, non succedant: ubi vero aliqui sine prole decesserint, proximiores sororum heredidates obtineant, et ipsae in eisdem succedant.

(1) Porówn. §. 18. stat. piotrk. ludzkie w dodatk. III. art. puściżny, z tem co powiedział str. 37. ustęp. niniej.

§. 69. Póki u Rusinów normandzkim zwyczajem opierało się na zemście prawo karne ~~[illegible]~~ dopóty i spadkobranie owem zawarowane prawem należało się. ~~[illegible]~~ najsilniejszemu z członków rodziny bynajmniej zaś najbliższemu osobie przez pokrewieństwo ~~[illegible]~~ dziedzić ~~[illegible]~~

Jak więc, według §. 1. Pr. R., mścił się brat za brata, a po nim ~~[illegible]~~ ojciec, dalej wnuk czyli synowiec ~~[illegible]~~ lub siostrzan (sestrzinu syn); tak też i dziedziczył po nim. Wszelako w czwartej składowej części tej Prawdy, po usunięciu przez synów Jarosława zemsty a podstawieniu w jej miejsce głowszczyzny, wystąpiło ~~[illegible]~~ w §§. 46–49., spadkobierstwo. Wtedy objawiła się też „żadnica" znacząca według nas „zawrość", i ta spowodowała nowe spadkobranie. Łoży samo ca ~~[illegible]~~ prawo. Kniaź pozwalał ~~[illegible]~~ synom, a w braku ich córkom brać w spadku ten majątek w którego zdawien dawna byli z ich przodkowie posiadaniu. Dozwolił im też rozporządzać tym majątkiem. Dozwolił (§. 93. Pr. R.) na koniec spierać się o spadek przed sądem. Wtedy nawet synom ich przez Dziecluego, ~~[illegible]~~ dzielić. Wszelako prawo to dał samym tylko Bojarom i drużynie.

Po Smerdzie więc, który córki zostawił, a więc bezdzietnie bo bez syna umarł, monarcha zabierał spadek.

Rozdz. VI. Przedawnienie.

§. 61. Pojąć łatwo, że nabycie i pozbycie się posiadłości, a nawet własności, z tylu podzielone trudnościami, narażało ~~[illegible]~~ na stratę; albowiem mogli spółdziedzice odezwać się co chwila z prawem swem do ustąpionej własności i tak unieważnić sprzedaż, testament (1) i t.p., zwłaszcza gdy nabywca rzeczy nie dawa się nigdy bronić przedawnieniem, ~~które które~~ ~~na świadkami dowiedziona się~~ które ~~jak w dokumentach~~ nie mierzono czyli [illegible] latami ale dawnością niepamiętnego czyli wyśluzowanego z ludzkiej pamięci czasu. Dopóki więc posiadacz jakowego do rzeczy prawa mógł świadkami dowieść że się majątku nie zrzekł, już tem samem od~~[illegible]~~zyskiwał co był chwilowo utracił. Zatem głównie różnica saskiego a szwabskiego, czyli niemieckiego a słowiańskiego polegała przedawnienia jak w ~~[illegible]~~ artykule III. 5. w dodatkach do tego tomu umieszczonym powiemy. To też według zeznania pobliskich kronik niepewnym był posiadłości, kto] prawo swe do rzeczy na samem tylko długoletniem jej a spokojnem ~~przez~~ dzierżeniu opierał (2). Wymagano po nim lepszego prawa, wymagano azeby wykazał od kogo] tej i jak nabył (2).

~~na samem tylko spokojnem a długoletniem posiadaniu prawo swoje do niej opierał (2): rok albowiem czyli [illegible] nie naznaczony ma do sądowego rozprawy [illegible]~~

Ten, który posiadacz tylko przy dzierżeniu rzeczy nadal pozostawał, ~~[illegible]~~ którego przeciwnik nie dowiódł lepszego

~~żądanie przedawnienia było osobliwszej ... niż u innych ... w dodatkach III. 5. ... natury, polegające we ... rzenia się Kazimierza W. ... bulli VIII §. 7.) na której ... u ludzi ... A przedawnienie ... obywatela ... Zwierciadło saskie (I. 29) po-~~

nej o niej po pewnym przeciągu ... na adquisitiva et extinctiva praescriptio), mogła uważać się zdanie że bynajmniej nie traci swej rzeczy gdy mi ją że skoro nie przyjaciel wydarł, wyprowadził za granicę, i ~~[illegible]~~ ją ktoś na powrót wwiezie do kraju ~~a~~ ja poznam za swoją odebrać ją jako swoją mogę; ale u Słowian zasada taka nie mogła powstać w żaden sposób, i dla tego jeszcze Zwierciadło saskie (I. 29.) ~~powiedział~~ zeznał że Szwab nie uznaje przedawnienia, że dopóki jest w stanie udowodnić przez świadków swą własność

~~swej własności mogąc w każdym~~ ~~świadkami swoje do~~ ~~[illegible] czasie~~ ~~i [illegible] odzyskać~~ ~~mej udowodnić prawo, co utracił chwilowo. To~~ ~~też i kroniki zeznał dawny że chowa~~ ~~przez czas długi posiadał Kamieniec (zamurowany r. 1070 od Bolesława Śmiałego) kupiony przez siebie ziemski majątek, musiał jedynie prawość nabytku udowodnić świadkami (3). To~~

---

(1) Pełno na to dowodów w dyplomatarjuszach. W r. 1203. 1206. rozstrzygała także zachowania królów polskich rzecz, u Racz. 73.76.

(2) Emit villam pro certa summa pecuniae eamque possedit vir dei multis diebus quieto jure. ~~[illegible]~~ Vita S. Stanisl. 339.

(3) Judicium ventilatur ut a possessione cederet, nisi eum aut qui vendidit statueret, aut instrumentum vendicionis et empcionis exhyberet, aut ydoneos testes produceret.

~~[illegible]~~ do niej prawa, ~~[illegible]~~ czyli nie zakłócił długoletniej jego i ~~prawny~~ posiadłości, zwłaszcza też jeżeli przyzwany sprawca trzeci rzeczy owej istny właściciel oświadczył, że sobie życzy ~~[illegible]~~ utrzymać przy posiadaniu ~~było to czyni za złodzieja uważany będzie~~ posiedziciela pierwszego (1).

taż dotąd uważanej za prawną

~~nie [illegible] potem [illegible] go lub szydzić w swej dzierżaw mocy. Dla tego też pobudzywało na Węgrzech szyicajom upowszechniono tam prawo, że służące się [illegible] użytkować, ale Ale wolno zająć i z niego użytkować, ale [illegible] przywłaszczyć go sobie w żaden nie wolno sposób. Zwrócę się nad tem rozwiedzimy [illegible] rozwiązujący kwestyę: Ale [illegible]~~

~~Odtąd władza nad tem duchowieństwo, że chociaż długi przeciąg czasu darowane sobie posiadało dobra, jednakże nigdy posiadania jego nie było przedawnieniem [illegible] wne, gdy o statut [illegible]~~

~~[illegible] przepisy ustawy wyrzekły ani zwyczaj miejsce przeważające, ani też stosowniejszy po największej części zawodujące się kiedy, i ska- ciąż długości czasu w po- nach o posiadanie uwzględniały istotnie (1).~~

[illegible]

§. 62. ~~[illegible]~~ w takim stanie rzeczy pracowało nad tem duchowieństwo, ażeby ~~[illegible]~~ wszystko w statuta pewne, dawność owa ~~[illegible]~~ obwarujące taka ~~[illegible]~~. I dopiero celu ale nie u wszystkich Słowian: u wyznawców bowiem wschodnio katolickiego kościoła

~~tak~~ ~~powinna~~ ~~[illegible]~~ ~~tak~~ nawet stron zależeć ma jakie i na jakich ~~albo~~ ~~[illegible]~~ warunkach powszechnie albo szczególnie obowiązywać winno ~~[illegible]~~ wyznania uogólniona z niektóremi średniowiecznemi ~~[illegible]~~ Niemców przejętemi dodatkami zasada, a z czasem ~~[illegible]~~ porzucało przedawnienie w dawnym w pomienionym opisanym stanie. W statutach samych przebo ~~[illegible]~~ rzymsko-katolickich Słowian, a osobliwie Polaków i Czechów ~~[illegible]~~ dodatkami u ~~[illegible]~~ ładami określone grało przedawnienie ważną ~~[illegible]~~

[illegible]

(1) R. 1251. u Rzysz. I. 59. quia [illegible] dictam hereditatem longo jam tempore quiete et legitime dominus de Sulców possiderent, eam sine aliquo contradictione perpetuo confirmamus.

bardziej zaś nie miał lub nie mógł mieć (Książę) lubo ~~nie~~ taką co w rzymskiem prawie rolę, chociaż mu ~~[illegible]~~ ~~prawo~~ ono za wzór ⌈ ~~[illegible] chociaż [illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~a [illegible]~~ w innych warunkach polegały oba. Ludne sławoyczych państwa ~~[illegible]~~ uważały go za środek uspokojenia stron prawujących się o to, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ że jeden na drugiej ~~[illegible]~~ posiadłość w złej zabrała wierze (rzymski *mala fidei*, a nie *bonae fidei* possessor). ~~Ni~~ Rozległe a mało zaludnione słowiańskie kraje ~~mało~~ mające na uwadze staranniejszą uprawę ziemi, ~~[illegible]~~ ~~by nie [illegible]~~ zachęcały owszem do przywłaszczenia ~~sobie~~ (in... jej sobie, ~~gdy~~ któryś sąsiad używać jej nie chciał: wymagały atoli, aby przywłaszczyciel "obliecznie" (jawnie) to ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Naznaczały ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ na to czas krótki, ~~[illegible]~~ i słowo ten upływowi zapadała "dawność", która jak ją nazywano "ziemska", ~~[illegible]~~ spokojnym posiadanie ~~[illegible]~~ nadal zapewniała (1). ~~[illegible]~~ Dawność tę zastosowawszy z czasem ⌈ i do umorzenia sporów, naznaczano ~~[illegible]~~ jej już ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ długi termin, ~~[illegible]~~ stosownie do ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ tego kto i co życzył sobie przedawnić.

⌈ w tym prawidła względzie. Inne albowiem cele miało rzymskie, a inne słowiańskie dawnie przedawnienie, i na odrę-

~~[illegible]~~

~~§. 17. Temi zasadami powodując się Kazimierz W. rozkazał, zabierającym się r. 1347. Lwowego statutu [illegible] bopolanom ... położyć (§. 8-9. st. pol.) w nim i ten przepis: że krótkości się od tego roku ~~(wierzywszy)~~ ~~w przeciwnych~~ wypadkach ~~[illegible]~~ ... tajemnie (furtive) w będzie ... a szkody jawnie lub w małej wartości rzeczach (drobiu, [illegible] ubomacz) lub ... już krótki czasu ... danego dziedzi- czenia (naczelne miasto) ... szą ... kto~~

(1) *Quum praescriptio propter segnitiem et pigritiam dominorum sit instituta* mówi §. 17. ~~[illegible]~~ nego wiśl. statutu, aby *dedinna le-ta* prosiła mowi §. 97. Pr. Z. C.

~~narod. stowrili p. w. ręką; [illegible] pozorni) określiwszy [illegible]~~
~~dunastu mieszczani Frankońskie, [illegible]~~
~~[illegible] do przedawnienia go że się tak azy-~~
~~rzę najemnego przenieść, nakazując ażeby ten co swe~~
~~dziedzictwo prywatnie odstąpił, ponosił w sądzie~~
~~w przeciągu dwunastu mniejszy zerwanie, tudzież~~
~~ażeby [illegible] skazany zakład na utratę pra-~~
~~wa do niewolnika, który uciekłszy wyświęcony był~~
~~na księdza, jeżeli w takimże przeciągu [illegible] cza-~~
~~su nie upomniał się o niego. Oddając stanowo w za-~~
~~pełnej. [illegible] szczegółowości stosownie a niemieckie~~
~~przedawnienie i z postępem czasu dłuższe niż precha~~
~~i wzmianka przybrało zasadę, zgodziwszy się je-~~
~~dynie w tem przedawnienia oba [illegible] do~~
~~jest w przeświadczeniu [illegible]zami oznaczonego czasu. Oczy-~~
~~parowny się temu bliżej~~

[illegible] dziś prawie
[illegible]

63.

§. Z napisu §. 8. statutu wielkopolskiego („praeterea statuimus ex edicto perpetuo servari mandamus" brzmi ostatnie) widać, że Kazimierz W. wprowadził justyniańskie trzechletnie przedawnienie (usucapio), trzema miesiącami jego powiększywszy przeciąg, ~~[illegible]~~ tudzież utwierdził/ przedawnienie (praescriptio)/ justyniańskie, ~~przez~~ które się/ od dawnego już czasu, jak z dyplomatów widać ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ trzydziestoletniem posiadaniem ~~[illegible]~~ opierało u Czechów. Przez przeciąg trzechletniego czasu ~~[illegible]~~ ~~Przedawnienie to spokojne posiadanie [illegible]~~, ~~[illegible]~~ upadał że skargą ~~[illegible]~~ kto dziedzictwa swe sprzedawszy nie wykupił go w ~~swoim~~ słusznym czasie, a przez ~~[illegible]~~ upływ lat trzydziestu ~~[illegible]~~ upadał zaleconemi z ~~[illegible]~~ prawem wykupna ~~[illegible]~~ §. 9. tegoż czyli wielkopolskiego statutu) zapowiedział też, że kto w szkody jawnie lub tajemnie (furtive) w bydle, trzodzie (w drobiu, mówi Tomasz) lub w małej wartości rzeczach uczynione będzie przez rok jeden milczał, tudzież kto o zabory gwałtem lub złodziejsko w stadninie doznane przez dwa lata zapozywać zaniedba, taki ma na wieki milczeć. Oba ~~przepisy~~ postanowienia przyjął statut wiślicko-małopolski ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ już całkowicie (§. 12. st. wiśl. małop. pierwszego) już w części (§. 17. stat. wiśl. małop. trzeciego), za którym też pośród mazowieckich statutów jak

‡ Kazimierz W.

‡ ~~[illegible]~~ w

uczynione będzie przez rok i jeden milczeć, (o takowej sądzież kto gwałtem lub złodziejsko w stadninie do rozmnożenia jej (klacze) lub do boju (konie) zdatnej doznane przez dwa lata zaporywać zaniedba, tak ma na wieki milczeć. ~~[illegible] ten co Dziedzictwo~~ kupił, a w posiadaniu go nie był przez krewnych sprzedawcy którym prawo odkupu służyło niespokojony, miał swe justyniańskiem czyli rzeczkesmiem przedawnieniem (usucapio) bronić, jak mało polsko-wielkopolski (w §. 12.) z prawem czeskiem zgodnie przepisał statut. Tym sposobem na rzymskiej zasadzie oparte przedawnienie byłoby się po rzymsku dalej rozwijało, gdyby go ~~[illegible]~~ zakorzeniona w pojęciach narodu ~~[illegible]~~ ku pewnym tylko rzeczom i prawom ~~[illegible]~~ nie była skierowana ~~[illegible]~~ edu~~[illegible]~~sność, ~~[illegible]~~ nasławu gdyby każde zbawnie mieć na baczności dziedzictwo, nie było ku niemu prawodawców ~~[illegible]~~ i sądów. Pierwsi podożenie dłużnika i uprzywilejowane ~~w~~ prawem osoby (płeć żeńska i sieroty małoletnie) sądzież ~~[illegible]~~ stanowczo nie mieć ~~[illegible]~~ iem, przedawnieniem ~~[illegible]~~ poniższone ~~[illegible]~~ kazali ~~[illegible]~~ ciągle nad swem czuwać prawem, drugie oczyszczając się z obcych przydatków, poddawali procesującym się stronom środki do zabezpieczenia się od szkodliwego z poniższonych ~~[illegible]~~ rokowych skutku, ~~[illegible]~~ ustawa ~~prawo~~ Burgundów (które Unterholzner w §. 31. przywodzi) tak Kazimierz W. ~~[illegible]~~

– statut mazow. z r. 1377 (u Bandtk. jus pol. 418,) ~~[illegible]~~ podanoród, duższe ~~[illegible]~~

że tylko ~~[illegible]~~ ten dłużnik będzie miał prawo ~~[illegible]~~ wyzwolić się z trzydziestoletniego przedawnienia, swoje dziedzictwo ~~[illegible]~~ który wierzycielowi, bądź w parafii gdzie owe dziedzictwo leży, bądź na wiecy przez lat piętnaście chęć swą uiszczenia się oświadczać ~~przypominać~~ ~~[illegible]~~ i posiadłości jego przez to przerywać będzie. ¶ Karny (według przepisu ~~[illegible]~~ §. 17. ~~[illegible]~~ rzeczonego wielko-małopolskiego statutu) tylko

¶ powodanym wyżej rzeczonym wielko małopolskim statucie, już

¶ Dalsze przepisy o przedawnieniu znajdują się już to w ~~[illegible]~~ w statutach mazowieckich, ~~[illegible]~~ już w wyrokach sądowych. Z nich to wyczytujemy, że przez lat dziesięć, a wdowy przez mniejszy jeszcze przeciąg czasu bo przez lat sześć / [illegible]

[illegible]

dozwalały słowom / opisywać się na to, że zastawione [illegible] dziedzictwo żadnemu przedawnieniu ulegać nie ma (1), że na [illegible]

[illegible] dać. tygodnie i miesiące; [illegible]

uwagi (2); że na koniec nie brały nawet zastawiać się dawnością ziemską (trzechletnią) przed zastawnika, czyli na zasady uważać zemu [illegible] trzydziestoletnie posiadanie nie [illegible] ale spokojnie wysiedział (3).

[illegible] trzy lata [illegible]

§. 64. gdy [illegible] więc inaczej statuta, a innej sądowe wyroki, przeciąg rzeczy określiły, gdy przedawniającego czasu pierwsze od roku jednego i sześciu niedziel zaczynając na latach go najwięcej trzydziestu [illegible]

(Przeciągiem jednego roku / [illegible] niedziel prze-

[illegible] zwanego panowania (zamierzonej dzierżawy) (4). We dwa lata (będzie o niem w ostatniem dziale) (§. 63) umarzało się, według statutu wiśl. małopolsk. prawo do korzystania z cudzej roli ulowy [illegible] ogrodziwszy posiadł lub porobił coś na niej; w trzech latach granic u szlachty [illegible] u Czechów kobyle pole (będzie o niem w rozdz. VIII. tego działu); prawo służące wdowom użyć oprawy sądowego; [illegible] w trzech latach i ośmnastu niedzielach, a [illegible] w trzech latach i trzech miesiącach ~~przedawniać~~ [illegible]

(posiedziciela swych dziedzictw)

niepokwity (Przyczyna prawa tego była w tem, że żona nie mogła sama bronić praw swoich a wdowa mogła) [illegible] że sądy

do przedawnienia dozachowywane, raz zwracały, drugi raz nie zwracały

zakończyły, a drugie / najmniej półtoraletni a najwięcej sześcioletni czasu uwzględniły zakres, wypada ~~nie~~ ażebyśmy obie rachuby czasu przeszli szczegółowo.

tudzież o zakłady przez samego dłużnika (w trzech latach trzy lata i ośmnaście niedziel było potrzeba na zadzna koniec o

(szkody jawnie lub tajemnie, jak wyżej mówiliśmy, w bydle, szkodzie i wszelkich małej wartości rzeczach uczynione, tudzież upadała sprawa mogąca być o złodziejstwo wniesiona, a upadała wtedy gdy

przedawniała się skarga o [illegible] powód i oskarżony żyli w jednej parafii [illegible] Przyczyniało sześć niedziel sprawie o wykup dziedzictwa przez krewnego dalszego [illegible] (syn lub córka przedawniali ją) dłuższym przeciągiem czasu [illegible]

[illegible]

u Mazowszanów [illegible] skarga o złodziejstwo jeżeli złodziej inej był parafii niż poszkodowany [illegible] upadała. Tam też

o [illegible] wykup dziedzictwa, u Polaków upadał ~~[illegible]~~ przez dziedzica każdy (1).

---

(1) R. 1380 u Helcla na str. 254. pod liczbą 339.

(2) Mazowieckie statuta z lat 1377. 1387, a z r. 1397 u Helcla na str. 270. 276. 278.

(3) R. 1419. z księgi gnieźnieńskiej w VI. str. tego działu

(4) §. 69. 70. R. Z. C., §. 12. czwart. statutu wiśl., statut szydowski z r. 1264. w rozdz. 27

~~[illegible]~~

ktokolwiek miał jakie do dziedzictwa prawo, dziedzic albowiem który sprzedał swą własność mógł ją, według tego co się wyżej mówiło odzyskać na powrót, zgłaszając się ~~[illegible] tak~~ aż do lat trzydziestu o jej wykup ~~[illegible]~~ się ~~[illegible]~~ sam lub przez swoich krewnych.

Jak ~~[illegible]~~ więc sądy często, słuszność na uwadze mając, ~~[illegible] posiadłości~~ zamiast uwzględnianej niegdyś trzydziestoletniej i czterdziestoletniej posiadłości (2) ~~[illegible]~~ trzema z okładem latami dawność określały ~~[illegible]~~ niemieckie, jak również polskie ~~[illegible]~~, uchylały że skargą powoda, który sprzedawszy kupującym dziedzictwo, chciał coś więcej przez to, że mu ~~[illegible]~~ przedawnieniem przed upływem lat trzydziestu odgrażał, wydargować na ~~[illegible]~~ go ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

Atoli dla ~~tej samej~~ przyczyny, że słuszność nie mogły sądy układać za podstawę ~~[illegible]~~ stałej zasady

~~dów ustalić się i u nas zasada, że tak ten co prawnie sprzedał jak i ten co prawnie kupił spaść winien ze skargą, której w lat trzy nie wytoczył, że prawo do niego być zastosowane do każdego, ktokolwiek ~~

~~[illegible]~~

jak w ~~[illegible]~~ przy tym tego dzieła tomie opowiemy przedawnienia

~~[illegible]~~

Uwzględniały ~~[illegible]~~ sądy półtoraletnie, ludzież dwudziesto, a nawet stoletnie

podołać, a tem bardziej nie mogły, gdy nawet sama ustawa chwiały się w zdaniu, gdy nie poprzestawszy na trzechletniem przyjęły czteroletnie przedawnienie.

mniej jak dwuletnie, na koniec cztero, pięcio ~~[illegible]~~ przedawnienie (3). Ostatnie dwa okresy są uwagi godne. Komu się kmieć "[illegible]" dobrowolnie) poddał, wiary siedział ~~na miejscu~~ przez lat dwadzieścia u niego, kto cudzą poorawszy rolę przez tyleż lat dzierżał, kto zasiedziawszy na jej we wsi swoim udziale karczmę był przez lat sto w spokojnym posiadaniu, ten już na wieki, jak się wyroki wyrażały sądowe, zostawał w posiadaniu owego kmiecia, roli, karczmy i t. p. na ulgach ~~[illegible]~~

---

r. 1223. Urk. Leub. I.

(1) Andrz. z Opky tyt. 120. § 41. marzow r. 1340 opore, § 4. 12. stat. pierwsz. u Bandtk. jur. pol. 423, § 17. stat. trzec., § 11. st. czwart. wiśl.

(2) R. 1230. XXX annis et amplius cum fratribus meis tenui, R. 1227. possedit XL annis et amplius sine lite pacifice et quiete, continue u Erb. 758. 722.

(3) Wypisy z ksiąg sądowych w Pamiętn. II. 338. 345. 347. u Helcl. 241. pod liczbą 171. Podobnież w Al. Zanie naszego dzieła na str. 10. 12–14.

(jak § 66. stat. małopolsk. wiślickiego wskazuje) nie tylko przez trzydzieści lecz nawet przez czasu przeciąg ~~było~~ według ~~praw~~ ~~czeskich~~ i ~~polskich~~ a ~~zapewne~~ i ~~rzeczy~~ praw ~~ziemiańskich~~ zgodną przedawnienia ~~zasady~~

ostatni przedawnić nie było wolno ([redacted]

[redacted]

(1) R. 1190. 1231. 1234. u Fejer. II. III. 2. str. 258. 293. 331.

z dóbr duchownych i rządowych. W razie wszczętego do sporu sam monarcha zasiadał na sądzie (1).

Rozdz. VII. Sąsiedzi i osadnicy alodyalnej do powszechnej własności.

§. 65. Zasiedzieli na miejscu i dla tego / ani swej dziedzicom ojczyzny ~~swej~~ nazywani ~~[illegible]~~ ludzie, usiedli wpośród siebie innych lub wne lub dziedziców, którym monarcha dał role upra[wne] a nawet dziedziczki ~~[illegible]~~ sobie. Byli to pusze (1) lub ~~[illegible]~~ ~~osadzeni~~ ~~[illegible]~~ ~~z tąd~~ które lu[bili] od niego(3) ~~[illegible]~~ rolnicy, rycerze, rzemieślnicy i rozliczni nowi dawnych w akcie darowizny i kupna przemysłowcy, ~~[illegible]~~ wyszczególnionych dziedziców (2) sąsiedzi. ~~zestopowywszy~~ się z nimi przez sąsiedztwo stali się ~~[illegible]~~ przed to jako by pokrewnymi. ~~[illegible]~~ z nimi na równi, ~~uważani~~ ~~byli~~ ~~za~~ ~~krewnych~~ ~~[illegible]~~ jeden z nimi sąsiedniego pokrewieństwa do jednego ~~[illegible]~~ Wyli węzeł (3). ~~[illegible]~~ pierwsze ~~[illegible]~~ nikto z tąd zmienkowane ~~[illegible]~~ retractus które jak własne prawo odkupu ~~[illegible]~~

Nowo nabytej ~~Na nowej~~ osadzeni ojczyznie musieli się poddać prawu jakie na ~~miejscu~~ zastali, ~~[illegible]~~ i [miejscowej ludności ~~[illegible]~~ za rodzeństwo uważać własne ~~[illegible]~~ [winni byli]

~~[illegible]~~ To też sąsiad nazywał sąsiada swoim przyjacielem i krewnym (3), i te same ~~które~~ co dla rodzonego ~~[illegible]~~ brata ~~[illegible]~~ zachowywał ~~[illegible]~~ (osiadły we wsi rolnik winien ~~lub~~ z nowym do wsi przybyłem ~~[illegible]~~ którem zasiedzieć się dozwolił wie[n]... ~~[illegible]~~ dzielić ~~z nim~~ wszelakoż dolę, bądź szło o zysk lub straty. Wskazywana mu je posiadana rola na której chociaż na własnej nie mogł nic przedsiębrać na swoją rzecz.

---

(1) R. 777. Tradimus eos homines qui in ipso loco habitant et ea cuncta que ibidem culta videbantur, De incultis vero ex omni parte quantum voluerint cultum faciant. R. 828. Memorato vero servitorio, salvis tamen proprietatibus liberorum Slavorum, reliquum tradimus, u Svb. 9. 22. R. ~~[illegible]~~

(2) R. 1134. u Racz. 5. oddani w posiadanie milites, ar. 1276. u Dryst. I. 106. excipimus villas ac hereditates militum nostrorum, et specialiter villas Radvanitarum.

(3) Porówn. dzieła tego I. §. 377. Sąsiedzi wyrażenie użyte wowiarzy ołona s. u Bielz xiv. 741. 742. convicini et familiares, cognati et amici.

się przy skarbow. w II.

§ 66. Widzieliśmy wyżej jak za powiększeniem
się ludności niknęła powszechna a wzrastając
wyłączna własność, uszczuplała ojczyznę na
korzyść dziedziców których się coraz więcej mno-
~~żyło~~, ~~[illegible]~~ ~~tak~~ ~~[illegible]~~ ~~obce role~~ ~~w~~ ~~nie-~~
~~mieckie~~ ~~[illegible]~~ żyło, albowiem coraz więcej ziemiańskie
obce (role) na niemieckie zamieniały się marki. Dzie-
dzictwa ~~le~~ mające, z nader małym wyjątkiem,
rolniczy kierunek, nie znajdowały się jeszcze
w tym co same stanie, lubo zaczynały już nachy-
lać się ku niemu. Przerzedziły się już w Germa-
nii lasy, bo zaś było ich pod dostatkiem: więc też
użytkując z nich sąsiad nie dbał o drzewo,
też o paszę, jak się wyrażał marowiechi
gładuk w nim będącą, której ani używać
mógł sąsiad we szkodzie sąsiada, ani też uży-
wając jej, nie mógł szkody czynić w roli,
zaczynającej już być coraz
~~w~~ ~~większej~~
większej cenie

Dlań Z przyczyny ~~[illegible]~~ tej i nowy wsi

względy. ~~[illegible]~~ dawny ~~osadnik który się~~ osadnik wzajemności prawa ~~[illegible]~~ 44: 6.

~~przybyszowi osiedlić w siebie do [illegible] sąsiadem [illegible]~~

~~którego osadzonego na [illegible]~~ ~~tego a [illegible] [illegible] albo~~ ~~[illegible]~~ ~~działu~~

~~chy, albo tego co [illegible] się,~~

~~sąsiadem [illegible] być w wsi w nim [illegible]~~

~~i [illegible] się prawami [illegible]~~

~~pierwsze [illegible]~~

~~tomu pierwszego [illegible]~~

~~[illegible]~~ z własności ~~dawnéj~~ wypędywającego zakazywali, z których pierwsze

niepamiętnych czasów sięgające, w §. 401. tomu pierwszego wspomniane,

a do ~~[illegible]~~ tej chwili u Czarnogórców (~~[illegible]~~ o czem porównaj §. 19 ich statutu) i w Rossyi obowiązujące opę-

wadą; że osada tylko w ręce członka tejże rolnika może

~~lub osoby do niej przyjmowanej~~ prze-

gminy

chodzić, ~~może~~, ~~inne prawa do~~ bądź się on w

niej urodził, bądź przyjęty do niej został.

Inne prawa do

~~[illegible]~~

~~Wzrośnie ma zysków, a nawzajem nowy do wsi przybylec musiał przyjąć na siebie ciężary miejscowe i wespół wszelkie jakieby szkody przypadły ponosić z nim ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ straty. Narodowość bądź powierzchna bądź alodyalna własność~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ (nie garnął wydzielnie do siebie dobrodziejstw ~~[illegible]~~ a ściągających z ~~[illegible]~~ ażeby gdy z nich użyteczności ~~ziemi~~ roli, wody, lasów i łąk, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ [sielce] nie ~~[illegible]~~ dozwalał używać ~~[illegible]~~ korzystać ~~[illegible]~~ nie będzie mógł lub nie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ temu, co z nim siedzi o ścianę, czyli z nim sąsiaduje, i te- pej jemu niż przedziemu życzył. ~~Było to~~ Obadwa prawa były resztkami podań dawnej coraz więcej na niemieckiej marce kierującej się słowiańskiej, w §. 547. tomu pierwsze- go. opisanej ~~[illegible]~~ żupy.

Tej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zasiadem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ udziału w korzyściach i szkodach, z posiadłości wynikających upoważniające ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wirowały ~~[illegible]~~ około ziemi, przeciwnie jego ~~[illegible]~~, ażeby sąsiad ~~[illegible]~~

§. 66. W czasach dawnych, które się łatwo oznaczyć nie dadzą, miały nowo nabywane ~~[illegible]~~ dziedzictwa tę niedogodność, że ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ role ~~[illegible]~~ ich/swoje nie w jednym ~~[illegible]~~ jak u owcze- ców użyczu, lecz rozrzucone po całym obszarze leżały ziemi. Za- ~~[illegible]~~ gromadzkiej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ szło to stąd że gdy za ściśnięcia ról wspólnych dzie- dzica leżąca ~~[illegible]~~ między gromadnikami wiejska szlachta musiała ją według ~~[illegible]~~ ziemię ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ dobroci wydzielać gleby, przeto z rzeczy samej wynikało, że udział rolnika z kilku ~~[illegible]~~ się kawałów przydanej do uprawy i na stanowce dogodnej składającej ziemi, nie mógł się zamykać w jednym obszarze i dla tego posiadał rozrzucone pola. ~~[illegible]~~. Gdy się w takimże ~~[illegible]~~ znajdowały stanie i granicy okolone ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

jawności i nie wcześniej

Rozdz. VI. Przedawnienie

§. 61. Kto od dawna (antiquitus) ~~[illegible]~~ ~~posiadanie~~ rzecz jakąś bądź ruchomą bądź nieruchomą posiada, nie może być w jej ~~[illegible]~~ ~~w~~ jej posiadaniu nie pokojony przez ~~[illegible]~~ pojawionego się a rzeczywistego właściciela: chroni bowiem uczciwa posiadacza a karała właściciela, że prawa swego, zwłaszcza mogąc to uczynić ~~[illegible]~~ nie dochodził. Tak o dawności czyli przedawnieniu rozumiejąc (w §. 17.) trzeci statut wiślicki ~~[illegible]~~ charakter ~~prawa~~ jego według pojęć słowiańskich określa. ~~[illegible]~~

jako dziedzictwo, przeto czyhał na to sąsiad, ażeby mógł swój udział zaokrąglić jak najwięcej, bądź za obopólną sąsiada zgodą przez odwrócenie (mówi §. 25. czwartego wiśl. statutu) brzegu wody, bądź bez jego wiedzy przez ogrodzenie (wyraża się §. 63. wiśl. małopol. statutu) a nastąpiło przedawnienie leżącej odłogiem sąsiada roli, bądź na koniec przez kupno, do czego, jak w dodatkach m. 6. pokrewny miał najbliższe z powodu sąsiadowania z nim prawo. Rzeka bieg swój odwracająca samowolnie zamiast zaokrąglać rozrzucała role sąsiedzkie, albowiem stare ~~dawne~~ łożysko należało do dawnego dziedzica i on tylko mógł z niego korzystać wyłącznie.

§. 67. Ziemska własność doznawała ścieśnienia naprzód w tem, że należało dać na niej wolny przejazd, i że skoro szła przez las, winien był właściciel na trzydzieści po obu jej stronach łokci leżący wybierać zewsząd: inaczej ‡ bowiem spasał mu ją ten, co tamtędy (mówi §. 27. małopol. stat.) przepędził bydło, nie będąc obowiązany wynagrodzić szkodę. Powtóre doznawała ścieśnienia przez to, że należało, jak się §. 100 stat. maz. Wawrzyńca z Prażmowa wyraził, dać zlewek (wyraźnie *flumen* i stillicidium); co znaczyło, że jak właściciel miał prawo spuścić z swojej na sąsiada ziemię zbyteczną wodę, tak też musiał dozwolić mu tegoż użyć prawa. (Po trzecie ścieśniała własność granica: bo gdy wolno było obu stronom podzielić się spólnym lasem, więc sąsiad (mówi tenże stat. w §. 25) nie miał prawa sąsiedzi, rosnącą w nim drzewa (w cudzym bo odgraniczonym lesie, wypasać trzody bukwią i żołędzią swojemi (stat. także w §. 27). Po czwarte nie mógł właściciel nawet na własnej roli wyrwać i zniszczyć rośliny, która się już zakorzeniła w ziemi, a przeciwnie rząd miał

(1) R. 1222. u Kvb. 662. akt nader ważny.

prawo, jeżeli ~~[illegible]~~ dla powszechnego dobra potrzebę w tem uznał wyniszczyć nawet krzewy ~~[illegible]~~ (sypie/ miód sak) z winnicami [illegible] (wspomniony w §. 303. komu pierwszego Król bułgarski Krumnus, powściągając pijaństwo) bez ~~[illegible]~~ żadnego za szkodę ~~[illegible]~~ wynagrodzenia ~~[illegible]~~

[wszechwładztwu do tyle zrzec się nawet i odpowiadać kupionej ~~[illegible]~~ własności musiał, jeżeli ~~[illegible]~~ szkody zaszły ~~[illegible]~~ do Krola (1).

[nań jako na niemożnego dla wsi lub opola sąsiada

§. 68. Koczujące po ~~[illegible]~~ wschodnich w Azyi i Europie leżących stepach ~~[illegible]~~ ludy chowem się koni odznaczały. To też wychowani między nimi Słowianie polubili koniarstwo, i już u Rzymianów (jak w wieku IV. po chr. wieku żyjący ich weterynarz Wegecyusz Renatus IV. 6. opowiada) sławni ludźmi byli Turyngowie, ~~[illegible]~~ wszyscy średniowieczni Słowianie, zagorzali, jak z kronik czeskich, polskich i ruskich mianowicie, ludzi z dyplomatów widać, ~~[illegible]~~ lubownicy stadnin. Przez co potrzeby do ~~[illegible]~~ ceny ~~[illegible]~~ leżące po lasach i stepach pastwiska. Dając w darze kościołom włości, dawano je z kobylem polem i pastuchami (2). Cóż to znaczyło?

~~[illegible]~~ Przepisano prawo, gdzie się stadniny pasać mają, jakiemu ograniczeniu co do nich ulegają, i mają pola lub łąki, i jakie ~~mają~~ w tym względzie zachodzą winy między właścicielami tych pól stosowali(3). Czeskie, wszystko polskie i serbskie statuta ~~[illegible]~~ mają ciekawe o tem przepisy.

~~pasać na sab zwanem Kobylem polu [illegible] i trzymać w stosownej wygrodzonej dla niej na owsie [illegible] porze obory~~

§. 69. Stadnin prawa stwierdzony mowią czeskie statuta i polskich statutów ustawy dla szerszepieni a bynajmniej dla klisin czyli koni jucznych ~~[illegible]~~ co miało znaczyć, że tylko w pół-dzikim będące stanie ~~[illegible]~~ kude to jest ~~[illegible]~~ do roboty nie zaś ~~używane~~ bądź kucze bądź konie używane, mogły sobie w pewnym czasie bujać gdzie chciały bez żadnej szkód dla sąsiada szkody; albowiem już był wtedy wszystko zebrać z pola, i nie mogą być ~~[illegible]~~ przez stadniny narażony na właściwej straty. A więc gdy ~~[illegible]~~

---

(2) R. 1143. u Bacz. I. 219. totam villam cum silva, ibidem equas dedit quas dicimus emissarias, r. 1058 (w aktach z r. 1210. u Pa. lach. w Czas. X. 327) e. lach. w (Czas. X. 327) equas C. (centum) cum campo eis destinato, r. 1367. u Zychm. molendinum Borowy in fluvio Cybiborowy na emptum protendens se usque ad granitien Kabyle pole. Przezna czeni na te pastwi narywali się Kobelnicy (jumentarii) u Zorbcy r. 1201. koniówte i tp. o czem §. 124. 133 d. tego dzieła powaźn.

(3) R. 1369. u Rzysz. I. 275. jumenta in communitate suorum vicinorum servare.

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ przez ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ od końca Kwietnia aż ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ do końca Września lub nawet do połowy Październi-ku (od ś. Jerzego i ~~[illegible]~~ Wojciecha, do śś. Michała i Gawła, mówili ~~[illegible]~~ Czesi i Wielkopolanie) rosło, dojrzewało i zbierało się z pól zboże, ~~[illegible]~~ ‡ musiało ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ rozstawać (pod dozorem kobylnika czyli pastuchy, ~~[illegible]~~ i wtedy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ to być za wszelkie tak przez szczerzepice jak klisie zrządzone szkody ‡ odpowiedzialny był(1); przeciwnie od Październi-ka do Kwietnia nie odpowiadał wcale.

‡ przeto pasąca się na owem polu i w umyślnie wystawionej także nocująca oborze stadnina ~~[illegible]~~

Na to kobyle pole ~~[illegible]~~ ~~się~~ nie niskiem okiem ~~[illegible]~~ patrzono ~~się~~ własność, stawała

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ się da, ściśniać o ile można by- ~~[illegible]~~ w ~~[illegible]~~ podobni-ło najwięcej. Jak wiele ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ stanowiła ~~[illegible]~~ na jakiem miej-wej Syberii tłoczające lub ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ do siebie ga-szcą osiadłe ludy, stawają się ~~[illegible]~~ rozdział powszechnej własności, urodzajniejsze role i lepsze łąki ogradzając, by ~~z nich~~ kto inny nie ważył się z nich użytkować, jak i u Słowian tych ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ co chowali stadniny ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ na znak

~~[illegible]~~ zatykano wiechy ~~[illegible]~~ ze części pastwiska na wydzielną zabrano ~~[illegible]~~ własność czyli zabroniona paść na tem miejscu każdemu prócz tego co owo zatknął wiechę. U Serbów ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sam tylko car ~~[illegible]~~ mógł to uczynić, dając komu powszechny na czasowy użytek lub na wieczne posiadanie własność: bo jeszcze ~~[illegible]~~ prywatny ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ mianowicie też między

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~66~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ stadami teraz ~~[illegible]~~ jak ~~[illegible]~~ mógł w szczególnych wsiach na pastwisko przeznaczane ~~[illegible]~~ czyli przez to zostawione pola naznaczył wiechą, a płacił za to ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ karę przepisaną, o czem ~~[illegible]~~ rozpisał się statut Duszana (w §§. 67. 66. 70. 71.) szeroko. U Czechów pod toż ~~[illegible]~~ samo prawo co dziedzictwo ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i pomówić się na niem wraz kobyle pole poddano, ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ z klisiami szczerzepice ~~[illegible]~~ pasały, ~~[illegible]~~ prze-znamieniem pewnem opatrywano je. Nie mających

‡ gospodarz ich

[§ 4. 26. czwart. Wiśl. statutu z

(1) Pr. z. C. 4. 274. 4. 26. Wielkop. Stat. / §§ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ porównane zwo-du. Wyraz szczerzep znaczy w starosł. języku, jak sławiński uczą, toż samo co sziki.

go ~~tam~~ za swerzepice nie uważano wcale. Kto
swoją sprzedawał w dawności sprzedawał ją z ko-
bylem polem, w czem sprawcą (niemieckie Gewähre) ~~u~~ był dla
~~ten~~ ~~[illegible]~~ nabywcy, czyli ręczył mu za to,
że ma prawo pasać na spolnem pastwisku
gładniny. Wszakże i ten co żadnej nie otrzy-
mał zangli, lub na teraz ~~nie~~ gładnin ~~nie~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ chowając nie potrzebował jej ~~[illegible]~~ nabywał tego prawa skoro ku-
pując dobra ogłosił sąsiadom urzędownie,
że je z kobylem kupuje polem. Taki więc gdy na- ~~[illegible]~~
bywca gładniny pasł ją na pastwiska społe wysiadywał sobie przez ~~nią~~ to ziemską ~~[illegible]~~ dawność (1).
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

(1) Pr. Z. C. § 271. 292. 294–6.

~~[illegible] [illegible] się z [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~

Rozdz. VIII. Zacieśnienie i stosunek powszechnej do prywatnej posiadłości.

§. 70. Kto się według ~~[illegible]~~ umowy na kmiecej osa-
dził roli, miał powszechną, a kto ~~od niego~~
~~[illegible]~~, jak się Ortyle wyraziły, "na prawie siedział
prywatnem" cieszył się posiadłością. Była więc dru-
ga posiadłość nabytkiem pierwszej, i musiała w
sferze służącego samej prawa poruszać się
koniecznie. ~~Nie mogąc~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~nad nią~~ ~~wyrażać~~ Jednem mówiąc słowem każdy co
~~wyżej i nie — mogąc — większego~~ ~~[illegible]~~
~~prawa.~~ ~~[illegible]~~ lub ~~[illegible]~~ lennem siedział ~~[illegible]~~ pra-
~~bądź na~~ na dworskiem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ z osadnikiem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ pozwalającym mu ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ też same lub mniejsze
wie (le), mógł się niem podzielić z osadnikiem, ciągnąć z niego użytki, a
~~[illegible] posiadać [illegible] na [illegible]~~ nie ~~[illegible]~~ większych nie dozwa-
lając mu mieć nigdy.

Mógł też ~~[illegible]~~, ale za wiedzą swego ~~tego~~ pa-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~zawrzeć~~ z nim nawet o posiadłości
przyjęta trzeciemu już ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ we wszelaką umowę, zrobić mu ~~ją~~ niej dogodne,
na przepad lub zastawę ~~oddać~~ użyć z nim
jak się Czesi wyrażali, tego-
~~[illegible]~~ (ugoda), dać z wymiarem
lub ~~bez~~ wymiaru, czyniąc go
kobyłego pola, użyteczności la-
su i t. p. uczestnikiem: nigdy ato-
li zupełnej, lub do zupełnej wła-
sności zbliżonego posiadania dać
mu nie mógł, gdyż go sam nie
miał. Zkąd widać że grająca
w niemieckiem prawie ważną rolę
tak zwana nie zupełna własność
(unvollkommenes, abgeleitetes Eigen-
thum) miała u nas znaczenie ma-
łe, i że ~~posiadłość~~ chociaż ~~[illegible]~~ ~~nazywano~~ była czynszowem dzie-
~~się~~ ~~będąc~~ ~~[illegible]~~ ~~służebności~~ ~~[illegible]~~
dziedzictwem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~hipoteczne~~ ~~można~~ ~~było~~ ~~obciążać~~ ~~[illegible]~~
nie ~~zawsze~~

~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible]~~

Z jednakże posiadłości
~~nazywano~~ ~~się~~ nosiła
miano. Posiadłość nazwana była służebnością
ludzież hipotecznem ob-
ciążać prawem (2), o czem
po szczególe powiem.

§. 71. ~~W~~ Mówiąc w poprzedzającym tego dzieła tomie o nawo-
kmiekach, ~~[illegible]~~ powiedzieliśmy i o tem, że jak w Sło-
zachodniej Europie było rycerstwo osiadłe, tak u
wian bywali odwiecznie. Osiedli rolnicy, po których
wołanie, a po tych czynszownicy nastąpili (kz).
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ z wiejskiego, jak zawsze wykaza-
tem, proletaryatu, ludzież z osadników na prawie
niemieckiem osiedlanych powstałych oni, kształtowali stan
rolników między kmieciami a poddanymi pośredni, lu-
dzi osady rozmaitego obszaru, jak się o tem z czyn-
szów i wysiewów ich ról przekonywamy ~~[illegible]~~ (4).

§. 72. Wiadomo i to z poprzedzającego tomu, że po-
siedziciel roli nie miał więcej prawa nad to co ab
opiewał nadawczy. Jak zaś służebności nie ponosił żadnych posiadający
~~[illegible]~~ ~~za~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ jakichkolwiek ciężarów swojego czynszu mających z dru-
giej ręki, i

Porówn. Ortyle w tego dzieła VI. 73.

kod posiedziciela nabyłem

(1) R. 1175. a. u Rzyszcz. II. 590. ch quia castrum Villegrod tamquam sive (comes Janus) quam uxor ejus Sulislava a nobis habuerunt pro munere; r. 1213. si quis (nobilium) sine herede decesserit, filia vel relicta si nupserit succedant, sed ille (maritus) ad eadem servitia teneatur, ad quo decedens cui succedit fuerat obligatus, u Wagnera I. 103.

(2) R. 1306–1308. 1320. u Rzyszcz. II. 176–179. 182. 224. Porówn. Grzyma Dokum. 459. nstępn.

(3) R. 1220. Lhudam (Lgotam) nomine Prekrad locari indulsimus, Lgotam que vocatur Muncza, u Sobra 725. 738., r. 1294. u Bocz. V. 4. jure hereditario possidebit censum solvens.

(4) W wieku XII. czynszo-wnicy klasztoru w Zul-dzie blisko Renu leżą-cego dawali z osady po jednym funcie lnu, po jednej owcy, i wał-ku płótna, inni po korce owsa, je-dnym żyta i pod kor-cu pszenicy, u Sch. pod tekst. 203. Około r. 1254. wysiewano na szlązkim folwar-ku którego obszaru nie wiadomy 69. korcy (modius) ~~[illegible]~~ oziminy a 48 ja-rzyny. Rogatego by-dła żywiło się 20. a wieprzy 30. na tymże folwarku, który do niemiec-kich osadników na-leżał. Stenzl. Heinr. 38.

pryncypała

szło na pożytek czynszu, tak też i ~~on~~ pryncypał ~~[illegible]~~ nie poczu-
wał się do żadnego na korzyść jego, lubo nie ┌ z obowiązkiem,
bronił mu używalności lasu na opał ┃ budowle, paszę dla bydła
i wypas wieprzy, byle nie na sprzedaż; co wszakże
albo umową, albo ziemską dawnością, udowo-
dnić należało (1). Wszelkie ~~[illegible]~~ przeto użytki nie koniecz-
nie potrzebne, bo takie których za pieniądze
można było nabyć, jako to siano-kosy, zbie-
ranie miodu po lasach, polowanie, ┌ przez oso-
bne umowy wyjednać sobie należało; na co
krocie z dyplomatów zaczerpniętych mnogi
przytoczyć dowodów (2) ~~B~~. Jeżeli więc z dobrej woli
dał odrębność jakąś ~~[illegible]~~ pryncypał, mógł ją i
odebrać w każdej chwili, co się szczególniej z
wybodostwem ~~zdarzało~~ nie raz zdarzało (3)

§. 77. Posiada i ten ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ prawem od drugiego nabytem rzecz, kto ją w
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~dzierży~~ zakładzie i zastawie dzierży. I aby roz-
winęła się prawo hipoteczne, z którem ~~[illegible]~~ ona zarzęka ~~nie~~ stanowiła przejście
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~a~~ rzeczowego ~~a~~ prawa w zakres ~~umów~~. ~~[illegible]~~ Miały wszystkie te prawa
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ albowiem wszystkie
cel jeden, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ubezpieczenia wierzyciela w prawach, które
zawierzył do ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ dłużnikowi ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w zamian za użyczą raz pożyczkę dał.
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ Tym końcem pozwalano ~~[illegible]~~ obu stronom zakładać się
i zastawiać, co znaczyło że ~~[illegible]~~ wierzyciel wymagał od ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ dłużnika aby mu, lub komuś ~~[illegible]~~ ruchomą ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ więcej upad dał rzecz swoją do przechowania,
i gdyby się w oddaniu długu nie stawił na czas, sprzedana,
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ „rozsypać" mu ~~[illegible]~~ ją na rynku ~~dał~~ i (z pospolitszwa czyli (4) publicznie) kupić
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ mu ją ~~na rynku~~ darow-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zewnętrznym upewnił go ~~[illegible]~~
list; lub też ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ „znakiem", że ┌ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
To ~~nazywano~~ (zelogą czyli zakładem jeżeli na pewność rzecz ruchomą,
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

┌ więcej długu na swój majątek zaciągnąć nie będzie, że na koniec podda się, jak dziś mówimy, pod osobisty areszt, i konkurs na majątku swym ┌ otworzyć pozwoli. Nazywano to

┌ wraz z pastwiskiem lub bez niego, lub też samo tylko pastwo rozumieli przez to. Czytamy pod

┌ połów ryb, branie soli z kopalń, skotnica czyli przestrzeni na pastwiska odrębnie ~~[illegible]~~ od posiadłości przeznaczanych,

┌ Rozumiemy zład co znaczy

(1) Wręcz do lasu r. 1222. Cod. Dom. 387.] ~~[illegible]~~ r. 1367. u Dz. documentum se habuisse libera pascua scrofarum et pecorum in dicta silva, et eciam licitum eis fuit incidere ligna pro sua et suorum kmethonum necessitate, exceptis duntaxat lignis quercinis. Ligna ad vendendum ipsis incidere prohibemus.

(3) Nader ważny na to dowód r 1246. u Rzyszcz. I. 52. [illegible]

(2) Już r. 1046. miał odrębnościami dobra swe na rzecz klasztoru Tynieckiego, według Długosza I. 229. Kaźmierz I. obciążyć

(4) Jak się wyraża ~~[illegible]~~ czeskie i polskiego prawa (Porown. Andrz. z Duby w tyt. 12 o dziedzictwie, akta sądu sieradzk. w r. 217. rzego drzeta) [~~[illegible]~~ rozsypać na sangua ... statutów polsk. w Lelewela pomn. 41.

a zastawą, jeżeli przez nieruchomą dany ~~był~~ (1). Gdy przez ~~[illegible]~~ ~~kamień~~ ~~[illegible]~~ rozumiano, wnoszę stąd, ~~że~~ wyraz drugi toż samo co "znak" ~~[illegible]~~ że jak niegdyś w Atenach, napis na rzeczy obdłużonej ubudziony, w którym stało kto na nią i wiele pożyczył, tak również u Słowian, ~~[illegible]~~ postawiony na roli lub obok budynku kamień albo słup, ostrzegał publiczność o tem, że nieruchomość obdłużoną została. Jestem też w to wierzyć skory, ~~[illegible]~~ ~~lub~~ zlaba. ~~[illegible]~~; że pierwotni Słowianie ~~[illegible]~~ z prawa ateńskiego do ~~[illegible]~~ znaczenie wyrazu ~~[illegible]~~ swego przenosząc machinalnie, ~~[illegible]~~ oznaczali przezeń już to rzeczy ruchome a obdłużone, i że zwyczaj zastawów z czasów stawiających ~~[illegible]~~ już nie ruchome a przeszedł w wieki średnie ~~[illegible]~~, które ~~[illegible]~~ już od Greków używane po swojemu urządziły (2). ~~[illegible]~~ sobie księgi hipoteczne. ~~[illegible]~~ Poznamy niżej te księgi, a teraz zastanowimy się nad różnicą w czeskiem głównie i polskiem prawie figurujących zakładów i zastawów, których dochodząc osobne na to wydawano prawy (3).

~~[illegible]~~

---

(1) Słoword. słowian. zaboga pignus, zastawa vexillum.

(2) Boeckh die Staatshaush. I. 142. II. 46. Indziej Du-Cange pod w. Vexillum (przy końcu artykułu)

(3) Porówn. §. 209. Pr. Z. C., Andrz. z Duby w tyt. 8. pokonu o zastawy a w 14. pokon o dług a zakład.

Tego za wiele stąd dostra- na posagi.
wyżerz co przeciw temu, na- rażą się na wielkie szwanku- jak w zwierc. zasła.

Rozd. IV. Umowy ~~[illegible]~~ jednostronne.

§. 88. Korzyści z umowy jedna tylko strona, gdy ręczy lub czyni darowiznę. Powody ręczenia były różne. ~~Najdawniejszy [illegible]~~ Z nich naprzód dał u Serbów zwane uzdanie (w §. 90. sz. Dalsz.) czyli wiązanie sądowe wyczerpuje, o której ~~będzie [illegible] w niem [illegible] [illegible]~~ w ostatnim dziale, ~~przy [illegible]~~ gdy nam ~~nie wyroków~~ wyroki sądowe ~~[illegible]~~ rozważać przyjdzie mówić będziem. W drugiem miejscu stawiam ~~[illegible]~~ która zawadę (1), ~~[illegible] do [illegible]~~ znamionuje dwojako ~~[illegible]~~ bierne i czynne ma znaczenie. ~~raz~~ bowiem raz przeszkodę w rzeczy stawianą, a ~~[illegible]~~ drugi raz ~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~ przeciwnikowi dla tego zrządzoną, ażeby się ~~[illegible]~~, przeszkodę ~~[illegible] [illegible] [illegible]~~ nie poruszał ~~się~~ w efe- ~~[illegible] [illegible] [illegible]~~ nadożyć nie uwyrze swobody, dopókiby najwyższej chwili ~~[illegible]~~ nił (2). Ktokolwiek więc na swoją umowę oprócz prawdzie, nie tylko wskazanym zobowią- ~~[illegible]~~ sposobem wyżej wskazanym urzędzić sobie nazywał odarnika, nie tylko zakład, ale wygód zarghi, kłó- ra rodziła połapę, o czem się mówiło wyżej.

(1) W Łacinie ludów zachodnich briga, i słowiańskiemu brzeg ~~[illegible]~~ (ripa, brzeg) odpowiadający wyraz, stąd imbrigare, exbrigare i t. p., o czem Du Cange p. t. wyrazami porównaj.

(2) Porówn. Jungmana słow. p. w. zawada, zawadce, zawadili.

~~dajemy (1). Uważany jako był [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~

§. 74. Rzecz na pewność uiszczenia się dana zatogą zwana słusznie, albowiem ona ~~[illegible]~~ bądź u wierzyciela, bądź u poręczyciela, bądź tam gdzie dłużnikowi wskazano leżała. ~~nie [illegible] [illegible] gdy [illegible] [illegible]~~ ~~[illegible] [illegible] i w [illegible] [illegible] [illegible]~~, ~~za wiedzą właściciela rozumi się, na zakład, gdy nawet dawała [illegible] [illegible]. Dłużnik także [illegible] reni się opiekować, przeto [illegible] zakazana [illegible] [illegible] wierzycielom [illegible] Żydom brać od [illegible] kościelne ubiory sądzież krwią ludzką zbroczone suknie, czeskim zaś [illegible] [illegible]~~ Wolno było ojcu dać w tym celu własne dzieci, co się u Pomorzan i śląskich praktykowało książąt, z których lignicy zakładali się u kupców wrocławskich własnemi synami ~~[illegible]~~. Wolno było bratu oddać w tymże celu swą siostrę, co się (u Węgrów zdarzało niekiedy (2); ~~[illegible] [illegible]~~ zabroniona wszakże Polskim Żydom brać w tymże celu kościelne odzienia, sądzież krwią ludzką nasiąkłe suknie, czeskim zaś, gdyby je wzięli, kazano dać takowe Chrześcijanom na przechowanie (3). Polskim też Żydom kazał stat. ~~[illegible]~~ wiślicko-małop. (§. 26) ażeby pieniędzy nie na listy zastawne, ale na zakład dostateczny i to we dnie a nie w nocy (dodał żydowsk. stat. 42. rozdz.). ~~[illegible] [illegible] [illegible] wypożyczać nie [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~ pożyczali. ~~[illegible]~~ Tym sposobem ~~[illegible]~~ wiślicki prawodawca zrobiony przez się ~~[illegible]~~ uchylił ~~[illegible]~~ r. 1334. do statutu żydowskiego (rozdz. 32) dodatek, w którym pozwolił Żydom brać na dług ~~[illegible]~~ od ~~[illegible]~~ ziemianina lub mieszczanina u siebie zaciągniony dowód piśmienny, i dający do księgi sądów ziemskich, grodzkich i miejskich iest ~~[illegible]~~ poleci[illegible]. Przepis ten statutu jest z dwóch względów ważny. Upewnia bowiem w jednym względzie, ~~[illegible]~~ które ~~[illegible]~~ upewniająca wierzyciela ~~[illegible]~~ o tem, że prawo polskie rzymskiem się w tym zasiliło ~~[illegible]~~ względzie, zakazało wierzycielowi [illegible] ~~[illegible]~~ się zakładu, ~~[illegible]~~ ~~nie~~ kazało wierzycielowi uciekać się, w razie gdyby ten ~~[illegible]~~ a nie ~~[illegible] [illegible] [illegible]~~ był niedostateczny, do reszty dóbr dłużnika, ~~[illegible] [illegible] [illegible]~~ (w §. 12. trzeciego wisl. stat. zastrzeżona) uznawał, że gdy [illegible] zakład przez zaniedbanie dłużnika nastąpi, lub dany, a bezwolnie wierzycielowi ~~[illegible]~~ dany, a ~~[illegible] [illegible]~~ chyba jeżeli osobna zasada ~~[illegible] [illegible] [illegible]~~ (za wyrokiem sądu rozeznany ~~[illegible]~~) ~~[illegible] [illegible]~~ jak pożyczono sprzedany ~~[illegible] [illegible]~~ i za mniejszą sumę jak pożyczono ~~[illegible]~~ zostanie, wtedy dłużnik dopełni jej zkądinąd, ~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~ i nawzajem, jeżeli zakład lub zastaw, ~~[illegible]~~ za więcej wierzyciel sprzeda, oddał dłużnikowi ~~[illegible] [illegible]~~ zbywającą od wierzytelności sumę. Powtóre ~~[illegible] [illegible]~~ Ów przepis jest uwagi godny dla tego, iż się z niego upewniamy o znanych nam już z statutu żydowskiego (Bolesławowej i Kazimierzowej redakcji) listach zastawnych, których rozumi się, z obecnie używanemi, mięszać nie w żaden ~~[illegible]~~ nie należy sposób.

§. 75. Po ustaleniu się dziedziców, zaciągano i na nie pożyczki, ~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~ obowiązując się na piśmie do uiszczenia się z długu, ~~to~~ i dając wierzycielowi ~~[illegible]~~ w tym celu bądź ~~[illegible] [illegible] [illegible]~~ (jak się ustal

---

~~(1) Porown. w słown. slaw. zatoga pignus, zastawa vexillum, znak, upominek, Du-Cange p. w. vexillum.~~

(2) Żywotopiscy Błona s. u Pertz XIV. 806. Długosza I. 1077. r. 1236. u Fejera VII. 1. str. 250.

(3) stat. żydowski w ~~[illegible]~~ §. 5. Dobner IV. 216.

żydowski (rozdz. 32–35) wyraził, pod ~~pieczęcią~~ starosty i królewską ~~pieczęcią~~ [illegible] Jeżeli się majętność z rąk monarszych otrzymaną hipotekować miała, [illegible] alodyalnej ~~tylko~~ rzeczowe zapewniano prawo, jedna wystarczała ~~przyłożona~~ pieczęć. ~~Na~~ Na dobrach nie mieszczącego się starosty ~~[illegible]~~ ogłaszano upadłość, ~~[illegible]~~ który w następnym [illegible] w ostatnim tego tomu opiszę dziale. Wtedy to Żyd wierzyciel, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przez ~~[illegible]~~ w przypadku gdy nie chciano bliskości ~~nie~~ użyć prawa, stawszy się właścicielem wywłaszczonego dziedzictwa, winien był ponosić przywiązane do majątku ciężary, a nie miał wynikających stąd przywilejów; nabyte bowiem ziemskie przezeń dobra nie czyniły go szlachcicem. W końcu należy i o tem powiedzieć, że prawo hipoteczne, jakieśmy go opisali, znali tylko zachodni Słowianie i że u nich równo prywatni jak książęta podlegali mu, chociaż na majątku drugich ~~[illegible]~~ upadłość ~~[illegible]~~ nie była ogłaszana ~~[illegible]~~ z bronią.

L bądź pod samego tylko starosty pieczęcią list zasławny.

L ~~[illegible]~~ należało list dwojaką pieczęcią opatrzyć, jeżeli zaś na

~~[illegible]~~ sobie nie mają. ~~[illegible]~~

~~Wyjąwszy przepisy na korzyść Żydów prawem przepisane, wszystko cośmy dotąd powiedzieli równie polskie jak czeskie, ale ani serbskie ani ruskie nie zna tego prawa. Jeden był dla książąt jak i prywatnych przepis (1), ale praw tych tylko nie różne sami wojną,~~ sądem dochodzili swego. Więc w ręku musiał się ich wierzyciel upomnieć o swoje, o czem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ owczesnych ~~tylko~~ wspominają kronikarze (1).

(1) R. 1249. terre partem jure pignoris titulo obligavit, perpetuam tamen sibi et suis terre redimende, redemptionem obtinendo, potestatem in libera cunctis patenti. Cod. Pom. 858. Jak za posagi księżne sądzili ża samy szlachcice i rycerstwo polscy monarchowie zastawiali, obacz Cod. I. 795. 907.

~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ kości tej zbrodni także rozciągnienia
jej na samą tylko monarchę ~~[illegible]~~ osobę, a tylko
najmniej i na rodzinę jego (z którego wypływało że ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ dzie przeciwko niemu knowanej ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ (przez co rozumiano zarówno nie
nię na jego prawo majestatyczne zwoływania
zięcy) ~~[illegible]~~ o naprowadzaniu na kraj nie-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ przyjaciół, na co posta-
nowiono karę konfiskaty majątku, i obostrzano
ją wydaniem winowajcy ~~na~~ na zemstę monarsze.
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, której się według
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w ~~jej~~ przy-
dopuszczał ~~[illegible]~~ ten co ~~[illegible]~~ nie będąc. ~~lub~~ ~~[illegible]~~
tomności (zabijać zaczepiony
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ na (śmierć i konfiskatę ma-
~~[illegible]~~ Za co skazywany
jątku (nie wad uczestnikiem zbrodni każdego
co go chciał wspomódz w potrzebie, a ~~[illegible]~~ surowo
-nawet samemu monarsze pod karą wypowie-
łożenia mu posłuszeństwo ze strony narodu zaka-
zywać prawo. W podobnem położeniu stania piotr-
kowski statut tego co ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ oskarżony o
zbrodnię zbiegszy przed wyrokiem za granicę na-
jeżdżać stamtąd kraj a. nie chciał ~~się~~ ~~[illegible]~~ takiemu wró-
cić dla usprawiedliwienia się w sądzie. (konfiskowa-
no ~~[illegible]~~ majątek, a jeżeli go schwytano zostawał ~~[illegible]~~.
na monarszej karze (3).

obraza szlachcianki równi z monarchini ~~[illegible]~~ / ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ obrazę nierządy pańskiego, lub szlacheckiego stanu (1). ~~[illegible]~~ §. ważąc się obrażać osobę ~~[illegible]~~ królewską, obrażano ~~[illegible]~~ prawa jego ludzież narodu prawa.)

W statutach więc jest mowa (o przeniewierzeniu się monarsze, ~~[illegible]~~ 18 ~~[illegible]~~ ~~(2)~~, o zdra-

Jest też mowa o obrazie króla i narodu, według ~~[illegible]~~ wielkopolskiego i czeskich statutów ludzież Jenerała-Barona monarchy) i sądów, lub, jak się Czesi wyrażali, (lub panów w pełnym komplecie siedzących na sądach

na zemstę królowi wydawany, lub na]4, 5.

~~Znając także obrazy~~ gdy przez obrazę majestatu nie rozumiano ~~[illegible]~~ targnięcie się na osobę monarchy lecz na jego prawa, i gdy znowu

§. 116. Zbrodnia taka nie miała osobnego miana, zdradą lub zemstą nazywana będąc ~~od~~ obu ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

---

(1) Uposażenie moralne obrażonej osoby czyniło wyjątek, czego dowodem Agnieszka żona Władysława II. mściwa za niby spotwarzenie się, a Jadwiga królowa żona Władysława Jagiełły nie mniej spotwarzona. Karow. Hi[st]. pac. Tzeh. 21. i Długosz.

(2) Porow. §. 188. st. Dapr. (niektóra), §. 57. 70. st. Wui. Si minicos ducis ad servam devastandam induxit, nevai Boguchw.

~~(3) Porown. §. 41. 46- 48. 51. [illegible] Seg na piśmie. §. 29.~~

~~[illegible]~~ się rozmaicie (1). W ~~[illegible]~~
~~wieku XIII. zaczęto zbrodnię [illegible]~~
~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ nie ~~[illegible]~~

~~nie można było rozeznać jej od wszela-~~
~~kiej innej zbrodni. Charakterystyczną jej dy-~~
~~bo cechą postępowanie sądowe, dopuszcza-~~
~~jące wróżby lub nie dopuszczające jej wcale.~~

~~[illegible]~~

~~przyjedo prawo. Jeżeli schwytany na uczynku~~
~~zbrodniarz umknąć zdołał, skazywano go zaocz-~~
~~nie i~~ ~~wygnaniem~~. ~~Wtedy nie mógł się układać~~
~~o darowanie sobie winy z obrażonym bez pozwo-~~
~~lenia sądu w oczach którego zbrodni się do-~~
~~puścił. Odsądzony wygnaniem nie znajdował w~~
~~kraju bezpieczeństwa, nawet przyjęty pod pie-~~
~~czą możnego i przeżeni w obronnym strze-~~
~~ny zamku. Pospolite albowiem na zamach da-~~
~~li odbierano raczenie, czemu sam król opie-~~
~~rać się nie mógł. Inszy był postępek sądowy~~
~~u Wielkopolan, w którym duchowieństwo i dygni-~~
~~tarze kraju wyższy ważną odgrywali rolę,~~
~~a która zmierzało w to, ażeby jeżeli nie ma-~~
~~jątek to przynajmniej dobraz zbrodniarzowi ocalić~~
~~stanu. Do czego łatwo się zdumiał niżeli pra-~~
~~wodawia jednakże od zamiaru odstąpić, raz u-~~
~~nawsze przez trzeci (§. 24) i czwarty (§. 34.) za-~~
~~stnegły statut~~

~~nie, wówczas monarcha i naród są-~~
~~stym z sobą spojeni byli~~
~~węzłem, przeto obrażony~~
~~pierwszy nie mógł bez pozwo-~~
~~lenia drugiego, i nawzajem~~
~~drugi bez wiedzy pierwsze-~~
~~go~~ ~~darować~~ ~~odpuścić zbrodniarzo-~~
~~wi winy. Przypuści-~~
~~wszy więc że monar-~~
~~cha darował przestępcy,~~
~~nie okazywało się~~
~~naród, i przestępca~~
~~jeżeli nie inną, to przy-~~
~~najmniej bezecności~~
~~cierpieć musiał karę (3).~~
~~Miał więc naród prawo [illegible]~~
~~cierpieć [illegible]~~
~~ni i nadawać na [illegible],~~
~~ażeby szczerego nie pi-~~
~~sował urzędu ukara-~~
~~wany zbrodniarz. W tem~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sądu zbrodnię obrazy majestatu
~~[illegible]~~ że król który ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sam naród od
adpuścił ~~przestępcy~~ ~~[illegible]~~ ~~powodu pozna~~ gdy jednakże zdarzało się że król i naród chciał przestępcy
przebaczyć, a nie miał na to u siebie zwod-
ka, atoli uzyskał sądu uznał go bezecnym
zdrożonej sobie uwalnia wierności. ~~[illegible]~~
przez pozwalano mu od uważonych do zagranicznych
~~[illegible]~~, odwołał się ~~[illegible]~~ do sądu, ~~[illegible]~~ o czem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ z Oubatewancem ~~[illegible]~~ nad tatem ‡ postępkiem
prawnik opowiedział cze-
gli (3).
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

‡ ~~[illegible]~~ samodzielności narodu na szwank wy-
stawującym

[~~[illegible]~~ crimen laesae majestatis ~~[illegible]~~ mianować a
zbrodnia-
rza Sawem

(1) Wróżba i wraźda nazy-
(2). wa się powszechnie w
zwodach i sądach sta-
dnie, a ~~[illegible]~~ mesa (zem-
sta) u Czechów: zbu-
bec aneb złodziej, o-
bojnik, ochoner (odpor-
nik), psance (łacińskie
proscriptus) mianowa-
ny bywa zbrodniarz w
dychże, zbrodniach. Porown. Andrz. z Duby
w dyl. §. 106. 109.

(2) M. 1203. crimen lae-
sae majestatis u Rzym.
II. 626. Lodz od laesio,
a czem ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ niżej będzie.

(3) Porown. §. 55. Wi-
śl., §. 41. 50.
51. M. Z. C. §. 28.
Maj. C., §. 25. trz.
kiel. §. 34. czwart.
kiel. stat. Andrz.
z Duby w dyl. 3. 56.

Rozdz. IX. Wprowadzenie w posiadłość, oznaczenie granic majętności.

§. 76. Z tego cośmy dotąd rzekli pokazuje się, że wszelka a osobliwie też alodyalna własność, albo przez spadek i przedawnienie, albo przez kupno i darowiznę nabywała się, i że ~~[illegible]~~ świadkami lub piśmem dowodzona ~~[illegible]~~ nabytku (1). Zeznanie więc sąsiadów, że się na swojem a nie na obcem siedzi, spór wszczęty rozstrzygało. ~~[illegible]~~ Sama nawet pewność granic polegała na świadkach, których słowa ~~[illegible]~~ znaczyła więcej niż pokazywane na roli znaki. ~~granicznie~~ Wiadomo z ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

§. 77. Dowód pierwszego, (1) że dla zapobieżenia mogących powstać o pastwiska i role między wędrownemi rodami i plemionami waśni, starszyzna hordy naznaczała im gdzie które paść ma lub orać ~~[illegible]~~ przez czas niejaki ~~[illegible]~~, po upływie którego, gdy horda na innem znowu osiadała miejscu, więc znak ~~to~~ oddzielający jedne od drugich plemiona, nie lub granicą być ich posiadłości, jak raczej ~~[illegible]~~ im samym na czas pobytu na miejscu zakreślonem, uroczyście ~~[illegible]~~ kołem. Po przejściu plemion z życia ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ pasterskiego w rolnicze ~~[illegible]~~ przechodzi ów znak zamieniwszy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ się (w czasy każdemu bywał nie na pastwisku, które posiadało się społem, też na roli, choć między gromadników równie społnej jednakże w pewnym przeciągu czasu dzielonej, i dla tego znakiem oznaczywanej, ażeby się jeden nie wazywał drugiemu w posiadłość. Gdy na koniec za czasów monarchicznych ustawały społne a nastawały dziedziczne role ~~działy~~, i wtedy ~~[illegible]~~ posiadacz nabytego działu ~~wygodnie~~ swe ~~pastwiska~~ mógł i pastwisko swe od gromadzkiego oddzielić, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ co którzy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sąsiad oddzielał i on z tym swojski pastewnik od tego, i miał ~~[illegible]~~ ~~podzielając~~ go jedynie społnym, który z drugiej ~~przeciwnej~~ sąsiadującej z nim strony, nie oddzielił się był od niego jeszcze. Ten stan rzeczy dotąd w Syberyi, jak mnie upewniano, istnieje.

---

(1) Vita s. Stan. 340. nisi eum aut qui vendidit statuerit, aut instrumentum venditionis et emptionis exhibuerit, aut idoneos testes produceret.

§. 77. Z nazwisk granicom nadawanych ~~[illegible]~~ sądzić ~~[illegible]~~ że sposobu ~~[illegible]~~ udowodniania ~~[illegible]~~ ich upewniam się ~~[illegible]~~ o prawdziwości tego coście w tym względzie w poprzednich dzieła tomach rzekł. W dyplomatach ~~[illegible]~~ ósmego wieku należących do ~~[illegible]~~ tych germańskich krajów gdzie niegdyś Swewowie a potem Słowianie mieszkali ~~[illegible]~~ widać, że się lecha nazywała ~~[illegible]~~ granica (1), oznaczana będąc już to bruzdą, już, jak dotąd w ługirskich cudach (wsiach) i powrozem (2), ~~[illegible]~~ już nasypanym a będącym zagonem ~~[illegible]~~ podłużnej i wzniosłej formy ~~[illegible]~~ Z wysokich tych wzgórzów czyli pokładów ziemi powstały ~~kopce~~ w dawnej siedzibie Swewów, na Pomorzu, Czechach, w Morawii, na Szląsku, w Polsce ~~[illegible]~~ najwięcej upowszechnione kopce (3). Na koniec ~~[illegible]~~ nastał zwyczaj usidować ile można było górą lub o las a rzadko o rzekę opieć granice, i ~~[illegible]~~ dla tego najwięcej też górę nazywano działem (4).

§. 78. Inne nazwiska jak gades, uroczysko, naprowadzają na wniosek, że gdy/ iniej ~~czyli~~ ~~[illegible]~~ ogólne lub szczególne, czyli granice żupy albo włości określano, używano k'temu za czasów pogańskich wielkiego obrzędu, ~~co~~ za chrześcijaństwa ~~[illegible]~~ sądową ~~[illegible]~~ zastąpiła czynność. ~~[illegible]~~ Zważając na to że wyraz gades, z niemieckiej i skandynawskiej znany łaciny (5), tam tylko występował gdzie niegdyś Swewowie mieszkali, śmiem twierdzić że on z starosł. gadanie (vaticinium) kojarząc w związku, wskazuje na jakieś przy oznaczaniu granic, dziś nieznane obrzędy. Na coż samo ~~[illegible]~~ wychodzi urok (1), ~~[illegible]~~ znamionujący granicę uroczyskiem sposobem umocnione, znakiem pewnym, zwykle kamieniem wielkim, lub posadzonem drzewem, opalczane granice. Kto znak takowy naruszył, drzewo lub go w czem uszkodził, ~~[illegible]~~ sąd ~~[illegible]~~ bydłem się za to ~~[illegible]~~ może ~~[illegible]~~ się, przy ~~[illegible]~~ podobnej za pogańskich czasów uroczystości na ofiarę bogom ~~[illegible]~~ bydłem, opłacał (2). ~~Prawdziwość zaś granic świadectwem dowodziła się sąsiadów, które bądź polubowny z umowy nasta z każdej strony ustawionych mężów zbożny sąd rozstrzygał, bądź monarcha, bądź jego komornik albo Podkomorzy rozpoznawał.~~

---

(1) Porown. dyplomata lauresheimskie (Lorsch, w dzisiejszem Księstwie wirtemberskiem) i fuldajskie (Fulda w król. Hessenkasselskiem) u Gryma RAlt. 544. ~~[illegible]~~ z tem coście w tomach tego dzieła poprzedzających (porówna §. 262. 263. II.) rzekłem.

(2) Jeszcze r. 1236. u Erb. 189. powiedziano: que ville uno tantum lineali, si libet sulco arandi, dividuntur. Pojmujemy przeto co znaczy wyobrażenie Pszczewa Małgorzaty: ziemia w powrozku rozdzielona Ps. LXXVII 15, powrozek dziedziny Ps. CIV. 61, drogi mogi y powrozek mój Ps. CXXXVIII. 83. ~~[illegible]~~ Zkąd się pokazuje co znaczył ów u Wandalów, pod-Słowian pod-Niemców, używany do podziału roli sznurek, funiculus, porowu. Grymm RAlt. 541.

(3) R. 1190. w Cod. Pom. 181. monticulus melavam canza conjectus, r. 1214. u Grbena 550. acervi qui kopci vel granice vocantur r. 1215 u Boczk. II. 78. 81. 83., Grym RAlt. 542.

(4) R. 1400 u Rz. cum omnibus monticulus alias zdziały.

(5) Du-Cange p. w. gades, gadis i rejestra do dyplomataryuszów słowiańskich.

§. 79. U kraju czyli poza granicą na powszechną własność nie zajętej ziemi leżąca tak nazywana ukraina, ~~[illegible]~~ stała otworem do zajęcia dla każdego, kogo, jak w §. 456. następ. domu pierwszego powiedziałem, chciano mieć sąsiadem. Toż samo było za czasów monarchicznych, o czem się z dyplomatu chorwackiego r. 837. wydanego przekonywamy. W nim król Cierpimir zeznaje, że część własności swej, dał w posiadłość solińskiej cerkwi, oznaczywszy jej granice, przeto, azeby ~~[illegible]~~ wiedziała tak cerkiew, że cokolwiek poza tą granicą ~~[illegible]~~ leży, jest własnością niczyją (3). Miało się przez to rozumieć, że owe niczyje role do gmin lub prywatnych należą lub należeć będą, skoro je według prawa w posiadanie obejmą; bo każdy przyzna, że leżące w królestwie chorwackiem jakiekolwiek role, nie mogły za niczyje w tem co dziś na Syberyi i Kaukazie być uważane wszędzie, czyli żeby je wolno było miało brać w posiadanie ~~[illegible]~~ pierwszemu lepszemu za granicy w te przybyłemu ~~[illegible]~~ strony. Jeszcze w XIV. wieku ~~[illegible]~~ jak w Mazowszu w żupy u Serbów, ~~[illegible]~~ tylko księstwa wieku XVI. ~~[illegible]~~ i t.p. miały pewne granice, bez żadnej z sąsiadem spólności, a wewnątrz zaś tych żup, tych księstw i t.p. leżące włości albo miały granice swe ~~[illegible]~~ albo ich nie miały i nie mogły mieć, (co naucza wyżej od nas w §. objaśniony wyraz pasha), ~~[illegible]~~ jeżeli to były rzeczowe ~~[illegible]~~ dobra. Tak i dziś w Syberyi i na Kaukazie, kto sobie rolę albo łąkę odgra-

---

(1) Porówn. wyrazy oba w słowiań. słownikach, z przytoczeniem obok greckiemi.

(2) R. 1215. u Erb. str. 562. limites antiqui sive uroczyscie, mete que vulgo kraniue (od krana, gran kamień) vel kopcy sive uroczyscie dicuntur. Tenże r. 1256. u Boczk. m. 215. in occupatione metarum meznjvol.

(3) Ex certo nostra de regali territorio Donavi, quod ultra terminos cum lapidibus et ferro signatos adjacet, nullius est territorium, Hilferdinga pisma str. 49.

niczyim posiada jéj sam, i kto skaliczy w uro-dzajnej zamieni roley, z sąsiadem się nią nie dzieli. Jak ~~[illegible]~~ było w Skandynawii od samego wkro-czenia do niéj Niemców, ~~[illegible]~~ ale u Sło-wian było inaczéj i mogło być, o czem ~~się~~ szeroce w pierwszym tego dzieła rozpisałem się samie. Skoro atoli wzrastającą z cza-sem ludność ~~[illegible]~~ spowodowała mnożenie się ~~[illegible]~~ własności pry-watnej, oddzielał się wtedy sąsiad od sąsia-da, lub oddzielał ich monarcha, stanowiąc mie-dze, by między nimi nie było waśni.

§. 80. Też same więc serbskie statuta, które granic zakazują ~~[illegible] — wskazując~~ (~~międz~~ między siołami §. 63-65), mówią o miedzach, i każą się o nie prawować siołom według nakazy Stepa-na Urosza, lub ~~[illegible] w [illegible]~~ przywilejów carskich (§. 68. al. Dusz.). Także sama Pra-wda Ruska samej tylko zadniczej dopuszcza-jąca, ~~mówi~~ o miedzy, ludzkiej różnych, na niéj ~~[illegible]~~ nie-bawiąc, rozprawia o zatwronych drzewach, stoi też wyraz między ~~[illegible]~~ drzewnych dębach (w §. 47). ~~[illegible]~~ w pomnikach języka słowiańskiego XI. wieku, su-dzież w dyplomatach czeskich (1). ~~[illegible]~~ Od czasu nastania jéj a puszczenia w niepamięć lech i uroczysk, już nie z dawnych ~~[illegible]~~ przez gusła i czary, ale przez ~~[illegible]~~ polubowny z obu stron mężów złożony, albo przez sąd z XII. ziemski dochodzona granic. Zaczynając od punktu spornego, ~~[illegible]~~ obchodzono wszystkie cztery, ~~[illegible]~~ jak mawiano, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ znany ~~[illegible]~~. Czynił to albo sam monarcha z radnymi panami, albo wyznaczeni ~~[illegible]~~ przezeń na to biegli w wynajdywaniu granic mę-żowie, albo komornik i Podkomorzy, albo sam ~~[illegible]~~ tylko chodzący ~~[illegible]~~ cały Woźny (2). Za nagrodę pracy namiejętny kazał mu dać statut wielk. (§. 2) dzień zwarił ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wiele dziedzi-cowi albo pół grzywny, a jeżeli ~~[illegible]~~ dziedzin przez dni kilka odgraniczył, miał za to wziąć Podkomorzy (mówi tłomacz statutu) „trzy grzywny, dwie sie-kierze, dwie motyce, albo dwa rydle.” Z wielką mierzono dokładnością, nie powierzając rzeczy lo-sowi, jak bywało u Skandynawów, co naśladowała Litwa (3). Bo też wielka była mię-dzy [illegible]

~~według uwagi w §. 382. nazw. Sopa pierwszego wczuwany~~

---

(1) Porown. w starosł. słownikach meżda ulica, oddział miasta (rę-kopis supraslski w Mikłos. słown.), r. 1249. u Erb. 1236. quae meze vel hapei in vulgo dicuntur.

(2) Porown. r. 1230. u Lisch Geschl. Hahn I. 9., r. 1202. w urk. Leub. mówi Henryk I. książę szlązki: circumivi cum baronibus meis et hominibus cir-cumjacentibus, r. 1238. Cod. Pom. 564. perces eandem gra-nitam in loco qui competens fuerit (conpromisimus) con-venire, r. 1239. u Erb. 975. peram-bulatores terrarum et assignatores simul et metarum distinctores, r. 1237. u Rzysz. I. 42. Camerarius metas coram vi-cinia fecit.

(3) W Islandyi, mówi Dahl-mann II. 126. zapalano, i jak daleko mię-dzy nas było dojrzeć płomień, tak daleko szła własność; teraz mierzą granice: wszerz mierzą-no ją puszczając strzałę z łuku. Tak i Litwi-nie mieli przez strzela-nie z łuku oznaczać granice, o czem Czac-kiego dzieł II. 173. po-równaj.

dzy skandynawską, pełną mierzysków i jałową, a pulchną ziemią słowiańską różnica. Rzadko ⌈ sprzedawano na oko czyli bez miary, ~~na skwadrze~~ (1), lecz mierzono ~~ją i do skomputowania~~, od ją i okopcywywano, zachowując pewne ustępy czasu, według kadencyi przypadających roków (2).

⌈ już też teraz

(1) R. 1237. ~~w~~ Cod. Pom. 551. 612., Fabric. Urk. II. 64. sine numero mansorum, a r. 1242. tamże I. 22. emit a nobis cum agris, pratis, distinctis terminis sine mensura.

(2) R. 1338. u Helcl. primo, secundo et tertio peremptorie per sufficientia temporum et terminorum intervalla hereditatem limitibus et gadibus circumferencialiter distinxerunt.

Dział IV. Zobowiązania środkujące między cywilnemi a karnemi prawami.

Rozdz. I. Wogląd.

§. 81. Potrzeba wspólnego obcowania i wzajemnej pomocy, zespoliwszy rody a plemiona, i stawszy się zawiązkiem, jak w poprzednich wykazaliśmy działach, państw, spowodowała też objawienie się, ~~wyrytego~~ palcem, iż tak powiem, bożym wyrytego na sercach ludzkich prawa, które znowu stało się pierwotnem źródłem wszelkich bez wyjątku zobowiązań, polegających na czynie nie tylko działania ludzkie (czynności actiones) lecz i umowy (czynności conventiones) obejmującym. ~~Na.~~ ~~[illegible]~~ ~~na~~ Zmusza osobę prawo ażeby uczyniła zadosyć umowie którą zawarła, sprawiedliwie, tudzież ażeby wynagrodziła za czyn samowolnie, ~~tak~~ a w złym zamiarze ~~tak~~ ~~lub~~ ~~nie~~ ~~w~~ lub mimowolnie to jest bez złego zamiaru spełniony ~~[illegible]~~; zkąd ~~sam~~ sam z ~~siebie~~ siebie wypływa ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ podział zobowiązań na cywilne i karne, ~~podział mię-dzy~~ tudzież na środkujące między niemi ~~wiki-~~ ~~[illegible]~~ podział. Wyrozumowali go Rzymianie z prawdą i dziejami zgodnie. To też po- ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Dział ten nie tylko się w ich prawodawstwie, lecz w prawach i ustawach każdego na pewnym już stopniu cywilizacyi stojącego ~~dzi~~ wydania ludu. ~~[illegible]~~ ~~dzi~~ Jedno prawodawstwo od drugiego formą na to pojęciu, nie umiejąc dla małej oświaty prawnej, w odrębne ~~w~~ i na swojemu ubrać zobowiązania kształty. Niżej to o jako-przestępstwach ~~[illegible]~~, według pojęć słowiańskich ~~[illegible]~~ ~~pokrzywdzonych~~ rozwiniętych a w rzymskiego prawa nadwojonych zasad, pokażemy.

§. 94. Korzystnego jakie mieć dłużnik prawa wrzec się mógł na rzecz wierzyciela, zobowiązując się oddawszy mu cały majątek, wyjść z niego z próżnemi rękami wraz z swemi dziećmi, gdyby się nie stawił w czasie (1). To nam ~~dawn~~ starodawne salickiej ustawy (art. LVIII. de chrenecruda) objęde przypomina prawo, które, jako u Rugian późniejsze, ~~napomn~~ przypomniała nam znowu papieska r. 1239. i r. 1279. wydana bulla.

(1) R. 1389. u Helcla str. 256. pod liczbą 356. si non solverit, tunc de domo suo (sua) cum pueris habet exire, nihil pro se recipiendo de domo; et pro damno promisit et fidejussores.

53.
6.
73

~~Dział IV. Prawa z umów i popełnienia szkody wynikające.~~

~~Rozdz. I. Pogląd.~~

~~§. 81. Słowiański wyraz umowa, różnie w różnych narzeczach brzmiący, rzymskiemu obligatio nie odpowiada zupełnie; albowiem nie znaczy też stosunku prawa, w który wszedłszy kto nawet mimowolnie zobowiązał się do zadosyć uczynienia przez to; lecz raczej ugodę między stronami o czyn, w sferach przyzwoitości i prawości poruszającą się, dobrowolnie zawartą oznacza, nie uwalniając od wynagrodzenia za szkody, a to na tej zasadzie, że kto ją zrządził miał oraz wolą odpowiadać za wszelkie mogące stąd złe wynikać skutki. Tak więc rzymska obligatio ex delicto nie miała miejsca, należała do karnego prawa, a nawet zwana quasi ex delicto w nader ciasne ujęta była kar~~by.

§. 82. ~~[illegible]~~ Wyrazy umowa, zmowa, zagowor } ~~jako~~ w technicznem znaczeniu w statutach oznaczały ~~bez różnicy~~ u wszystkich Słowian występujące, ~~rodzaj~~ sprawie(1) toczonej ~~sprawy (~~ ~~w~~ ~~[illegible]~~ ~~Winod. przy~~ a ~~[illegible]~~ ~~skut[illegible]~~) o to, że słowa nie dotrzymała ~~naruszająca~~ z-obowiązanie czyniąca strona. ~~mowo.~~ (Wytaczany o to spór przed Sędziego wykrywał (mówi §. 48. Winod. stat.) prawdę. Skoro więc Sędzie wyrzekł że strony były na prawie, czyli zgodziły się na to czemu teraz jedna z nich zaprzecza, nie pozostawało ~~[illegible]~~ jak albo uznać się, by nie ~~tak~~ doznać przykrych prawdy tej skutków, albo odwoławszy się do wyższego sądu, polepszyć przez to ~~[illegible]~~ a może pogorszyć swoją sprawę. Zkąd wypływa, że prawa ~~[illegible]~~ z-obowiązań i były pieczętowane ~~[illegible]~~ że ~~[illegible]~~ w dwóch rozdziałach opowiedzieć je należy. W pierwszym umowa ~~[illegible]~~ na gwarancie oparta, na formalnie i przy świadkach, których ~~[illegible]~~ zawarte za dotrzymanie słowa poręczyli, w drugim z-obowiązania dwustronne, w trzecim jednostronne, w czwartym skutki z-obowiązań, w piątym jako przestępstwa pod rozwagę weźmiemy ~~[illegible]~~. Dodawszy do tej ~~[illegible]~~ liczby rozdział pierwszy, z którego będzie wszystkich części ~~[illegible]~~ z-obowiązań wynikające wyczerpną prawa ~~[illegible]~~.

---

(1) Prz u Wiśl. 42, prze u Słom. stat. polsk. zagowor w Winod. (§. 14) znaczy umowę pod zakładem (poena vallata).

~~[illegible]~~

Rozdz. II. ~~Umowa~~ Zobowiązanie na gwarancie oparte.

§. 83. Gdy przy umowie główną rolę grało słowo, byłoby rzeczą ważną poznać formalności przy dawaniu go[1] ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

Wspominać o Furyganach, że ~~[illegible]~~ u nich na znak dotrzymania umowy wręczano ~~[illegible]~~ jeden drugiemu garść trawy ~~[illegible]~~ wraz z włosem wydartem z czupryny, i co się dotąd u ludów kaukazkich spostrzegać daje, z tą atoli różnicą, że włosów ~~[illegible]~~ na zakład pe-[2] ~~[illegible]~~

Podawanie ręki na znak pewności umowy, o czem również ~~[illegible]~~ wyżej powiedany Dyniec budzący rę-[3] ~~[illegible]~~ wspomina Kołodworski (w pieśni Zabój) wspo-mina, miało wystarczać snadź w XIII. i następnych wiekach, gdy ojciec czyli wierzyciel wymagał od dłużnika zobowiązania się ~~[illegible]~~ przy świadkach[4] i pod karą ~~[illegible]~~ narażając oraz na to potęgę, ażeby sąd spisywano, czyli jak dziś mówimy ~~[illegible]~~ notaryalnym aktem. Atoli dłużnik zobowiązywał się ~~[illegible]~~ i także znowu do spełnienia umowy. ~~[illegible]~~

---

[1] Patrz wyżej §. 26. 32. i porown. Grymm Rechtsalt. 898. O zwyczaju kaukazkim zobacz (1) Porown. Kaukaz z r. 1843. numer 81. str. 352.

[2] zachowywane; atoli pominęli je piszący o z-obowiązaniach kaukazkich. ~~[illegible]~~ Zaledwie że jeden i drugi wiec o tem podał. Mówi

[3] wnosić dawany z wąsa wyrwany; ~~[illegible]~~ zkąd wielkie poszanowanie włosów u Szwedów, którzy składając przysięgę dotykali się ich; zkąd też szacunek brody, gra ważną w statutach (§. 87-88) rolę, i zkąd szczególnych i surą łasę porzucając ~~[illegible]~~ zamęrzwej ~~[illegible]~~ nakierowanej du, zkąd uznanie kary nowo-czesnej (1). Formalność ta, znana dziś, wspomniany od Saksona Gramatyka, zawiera rzucania do wody kamienia na[5]

[4] zawadzcach czyli

[5] znak, że jak ten wypadnąć na wierzch, tak i dane słowo złamane być nie może, na koniec

54.

~~rodząca jak się ... rodząca prawdę której jak nie ... twardość ... boć narowiście sąd głosił ... że umowa słowna nic nie ... znaczy (2). ... ~~

~~twardość ...~~ Rzymskie obligatio

§. 87. Że zwyczaju u starożytnych i średniowiekowych ludów powszechnego dawania zakładników na znak dotrzymania przyrzeczeń, powstało w zachodniej Europie (3) prawo, aby dłużnik dla większej pewności że zapłaci ~~nieprzyjacielowi~~ „połapił się" czyli sam się dał na siebie wyrok aresztu, obowiązując się do siedzenia ~~który na~~ w miejscu umówionem, i nie wprzód wyjścia z niego ~~wyjdzie~~ aż się uiści. Dodawano ten warunek, że dozwoli szydzić z siebie i łajać publicznie, że sromotne i sławni swemu obligatorowi słowa i t. p. (4) pozwoli. Przyjmujący na siebie ten warunek wierzyciel brał oraz ~~...~~ poręczycieli, którzy, jak dzisiejsi akcyonaryusze, składając się mu na sumę długu, czyli wyznając za ile który z nich ręczy (5) zobowiązywali się też do wysiadywania aresztu, z przepisaną liczbą koni, zostając ~~...~~ w nim na swoim lub ~~...~~ dłużnika koszcie (6). Taką dopiero umowę mniemano ~~...~~ że ma w sobie prawdę, albowiem poręczyciele zobowiązywali się solidarnie (manu conjuncta), i ~~poddawali~~ i ~~...~~ za porękę odpowiadać ~~za~~ osobiście ~~przysięgą~~ przyrzekali.

[z-obowiązanie i sąd (1) ~~...~~ bezpieczeństwa zupełnego nie dając, że

jak się wyrażano twardość i stanowczą prawdę, nie długo trwała; tak więc też nim zakładu i poręki pisma jeszcze wymagano, zwłaszcza gdy stała narody się z tem odzywać zdaniem, że [~~...~~ ~~...~~ nic nie znaczy umowa jeżeli jej nie poprze pismo (7). Czemuż była potrzeba?

---

(1) Zawsze [słoi w §. 14. Wiśl. stat. W Prawd. Madyar. czytamy: bez słów zaruczenia (zabowiązania) Rz. CXXIX 89) królew, dał w przedsięw (Rz. LV. 31.), twardość, zawadza, świadectwo słoi samże XXIV. 13. XXVI. 14.

74

(2) Stat. maz. Wawrz. z Prażmowa pod liczbą 111.

(3) Najdawniejszy ślad jego w dyplomacie francuskim z r. 1069 (Du-Cange p. w. ostagium) pokazuje.

(4) u Wacerada poluda cavillum, cavillatio, porown. Grylunia N. 414. 612., ludzież ~~...~~ odnoszący się do tego sądowy z r. 1380. u Helcla str. 238. liczba 1340 wyrok.

(6) u Helcla pod tymże rokiem str. 243. liczba 201., ludność r. 1311. u Ryszcz. II. ~~...~~ 641.

(5) Nader ważny akt sobie króla Kazimierza i ~~...~~ panów polskich wyrażający za rękę, jest pod r. 1306. u Ryszcz. II. 175.

Zobowiązania

Rozdz. III. ~~[illegible]~~ dwustronne.

§. 85. Z prawdy słuchano życiu (isk-ali) zawierając umowę z przybyłym na wolę człowiekiem o to, azeby będąc druchem czyli przyjacielem właściciela lub ~~[illegible]~~ posiadacza woli pracował dla niego bądź jako najemnik(1) ~~[illegible]~~ ~~w §. Rusk. Pr. naimit~~ bądź ratay i t. p. dzieląc się z nim przychodami ciągnionemi z woli. Stosunek ten prawa nazywali (Czesi (w §. 36. Pr. z. C.)) bardzo słownie podrużstwem, albowiem przychodzień wchodził przez ~~[illegible]~~ z gospodarzem w przyjaźni i niejako w powinowactwa ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~to~~ związki (2). Cośmy w poprzedzającym ~~[illegible]~~ o ludzie na woli siedzącym rzekli ~~[illegible]~~ ~~się do wszystkie~~, i odnieść ~~ku~~ i według zasad tamże wskazanych rozważać należy.

§. 86. ~~I~~ i ~~III.~~ z owego związku dwa znowu ~~dwa~~ wypływały lub mogły wypływać stosunki: ułożenie, zwane też ~~[illegible]~~ [który ~~[illegible]~~ też ~~[illegible]~~, ale ~~[illegible]~~, nie odkładem (3), tudzież [pożyczka, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w rzym- [zaim zwany III. wiadomo [~~[illegible]~~, ~~lichwa~~ ~~[illegible]~~ prawn z-obowiązań ~~[illegible]~~ ~~rzym~~skiemu ~~w~~ mutuum odpowiadając, [kiedy mianować zaś go lichwą (4). Wszystkie te stosunki ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~na swoje~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ los dłużnika rozważając opowiem, ~~od~~ bardzo naprzód. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ jak niżej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Człowiek przychodzący na wolę przyniósł z sobą środki jego ~~[illegible]~~/ nie odpowiadał stanu. Owszem miał na nim z tytułu zapomogi mu danej gospodarz [na całość musiał ; jako nazwaną hipoteką dorozumianą [(hypotheca tacita); ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sam tego pilnować ~~tego~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~od~~ czem ~~się~~ szczegółowiej Ruska, [się o tem jak w poprzedzającym tomie o zakupie mówiąc w rzeczo Prawda. Stosunki te rozwodem, rozprawia ~~[illegible]~~

---

(1) Naimnik starosł. wyraz, w §. 110 Pr. R. naimet.

(2) Porown. starosł. słown. drug alter, drużn familiaris, drużiny propinquus.

(3) W słown. starocz.
a mianowicie u Wacerada i Welessina depositum, Pr. R. §. 33. nazywało poklażaj.

(4) W glosach do Pielzera D. wymieniony jest poźiczi-tel fenerator. W starosł. słown. [~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~kiedy powiedzy~~ wyraz lichwa usuraz nie wiadomo.

[zaim mutuum, z nim łączono wyraz dawać, w zaim wdać. kiedy nastał zetknęły się wtedy blisko, gdy szlachta zawżęda brać ~~ła~~ od kmieci "zajmy", a bliżej jeszcze gdy niecnie kurgi i żydowskie lichwy nastały. Niżej rzecz dal przy opisie losu dłużnika, szczegółowo wyłożona będzie.

§. 87. I to też działo się drogą, poznanych wyżej zakładów i zastawów, lub czyli jak właściwie też nazywanej sprzedaży (1). Wyrazy zamiana, kupno, sprzedaż będąc późniejszej daty, ~~pomocą~~ drogą zamiany i kupna, każą się domyśliwać, że są młodsze od zakładów i zastawów, a z nich znowu że sprzedaż jest wcześniejsza od kupna; [Nie chcemy rozstajów się z ulubionym przedmiotem, dawać go temu pod warunkiem odkupu od kogo brać rzecz pieniądze lub zamieniać na inną nie chcąc posiadać być golcem (patrz wyżej s. 6) ‡ własności. Zapewnie nas/ tak samego jak go dziś pojmujemy kupna, rzecz albowiem ruchoma nie miała żadnego znaczenia w owe czasy w prawie. Ale trudno przychodziło to ~~...~~ dziedzicom przykazując (od nas do) pozbywania się dziedzictwa ~~...~~ za utratą sława, gdy zwłaszcza utrata praw własności ~~...~~ obywatelskich. Więc dziś fortelów w tym względzie użyć należało; więc podziś trzeba było jednych kusić] trudniejszego się ludzie nauczyli ~~kupna~~

~~dać~~ (pokazując im pieniądze i wa-dając je, jakby skarbu ~~...~~ wa-

wczyisa z Prażmowa wyraża, na "zadatek" (zadatek), a drugich odwracał ~~...~~ tren-kami, częstując ~~...~~ czyli rzęsistemi kielichy (2), jak mawiano Ł spijano, co zwana litkupem.

części wyrządzając tym, których do sprzedaży ojczy-stego namawiano imienia. Często nawet we zwyczaju uczynio zależną od tych fortelów sprzedaży na-

‡ i pragnąc jakiś przecie chociażby i małego obszaru

Niegdyś pito wodę (r. 1208. u Som. I. 813) w później r. 1386. u Rz. później co rzuca światło na uczynioną od nas wyżej (w s. 43) uwagę, i charakter Słowianina pięknie cechuje.

I [illegible]

---

(1) W starożytn. słowian. ~~kup~~, kupija mercatura, zamiana mutatio, prodaża venditio. Ostatni wyraz z predati w Ostromir ewangelii s. Jana sprzinowaca-ny, starszym się od dwóch pierwszych być zdaje.

(2) Według dyplomatu czerwonoruski z r. 1366. ~~pito~~ magarycz (wyraz mu nieznany) Ł spijano, co zwana litkupem. Porówn. Grymm R. Alt. 190-191. i Scherzla Urkund. 273. ~~...~~ Niemcy krew z wodą, pili kralev(?) zawierając, tymsamże 193. Phillips D. Rzesch. 109.

zności, Ażeby zaś ~~się~~ nie łatwo ~~[illegible]~~ mogła się mu z rąk wydrzeć nabyta własność, ~~do~~ uciekał się do ~~[illegible]~~ ~~pomocy~~ wielce szanowanego w narodzie kanonicznego prawa ~~[illegible]~~ ~~się do~~ ~~kupujący~~ ziemie polskie zakupujący Niemiec (1), i w nabyciu jej ~~[illegible]~~ określał ściśle wie, wyliczając szczegółowo wszelkie do rzeczy kupionej przypadające przynależytości; czem się szczególniej robione przez Krzyżaków w polskiej ziemi odznaczają umowy (2). Jak dziś przywanie poprzednio robione kupna w hipoteczne się wpisują następnie księgi, tak i w owe czasy przywanie zawiązane zeznawano ~~[illegible]~~ przed królem. ~~[illegible]~~ ~~poprzednio robione zeznawano akta~~. Ażeby zaś do procesu nie przyszło zaraz się przy umowie zapisywano na kompromis (3), ~~[illegible]~~ Rzymian zwyczajem, ~~[illegible]~~ umawiano się o kar zwanej zawadą, albo ~~się~~ ~~[illegible]~~ której zaraz poznamy.

---

(1) Porown. u Sommersb. I. 874. juste, rite, legitime et rationabiliter exhibitis ceremoniis et solemnitatibus venditionis et emptionis, a r. 1311. u Dług. I. 941. renunciantes omnibus quae in posterum quocunque jure canonico vel civili possent obiici cautelis.

(2) Porown. je u Długosza I. 941. 998. pochodzące z r. 1311. 1329.

(3) R. 1370. u Rzyszcz. II. 244., r. 1282. u [illegible] 76. eodem partes cum nos de alto et basso (co zaraz i dotem leży) compromiserunt expresse.

Rozdz. IV. Umowy jednostronne.

§. 88. Korzyść z umowy jedna tylko strona gdy zaręką czyli poręczenie, tudzież gdy zrobioną sobie darowiznę przyjmuje.

~~[illegible]~~

Poręczenie dwojako się, raz jako zakład sądowy czyli konieczny, drugi raz jako zakład dobrowolnie umówiony rozumiało. O samem (tak w §. 90. st. Dobr. zwanem uzdanie) w ostatnim tego tomu dziale, o tem pomówię w tem miejscu. Było ~~[illegible]~~ poręczenie ~~[illegible]~~ albo ~~było~~ dodatkiem do zakładu i zastawu, albo odrębnie od niego, według wyrażenia się ~~[illegible]~~ u Czechów, jako zawada figurowało w prawie, rodzące pozwaną od nas wyżej zalapę(1) lub obchodzące się bez niej. Był zwyczaj też bowiem na zachodzie zabezpieczać się od wybiegów dłużnika przez wszystko od niego ~~[illegible]~~ poręczenia na to, że sporu(1) z wierzycielem toczyć, i co winien oddać w swoim czasie będzie. W tym celu niektóre statuta ~~[illegible]~~ chroniące dłużnika od potępy, ~~[illegible]~~ wierzycielowi ~~[illegible]~~ przeciw niemu ~~wystąpić~~ i zapierającego się ~~[illegible]~~ że winien przekonać zeznaniem poręki. Jeżeli sprawca przysięgą wierzyciel ~~[illegible]~~ dwadzieścia grzywien wynosiła, stwierdzić to, był winien przysięgać raz musiał samowtór ~~[illegible]~~ i samotrzeć, czyli jednego lub dwóch na to samo przysięgającego

(1) Spór ten w prawie ludów zachodniej Europy briga zwany, i do słowiańskiego bryga (brzeg, ripa) wielce podobny, rzadko jako rzeczownik (r. 1361. u Rzyszcz. II. 733) najczęściej jako słowo exbrigare, imbrigare w naszych dyplomataryuszach występuje. Znaczenie wyrazów tych wieloliczne słownik Djukanża tudzież Grymmana (p. w. zawada, zawadzie, zawadzić) objaśni.

stawić ~~[illegible]~~ powinien być ~~[illegible]~~ świadka, ilekroć ~~gdy to [illegible]~~ czter-dzieści, sześćdziesiąt i t.d. grzywien ~~[illegible]~~ wynosiła zaręka. ~~[illegible]~~ Nie był zaś ~~płacić obowiązany~~, ani płacić ani jechać na potrzebę obowiązany [illegible] ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~a nie~~ dłużnika pominąwszy upominał się ~~o dług~~ u niego wierzyciel, ~~[illegible]~~ / ~~[illegible]~~ sławo ~~[illegible]~~ lub jeżeli ~~[illegible]~~ za dług honorowy poręczył; ~~w drugim przypadku nie było~~ ~~[illegible]~~. W przypadku pierwszym płacił ~~[illegible]~~ tenże dobrami dłużnika, a dopiero gdy ich nie stało ~~[illegible]~~ zdłużnemi funduszami wierzyciela zaspakajał (1). Przepisów tych z wyjątkiego po części naśladowanych prawa nie znającym ~~[illegible]~~ weszły Słowian statutu. ~~[illegible]~~ Gwiez Prawdy ~~[illegible]~~ Ruskiej ~~[illegible]~~ tę nie uwagi godnego w tym nie naznaczając ~~go~~ one/ względnie. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Serbskie (§. 77.) mówią o zało-gach że je ze wykonywać należy, ~~lub~~ częstkie, one być winny (§. 82. R. z. C.) jako rękojemstwa dochodzą ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~.

§. 89. z testamentami w których zostają zrzeczenie darowizny nawet ~~[illegible]~~ jedno ~~[illegible]~~ nazwisko ~~[illegible]~~ w łacinie średnio wiecznej narzędzie z przyczyny, iż robiono je pierwotnie na rzecz kościoła (2) ~~[illegible]~~ nie tylko zapisy żonie na przypadek wdowieństwa ~~[illegible]~~ czy-nione, tudzież darowizny przez rycerza ~~[illegible]~~ ni-mo wiedzy monar-szej robione, a przez ~~[illegible]~~ śmierć donatora nabierające mocy, lecz nawet posagi od brata siostrze dawane, daro-wyznawać. To też ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ uznana się w piśm-owskim i pierwszym wielko nad polskim nazywano jak ~~[illegible]~~ niemiano; dla tego statutowe, że je na piśmie ~~[illegible]~~ robiono; a wiadomo ~~[illegible]~~ powszechnie że darowizny ~~[illegible]~~ a pisma jedno miała znaczenie w łacinie średnio wiecznej (3).

---

(1) Porównaj statuta wiślickiego w tym ~~[illegible]~~ porządku: §. 12. 13. piotrk., §. 14. wiśl. pierwsz., i 23. st. ~~[illegible]~~ 22. wiśl. czwart.

(2) Du-Cange p. w. testamentum ~~[illegible]~~ Lud. r. 1153. u Dryfr. I. 5. stoi: hujus devoti studii (darowizny) facti-ve testamentum, r. 1155. Samiré 10. de-did et conce-pto suo fir-mavit.

(3) Porówn. §§. 15. 17. piotr. i ~~29~~ 30. wiślich. ma Tep. stat. Lu-dwik u Sam. I. 185. 196. donacyeh perpetuo inscri-bit.

Rozdz. V. Stopa procentowa, wpadłość odłożona na majątku opuszczonego od ~~[illegible]~~ rodu dłużnika, i wszelkie szkód dlań skutki.

§. 90. Handlem lub rolnictwem głównie zajmujące się ludy są równo do lichwy jak surowego obchodzenia się z dłużnikami skore, czego dowodem są starożytni Grecy i Rzymianie, tudzież średniowiekowi Słowianie i Niemcy. Płacono w Atenach $\frac{10}{100}$ do $\frac{36}{100}$, w Rzymie $\frac{10}{100}$ do $\frac{12}{100}$ rocznie. Tam i tu nie tylko majątkiem lecz i osobą za wierzytelność odpowiadał dłużnik. Łatwo pojąć że mogli za czasu Tacyta, jak świadczy (w Germ. 26.) zeznaje, nie znać Germanowie lichwy, ~~[illegible]~~ ale że skandynawskie i słowiańskie nad morzem północnem i bałtyckiem mieszkające, i kupiectwu oddające się ludy ~~[illegible]~~ obejść się bez niej nie mogły, rozum o tem i dzieje przekonywają dowodnie. Co więc roku 1239. czy 1240 o Rugianach, a co na lat sto przed tem o Pomorzanach zeznali Papież i żywotopisy Ottona ś., równa tak do osiadłych między w dzisiejszej Polsce ~~[illegible]~~ ~~nie~~ odnieść Litwą, jak i do wszystkich w ogóle zastosować Słowian, ~~[illegible]~~ i to powiedzieć o nich, że byli w lichwiarstwie mistrzami, i że w rzemiośle tem dzisiejszym wysoce ucywilizowanym ~~a~~ bynajmniej nie ustępowali czasom. ~~[illegible]~~ [illegible] przypatrzmy się temu zblizka.

~~[illegible] nie [illegible] Dłużni-~~
~~kom [illegible] pozostało [illegible]~~
~~ków nie uiszczających się wierzycielom ni-~~
~~skać porwalali, umowom pod uciążliwemi warun-~~
~~kami zawieranym nie szczędzili zapłaty, pod-~~
~~trzymując [illegible] w narodzie. Wpływ [illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

§ 91. Co drugiego składu o lichwie Ruska mówi Prawda (§. 37. 38), toż samo Papież o Rugianach podaje. Wierzyciel użyczając dłużnikowi towaru, robił w nim, jak mówiono nacięcie (rzez, od starosł. rzezati, polskie urzynać), i to jako procent, według umowy, mniejszy lub większy zawrzynywał dla siebie. ~~w~~ Dowod. ~~[illegible]~~ w tym celu więc wyrażała się rzezana Prawda)

dawano wszędzie w równi z bruszczową mo-
netą kuny; nastawiano miód przaśny, sypa- tej nadmierzano
no zboże i t. p. Sztuka lub sztuki odbieranych na
kilka kun owych, naszaw (czyli nadmiar) miodu, przysyp ziarna
~~[illegible]~~, szedł za lichwę. Przy świadkach się
o sztukę umawiano procentu, a gdy zaś nie było
świadków przysięgą udowadniano. Roku 1113.
Włodzimierz Wsiewołodowicz z radą swojej Ty-
siącznikow i mężów zbiorową ustanowił: ażeby
trzy tylko razy wolno było wziąć procent (do trze-
ciego razu), i słusznie ustanowił, tak ~~[illegible]~~ albowiem tym procentem spłacał się był kapitał cały ~~[illegible]~~ z zakładem. Jakoż gdy po dziesięć kun brano od grzywny na miesiąc, a na każdą setną dwadzieścia skarek, prze-to ~~[illegible]~~ roczny procent grzywn kun czyli 60/100 na rok, wynosił 120

~~[illegible]~~

Nie dziw więc, że na tak wysoki procent zaw-
(1) i pobierających go wy-
łało duchowieństwo, i Papieże wyrazili, zezna-
kli nadto ~~[illegible]~~. Jak się rzecz i o tem u miejscowego du-
jąc według zasięgniętej
chowieństwa wiary, że więcej niż w dwójnasób spłacana
~~[illegible]~~ na Rusi tytułem procentu pożyczka ~~[illegible]~~ ~~przed~~ kazać dłużnikowi dosypywać zboża do miary, ~~[illegible]~~ liczyć więcej kun i t. p. (2) do tego i w Polsce mały na pozór bo tylko 1/2 grosza od 78. na tydzień biorąc
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ Żydzi przez co procentu ~~[illegible]~~ jak się
brali ~~[illegible]~~ około 50/100 na rok,
z statutów pokazuje wszystkich, we dwa lata odbie-
rali ~~[illegible]~~ kapitał (3) wraz z "dziękowaniem" czyli procentem.
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Włodzi-
mirza Wsiewołodowicza jakoby ~~dwa~~ razem pozamanił więc
wszystkich prawodawca, że po dwóch latach procentów (dalej po-
bierać, czyli o sam tylko kapitał ~~wraz z nuo~~ ~~lichwy~~ wolno, upominać się ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~majac~~ się nie ~~[illegible]~~ o
~~[illegible]~~ W statutach reszty Stanów nie
~~[illegible]~~ zemo.

(1) Pr. Rusk. §. 31. 32. 34 – 47. Karamz. II. przyp. 97. ~~[illegible]~~ Ewers Dzier. Zak. III. 127. przyznaje.

(2) Bula papieska u Fabric. I. 19. Cod. Pom. 591. następ. ~~[illegible]~~

(3) Porówn. uwagę rozprawy o stat. Ant. Zygmuntowskiej Helcla w Kwartalniku I. 2-go. 314. następ. Sudzień Lelewela Polska średn. wiek. IV. 146. 197. następ., Sudzień stat. Żydowsk. 32. stat. wisl. pierwsz. §. 25. 26. i czwartego §. 23.

~~Pierwotne prawo~~ Niemców ~~nie znało ich na-~~
~~nego już rozwiniętego.~~

§. 92. Procentami i t.p. [illegible] dłużnika wyodbarczał wierzyciel, wszakże w posiadaniu wydostaczonego majątku nie był pewny, albowiem (według uwagi w przypisku 2. do §. 401. tomu pierwszego) służyło prawo odkupu spółdziedzicom i sąsiadom (congerare), które za wieków przed narodzeniem Chrystusa wybujonych aż w nasze ~~[illegible]~~ przeniosło gnębo się w czasy (1). Dziś bowiem jeszcze §. 15. stat. czarnogorskiego statutu każe ~~[illegible]~~ mającej realność sprzedać ~~[illegible]~~ przedstawić do kupna naprzód krewnemu, następnie temu co wespół dzierży wymierzoną rolę (mierinasz), i gdyby i ten odrzucił kupno, godzi się ją sprzedać a na koniec komu bądź z plemienia, rzecz chciał zaofiarować, ją wolno ~~[illegible]~~ kupić. W Germanii naprzód uznawa zakrzwiska (lex Saxonum) prawo odkupu w czt. XVII., objawiła, przedstawiwszy go w ostatnim świecie, z przyczyny wrożby porzedł na wygnanie ~~[illegible]~~ po nim winien być krewnem jego swego, a ~~[illegible]~~ opiekunowi, któremu się po wyjściu za granicę swego którego lub od króla przyczynała poddał ~~[illegible]~~ nadanym sobie ~~[illegible]~~ sprzedać ją mógł komu chciał (2). ~~[illegible]~~

~~Kupno z równych przyczyn, między którymi nie poślednie zajmowało sąsiadowanie miejsce. Objaśnia rzecz tę akt urzędowy czerwono-ruski z r. 1378. w oryginale dotąd we Lwowie (facsimile 249) przechowywany, który mi w kopii i uczony Bromi Zuborycki przesłać raczył. Jest tej osnowy:~~

[Warał winien być naprzód swojemu zwierzchnikowi zaofiarować kupno, lecz jeżeli ten

zapytać, chceli rzecz kupić? Przypuściwszy że jej ten kupić nie raczył, wtedy

---

(1) Niepewnym jest Nawalni, Jędrz. Zale. III. 72. 75., czy prawo to za dawne lub nowe uważać ma. Odwiecznem niéznanem bynem ta u Rusinów lecz istniało we zwyczaju. Pełno o niem w dyplomatach z polskich porówn. r. 1299 (u Rzysz. II. 151) i lat następnych.

(2) Porówn. Gaupp Recht und Verfass. str. 215–217. który z wyrazami niejasnego tekstu do końca nie umi.

58.

79

§. 93. Nie tylko majątkiem lecz i osobą ~~swą~~ odpowiadał dłużnik ~~[illegible]~~ jeżeli nie mógł czem płacić wysiadywał więzienie i chło-stę odbierał, co nie płacił. W Rzymie ~~sędzia~~ każdego bez różnicy ~~[illegible]~~ przysądzano wierzycielowi, który okuwał go w kajdany, żywił jak niewolnika, i chłostał według upodobania ~~[illegible]~~

[W przeciągu dni, które po wywołaniu upły-wały, winien był dłużnik ugodzić się o za-płatę: czego jeżeli nie uczynił, wy-prowadzany bywał przez trzy po sobie na-stępujące dni targowe przed izbę sądową. Ogła-szał wierzyciel ile dłużnik winien, ~~[illegible]~~ i zapytywał przytomnych nie chcąliby go kupić. Gdy i za trzecim razem nikt się do te-go nie okazał ochoczy, przysądzano bankruta wierzycielowi na zupełną własność. Wtedy tenże mógł go zabić, ~~[illegible]~~ sprzedać w kraj obcy lub użyć do robót. Jeżeli u kilku dług za-ciągnął, mieli prawo wie-rzyciele po-sie-kać na części wierzytelnego dłużnika, w przypadku gdy który z nich ~~[illegible]~~ większą jak mu w stosunku długu ciała przypadało odciął cząstkę, nie ścigał za to odpowiedzialności (1). Łagodniej brzmiało, według owej bulli, prawo węgierskie. Dłużnik zaręczał wierzycielowi całe swe mienie, oprócz rodziny swej. Nie wolno mu było wtedy nic z majątku sprzedać, nie umówiwszy się z wierzycielem, i nie dawszy mu części z wziętej za rzecz sumy. Nie wolno było mu też wydać córkę za mąż bez złożenia ~~[illegible]~~ za nią wierzycielowi opłaty. W przypadku śmierci przechodził dług na spadkobierców. Skoro się u niego o dług upo-mniano a ~~spadkobierca~~ on nie ~~[illegible]~~ mógł go od-dać, ~~[illegible]~~ prowadzono go do sądu i sadzano na wiązce słomy. Z niej od przytomnych dana aktowi współobywateli (bo rzecz działa się zapewne na wiecu) zpychany i przecko-dział w tak zwany "poddasy" czyli poddaństwo ~~[illegible]~~ bądź wierzycielem być ~~[illegible]~~ sądownie ~~[illegible]~~ bądź krajowiec przyznane, ~~[illegible]~~ cudzoziemiec w kraju osia-

(1) Porown. Boeckh die Staatsh. I. 53. 137. nstęp. Sędziwój ma-je Opaleńska fr. 87. nstęp.

dły [illegible]. Zkąd i Żydzi mieli w poddaństwie dłużników. Wykupywali ich z niego pokoźni płacąc zaciągnione długi (1).

§. 97. Ponieważ na to że Germanowie zwolenikami będąc gry tracili na nią a nie na lichwę (mówi Tacyt) osobistą wolność. Ponieważ znowu że następnie u mieszkających nad brzegami niemieckiego i bałtyckiego morza ludów ciężka była dłużników dola, wnioskuję [illegible] zkąd [illegible] że skoro się [illegible] skandynawskie a słowiańskie zebrawszy w Germanii handlowego prawa zasady, wtedy rozkrzewiło się zkąd i owe o dłużnikach prawo, które jednakowo w salickiej ustawie, w zwyczajach Rugian i Lubeczan, w Ruskiej Prawdzie i t. p. objawiając się, naprowadza na wniosek, że prawo to miało jeden początek, i że równo niemieckiem jak słowiańskiem będąc, objaśnia się wzajemnie (2).

~~[illegible]~~ §. 95. ~~[illegible]~~ kto zabójstwo popełnił, mówi ustawa salicka, a majątku tyle nie posiadał żeby się za zbrodnię spełnioną wykupić ⌐ [illegible] trzykroć na targ nie znalazł [illegible] na siebie kupca, ten utracał życie czyli sprzedany być na targu [illegible] w niewolę szedł, miał [illegible] (3). Jak też według §. 56. Prawdy Rusk. ten, co choć wiedział że jest bankrutem jednakże robił długi. Tak według umowy którą r. 1229. czy 1231. (4) kupcy niemieccy z Nowogrodzanami zawrzeć chcieli miał [illegible] w niewolę w kraj niemiecki iść wraz z żoną i dziećmi ten Rusin, który za długi [illegible] wyprowadzony na targ nie znalazł coby go chciał kupić (4); tak u Rugian poszkodowanego na snopku słomy (który majętność jego, jak mniemam

⌐ i nikogo też nie miał coby go zastąpił w długu, lub znaku wyprowadzony.

7 Całe nawet rodziny jak Dytmar zeznaje sądownie skazane zaprzedawał w niewolę, Dozwalano (tota-vonica vitu familii sque accusata t. j. jure damnata się venum datur)

---

(1) In servitio, wyrażają kronikarze, mówiąc o wierzycielach ~~a~~ pogańskiej i chrześcijańskiej wiary (żywotopiscy ~~Otona~~ śś. Otona i Wojciecha, u Pertz. XIV. 806. VI. 610), także o Żydach: skąd J. W. Bandtkie (w rejestrze do Gała) opowiada o żydowskich niewolnikami handlach.

(2) Gryma Rechtsalt. 612. nap. Sam nawet wyraz chrenecruda, z którym do końca Grym [illegible] trafić nie może, z słowiańskiego języka, o czem w przyszłym tego dziele będzie, wytłomaczyć się da łatwo.

(3) Ustawa salicka tyt. 58. i objaśniający ją Waitz w Das alte Recht 178.

(4) Porown. Cod. Lubec. 648. Karamzin III. 247. że przed r. 1293 umowa zawartą być miała.

przedstawiać miał) i zepchniętego z niego czyli wywłaszczonego z dziedzictwa dłużnika na poddaństwo skazywano; tak w Polsce często warunek, wyjść z próżnemi rękami wraz z dziećmi z ~~[illegible]~~ majątku, przyjmować na siebie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w dłużnik (1).

§ 9. ~~Przy~~ Religija chrześcijańska ~~jak w przyrodzie~~ ~~[illegible]~~ wpłynęła korzystnie na los dłużnika. ~~nad złodziejem tylko nie miano litości~~ Już następca Chlodowecha Childebert zniósł surowy przepis salickiej ustawy, który odtąd sama tylko praktyka sądowa i to kiedy niekiedy do złodziejów, jak się zdaje, zastosowywała (2). Miało to wpływ i na słowiańskie ustawy. Uwzględniając one rzeczy dłużników, nie miały ~~mają~~ litości nad temi co lekkomyślnie lub w złej działali wierze. Kupiec który przypadkiem utracił swój i cudzy kapitał mógł według § 55. 56. Pr. Rusk. żądać, azeby mu rozłożono dług na raty. Ale ten który go przepił, lub bankructwa będąc ~~[illegible]~~ bliski, brał mimo to cudzy towar, nie doznawał litości. Pierwszego sprzedawano na targu, na majątku drugiego ogłaszano upadłość. Jeżeli się okazało że był nierzetelnym doznawał tegoż samego co pierwszy losu. Po czem dzielili się wierzyciele upadłością. Pierwszeństwo miał przy odbiorze książę wierzyciel, jeżeli ~~[illegible]~~ umowy z cudzoziemcami zawierane (w czem traktat Mścisława Dawidowicza jest ważny) nie zastrzegły inaczej. W drugim rzędzie stawiano przychodnia, mianowicie ~~[illegible]~~ tego gdy nie wiedząc o bankructwie dłużnika powierzył mu swój towar. W ostatnim rzędzie stawali krajowcy, i o ile starczyło rozbierali ~~dzielili~~ między siebie pozostałość. Zobaczymy z piątego dzieła tego tomu że w późne czasy cięższy los bywał na Rusi takowego dłużnika. Czwarty wiślicki statut (§ 5.) stanowi: że skazany sądownie, a nie mający czem płacić i nie znajdujący poręczycieli dłużnik, ma być związany i wierzycielowi pod straż oddany, z którego atoli jeżeli ucieknie, skwituje tym sposobem ~~[illegible]~~ wierzyciela. Wyjątek co do skazanego za złodziejstwo zachodził, taki albowiem dłużnik winien był koniecznie należytość zaspokoić. Toż samo snadź prawo i u Serbów obowiązywało. Mówi albowiem

(1) R. 1389. u Helcl. str. 256. pod liczbą 356. si non solverit tunc de domo suo (sic) cum pueris habet exire, nihil pro se recipiendo de domo ~~[illegible]~~

(2) Przepis de chrenecruda sięgający do złodziei [illegible] Grimm R.Alt. 110. i nast.

Dusanowo statut (§. 98), że kto z więzienia
na dwór carski ucieczе staje się wolnym, i zachowa przy sobie z czem uciekł
§. 97. Surowe też były dawne morawskie i czeskie
prawa i nakazywały karem

powiedziano o zaprzedawaniu Żydom chrześcian w niewolę. Czytamy w życiu ś. Wojciecha (1) że mąż ten święty głównie o handel niewolnikami który prowadzili żydzi, a naród to cierpiał, pokłócił się z Czechami: niebędąc w stanie wykupywać tych, których tym końcem na targ wyprowadzano i żydom sprzedawano. Rozumiem że w Polsce i w Czechach podobnie jak i na Rusi, dłużników nieuiszczających się, ten los spotykał. Ditmar pod r. 1005. przywodzi uchwałę synodalną, ażeby chrześcian poganom nie zaprzedawano w niewolę. Później w Czechach nie miał prawa wierzyciel do osoby dłużnika; lecz ~~do jego majątku [illegible]~~ ~~mu~~ (2) ~~wolno było~~ wziąć w niewolę dłużnika, więzić go, karmić codziennie czwartą częścią

6a. (1) przez Brunona Arcyb. opisane w Pertz VI. str. 600.

(2) W przywileju Konrada, pro debito si quis citatus fuerit et in primo termino non astiterit, vendatur, nisi legitimum probare possit impedimentum.

chleba kupionego za denar i napawał
kwartą wody (scypha aquae); a
nawet gdyby się wymknął z rąk wie-
rzyciela, poszukał go, i znowu ujął
jak swego. ~~Łagodniejsze prawo~~ Pomniejsze ~~prawa~~ ~~[illegible]~~ obszernie się o
~~było w małej Polsce pozwalające~~
~~wierzycielowi pojmać dłużnika,~~
~~skazanego wyrokiem na zapłace-~~
~~nie; który wszakże jeżeli wierzy-~~
~~cielowi uciekł, miał zostać wol-~~
~~nym.~~

O prostem ~~przyaresztowaniu~~
~~dłużnika wziętego z wyżej~~) (bez wy-
roku sądu) przyaresztowaniu dłużnika rozwódby ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ stanowiąc bardzo korzystne
prawo dla mieszczan ~~aby~~ naprzód praskich następnie miast królewskich bez wyjątku wszystkich (1). ~~praskich~~, ~~tylko~~
~~jak to prawo [illegible]~~
~~[illegible]~~ Pan zjeżdżający na suched-
ni (kadencye sądowe), do Pragi,
tudzież ziemianin przybywający
na sejm ~~z miast~~ powinien
był wolni się z wszelkiego ~~długu~~ długu ~~ale tylko~~ ~~na~~

(1.) S. ~~192~~ 202. – 209. 231 – 237. ~~231 – 234~~ Pr. Z. C. Andrz. z Duby w art. 14.
~~Dat. XII. później w długach a zatem~~
~~[illegible]~~

który zrobił w ~~oberży~~ zajezdnym domu, stawając w nim gospodą (bądź teraz bądź dawniej. ⌐ ~~gospoda w niej stawa~~da. ~~jego p. Na ten cel, a mianowicie~~ ~~Gdy~~ dług był taki, o który było wolno zapozwać do niższego sądu, miał wtedy prawo gospodarz ~~zajezdne~~ ~~takie~~go zajezdnego domu tudzież wszelki kupiec ~~go domu~~ ~~i sklepu~~ aresztować ziemianina, lub surowo upomnieć się mu o dług ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ spotkawszy go na ulicy. Wtedy ~~w swojej oberży. Należytość~~ musiał tenże albo ~~dłużnik~~ natychmiast złożyć dług albo stawić rękojmię. Azali gdy ~~Jeżeli~~ był winien znaczną summę, musiał mu wierzyciel zostawić trzy dni czasu. Mógł nawet dłużnik, zwłaszcza zamożny, żądać tego, ażeby się z nim sądownie rozprawił wierzyciel; a każdy bez wyjątku miał prawo żądać zwłoki ~~tegoż.~~ gdy w innej gospodzie stanął, i konie rozsiodłać kazał. Trzeba było takiego dłużnika zapozwać sposobem zwyczajnym, i doręczyć mu pozew przed południem: sąd wszakże musiał ten proces sądzić sumaryjnie.

⌐ Toż samo o długach w sklepie kupca zrobionych przyjęto następnie. Jeżeli

Jeżeli we trzy dni po przybyciu dłużnika do Pragi, nie postąpił sobie podług praw wierzyciel, zapadało przedawnienie na areszt, ~~zapadła~~ a odtąd zwykłym już tylko sposobem sprawę tę rozpoznawano w sądzie. Gdy ~~wierzyciel~~ u siebie przyaresztował dłużnika, sam przysięgał na to, ile mu się należy, (świadków stawić nie było potrzeba): gdy go z drugiej zapozwał gospody, wolno się było ~~dłużnikowi~~ zapozwanemu odprzysiądz. W pierwszym przypadku, domniemanie było przeciwko dłużnikowi, a w drugim przeciwko wierzycielowi. ~~(m)~~

~~Handlowe prawa ruskie, postanowione na dłużników, bardzo były ostre. Albowiem bankrut dłużnik, podpadał rodzajowi eksdywizyi. Mianowicie też, jeżeli przez szulerkę stracił, lub przepił majątek;~~

~~(m) Andrzej z Duby t. XVII. pohon o dluh à zaklad.~~

Rozdz. VI. Jako-~~występki~~ przestępstwa.

§. 98. Mimowolne, czyli bez złego zamiaru [~~działania~~ szkodzenia komu] ~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible]

Kto przez niedbalstwo lub nieostrożność ~~szkodę drugiem~~ naraził kogo na stratę, ten (ani w prawdzie zbrodni, ani mimo to wszakże [przeprowadziły ~~[illegible]~~ przestępstwa nie popełnił ~~[illegible]~~) zasłużył na karę, ~~nie tak~~ ~~[illegible]~~ albowiem ~~podjąwszy się~~ przyjąwszy że na siebie obowiązek sprawowania urzędu sprawował go niedbale, podjąwszy się być stajennym, i t. p. nie pilnował rzeczy zajeżdżających do niego i ~~[illegible]~~ ~~w jej~~ opłacających się mu za to gości;] ~~[illegible]~~

[illegible]

w czasie urzędowania swego ~~szkodę~~ zrządził, należało ~~[illegible]~~ z urzędowania ~~nie~~ dochodzić ~~[illegible]~~ (w rok po wyjściu ~~[illegible]~~ inaczej końcem straty) ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przedawniała się sprawa; ~~[illegible]~~

[illegible]

§. 99. Oprócz wymienionej liczono do jako-przestępstw ~~wypadku~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ skargę przeciwko stajennemu u którego nocleg sobie obrał ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ podróżny ~~[illegible]~~ (wnoszoną, dalej wniesioną na tego co) zboże ~~nie~~ ~~[illegible]~~ cudze na zasianie dla siebie znajdujące się pozwolił, ~~[illegible]~~ polecenie (mandatum) ~~[illegible]~~ mimowolnie przekroczył, ~~[illegible]~~ zdradził też uczynek przysiężenie, przyjęcie, do ~~jako~~ tego rodzaju policzano przestępstw ~~[illegible]~~ (2). ~~[illegible]~~ Ten (co komu drugiego k'czemu przywiódł, czyli stał się mu przyczyną jakowego a szkodę przy-

[spełnione, i na szkodę narażające czyny, robiąc dłużnika z swojego, jak się malowniczo serbski wyraża statut (1), "krzywym"; [z- obowiązywania z ~~[illegible]~~ cywilnej na drogę karnego ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ prawa.

7 Kara atoli tak jak najłagodniejsza, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sumarycznie czyli sprzecznie sz- ~~[illegible]~~ strona, ~~[illegible]~~ ~~przeniósłszy~~ być mu- ~~[illegible]~~ siała i przemijała prędko. ~~[illegible]~~ Nazywana to u Winodulow i Mazowszan "prawem książęcem" które to tak mianowanego u Czechow "szerokiego prawa" ~~[illegible]~~ nie podobne ~~[illegible]~~ było ~~jak~~. Urzędnikami prawa tego uczynili Winodulowie (§. 25. 26. 63. Win) urzędników, przepisawszy: że ~~[illegible]~~ jeżeli z nich który szkodę komu

] Andrz. z Duby w tył. 16. 23. Wymienione także ~~[illegible]~~ żilie ⚲

⚲ według mnie (jak to już w przyp. do §. 238 I. tego dzieła uważyłem) zżycie a według Grzeska (Str. 29) używalność rzeczy. Tenże w §. 36. prawa dowodzi ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ jako-przestępstwo w czynie komornika szemlującym go niesłusznie opowiaje mylnie:

(1) Porown. §. 30. 92. Duš. kto e komu kriw, §. 74. da jest kriw, §. 76. kto pozowe kriwa pred sondie.

(2) Porown. §. 164–168. Pr. z. C.] ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ [illegible] bo jeżeli komornik zajął ~~[illegible]~~ za co ~~[illegible]~~ jedną przysięgą nawiązać, jego czyn w sferę przestępstw przechodził.

naszego postępku, którycś (tenże) przyjął i używał ~~ki~~
~~tego~~ nie wiedząc, że (kto inny) ~~drugi~~ winien był mieć
używalność na jej rzeczy (tem mniej rozdzielony przez to) ~~[illegible]~~ skutkiem wynagra-
(i wynagrodzenie to miejsce zastępowało) spadź
szkód, ~~do~~ kary. ~~we~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ prawo rzymskie ~~dwoma drogami~~ do zachodnich
~~[illegible]~~ za pośrednictwem duchowieństwa i miast do zachodnich
wnikające się (Roman) ~~[illegible]~~ ustanowiło ich do rozwijania ~~[illegible]~~ tego rodzaju
~~[illegible]~~ z-obowiązań na ~~[illegible]~~ zasadzie przepisów Justy-
niańskich (księga IV. rozdz. 5): do czego
~~[illegible]~~ Statut Wiślicki dał jak mniemam
początek pierwszy.

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

Dział V. Prawo karne.

~~Rozdz. I.~~ Pogląd.

§. 100. Lepiej niż cywilne przedstawia prawo karne cha-
rakter i ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ moralne usposobienie każdego ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ na większą uwagę pojęcie
~~[illegible]~~ z tego przeto wszystko zasługuje ~~[illegible]~~ czynu ludu. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~kary jej.~~
~~[illegible]~~
Cel jaki sobie ~~[illegible]~~ przy ~~[illegible]~~
kary godnego, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
wymierzaniu kary zamierzy-
To prawo, na koniec sposób wymierzania
jej. Podajemy prawa tego zasady i z kar

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ praktyczniej prawodawczą ~~[illegible]~~ ~~sądową~~ sądziej z działalnością czyli z sądo-
wem postępowaniem ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

badacz, wykażemy przez to, jaki był duch tego prawa ~~[illegible]~~ i dla ~~do~~ czego, był takim.

~~[illegible]~~

§. 101. Zgłębiając źródła praktyki prawodawczej i sądowej, w dyplomatach, kronikach i statutach ~~[illegible]~~ skruszę, rzekłbyś że objęte niemi zasady nie mogły być jednego ~~[illegible]~~ tegoż samego prawodawcy dziełem; że wrzęszczy na przykład prawo potęgie, nie mógł tak wielki pra-wodawca karać zbrodniarzy, jak kroniki podają, kiedy według spisanych od siebie statutów karał ich łagodniej. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~sposobu wykonywania ich na różnowajnych postaci że trudno uwierzyć, żeby one z jednego źródła być miały zwycięzcy i ustawy, powszechny, wypływem ~~[illegible]~~ tegoż samego narodu prawodawczej wola ~~[illegible]~~~~

pomnożą znowu że się szybko dwojako, zwyczajnie i nadzwyczajnie karząc przestępstwa, i że ~~się~~ ~~[illegible]~~ modyfikowanę ~~[illegible]~~ statuta lekko dotykać drugich zwyczajów, pojmiemy ~~a~~ ~~nie~~ iż karności wielki wystawiające na scenie prawodawczych ścisłych prac zasady ~~prawa~~ zwyczajem i ustawą uświęconego prawa ukryć poza kulisami, ~~[illegible]~~ twórczości jego, nie chcąc jej rozpowszechniać ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~popisy~~~~wać~~ przed światem. Toż samo o praktyce sądowej powiedzieć należy. Rzadko ona objawia się także na piśmie jakoż jest rzeczywiście, o czem się łatwo przekonać w rękopisie przez nas w zbiorze dzieła tego domie indziej przez innych wydane zajrzawszy, i takowe z ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wyrokami sądów porównawszy ~~ze~~ ~~sobą~~. Wszelako jak trudno ukryć i na wieki zataić prawdę, jak nie raz sama pokrywająca ją powłoka przejrzeć to co ukrywa pozwala, tak i prawo ~~[illegible]~~ zdradza ukrowane swoje przed tym, który w najściślejszych ~~[illegible]~~ przyodziane szatach ~~[illegible]~~ z jednego nawet ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ z wielkiego względu poszanowania, z jednego i przystojności wychodząc na surowiejszość i przystojność wyrzeczonego słowka, odgadnąć ducha ~~prawa~~ jego, ocenia go, umie wskroś przeniknąć ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ znając świat i ludzi, znając okoliczności pod wpływem których żył i żyje naród, nie poczyta mu za winę że się jego tak a nie inaczej rozwijało i rozwinęło prawo, że z takich a takich wyszedłszy zasad raz posunąć się naprzód, drugi raz ~~[illegible]~~ Dowód na to com wyżej wnajdzie, wstecz cofnąć musiało. ~~[illegible]~~ Słowian przedkarpackich ~~[illegible]~~ kto ~~[illegible]~~ a zakarpackich karne rozważy prawo, kto ~~[illegible]~~ wandalskie polskie i czeskie z ruskiem, kto między obodrockie z serbskiem porówna ~~[illegible]~~, kto między obojgiem myślą ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ma w środku stojące węgierskie ~~[illegible]~~ kto na koniec między wszystkiemi temi prawami i ustawami a niemieckiemi zachodzący ~~[illegible] [illegible] [illegible]~~ ~~[illegible]~~ stosunek sporna.

4. §. 102. Majer o tem wszystkiem osobowo i szczegółowo mówi, podzielę rzecz na dwie

azeby, biorąc na przykład prawo polskie, miał być ten sam ~~wszystki~~ ~~prawodawca~~ ~~[illegible]~~ się prawodawca srożyć się a nawet pastwić nad przestępcami, którzy ich dali dowodnie według orzeczeń swojego kodeksu statutu. Pominąć atoli na to że statut zwyczajne, i ~~[illegible]~~ postanowienia objął, a nadzwyczajne do czynów wyjątkowo zdarzających się zastosowane pominął, i na odwrót zważając na to że w serbskim statucie ~~tej~~ przedstawione prawo karne słusznie nie tylko ~~[illegible]~~ a ostrością ale nawet barbaryzmem, ~~[illegible]~~ pojęcie o czyściemy wtedy, że ~~przestępstwo~~ ~~[illegible]~~ nie kary godnem było wcale cięższe z tej strony mści z samej strony Dawnych, że to wiodło sobie prawo za cel kary przestępstwa karnie, a sam srożyć się za nie, że u nas obrzydzając je wstręt do nich czyniło narodowi, a u Serbów zwrach przez surowości kar rozpowiadając odstraszało od popełnienia zbrodni. Rzuca to niejakie światło na ~~[illegible]~~ stan moralności obu ludów, z politycznego ich ~~wy~~ położenia wynikły.

Taką samą różnicę w postępowaniu sądów karnych spostrzegamy. Zwykle zabadał nabytą u Czechów i Polaków, a u Serbów opuszczały przestępstwa, i gdy u samych przepisał i pokutę odbywał ni-nowalna, do przeciwnie więzieniem i cierpieniem ciała łagodzi-T. chwila zemsty pa-ło.

~~10. Rozpada się [illegible]~~ Części tę

~~te~~ części, w pierwszej samo prawo ~~[illegible]~~ postępowanie sądowe opisem. ~~[illegible]~~ do opisanego ~~[illegible]~~ w Drugiej ~~opisaniem~~ Bez-działu przeto, że przy postępowanie karne zostaje w związku z takiemże sądów cywilnych postępowaniem ~~następnego~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ chcąc drugie połączyć związku, więc potrzeba ~~[illegible]~~ wpośród poznać pierwsze. (Rozpada prawo karne na dwanaście rozdziałów. Z nich drugi, trzeci i czwarty będąc jakoby do ~~układu~~ ~~prawa~~ zrozumienia następnych rozdziałów wstępem, zastanawia się nad zarodem i naturą ~~[illegible]~~ tak przestępstw jak kar, i których w nich udział osób, nad stopniowaniem rozwiniętych stąd zasad, nad pojęciami o sem ludu a szlachty, i t.p. zasady te w duchu narodowości pojęte i rozwinięte, wytłuszczają w trzecim następnie idących po sobie

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~które i dalszych~~ rozdziałach ~~[illegible]~~. ~~[illegible]~~ prze- ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ kazują się; jak się stępstwa, ~~dzielone~~ które się dzielą na zbrodnie i winy, wy- ~~[illegible]~~ one raz jednoczyły ~~się~~ z sobą, drugi raz od- ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ stępowały od siebie. W tym względzie ~~[illegible]~~ dzie grał wielką rolę zamiar ~~[illegible]~~ spełnienia kary godnego czynu okolicznościami i t.p. zawarowany, który zbro-

~~[illegible]~~ opuszcza. Ósmy, dziewiąty i dwunasty winy czyli czyn zwykle pomiędzy z rzadka śmierci opuszczane rozbiera. Jedenasty jako zbrodnie i jako winy rozważa, które chociaż zbrodniczemi czynami bywały, jednakże się dla pewnych przyczyn ~~[illegible]~~ dnie uwzględniając poczytywać je kazał za winy, i przeciwnie. Po czwartym więc rozdziale idący rozdział piąty, szósty i siódmy ~~zbrodnie~~ przestępstwa,

~~[illegible]~~ ~~wyny~~ ~~każy~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~dopiero~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]ch wyczerpująca narzuca ta na teraz koniec prawa karnego zasadom.~~ ~~Jedenasty i dwunasty rozdział dodatkowem [illegible] rozprawy [illegible] lej będąc, oswajając czytelnika z myślą [illegible] choć chwilowo może być zawieszona ~~nie~~ [illegible] go jednakże minąć nigdy kara, że [illegible] nie grzech niełogiczności kar sam [illegible] się na pozór niełogicznem wydaje.~~ (chwilowo

charakter zbrodni na sobie noszące, a ósmy, dziewiąty i dziesiąty także przedstawia ~~z~~ winami będące, rozwija, i ~~[illegible]~~ każdemu z nich wdaniowy narzuca karę. ~~Wi-~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~. Rozdział jedenasty ~~[illegible]~~ mówi o tem jak) z powodu innych zmian okoliczności umarzała się (chwilowo lub na zawsze kara. Dwunasty na koniec rozdział logiki, że się tak wyrażę, karnego prawa porzedzania.

~~Ratować lub się na prywatnym członku de-gaż samego co na monarsze dopuszczać czynu. Zabójca więc i oszczerca zbrodnię popełniał, za co śmiercią karany bywał, jeżeli prawo nie złagodziło kary. Łagodziło ją zaś przez nastręczanie środków uniewinnienia się tem, iż mimowolnie i t.p. zabójstwo popełnił. Tylko złapany na uczynku nie miał wymówki, wszelki inny zbrodniarz miał ją, której jednakże gdy natychmiast nie przyjmował, oświadczając nad to, że się usprawiedliwi w sądzie, dawał gardło (1). W tym celu przejęła od Niemców edukacja główszczyzna, która jak z §. 87. i następnych tomu poprzedniego wiadomo [illegible] na ~~Tu się~~ do stanu zabójcy i zabitego [illegible] stosowana bywała. Ponieważ o samej tylko mówiło się [illegible] szlachcie, zwróćmy przeto uwagę na lud polski i ruski osobliwie, albowiem u Czechów szacowano jak wiadomo głowę, Serbowie zaś i Węgrzyni osobno się w tym przedewszystkiem urządzili przepisami.~~

(1) R. 1147. caput pro capite reddet aut poenae quae po-[illegible] dicitur subjacebit.

Źródło i nazwisko tak przeczy jak

Rozdz. II.) ~~[illegible]~~ Kary ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ odwet w obu kierunkach osób.

§. 107. Przedewszystkiem iść do uważania wyrazy kara i odwet (zemsta) z których pierwszy z niemieckiego wszedł późno do słowiańskiego języka, a drugi ~~[illegible]~~ będąc niewiadomo odkąd właściwym polszczyznej naddunajskich Słowian mowie, wystąpił dopiero dziś w czarnogórskim statucie jako techniczny wyraz. Nie przeczę ~~[illegible]~~ że mógł on istnieć od wieków (i być utworzony z ~~[illegible]~~ innych wyrazów, które go przeżyły (1), że kiedy prawo odwetu (szczególnie także) mogło mieć w swej sile ~~[illegible]~~ znaczenie religijno-prawne. Mniemam atoli że skoro ~~[illegible]~~ szczęśliwszy najczystszą miłością chrystjanizm przekonał swych zwolenników, że prawo krwi nie jest wypływem sprawiedliwości, ale podszeptem żądz namiętnych, że zwycięstwo ducha nad ciałem zdaje się prawdziwem zwycięstwem, że wtedy może z odwetem poszła zemsta (odwet) w zapomnienie (u wyższych warstw społeczeństwa, ~~[illegible]~~ wykluczona będąc przez ustawy, wyglurowany ~~[illegible]~~ które ją ~~[illegible]~~ z pisma. Atoli pozostała w pamięci motłochu, znalazła wśród niego zwolenników aż do zniweczenia swego barbarzyństwa ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ naddunajskich Słowian, i dotąd przedstawicielem jest u nich tej myśli) ~~[illegible]~~ "że światła przeczystego nie ujrzy ~~zmarły~~ zmarły którego nie pomszczono śmiercią, że kto przelanie krwi odwetem karze ten pokój duszy ~~zmarłego~~. zgładzone ze świata zbójstwa ~~[illegible]~~ ~~powski usilnie się starając wyglurować z pamięci ludzkiej zemsty, użył wyrazu tego, wbrew sobie ściągnąć zamierzył~~ przestępności." Jak widzi więc nowo ten wyraz przyjęty do statutu czarnogórski Władyka przez siebie spisanego, nadał mu znaczenie kary ~~[illegible]~~, i krzywdy swej w sądach poszukiwać nie zechce, ~~[illegible]~~ wyraźnie zastrzegł: "że kto prawa nie usłucha, ~~[illegible]~~ tego jako wyjętego z pod ich opieki może każdy ubić samowolnie, inaczej zaś nikt nie ~~[illegible]~~ ma pod karą śmierci wykonywać zemsty (2)."

§. 108. W czasach rozwijania się pierwotnej społeczności towarzyskiej, ~~[illegible]~~ szukając krzywdy swej obrażony na obrażycielu ~~[illegible]~~

(1) W starożytn. słowiań. są wyrazy świet (dziś u Rossyan sowiet) rada, świet świadectwo, wiet odpowiedź, ~~[illegible]~~ bardzo dawne, a wyrazu odwet nie ma.

(2) Da sie nie czyni krwi i samowolna odweta, mówi sta[tut]. Zak. Czarnog. Popowa 284. 285.

~~[illegible]~~ wzywał pomocy rodu, ilekroć ~~[illegible]~~
sobie ~~[illegible]~~ nie był w stanie sam radzić. Wtedy
swoi czyli krewni i przyjaciele, lub gmina
lub państwo, pobudzenie strony poszkodowanej,
albo się przychylało do żądania, albo wła-
snemu pozostawiało lekkomyślnie bój roz-
poczynającego śmiałka losowi, wykluczało go
z swego grona. Na odwrót sama zaś rozpo-
czynała walkę gdy był nie dbały na krzywdę, albowiem
~~[illegible]~~ w obrażeniu jego własną ~~[illegible] [illegible]~~ upatrywała obrazę. Krótko mówiąc ~~[illegible]~~ po wyrządzonej a nie ukojonej obrazie
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ na-stępowała ~~[illegible]~~ wrażda czyli oświad- / gdy
czenie wrogostwa obrażcielowi i upomnienie
go, azeby się miał na baczności (porówn. tak
nazywana przechwałka). ~~[illegible]~~ Jeżeli do-
pięto celu, trupem wroga pobożywszy* lub do-
stawszy go żywcem, postępowano do wrozby, losy rzucając dla dowiedzenia się
kiedy i jaką śmiercią ma być on winowajca
~~[illegible] było~~ stracony ~~[illegible]~~. ~~[illegible]~~ W XVI. jeszcze ~~[illegible] było~~ w XIII. wieku u Winodalców
u Mazurów w sprawach najazdu potrzebujących było
znaków odbożenie czyli wrozba, a w innych (jeżeli
-to rodziców, brata lub siostry, ludzie zaś swej
zabił) oczyszczenie kary godnych nie dopuszcza-
no jej wiele. W czasie czynionej wrozby miał
pokój wróg, lecz dla większego bezpieczeństwa
za granicę ujechać, ~~[illegible]~~ w zoli i sręci, i zamościę wszędzie był zimen, jeżeli zaocznie osądzonym być nie chciał.
pierwszych
piędziel wrócić ~~do [illegible] [illegible]~~. ~~[illegible]~~
świadczono wyraźnie, że z dawnego obyczaju i uzwy-
czajenia ~~[illegible] [illegible] [illegible] nie [illegible]~~ zacho-
wani Mazurowie ~~[illegible]~~ w swych sądach postępowanie (1) takowe.
jak za pogaństwa
§. 10. Tak samo było (czasach monarchii ~~[illegible]~~: i wte-
dy bowiem mścił się za obrażonego najbliższy
krewny, a do spadkobrania po nim powodywany krewny, a
jeżeli nie było komu mścić się, wtedy mściło czyli ~~[illegible]~~ ka-
rało się zaś prawo ścigające żywcem lub pomocami gdowczyzny, nie dbale wrażdę. (2)
płacić (za wykonaną komu (niewłasnie wrażdę
czy ~~[illegible]~~ kto, czy mężczyzna czy
~~[illegible]~~ Nie rozróżniano ~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~
niewiasta (obraziła lub była obrażona; ale za płaco-
no u Rusinów więcej za niewolniczę niż niewolnika,
~~[illegible] [illegible]~~ zgodnie z niewiastą ~~[illegible]~~
lubo nie zawsze zgodnie prawa. Odróżniano też
~~[illegible] [illegible] [illegible]~~ (obywatela od poddanego lub niewolni-
~~[illegible]~~

(1) Machinalnie przytaczając te wyrazy starosł. słowniki, ludzież Jungmanna słown. (porówn. wrażda inimicitia, wrażba magia). Z stat. narodow. Wawrz. z Prazimowa §. 219. 226. widać co była wrażba czyli jak zamierzał swoi wrożka. Ważne o tem jest Jul. Cezara de bello gal. I. 53. ~~[illegible] [illegible]~~ ~~[illegible]~~ on. że (wojując z Rzymianami Swewo-wie wzięli do niewoli znakomitego ich wojownika, rzucali losy do trzeciego razu, czy za raz go spalić, lub czy (na czas inny odłożyć ani go ~~[illegible]~~ ubiorą.

(2) "Ożeli ne budet kto jego mścia, to položit za golowu; aže gospodin ubijeti wrażda zakupati." §. 1. 59. Pr. R. znaczy "nie o wyrządzonej mu przez siebie krzywdzie". ~~[illegible] [illegible] [illegible]~~

~~(1) Wyraźnie w pomn. drzewa Frysonach. Grymm R. Alt. 660.~~

(3) Porówn. §. 10. Pr. R. i Grymm R. Alt. 404. 405. 660.

ka, krajowca od cudzoziemca, ~~[illegible]~~ obywatela ~~[illegible]~~ lub urzędowania pewnego powołania (urzędnika, księdza) małoletniego wreszcie od pełnoletniego i t. p. skomorocha, Rodziny a mianowicie mąż żona i dzieci, dalej krewni czyli towarzysze (1), były celem wszelkiej baczności prawa. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w niewolę (na potok, mówi Pr. Rusk. §. 5) ~~[illegible]~~ ~~z dziećmi~~, i ~~[illegible]~~ konfiskowano mu dobra. ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ (wanie rozwiniętych zasad zasad ~~[illegible]~~

Rozd. III. Stopniowanie ~~[illegible]~~ o zemście

§. 106. Nie długo trwało wyłączne wyobrażenie ~~kary~~: zjawił się przestępstwa, bowiem Zamolksys kapłan (4) i doradził okup ~~[illegible]~~ wodami; skąd ~~[illegible]~~ nazwa pieniężna kara, która i aż w nasze czasy ~~przetrwała~~ ciągnęła się ~~[illegible]~~ w drugim samym składzie malowniczo sprzedaży, ~~[illegible]~~ [po zarzuceniu normandzkiej wiary (5) ~~[illegible]~~ Ruska (od §. 13. począwszy)) [nazywa ~~[illegible]~~ Prawda. Chce ~~[illegible]~~ ona zapewne wyrazić przez to, że kto na karę zasłużył "zaprzedał się sądowi", albowiem jeżeli nie będzie miał czem za karę zapłacić ~~nie [illegible]~~ podzielił los ~~[illegible]~~ bankruta dłużnika. Sprzedaż tę w monecie wyrażając mówiła też Prawda o kunach i grzywnach, ~~[illegible]~~ co zbliżając się przez to

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~i grosze, czeskie na halerze i grosze, winodalski(?) waga czyli funt, i prawa węgierskie na funt ~~ statut i prawa węgierskie na ~~[illegible]~~ funt, serbskie również na funt pieniędzy (libra, pensa) ~~[illegible]~~ (globa) wyczerpały i pojedynczo branej monety rachowały, co wszystko znaczyło pieniężnią karę tego właśnie co ruska nie przedstawiała ~~[illegible]~~

[do wyrażeń statutów reszty słowiańszczyzny, które ~~[illegible]~~ osobnemi nazwiskami karę pieniężną w bydle lub monecie ~~[illegible]~~, lecz ją ~~[illegible]~~ już szczegółowo nazwy mieszcząca w sobie skojce (moneta drobna) w perperach rachowana, Czeski halerz i t. p. ~~wiązana~~ już wyczerpały z ~~[illegible]~~ natarczywą zasługuje na uwagę polska grzywna, kinodulska i węgierska waga (libra, pensa) serbska globa ~~[illegible]~~ Ewaluacyą ich na dzisiejszą monetę komu innemu zostawiamy (6).

[Urnawa ~~[illegible]~~ ono winnym równo ~~[illegible]~~ to ~~[illegible]~~ tego co szukał prawdy (2), jak i tego co ~~[illegible]~~ ją wyszukał, ponosząc ~~[illegible]~~ jeżeli dowód wtedy ~~[illegible]~~ uznany być winnym (szkody): jeżeli nie dowiódł, wtedy ponoszący

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ wziętym z niemieckiego języka wyrazem sok (3), ciężko przyzwany, ~~[illegible]~~ płacić oszczerstwo, ~~[illegible]~~ podpadając jak w §. 7. praw morawskich ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Ponada, śmierci ~~[illegible]~~ pod karą

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ Gdy powód ~~[illegible]~~ oskarżonemu ~~[illegible]~~ zabójstwa dowodów/ szedł ~~[illegible]~~ rabuś z żoną i dziećmi

§. 107. Wszelako ślady ~~[illegible]~~ a zemsty w długie się czasy przeciągały i pod karami nawet pieniężnemi widoczniej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zwanych ~~[illegible]~~ nie mogły być

~~[illegible]~~

---

(1) Porown. §. 62. szczeg. mat. Wuk. z Bratym. z Grymma R. Alt.

(2) Szukać starosł. wyraz, skąd iśće, powin.

(3) Grym R. Alt. 623. sök culpa.

(4) Kapłan u Getów, miał żyć w VI. lub nawet VII. przed chr. wieku. Porown. pisarzów od Lelewela Polska śr. wiek. I. 376. 377. wskazanych

(5) Wergeld (główszczyzna). Porówn. Grym R. Alt. 650.

(6) Starosł. prodaża venditio, grzywna w pospoł. mowie, libra i inne wyrazy ~~[illegible]~~ z słownika Djukan objaśnienie bierze

(wybór atoli tych kar żadnej miary odpuszczone) Uwzględniając las przewen ~~[illegible]~~ nie

dbarnika Łagodzono mu karę, gdy darowano mu jej nigdy. Cielesnej dorwalano zamienić na pieniężną, lecz jeżeli nie miał czem płacić, wracano do kary pierwszej, i bez żadnej wymierzana jej na nim litości. ~~nie~~ takiej czyli niebaczliwej była kara od-

wetu przez Łabęcyma, jak się wrodzilski statut (§. 61.) wyraża, donos, czyli nieodwrodnie wymierzano czynu nie zadanego. Wolno było opisać się na tę karę wydarzającą przez. Nie niebacznem też było oddanie przeszłej ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ na łaskę obrażonej strony, ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ kara ta/ głównie w pokłonie wyłączyje pra-

wie. Nie = niebaczności wreszcie zaprowadzać karę, przez który się jak każdy występ ~~[illegible]~~ prawnik ~~[illegible]~~ Czeski, mówi, mierzone na przestępcy (1).

~~o takich mówiąc wyrokach, dodaje~~ ~~[illegible]~~

§. 108. Drugi ślad istnienia zemsty widoczny jest w podziale kar na zwyczajne i nadzwyczajne. Czarem głównem na pieniężnej, do ostateczności nawet posuniętej, czyli konfiskaty majątku (2) kończącej się, ludzieśi na ~~[illegible]~~

cielesnej nie poprzestając karze, nastawano na zdrowie lub nawet na życie nie raz przestępcy, dwojąc karę, czyli oprócz pieniężnej, cielesnej, jeszcze ~~[illegible]~~ (czem się szczególniej ~~[illegible]~~ odznacza statut) ~~[illegible]~~ dając go.

~~[illegible]~~ wykonywania kar. ~~[illegible]~~ Sposób ~~[illegible]~~ stawał się coraz sroższym, coraz dzikszym, ludzkość nawet oburzającym. Według kronik Dytmara i Gala, kijmi na śmierć lub kaleczono, ścinano i kamienowano, ćwierciano.

~~[illegible]~~ wspólnie poddawali się ~~[illegible]~~ kompanii pod prawa zem- ~~[illegible]~~

w §. ~~[illegible]~~ 95. ~~[illegible]~~

§. 109. Zemsta ~~[illegible]~~ karę pieniężną nie ~~[illegible]~~ wymagała cielesnej, owszem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wymagała ~~[illegible]~~ Winowajca więc któremu karę obostrzeć chciano płacić i cierpieć, a gdy mu do nie pomogło ~~[illegible]~~ dołączano mu cierpienia coraz ostrzejsze ~~[illegible]~~ kary. Działo się to rówie w przed-monarchicznych jak monarchicznych czasach, ~~[illegible]~~ ~~lub~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

Długosza ~~[illegible]~~ w ~~[illegible]~~ kmieciach wszczynających bunty krakowian kazawszy ~~[illegible]~~ przez ulice końmi jednych włóczyć drugich włóczyć (na 3 kadowniej

~~[illegible]~~

Sroższe kary przyjęły wiek XII–XIII (3), a które i torturą ~~[illegible]~~ jak z statutu wrodzilskiego i Ruskiej Prawdy widać zaczęto używać. Zaczynawszy od XIV. wieku ~~[illegible]~~ (4), przyjęły koniec jeszcze sroższe kary. Według

[1] Andrzej z Dubej w wykładzie z r. 1231. 1270. u Jejera m. 2. V. 1. str. 260. 89., §. 5. stat. przeciw Boguchwała mówi: offerens se velle miscribere ad penam talionis

[2] u Dytmara depredatio, w dyplomatach confiscatio, spoliatio lub po słowiańsku plen, a w stat. (§. §. Pr. R. a rozgrabienie, da se rozgrabieniju, da se raspet i plemh §. 97. stat. Duszr. 7. Porówn. u Kadł. II. 10. fisco depulatur, r. 1227. u Grb. 722. confiscationis sententia que plen dicitur.

[3] u Kosmasa 300. ~~[illegible]~~ radam ~~[illegible]~~ implexi, oculis evulsis, manibus cum lingua amputatis, cruribus confractis, duci ad forum cum securi decollati sunt. ~~[illegible]~~ podobnież r. 1299. u Nysz. II. 162. w X–XI. wieku

~~Zwyczajnie karano miejskich konfiskatą, nie majętnych zaś zwyczajnie kijmi i ~~[illegible]~~ była kara~~

[4] Archid. u Som. II. 110 dum candelis accensis ligatum super mendicam cremari jussisset, r. 1361. u Nysz. II. 217. pena capitis pozeevere (rozdarcie i rozszarpanie końmi).

(wszystkie talio) ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ kiedy zostawiono wynowającą ~~[illegible]~~ nie kiedy, o czem niżej będzie. Jakkolwiek atoli

65.
a.

88

wpławiał w wodę, a Kazimierz ~~[illegible]~~ broniący szlachty, ćwiertować ~~ją~~, oślepiać, kopią karać. Były to atoli nadzwyczajne w kronikach tylko i urzędowych pismach(1) Słowian przedkarpackich, a bynajmniej w statutach ~~[illegible]~~, czeskich ogólnie i polskich, wyszczególniające kary i ~~prze~~ ~~[illegible]~~ w statutach zakarpackich ludów, a mianowicie ~~[illegible]~~ ~~przysiędzione~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ Serbów ~~wyrzekają~~ ~~[illegible]~~ wyznaczają ~~a kary~~ ~~dalej~~ inne ~~wymyślne~~ karami, że statuta ~~ane~~ prze- stępców ~~[illegible]~~ w ciele i kaleczą ich, karzą ścinać a naddatnie wieszać (czarom- jak s. 123. st. dusz. mówi, na nogi, sermoglaw), ~~[illegible]~~ urzynać nos i uszy, ucinać ręce, ⌊ ~~stopnie~~, obrzynać policzki, palić na stosie. ~~[illegible]~~

⌊ wyrywać język, opalać powieki,

~~czy~~

~~W dalszym~~ nie dawnie po tem czasy zdrajców ojczyzny język i ~~[illegible]~~ członek odcięto rodzajem, ~~oślepiano~~ go, a w Zachodnim Pomorzu, gdzie do ... według świadectwa żywotopisców Otona, św. Ottonowe kościoły ..., zbudrujow ... na ... więcej, który ka- ... ~~[illegible]~~ polanskich ... wrogów żywcem zakopywano (1)

---

(1) Za Bolesława Krzywoustego (porówn. Kadłubek I. 259. ~~[illegible]~~ ⌈ żywotopisców ś. Otona u Perca XIV. ~~[illegible]~~ ~~wyrządzała~~ ~~przysiędzione~~ ~~[illegible]~~ ~~780~~ 780.) ucinano członki rodne, księży katolickich żywcem zakopywano i t. p.

Rozdz. V. Słowo a czyn i kara nań przez prawa sądziej ustawą, oznaczona.

§. Czy w potocznej mowie ~~po~~ naddunajskich Słowian zwyczajny wyraz osweta (zemsta) zostaje z starosłowiańskim swiet, który świadectwo i radę ozna-cza(1), w związku? ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ odgadnąć trudno; wiadomo jednak ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ że w żadnym statucie ~~[illegible]~~ ~~prawa~~ nie występuje w znaczeniu zemsty i wróżby z prawem karnem wiążących się ściśle(2).

Mścili się za wyrządzoną sobie krzywdę swoi gdy jej rodowi wyrządzono, a swoi i obcy gdy obrażono plemię lub gminę sądzież kraj cały. ~~Natomiast~~ W takimże stosunku odpowiadano za przewinienie jednego z członków rodziny, plemienia i t. p. i jeżeli ~~[illegible]~~ się go nie zrzekli, co im było wolno. Wszelako ~~nie~~ ~~mieć~~ ~~[illegible]~~iony ~~wolno~~ mógł obrażony mścić się sam na swoją rękę, a dopiero gdy nie podołał wrogowi wzywał pomocy swoich; co władzy monarchicznej ~~[illegible]~~ wiele nabawiło i dotąd nabawia u Czarnogórców (jak w §. 16. ich statutu widać) kłopotów. Porządek bowiem społeczeński wymagał ażeby nikt przez siebie lecz przez krajowe sądy szukał według wyrażenia się Czechów odwetu (3), ażeby się zwadźcza o głowę nie mścić lecz mściło go prawo.

(1) Porown. starosł. słown. Miklosicza radic. s. w. swiet.

(2) Porown. w słowa. starosł. wet-cti, i tego dzieła ks. II.

(3) Staro-czeskie słowo. (Weleslawini) zakło-odwetu.

§. 109. ~~[illegible]~~ Dwoistość kar, dwojakiemu ich źródłu (zwyczajowi i ustawie (1)) i różności stanu ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przestępców odpowiadająca, ma ~~[illegible]~~ swą logikę prawa, które się w statutach przedkarpackich a zakarpackich Słowian ~~[illegible]~~ uzyskała najbardziej. ~~[illegible]~~ Sroższe kary wymierzano na lud ~~niż~~ cięższe na szlachtę. Jedne ona przywodziła do skutku, drugie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ groziono tylko, zasługują z tego względu na uwagę polskie statuta, które niekiedy ~~[illegible]~~ (§. 8. stat. wiśl. czwart.) ~~grożą~~ miejskiem prawem od niemieckich groszem grożąc winowajcom, każąc wypalać ~~[illegible]~~ w ~~[illegible]~~ Worne-nu ~~[illegible]~~ ruchać na chrzest, gdyby się miał przeniewierzyć w urzędzie, i t. p. Przeciwnie serbski statut raz jednakowo lud i szlachtę, drugi raz srożej damlen a łagodniej się karze (2). Jena ~~[illegible]~~ osobliwość cechuje prawo węgierskie. Zalecanania, ~~[illegible]~~ że się jako wyraźny firgonomia jego

---

(1) R. 1270. ... pro quantitate excessus satisfactionem domino nostro juxta consuetudinem et dispositionem.

~~[illegible]~~

(2) Porown. r. 1259 – 1270. w Stat. XIX. ni sędzili, ni swarali, ni globoy wrali: hongha wrażda ~~[illegible]~~ wołoberszczina (ciężka wołowni), a §. 35. st. dusz. tiśi wlasznik da se raspe (rozsypie, pograbi) i nawazeh.

~~(3) Porown. [illegible] Att. §. 9. w węgierskiem [illegible]~~

~~[illegible] Dusz. węgierskie serbskich [illegible] jak [illegible]~~

klerykalna, która ~~na~~ osobliwszą w słowiańskiem prawodawstwie nadaje mu powagę na wszystko. Przy wymierzaniu atoli kar rzadko się obeszło bez księdza ~~[illegible]~~. ~~[illegible]~~ On wespół z świeckimi zasiadał na sądach urzędnikami, ~~[illegible]~~ on kierował sądem, a sędziowie wykonywali dane przezeń wyroki. ~~[illegible]~~, ~~[illegible] niemieckich, które były między sprawą gminnych [illegible]~~

~~[illegible]~~

§. 108. Uderza [~~[illegible]~~ w §. 377. poprzedzającego tomu ~~[illegible]~~ rzetelnem uważnej rachowane liczby. Takiemi karali niektórych urzędników. Takaż na koniec jest kara ognia. Salio-Frankowie i inni Germanowie zastosowali [szlachowości kar niektórych, i wyłączne ich w prawodawstwach szczególnych ~~[illegible]~~ panowanie, tudzież [~~[illegible]~~ Takiemi są kary pieniężne, według dziesiętnej, stanianow, jak [dziwna, ~~[illegible]~~ amalgama jednych z drugiemi.

~~[illegible]~~ nawszy się liczbę do cielesnych kar ~~[illegible]~~. Tyle a tyle kijów na grzbiecie jego odliczali kinowajcy, który się albo ~~[illegible]~~ nie mógł opłacić, albo nie miał do tego [poddanym (1). [prawa, niewolnikiem będzie lub

~~[illegible]~~

Fryzowie palili ~~[illegible]~~ dom sprzedajnego sędziego. Czynili toż samo Dymarczowie, ~~[illegible]~~ a tudzież ~~[illegible]~~ skazywali na stos panien słowa przekazujące się dziewice. Gotowie i inni z słowiańskimi między spotykający ~~[illegible]~~ Niemcy, ucięciem prawej ręki a lewej nogi karali przestępstwa. Po [~~[illegible]~~ [rozsiędzaniu się, jak w pierwszym można, Germanowie, germańskiej rzeszy, zgasili w swoich siedliskach ogień, niemal wszystkich prócz ~~[illegible] zgasili~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Litwa, zaczynała go ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i oszczędzaniem Serbowie. ~~[illegible]~~ karę ucinania ręki ~~[illegible]~~ zachowali Czesi i Wielkopolanie (§. 5. pokalanie łowieck. stat.), chociaż dla nich jako rolniczego ludu właściwą nie była. Serbowie karali [obie nawet ucinać ręce. Karę ognia [~~[illegible]~~ od Dymarczów z Pomorze ~~[illegible]~~ przez ~~[illegible]~~ kiedyś zszywał, a następnie zapomniawszy o niej, niedojętnie znowu, jak świadczy Długosz przypominający od Kazimierza W. [przejęłaby niegdyś lud wielkopolski ~~[illegible]~~ kar przeto wspólnych nam przed wieki z Niemcami, same się nam grzywny w dziesiętnych ~~[illegible]~~ liczbach, opłacane wyłącznie pozostały.

~~[illegible]~~ ~~Germanowie~~ ~~[illegible]~~ ~~Fryzów i Dymarczów~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible] Serbowie, zlewek różnej narodowości, zachowali ją, równo jak karę ucięcia ręki; nie był dzielny od obu narodów i lud polski, bo gdy przeszedł się z obie stanowisk ~~[illegible]~~ ma oczyścić przez Wielkopolan, który jak w pierwszego naszym kwadransu tomu, z rzeszowskimi Fryzami i Dymarczami między spotkali. Karę ognia zapomniany od polskiego ludu wołał znowu Kazimierz W. wielkopolskiej narodowości, a o tyle że może być ucięcia zastrzegł w §. 5. wielkopolski stanu lub skaleczoną dziesiętnego wyłącznie się w statutach ~~[illegible]~~ narodowości.~~

~~Wyobrażenia ludu a szlachty o przestępstwach i karach.~~

Rozdz. IV. ~~Stanowisko ludowe i średniowieczne ustawodawcze w przestępstwach kary godnych wyobrażenia~~ Ludowego i szlacheckiego ziemstwa w prawie karnem stanowisko rzeczywiste. ~~w przestępstwach i karach~~

§. 109. Zwróciliśmy w tomach poprzedzających uwagę czytelnika na to, że wyobrażenie o ~~[illegible]~~ karygodnych czynach stosując słowiańskie ludy do zasad społecznego rzędu, uważali za ważniejsze przestępstwa polityczne od prywatnych, i myśl tę w monarchiczne przenieśli czasy. Kto więc obrażał ród, plemię, gminę większym był przestępcą od tego co pojedynczego obrażał ~~[illegible]~~ rodu i t.p. członka, a kto ukrzywdził nie policzonego do obywatelów urzędu męża, byle nie przychodnia, tego stawiano w równi z krzywdzicielem prywatnego ~~dobra~~ majątku, ~~nie~~ uważając go za godnego kary ~~[illegible]~~ wtedy tylko gdy za ~~[illegible]~~ szkodę ~~[illegible]~~ nie chciał wynagrodzić. Gmina reprezentująca obec klasyfikowała według swych pojęć przestępstwa. W ~~[illegible]~~ prawa jej wszedłszy monarchiat chizm klasyfikował je znowu po swojemu ~~[illegible]~~ on wykonawcami swej władzy ~~[illegible]~~ dwór i ziemstwo, którym ~~[illegible]~~ do pomocy dodawszy gminę, podrzędne jej przez to naznaczył w gospodarstwie miejsce. Tym sposobem z władzy prawodawczej obrana i na wykonawczynię dawanych sobie zgóry rozkazów wykierowana będąc, ujrzała się pod kontrolą władz wyższych, które znowu najwyższa ~~[illegible]~~ czyli królewska i sejmowa kontrolowała władza. W dalszym ciągu nie ujrzały się w końcu okresu tego wszystkich niemal ~~po~~ Słowian oprócz ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Winodulców na prawie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~poprzedniego działu tego tomu z nam~~ ~~[illegible]~~ sza, jak w poprzednim rzekliśmy tomie, wykierowane gminy. Chociaż i winodulska wyższej władzy podlegała, jednakże ~~[illegible]~~ wiele jeszcze ~~[illegible]~~ dawnego (jak z §. 31. 37. 58. 62. statutu widać) znaczenia zachowała śladów. ~~Ani nawet się~~ Wprawdzie dostał się i jej w udziale ucisk, atoli miała i korzyści nie mało. Rozumie się, ~~sama~~ ~~[illegible]~~ że o podrzędnych, tym najmniej zaś o takich, jak wielki Nowogród i t.p. ~~mowa~~ jest tu mowa gminach

~~[illegible] i które~~

~~[illegible] a z T[illegible] [illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]. Tak więc wy-~~

~~[illegible] [illegible]~~

~~Tak że gmina nie mogła teraz być prawodawczynią o tyle tylko ile [illegible] w zakres [illegible] jej zgóry dozwolonej urzędnikom jej władzy, że postanowienia jej mogły mieć wagę jedynie w ściślych [illegible] dla tejże władzy naznaczonych granicach, że za przestępstwa polityczne lub prywatne [illegible] [illegible] karząc musiała oglądać się na wydawane o tem przez wyższą władzę rozkazy, a zawsze pamiętać o tem że jest raczej władzy cudzej wykonawczynią niż prawodawczynią, jednem słowem że podrzędne też jej rzędy, skierowane do tego ażeby miało które z niej pomoc ziemstwo kontrolujące ją, także znowu~~

~~[illegible] przez wyższą była kontrolowane władzę~~

~~Pomoc, której gmina pilnując ładu, w celu podtrzymania władzy i dodawania jej po [illegible] do wyż-~~

~~szej władzy. Wykonywała więc w tym wszel-~~
~~kich obowiązkach żadni przestrzegając publicz-~~
~~nego bezpieczeństwa~~

§. 11. Władza ~~[illegible]~~ kraju najwyższa ~~[illegible]~~ wlewając przy po~~[illegible]~~mocy katolickiego kościoła nowe życie w naród, czuwała nad ~~[illegible]~~ podniesieniem jego ducha, do wiary, do nadziei, do zamiłowania prawości, ~~[illegible]~~ by szanować wolę ojca narodu i wspierających go światłemi radami mężów, by nie przelewać lekkomyślnie krwi bratniej, by bronić od ucisku niewiastę, poświęconą od samego boga na kapłankę domowego życia, ~~[illegible]~~

(1) Czym N. Akt. XI.

~~[illegible]~~ Kto nie postępował wskazaną sobie przez prawo drogą, ten, jak mniemano, brodził w grzechu czyli popełnił zbrodnię, za co ciałem i majątkiem ~~[illegible]~~ powinien był odpowiadać, ~~[illegible]~~ ponosząc [illegible] kary. Nikt go od niej, króla nie wyjąwszy, uwolnić nie był mocen.

Tczasem do wyboru ~~[illegible]~~ jak było u Fryzów (1), zostawioną sobie, i już ~~[illegible]~~ śmiercią, już kalectwem, już chłostą, już pieniędzmi opłacany

~~[illegible]~~ Łagodniej karano ~~[illegible]~~ tych co ~~[illegible]~~ w złym zamiarze cudzą ~~[illegible]~~ wywodzili własność, a najłagodniej tych co uniesieni gniewem obrażali ~~[illegible]~~ byle równych sobie stanem, ~~[illegible]~~ po uznaniu przestępstwa a upokorzając się okazali gotowość do odpokutowania za grzech, ~~[illegible]~~ wynagrodzenia za szkodę; Od ~~[illegible]~~ nie chcieli się uchylać ~~[illegible]~~. O przestępcy takim mniemano że się w uczynku sam powinił (1), czyli poddał się ~~[illegible]~~ karze. wtedy ~~[illegible]~~ wychodził z życiem cały, lubo nie bez szwanku na sławie, albowiem za ~~[illegible]~~ nietelkowe przestępstwa raz ~~[illegible]~~ ukarany stawał się bezecnym na zawsze.

§. 117. Brodziło w grzechu lud równo jak szlachta; brodził równie pojedynczy jak zbiorowy czło~~[illegible]~~wiek, popełniając zbrodnię lub przestępstwo. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~jak pojedyńczych jej karano oddalnie~~ Ponieważ gmina częstą była narodu, a ziemstwo cały reprezentował naród; więc pierwsza [

~~kary, lud brodził w cięższych, lub rozumiano zbrodni. Dla tego też za zbrodnię poczytywano nie wina i karano całe nawet gminy polityczną śmiercią, których ~~ziemstwo~~ nie cierpiało nigdy ziemstwo, wyłamywały się z pod praw opole uznających; dla tego nie tylko pojedyńczo lecz i solidarnie odpowiadać za nie, i nie tylko pojedyńczo lecz cięższej jeszcze musiał pokutować za dwojnasób, lub wszelkie przestępstwa. Konkretujących w imieniu dworu ~~[illegible]~~ ziemstwa a opora dorznającej od niej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ karę śmierci, ściągał na nią od wyższej władzy~~

[według §. 97. stat. Kaz. przenoszono na inne [miejsce, ~~cała~~ gromadzie ~~[illegible]~~ jakikolwiek posia~~dał~~, przy czem konfiskowano głównem jej przestępcom ~~[illegible]~~ była nie dopilnowała majątek. nie praw [~~[illegible]~~

[opole solidarnie jak w poprzednim tomie mówiliśmy obowiązujących, jeżeli od nich nie uwolnił monarcha gminy, czyli zamknąłszy sama w sobie ~~[illegible]~~ od sąsiedniej jej do podobnych wyłączeń nie oddzielił Takiej gromady (2). W takim przypadku sama tylko za siebie odpowiadała ~~gmina~~, przestrzegając nader dla siebie uciążliwego śladu ~~który w naszej być nader pokrewnym~~ ~~[illegible]~~. O nim

[tylko a bynajmniej drugie mogło być karane polityczną śmiercią bez [illegible] badany państwa czyli bez obalenia na karą śmierci ~~[illegible]~~ atoli wiszącego w nim rządu. śmierci ~~[illegible]~~ nie ziemski, dozór nad gminą mający, urzędnik lecz prawo ~~[illegible]~~ skazaną gminę ~~[illegible]~~ skazywało ~~[illegible]~~ banito~~[illegible]~~wo, a mieszkańców jej

(§. 27. praw morawskich Konrada stanowi: że jeżeli ginie poza wsią, gmina za złodzieja, u siebie niby przechowanego, nie odpowiada. Dokładniej wyraziła się o tem Ruska Prawda, stanowiąc w §. 66., że również nie odpowiada, gdy ślad nie prowadzi ku niej. Najdokładniej się wyraził zaś pierwszy Wiślicki statut (w §. 56), że gdy ~~[illegible]~~ ~~na~~ od goniącego złodzieja wezwana o pomoc będąc, gmina uchieliła jej ~~[illegible]~~ ~~go~~, a okazało się przy tem, iż ślad zginął na publicznym gościńcu, albo w pustkowiu, nie odpowiada wcale, choćby się też ów gościniec i owe pustkowie w zakresie granic gminy znajdowały.

---

(1) Starod., jak słowni wskazują, powinąźli, powinowati sia, dzisiejszemu obwinić się odpowiadają.

(2) R. 1239. w Cod. Pom. 441. uwalnia Świętopełk pomorsko-gdański książę: villas in districtu Suecensi sitas (ab) omni circumsedentium participatione.

~~[illegible] V. Zdrada, obraza monarchy i [illegible]~~

§. 114. Nie sam tylko ślad, ale wszelkie bez różnicy przestępstwa, karę na całą ściągały gminę, jeżeli się nie usprawiedliwiła, z uczynionego sobie o zabójstwo, zgwałcenie niewiasty i t.p. zarzutu, albo w przypadku gdy dowiedzionem zostało się przestępstwo w jej popełniono granicach, nie wykryła sprawcy występku i wyższej nie oddała do władzy. ~~[illegible] się sama~~ przez się, że skazana na karę ~~[illegible]~~ nie w ten co pojedynczy członkowie odpowiadała sposób. ~~[illegible]~~ Dziesiętkowano ją wprawdzie i cechowano ~~[illegible]~~ ale na kmieciach bynajmniej zaś na ciele. Wreszcie rozwinęła się i ustaliła ~~[illegible]~~ zasada, że ~~[illegible]~~ zostawiwszy gminę w pokoju, winien dwór i ziemstwo wyszukiwać wprost od siebie winnego, że jego tylko patrzeć i karać ją winien. ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~swemu właściwych, których uderzającem było znamieniem nie odróżnienie politycznego od prywatnego prawa, i z małym wyjątkiem zwrócenie przestępców na drogę umów, bez żadnego w tem lub nader małego [illegible]~~

~~[illegible]~~

Rozdz. V. ~~[illegible]~~ Zaród obrazy majestatu.

§. 115. ~~Gdy według [illegible] powiedzieli [illegible] była niemiłościwie sama tylko zbrodnia [illegible] się [illegible]~~ Zbrodnię niemiłosiernie karaną popełniał kto ~~[illegible]~~ nastawał na życie monarchy: w tem albowiem życiu leżało milionów, bo całego narodu życie, dla tego też zbrodniarz taki ~~[illegible]~~ na zemstę ~~[illegible]~~ wydawany ~~[illegible]~~ obostrzaną miewał karę, i prócz konfiskaty majątku cierpiał katusze (1). Zastanawia ~~[illegible]~~ że ~~[illegible]~~ prócz postanowień ~~[illegible]~~ królów węgierskich (ś. Stefana i Kolomana) i wiślickiego statutu, nie ma ~~[illegible]~~ wiedzy o królobójstwie reszty Słowian ustawy ~~[illegible]~~, i że o niem sami tylko rozprawiają kronikarze. Przyczynę tego upatruję w zradkości tej zbrodni, tudzież rozciągnieniu jej na samą tylko monarszą osobę, a bynajmniej i na jego rodzinę, (ztąd wypływało, że obraza monarchini szła w równi z obrazą każdej niewiasty pańskiego lub szlacheckiego stanu (1)), na koniec na zezwoleniu z sobą obrazy majestatu a ~~[illegible] jej [illegible]~~ praw majestatowych ~~[illegible]~~, które, jak z poprzedniego wiadomo samu, z prawami narodu łączyły się ściśle. Kto się więc na króla targnął ten targał się i na naród, kto się monarsze sprzeniewierzył, sprowadzając do kraju nieprzyjaciela, ten się sprzeniewierzał i ojczyznie, kto na wiecu, zaczepiony nie będąc, dobył miecza i nim przeciwnika swojego zabił, obrażał monarchę i naród, kto na koniec zbiegł/szy przed (wróżbą grożącą sobie ~~na~~ chciał przez to uniknąć zasłużonej kary, ten granicę, ~~nie chciał~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible] się~~ ~~przed~~ ~~sądem~~, stawał się winnym obrazy majestatu tak króla jak narodu. Wtedy ~~[illegible]~~ wraz z majątkiem tracił życie, które wyjętemu z pod prawa zbrodniarzowi mógł ~~[illegible]~~ odebrać każdy (2). ~~[illegible] majątku [illegible] którego mógł każdy poddać~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~majątku~~ ~~[illegible]~~.

---

(1) Kosmas 300-2., Boguchwała mówi: si mortem Ducis machinatus fuerit et ex hoc mutila capitis et sanguinis effusio sequeretur.

(1)

§. 116. Ściśle się więc ~~do~~ zbrodnia obrazy majestatu (z każdą inną prawa ~~[illegible]~~ narodu naruszającą łączona zbrodnią, jednakowe z nią nosiła miano. Będąc wrażdą była oraz wróżbą, a zbrodniarz mógł z obudwoma spokrewnione miano nazywać

Łaskawy Ojcze Dobrodzieju!

Niemogąc być samej w tej porze czasu, ośmielam się prosić z ostatecznej pensyi o 18 rs: bo te wczoraj na Szafę Stolarzowi zapłaciłam; ufając słowu Ojca Dobrodzieja że przy odbiorze pieniędzy, mnie 2600 złp: ofiaruję = jako część pozostała od ~~[illegible]~~ 11,000 złp:

Polecając się pamięci Ojca Dobr:

pozostaję z winnym szacunkiem

i posłuszeństwem

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

[illegible] się ~~[illegible]~~ w tym względzie słowiańskie wyrażając prawa i nawiły jedne (statut [illegible]), że naród nie obowiązuje co wprost od siebie monarcha porzucani, drugie ~~[illegible]~~ a mianowicie czeskie i polskie, głosiły, iż odstępowany nawet przestępca polityczny bezecnym być nie przestaje nigdy. Niektóre nawet gorliwością o wymiar sprawiedliwości ujęte z dni odzywały się

[illegible] nie porozumiawszy się

z Sędziem oba [illegible] nie wszyscy do ~~[illegible]~~ oznaczał skrzętnie, kwalifikujący się najwyższej do kary nie mianowicie [illegible] drugi bezecnie [illegible] nawet przestępcy, ~~Jako~~ Takie nie mogła być ~~[illegible]~~ darowana, iż nie mogło być z niego zdjęte bez społecznego porozumienia się w tym względzie monarchy z narodem. Ró-

(z łotrowaniem, ważną rolę w prawie karnem odgrywającym, wiąże się ściśle główszczyzna.)

Rozdz. VI.) ~~Łotrowanie i z niem połączona~~ (główszczyzna.

Barbarzyńskie wojną, oddychające ludy po-

§. 117. ~~[illegible]~~ czytywały dotąd poczytują ~~za~~ swej młodzieży zaletę, gdy łotrowali ~~[illegible]~~ czyli z bronią w ręku zagraniczne kraje, dla ćwiczenia się (w sztuce rycerskiej plą-drując. Łotrowali starożytni Grecy w czasach bohater-skiemi zwanych. Łotrowali Normanowie u sie-bie i w Germanij przez długie wieki. Łotro-wali (pomorscy) Słowianie i dotąd łotrują Czarnogórcy (1). Cywilizacya na wierze chrześciańskiej oparta podawszy w obrzydzenie łotrowstwo, nie mogła go i dotąd nie może wyplenić ze szczętem. Wyrugowane z lądu ~~[illegible]~~ przeniosło się na wody, i w obecnych nawet czasach kwitnie pod nazwiskiem korsarstwa u wszystkich bez różnicy, marynarkę pielęgnujących ludów. Niegdyś byli w zachodniej Europie i lądowi korsarze (2), którzy wcisnąwszy się " do zakarpackich Słowian, zbyli głównie u Serbów pod nazwiskiem gusarów (huzarów). ~~[illegible]~~ atoli z ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w Czechach się ~~[illegible]~~ w Polsce zagnieździwszy (4) gościli nie długo. Wyplenieni z gleby sprawiedliwości karzącej zostawili pamięć po sobie w najazdach, w ochydnej nazwie łotrów (3) a na koniec w tłumie rozbojami trudniącej się gawiedzi, którą ~~[illegible]~~ dotąd od karpackich górali, opryszkami zowie. Inaczej się o nich zdanie, a inaczej pieśni wyrażają ludu. Tamte przedstawiają ich jako zbiegów przed ścigającą ~~ich~~ prawa karnego su-rowością, że jako o zniechęconych przez różne okoliczności do świata, (ci ludzie) ~~[illegible]~~ wydalili się ~~sami~~ z kraju, bądź przyczyny wydalili z kraju, w stosunkach nie-zostawali do niego w stosunkach nie-przyjaznych, i jeżeli nie dla innej przyczyny to z powodu braku środków utrzymania życia, wpadali do ojczyzny, i cudze grabili w niej dobra. Celem po-wściągnięcia tych łupieżców wdrożono na gnie-wiszczu ny obowiązek ~~[illegible]~~ ścigania łotrów, i ~~[illegible]~~ za szkodę,

~~li uwagi godni przez to, że nie sama tylko chęć łupiestwa, lecz i okoliczności inne, a naj-mocniej zawiedziona miłości niechęć do świata, zwątpienie o ludzkości, każe im pierzchać się na włóczęgę, i w braku środków utrzy-mania życia, grabić cudze dobra. Za co gdy im wet za wet oddawano i gdy zkąd powstawały boj-ki, rozwinęła się zkąd i ustaliła za-sada; że łotrowstwo cierpiane być w kraju nie może, czego gmina każda przestrzegać ma. Inaczej ko-niem za przestępstwa łotrów odpowiedzialną będzie. Zkąd znowu rozwinęła się zasada druga, trzecia,~~

(1) Caesar de bell. gal. VI. 23. Tacyta Germ. 46. Popow 147.

(2) Du-Cange s. w. Cursores, Husia.

(3) Łotr od latro w znaczeniu miles brany, zaczął z czasem rabusia znaczyć, o czem słownik Forcellini-ego i Dyhanża p. w. latro porównaj. Zkąd w kronikach, dyplomatach, tudzież wyrokach sądowych (r. 1349. w Helcla pom. 244. pod liczbą 209 latro regni Polonie) ochydne (obok profugus (§. 29. stat. wiśl. 34. stat. wiśl. czwart.), raptor (§. 35. 42. wiśl. trzeciego), zbieg (§. 152. st. Dup.) znaczenie mające mia-no.

(sobra w ró-żnych odcie-niach, jak następne wy-kazują roz-działy, występujące, i z wy-razami

(4) Porown. Palckę IV. 126.

że ilekroć się zdarzyła jaka nie schwytana na uczynku, włożyć to na karb zbója, i gminę do odpowiedzialności za przestępstwo pociągnąć należy. Z kąd znowu rozwinęła się zasada druga, że jako zbója karać należy każdego co pokój naruszał, siejąc postrach po kraju, drogi publiczne niebezpiecznemi czyniąc, gwałcąc niewiasty, pożogi wzniecając, rozbijając i t.p. Wkrótce atoli poznano że ta zasada sprostowaniu ulegać musi. Zdarzało się bowiem że już-to zbój rzeczywisty, już poczytywany mylnie za zbója popełnił zabójstwo nieumyślne, albowiem gwałt odpierając gwałtem ⁋ zadawał śmierć, i t.p. Przyjęto więc tę zasadę ostatecznie, że ma być wolno każdemu ⁋

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ (za) popełnioną roz-myślnie zbrodnię nie przyjmując ~~[illegible]~~ okupu, ścigając zbója, kamionując lub ogniem zabijając go bronią (2).

~~Zbójstwo więc rozumiemy zbrodnie i przestępstwa, które w następnych po kolei rozdziałach przejdziemy. W tym tu powiemy o główszczyźnie w następujący sposób.~~

Z tego słowem więc wiąże się ~~[illegible]~~ zbrodnia czyli rozmyślne zabójstwo na które była (poznana od nas postanowiona kara śmierci wyżej w rozdz. trzecim, ~~[illegible]~~ ci, która ~~[illegible]~~ za powodem główszczyzny wzradzającej, na dwa ~~[illegible]~~ prawo karne podzieliła urzędy. Z tej strony Karpat ujednostajniwszy ona to prawo opłatą przecinała karę ~~[illegible]~~ przestępstwa; z tamtej strony zaś Karpat kara śmierci, kalectwo, chłosta i pospolicie używana ~~pospolicie~~, okazywała jawnie, że zaciekła mniej ucywilizowana ludność, ~~nie~~ mogła jedynie zastraszającemi środkami być odwodzona od ~~zbrodni~~ przestępstw.

~~...ako zbója lub~~
~~...y każdego co~~
~~...bowiem przyjęło~~
~~...zasady. Godziło się~~
~~...że kara~~
~~...iszy kary lub~~
~~...przyznano za zb-~~
~~...zabójstwo m-~~

~~[illegible]~~ [illegible] się z popełnio~~nego~~ zabójstwa, i jeżeli ~~[illegible]~~ sąd ~~[illegible]~~ uzna, ~~[illegible]~~ jego ma być ma wolno ~~[illegible]~~ opłacić krwawej co już głową już główszczyzną nazwana ~~się~~. Skoro atoli ~~[illegible]~~ przestępca lub ród jego okupu ~~[illegible]~~ nie złożył, dawał głowę ~~[illegible]~~ za głowę, czyli śmierć opłacał śmiercią (1). Tak ~~[illegible]~~ i sami Czarnogórcy co młodzieży swej zbójowanie za granicą, a mianowicie w tureckiem szczególnie państwie chwalą, i za przelew krwi przypadkowy opłacać się, dozwalają, sami ci Czarnogórcy, niesię.

⁋ Wkrótce atoli poznano się na mylności zasady:

(1) R. 1145. Caput pro capite reddat aut poene [illegible] subjacebit, r. 1363. articuli majoris pacis et tranquillitatis terre sicut sunt violentie, incendia, transfixiones juramentorum et via communis terrestris, u Dzyn. II. 588. 740. Exercendo latrocinium cum non haberent unde se redimerent jussit dux eorum hereditatem vendere et colla sua redimere, Stenzel Heinr. 24.

(2) Popów ns. 147.

~~Zbrodni się bez obrazy majestatu i nawet dopuszczać, kto [illegible] Towarzyszów pokój naruszał publiczny. Starożytne i średniowieczne lady nie karały za łotrostwo zewnątrz kraju popełniane, jak zaś i dziś nie karzą Czarnogórcy, uważając go za wyprawę do wojny niedościężnie potrzebną (1); za łotrowanie atoli u siebie karały surowo, osobliwie też jeżeli się przy tem gwałtów na publicznej dopuszczano drodze, lub czyniono pożogę, lub przyprawiano o śmierć. Wtedy Łotrowanie rozbojem zowiąc, a łotrującego rozbójnikiem, poczytywano na nim głową: co znaczyło że jeżeli zadawszy śmierć nie umiał czyli przewieść sprawy z przeciwną nie był w stanie przywieść obronę, strony nie krwawił kary pieniężnej ale głową swą musiał okupić zbrodnię (1). Jak i dziś Czarnogórcy nie dozwalając za takie czyny okupu, łotra ścierając, lub kamienując, lub ogniskiem zabijając go bronią (2). A więc rannik dyplomacja, czyli to co trzeba drugiego nie pobyt,~~

~~sytko, jak się czesto [illegible]~~

~~(1) Caesar de bell. gal. VI. 23. Tacit. Germ. 46. Popow 147.~~

~~(2) [illegible] 1144. Caput pro capite reddet aut poena poenarum subjacebit r. 1363. articuli majoris pacis tranquillitatis terrae sicut sunt violatio, incendia sive exustiones, transfixiones iumentorum et via communis terrestris. Popow~~

Mazowiecki r. 1493 u Bandtk.

§. 118. Dałem (w §. 418. 476. pierwszego tomu) przyczynę tego, czemu zamiast głowszczyzny, szczególnych przyjęli stawa- głowy Słowianie trzymali się go ~~[illegible]~~ równie stale jak Niemcy, którzy sobie głowszczyznę upodobali. Nie uczynili to Druzy przeto, jak sobie urzec, Munch mylnie domniemywa, że unikając potrzeby robienia sobie co chwila nowego obrachunku, woleli z góry naznaczyć ile kto zapłacić ma krewnym zabitego, ile dać za karę urzędowi okupujący zbrodnię: bo gdy i monarcha opłacała się głową, co jednakże musiało się zdarzać rzadko, przeto wnieść łatwo że ona wcale przyczyna [nie miała] ~~[illegible]~~ przewodniczyć w tym względzie. Nie

~~zasadę [illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible] [illegible] do upływu [illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible] teraz [illegible]~~

~~[illegible]~~ że ten sam ~~[illegible]~~ zostającym pod

~~[illegible]~~ powód który ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~zaprowadze-~~

~~[illegible]~~

~~wiona w narodzie dała uczuć zaprowadzenia jej potrzebę, i że Czesi mając obok głowy kaszowości tę tak dalece zakorzenioną w narodzie iż się o podporę jej nową wspierać nie potrzebowali, nie uciekli się do główszczyzny jako skutecznego środka, gdy mieli nad nią dzielniejszy, i daleko lepszy. Podobnie też dla tej przyczyny porzuconą głów-~~

~~szczyznę opuścić następnie Polacy, i wo-~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~stała się ~~[illegible]~~ posiadać na widoku polskiego [illegible] bliżej i z głowy poddaństwa. Przypatrzmy się [illegible] porównajmy [illegible]~~

§. 119. Dziś na Kaukazie każdy mieszkaniec kraju od monarchy aż do poddanego ~~[illegible]~~ ma naznaczony sobie szacunek głowy, którego gdy ~~głowę~~ zabójca nie jest w stanie złożyć, panowi ku- rzy śmierci. Szacunek ten ~~[illegible]~~ jest ~~nie~~ równakoż szła- dopiero po uzyskaniu samodzielnych rzeczy wieku stanu. Toż sama ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~Skandynawi[e] pamiętnych w samej sobie pora głowy zachowali królewskiej~~, a w innych

~~Anglii szacunek ... tylko ... we wszystkich ... [illegible] mieszkańców podług miejsc na stany, klasyfikacyj ... nie objęli. Do wyższej ... stan nad nią, czyli zmiana ... główszczyzny ... w ... wyższej ... sprawie ... było [illegible] monarch za powodem~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~przeniesion~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible] wszystkich~~

~~[illegible] główszczyzny [illegible] poszły~~

dla zagęszczonych też zabójców przyjęli pierwsi zasadę wynagradzania za głowę, albowiem właśnie wtedy rozszerzyli Polacy w swoich statutach ~~wyższe~~ główszczyzny ~~Polacy [illegible]~~ żywes

~~[illegible]~~ kiedy u nich w stosunku do upłynionych ~~[illegible]~~ wieków było mniej łotrostw. Powiedzmy więc ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

panowaniem Szy-

łów i t. p. Słowianom

uchylił główszczyznę, ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~która się prawodawcom zbyteczna do tego wydała sprawa, i że nie dla tej rzeczy pow. w prawdzie ale podobnej im co szanowej wyglądowanej za Szyłów okoliczności na raz sama główszczyzna z pamięci Polaków, Serbów i t. p. czyli raz-wyciąganej na innej skierowana drogę, nigdy już w takiej co [illegible] w XIV.~~

Ja nie chcę mie-

nia ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ stałej da-

ryty na głowę

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~za raz drugi~~

~~Phillips Deutsch. Gesch. I. 37. 487.~~

Wprowadził ją znowu do nich, która za wmieszaniem się szlachectwa, chciano

~~[illegible]~~ mieć i główszczyzną ~~[illegible]~~ tejże szlachectwa wyrazem.

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ Któż ~~[illegible]~~ był do tego ~~[illegible]~~ wzorem?

~~[illegible]~~

dow mogło mieć u Słowian miejsce. Przed uzyskaniem ich nie mogło iść, według uwagi w §.176 łomu pierwszego wruconej nastąpić żadnym sposobem. Lecz czemuż Czesi, którzy bardzo wcześnie rozwinięte mieli stany nie przyjęli główszczyzny?

70 a

95

§.120.

Nie przyjęli jéj przeto że wcześnie zewnętrznemi się od reszty narodu odróżnili ich panowie znakami, herby za godło rodowości swéj pobierawszy; że imionami rozległemi coraz^3 wyżej^4 podnaszać^2 zacność rodów, i na coraz liczniejszéj swéj opierając się klienteli, wy-różniali się przez-to między sobą; że gdy w skutek tego większe znaczenie miał ten pan który z większą liczbą wazalów wystąpował do boju, albowiem większą porządnąż, czyliż ojczyznie, przeto było niepodobieństwem było/ żądany^2 oszacować też^3 głowę, która coraz inny przybierała szacunek, która bogacąc się lub ubożejąc, postępowała lub upadała w cenie. Potrzeba więc zmusiła (Czechowo) do trzymania się dawnej przed nastaniem stanowości, czyli przed rozdzieleniem stanowości téj na klasy, istniejącej u Słowian zasady, która opiewała: że za głowę zginionego albo brat albo ta odpowiedzieć rola, na której się trup znajdzie, że gdy zapomniawszy już o krwawe sądzie o doznane szkód straty, zbyt wysoko oszacuje powód głowę, ma szacunek ten umiarkować sędzia, którym, gdy szło o pańską głowę, mógł być sam tylko monarcha albo Ochmistrz Dworski (1). W Polsce przeciwnie dała się dobrze zachować i umiarkować szlachecka główszczyzna, a na Rusi normandzka wira [illegible] dzika wira, której jeżeli nie zbył winowajca, życiem [illegible] przypłacał(2). Dziką się zwała, ~~[illegible]~~ bo rzeczywiście niesprawiedliwą była owa ta wira. Zgadzałoż się w końcu ze sprawiedliwością, ażeby

~~szy do wyżywa~~
~~na wrogu [nie lecz] wo~~
~~wyłożonej doznanej~~
~~wanie człowieka swego~~
~~howady ten zaysz~~
~~wywalczeniu sobie~~
~~ności; co trwało aż~~
~~w których jedne z~~

niewała,

krwi

szczgano, czyli

(2) ~~[illegible]~~

działe mających się bliżej opisać, powodywane jęz

Dziechich (2).

(1) Porown. §.2. 42. R. Z. C. Ludziex §. 86. 87. 257. II. tego dzieła.

]1254. Od. Zap. 335 krwina, u Wuku Step. w słown. krvnina. R.

(2) R.]1308. Przekr. Crowanne quod valiane capitis solvi consuevit, r. 1286. Caput septuaginta, quinquaginta non solvent, r. 1299. penam capitis quindecem et septuaginta, quam aliam quamcunque u Ryszcz. I. 118. II. 182. Troicha tylko 1540 mówi że ... rami i prow... nei (... o ... tych r. 1128-1132. 1150 w dopełn. K'ahl. I. 2. 5, wspomina) bardzo się napozykrzali Dzieccy.

ne

~~[illegible]~~

~~[illegible] niesprawiedliwy był za winę, której sam~~
za członka swej społeczności płaciła ~~[illegible]~~ przeto gmina
że ~~[illegible]~~ sam płacić czem nie miał? [illegible]
~~[illegible]~~

§. 121. ~~[illegible]~~ germanij ~~[illegible]~~ stanowi naczelnie
gdy w skandynawij każdy, od króla poczynszy, miał
oszacowaną swoją głowę, więc ją też miał ~~[illegible]~~ każdy
mieszkaniec krajów nad którymi władli normanowie. Z postępem jednakże czasu
~~[illegible]~~ w części
~~[illegible]~~
przeto Anglij wyjęto z pod ~~jej~~ wiry głowę między zasięgiem
~~[illegible]~~ prawem na wzór niemieckich cesarzów uprzywilejowanego monarchy (1). ~~[illegible]~~ Reszty mieszkańców
na mniejszych głowszczyznę całą, i połowiczną i ćwierciową (1. 1/2. 1/4) rozklassyfikowano, ~~[illegible]~~ i miano ich przeto za szlachtę. Zaszacowawszy głowszczyznę tę, i do innych
~~[illegible]~~ członków
~~[illegible]~~ większą ~~[illegible]~~ karę
kazano ciała, za obrażenie ich ~~[illegible]~~ większą ~~[illegible]~~ pospolitej za takowe ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ członków. ~~[illegible]~~ gdy się zaś jak wiadomo, pospolitym na-
liczego członka płacić ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nich ~~[illegible]~~ pana uznawał nad
rzywał ~~[illegible]~~ każdy co władzę wolni chcąc ~~[illegible]~~ posiadali ~~[illegible]~~ wy-
gabą, i przeto ~~[illegible]~~ sąsiedzi Lachowie ~~[illegible]~~ od mniejszą żyjących pod pra-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Lachowi ~~[illegible]~~ je-
wem chorstwem ~~[illegible]~~ wyżej głowszczyznę ~~[illegible]~~ nich ~~[illegible]~~ pod ~~[illegible]~~
dnakże ~~[illegible]~~ członki swe (od ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ oszacowane (2). ~~Rzecz~~ ~~[illegible]~~ to było naturalną. Albowiem
~~[illegible]~~ nich mieli ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ pra-
~~[illegible]~~ prawodawczą władzę ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ więcej
saski/ stanowiąc ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ swojego niż obcego dbać członka, wiedząc że się nie bałem na kalectwo narazić, pospolitszym będąc od polnego Lacha. Jak też
~~[illegible]~~ o całości ~~[illegible]~~ sobie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~.
~~[illegible]~~ członka, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~przyjąwszy wielkopolanie od swe-~~
~~go szlachty (3) przyjąwszy, jak z §. 19. stat. wielk. wi-~~
~~dać) naśladowali jedną dla szlachty i wieśniaków~~
~~cow przejęli ~~ ~~głowszczyznę, z jedną od kmiecej poprzednio więcej,~~
~~pięć razy większą od kmiecej wielkie przy-~~
~~za czem i małopolanie przez zupełnie nie mieli kmiecej~~
~~jęli takowąż w duchu zachowując dawną wy-~~
~~klassowo rozłożoną mieli, pięćnadziesta i siedmnaście~~
~~według stopnia przestępstwa w statucie wielkopolskim~~
~~dziesięć z za wyrażone~~

~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ mniema
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~Lach~~ ~~[illegible]~~ ~~wielkopolanie~~ ~~[illegible]~~ fi-
skalny Mieczysław Stary mniejszego
ka siedmnadzieścioma kazał sobie za za-
bicie niedźwiedzia czyli sama płacić ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ karę (3) jakoż się ~~[illegible]~~
prywatnym ~~[illegible]~~ tylko pięćnadziesta opłacała
nie należała nigdy, bo się im zwy-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
kle. Wszelako naśladując

(1) Phillips Deutsch. Gesch. I. 137. 487.

Rdtt. 658

(2) Tym stawiając wszystkich Lachów (Lassen) w równi, rzeczy tej niewyrażoni, przeto dali semisy znaje Zurein. sach. III. 45. §. 4. 7. Porown. §. 53. I. Jego Dzieła.

in nemore

(3) Ursum occidisti i t.d. super fisco LXX. u Kadłubk. II. 7. wspn. Porown. r. 1248. u Dryśr. I. 45.

~~[illegible]~~ Polacy niemiecką głowsz-
czyznę nie ~~[illegible]~~

~~z głowszczyzną taksę wzrósł - następnie do pełniejsze wiślickie prawodawstwo małopolskie statuta (trzeci i czwarty), znając w względzie nie samą tylko rodowitą szlachtę nie samych tylko do rzędu jej posuniętych lecz i na czynszach u szlachty a nie prawie polskiem osadzonych kmieci, nie wychodząc z tej co Saksonowie różnicy, i to z przyczyn naturalnych gdyż nie było jeszcze wtedy siedzących w Polsce na Dawnym~~

~~wiślickiego statutu dwojący na ziemskiem i dworskiem prawie siedzący u nich kmiecie, albowiem i dziedzicy, poddanymi w tym co sami Lachowie nie byli do gruntu, albowiem się na dwa jeszcze nie podzielili przed- i miał kmieć którędy do szla-~~

k na ludzi zachodniego stanu wynie- rzanych

(1) Wędrówkę że się tak wyrażę wielkopolskiej do Małopolski głowszczyzny, tudzież kmiecej wyrażonej w statucie wiślicko-małopolskim koniec zmiany tejże przez trzeci i czwarty zaprowadzone statuta, znajdzie czytelnik w przywiedzionych do §. 19. str. wielk. przez Helcla paralelach. Porównanie rzeczy o głowszczyźnie i wychowaniu tak jej jak kar ~~fundowanych~~ zamiast Lelewela Polsk. śr. wiek. I. 241-3. 274-5.

[nie będąc równie logiczne co do karania niewolników i poddanych. Żeńską karą ... kiem przez głowszczyz-

~~§. 12.~~ Po czeskiem i polskiem ~~[illegible]~~ logicznością kar [odznacza się] ~~[illegible]~~ ruskie prawo ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ znak po ~~[illegible]~~

~~Wtedy też dawniej u nich nie znaną głowszczyznę u Serbów spostrzegamy, która jak w wielkopolsce jedna była dla całej szlachty (dla właścicieli) o trzecią część większa od głowszczyzny ludu (Sebrów), którą wyrażono na niekorzyść tychże obowiązano. Za głowę pierwszego zabił Sebr 300 perperów i ucinano mu ręce; za głowę zaś tego płacił szlachcic 100. bez żadnej z reszty kary~~

~~[illegible]~~ miarkowanej poprzedzającej, pokazywszy za karę zasadę ~~[illegible]~~ prawda ~~[illegible]~~

następnie ~~[illegible]~~ po zupełnem uchyleniu tejże zemsty a przyjęciu samej tylko głowszczyzny, opłatę za zmie-

~~[illegible]~~ wagę, usta- nowiwszy ~~[illegible]~~ jednakże polwrywdzone- się na (w §. 64.) ~~[illegible]~~ za ~~[illegible]~~ doznaną ~~od chłopie~~ upodwarnili ~~[illegible]~~ warował ~~[illegible]~~ mieć ~~[illegible]~~ od zasad prawa ~~[illegible]~~ jak, za zniewagę. Inne wyjątki na rzecz cudzoziemców, przestępstwa, odpowia- dać należy. Opuszczamy ich treść, albowiem nie zamierzamy ~~[illegible]~~ komu uczynione ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ jakie, i tejże przez ~~[illegible]~~ że ~~[illegible]~~ sprawy karne ~~[illegible]~~ pieniężnymi opłacane uwagi godne, że ~~[illegible]~~ tejże cywilnym przekazując sądom ~~[illegible]~~ przestępcę po zdjęciu z niego kary ~~[illegible]~~ do sądów duchownych celem odbycia pokuty ~~[illegible]~~ odesłać każe, nie według polwrywdzonej stanu, ale kryw- dzącej osoby stopniuje, nakazując (za zabójstwo własnej żony ~~[illegible]~~ pięćdziesiąt, szlachcicowi komesowi opłacić się

[przepisując trzy owe, Olega, Mścisława Daniłowicza i Lubeczan z Nowogrodzanami traktaty, od ruskiego ~~[illegible]~~ ważnego,

[a przejdziemy do węgierskiego prawa, które jest

[przedawili jej w synowie do ~~[illegible]~~ swych kmieci co Saksonowie stosunku, choć już za czasu wiślickiego statutu dwojacy u nich byli, bo/ ~~podn~~ na ziemskiem ~~[illegible]~~ lub ~~na~~ niemieckiem ~~[illegible]~~, tudzież na ~~pod~~ dworskiem prawie, ~~[illegible]~~. jak w §. 115. poprzedzającego uważałem tomu, wolni i poddani kmie- cie. Tak więc gdy u Saksonów Lach że go tak nazwę szlachcic różnił się od poddanego Lacha, kmieć przecianie u Polaków każdy miał lub mógł mieć do szlachectwa przystęp, byle warunkom zadosyć uczynił koniecznie, byle siadł o swych siłach, nie ~~[illegible]~~ ~~się~~ cisnąc pod opiekę pana, od którego dziedziczył wolę (1).

~~Dobr. omyliłaś się w rachubie procentu dla Wgo Brodzińskiego. Od 12000 zł. po 5/100 wypada rocznie 600. a miesięcznie zł 50. Więc za cztery miesiące należy się zł. 200. a za dni 10. rachując na każdy dzień po zł 1. gr 20. wypadnie zł. 15. gr. 20. nie całe.~~

dzieciona, a zwyczajnemu (ludowemu?) człowiekowi pięcioma rodami. Jak ~~z Stefan~~ ⌐ przez kary będzie ~~sądzić~~ ~~pieniężny~~ i pieniędzmi [opłacanej uśmierzał prawo odwetu, ~~a nie~~ ~~[illegible]~~ nie trzymające się w ocenianiu i karaniu przestępstw żadnych zasad stałych ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~powiedzieć~~ ~~należy~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~. Toż samo o jego następcach, a mianowicie o ś. Władysławie ~~[illegible]~~ również Kolomanie powiedzieć z tą uwagą należy, że ~~pierwsi~~ oba wpływ ~~[illegible]~~ księży ~~[illegible]~~ na prawo karne jeszcze bardziej rozszerzyli, ~~[illegible]~~ sędziom ~~[illegible]~~ duchownym wymiar sprawiedliwości karnej oddawszy. Świeckie pomocnikiem ich miały być tylko.

∟ postanowił ś. Stefan i też [za zabójstwo rozmyślne ~~[illegible]~~

(1) Bogusława mówi: si homines obnoxios Ducales (poddanych, lub księciu obowiązanych) furtive abduxit.

§. 123. Zwróćmy w końcu uwagę na ⌐ Serbskie prawo, ~~[illegible]~~ wszakże zaś to ~~ze~~ zacierało i w późniejszem prawodawstwie zapomniane zasady ~~[illegible]~~ dawne. Mięszało też ~~[illegible]~~ policyjne kary ze zbrodniami, a przestępstwa ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~nie~~ według miejsca gdzie spełnione zostały, ~~[illegible]~~ również według stanu przestępcy klasyfikowało ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ obostrzało. Nie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~polskie~~, ~~ruskie~~ ~~[illegible]~~ ~~po~~ ~~[illegible]~~ jak ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nie rozwijało jej w ten co Prawda Ruska i statut wiślicki sposób. Stanowiła niegdyś Turyngów (w tyt. VII.) ustawa, że kto w cudzą ziemię zaprzedał człowieka, ma być podobnie jak gdyby go zabił karany, a statut Duszana (§. 21.) kazał odciąć rękę i urznąć język temu, kto chrześcianina (wyznania greckiego rozumi się) w inną oddał wiarę. ⌐ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zniewarzył go ~~[illegible]~~ i okrwawił ale nie uśmiercił, ~~[illegible]~~ wybił mu ~~[illegible]~~ oko i uciął rękę, a jeżeli uderzył i zadziobał obuwiem (co Turcy za wielką poczytywali zniewagę) godzi to się mu ~~[illegible]~~ dać sto kijów w podeszwy, ~~[illegible]~~ więźnia ~~[illegible]~~ okładać, według §. 168. st. Dusz., a ~~[illegible]~~ jeżeli się to stało przez napad i ~~[illegible]~~. Za wszelkie zabójstwo stanowił 500 perperów, a ~~[illegible]~~ z przechwałką to jeszcze ~~[illegible]~~ nadto ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (§. 72. st. Dusz.) obie ręce. ∟ Gdy władciel ubije Sebra w grodzie w żupie lub chacie ~~[illegible]~~ zapłacił perperów tysiąc, gdy toż samo uczynił Sebr ~~Ba~~ wel perperów tysiąc i obie ~~[illegible]~~ tracił ręce ~~[illegible]~~ (§. 91. st. Dusz.).

⌐ Winodolski statut, który szlachecką głowę każe opłacać jak ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ kmiecej nawiązka 100. libr głowszczyzny i z nich ~~[illegible]~~ ½ szło ~~[illegible]~~ na dzieci a ½ na gminę. Gdy zbiegł zabójca płacili ½ głowszczyzny dziedzic, a ½ ród. Pochwycony a nie mający czem płacić szedł (według §. 31. win) na męki, ród zaś stawał się od opłaty wolny.

∂/ F polskie prawa też kazało ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przed księcia ~~[illegible]~~ wytaczać sprawy o kradzież poddanych, uważając ten czyn za zbrodnię (1). — ∟ lub wypędzać z kraju,

~~[illegible] prawa [illegible] dziać się to musiało bez winy sprzedanego, inaczej bowiem zaprzedać w niewolę godziło się winnego chować na wymierzających karę urzędników, na nawet nasz Galu 139 sarkano przedsiębiorcach~~

[Za zabójstwo księdza wszelkiego stopnia (mnicha, Popa, Prałata) była kara szubienicy, a za zabójstwo ojca, matki, brata lub własnego dziecięcia kara ognia (§. 83. 84. st. Dusz.). ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

(2) Galus 139.

⌐ Miało prawo na uwadze przypadek ten, gdy kto wolnego człowieka w cudze bez żadnej przyczyny oddał ręce: bo jeżeli ~~to~~ uczynił urzędnik, zaprowadzając winowajcę w niewolę, sprzedaż następowała prawnie. Tak było w XII. wieku i w Polsce (2), lecz już wtedy sarkano na to prawo. Według serbskiego statutu ~~[illegible]~~ wolno było temu na którego napadł pijanica

Rozdz. VII. Gwałt i zbrodnia niewieścia.

§. 124. Prowadząc dalej poczynione wyżej (§. 5.) o niewiastach uwagi, ~~[illegible]~~ zwracam baczność czytelnika na ~~[illegible]~~ to, że porywanie ludzi, jak się Czesi wyrażali,(1) osławienie, to jest gwałcenie niewiast karano jednakowo u Fryzonów, Dytmarsów, Saksonów, Bawarów i t. d., a u dawnych Czechów, Polaków, i zgoda u wszystkich zakarpackich a przedkarpackich Sławian.(2) Ponieważ nie możemy tego ~~[illegible]~~ pojmować, azeby dawne nasze zwyczajowe prawa przez naśladowanie fryzońskich, saksońskich i t. p. powstać miały, zwłaszcza gdy wiemy o tem że były one w obiegu kiedy samże w rękopisach spoczywały jeszcze; więc wniosek rząd nasuwa, że samże i nasze prawa ~~[illegible]~~ oddzielnie się rozwinęły ~~[illegible]~~ że jak oba z jednego źródła to jest ze zwyczaju powstawszy ~~[illegible]~~ niejednakowo się ukształtowały, tak też niezmienione ~~[illegible]~~ ślady o własnej sile, i nie ~~[illegible]~~ wpływały na siebie wzajemnie.

niewieście ~~przez nie~~ ~~[illegible]~~ niewiasta.

71.

97

~~nie możemy twierdzić~~ ~~czeskie i t. p.~~ ~~zwyczajowe prawo było~~ ~~fryzońskiego~~ ~~najdawniejszem~~ [illegible]

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~oprowadzić, zwłaszcza~~ ~~[illegible]~~

§. 125. ~~[illegible]~~ Uwiedziony ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ odebrawszy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ to że nie ~~[illegible]~~ wrócić do domu swej rodziny bez pozwolenia uwodziciela; ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~podwójnie~~ ~~[illegible]~~ jej głowę ściąć. Toż samo ~~przepisawszy~~ niejako czeskie prawo zastrzegło, iż jeżeli uwiedziona nie chciała pozostać przy uwodzicielu, wtedy ma być karany ~~[illegible]~~, a przeciwnie zezwolić ~~[illegible]~~ uwodziciel tem ~~[illegible]~~ To też zarazem, że gdyby się uwodziciel ~~niewiasta~~ wolą ~~[illegible]~~ iż ~~[illegible]~~ własną i ~~[illegible]~~ porwawszy ~~[illegible]~~ córce i jej uwodzicielowi, ~~[illegible]~~ na odwrót gdyby była w sądzie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przeciwnie zeznała, zbawiłaby jej było ~~[illegible]~~ prawo ściąć mu głowę, i do ojca wrócić. Wszelako zrzekłszy tylko ~~[illegible]~~ odrzucała się prawo dozwalając (mniej także za takie ~~[illegible]~~) co fryzyjskie zwyczajowe ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ dawszy owej wolność córce ~~[illegible]~~ dziewicy a synowej ~~[illegible]~~ wdowie, gdyż jej nie była potrzebna. Jej

Według starodawnego Fryzów zwyczaju wolno było porwanej niewieście żądać w sądzie a według prawa czeskiego nie było jej to wolno, nawet po zawarciu ślubów kościelnych z porywającym ją małżeńskiego żądania w sądzie, że za oba ~~[illegible]~~ na co zgodą ~~[illegible]~~ porwana ~~[illegible]~~ zezwala. ~~[illegible]~~ Bo w takim razie zbawiła ojca prawo ~~[illegible]~~ ściąć ~~jej~~ głowę.

~~to jest że zwyczaju wypływ~~ ~~nie mogąc się ukształ~~~~towały się niejako~~ ~~[illegible]~~

~~saksońskiego i t. p.~~ ~~albowiem było ono~~ ~~[illegible]~~ ~~przed upowszechnieniem się w Europie rzymskich ustaw w obiegu, więc wniosek rząd nasuwa, że~~ ~~[illegible]~~ ~~i nasze prawa~~ ~~[illegible]~~

~~72. nie ma bo nie~~ potrzebny

(1) Unoszta (raptus), podawenie (oppressio) dziewki, żeny, dziewojstwa oj~~cie~~ w §. 74. 182. 183. Pr. z. C.

~~(2) Porówn. Grymma Rtth. 440. podobnież~~

(2) Przytoczone od Grymma Rtlt. 633. następ. ~~[illegible]~~ §. 84 — 86. 88. 15. 20. stat. prow. kuj. 5. 20. stat. prow. ~~[illegible]~~ oraz z §. 47. stat. Dufrasne porównaj. Li Dahlmana III. 272. 280. 341. na koniec ~~[illegible]~~ +~~[illegible]~~ ~~zwyczajowe~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~(od. [illegible])~~ ~~97~~ nakazem Mściesława Dawidowicza objęte przepisy, z

(3) Statut jędawski u Dobnera IV. 218.

albowiem, jako od nikogo niezależnej,

~~[illegible]~~ godziło się ~~koczarnić~~ przy urodzinach, pod tym jednakże co u Mazurów jak wyżej (§. 24.) mówiliśmy warunkiem, że jest że niewiasta cała porag. ~~[illegible]~~ za karę że się dała uwieść. Jeżeli atoli ~~[illegible]~~ że jej gwałtem ~~uwiedziono~~, wtedy odzyskiwała go. ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

§. 126. Zamiar równo jak czyn karał urzędnicki statut (§. 56): a więc winnym uznawał mężczyznę, który choć go nie spełnił, miał jednakże zamiar dopuścić się gwałtu. Skazało go † na karę pieniężną, nakazując dać 40. libr w podarunku niewieście a w podobnym księciu. ~~[illegible]~~ nie świadkami lub przysięgą, ale że z inaczej (będzie o tem w dziale uroczystym) karano udowadniać ~~[illegible]~~ statut urzędnicki nie od- † i gwałconej zwracało uwagę.

† rozmiar kto i jakiej niewiasty się zgwałcić, przeciwnie serbskie, ruskie i węgierskie prawa pilnej na gwałciciela †

Zarówno czyniło w tem,

~~[illegible]~~

jedynie na okoliczności czynowi towarzyszące, według których obostrzała się lub łagodziła kara. ~~Właściciel~~ ~~zadającemu gwałt szlachciance ucinano obie ręce i nos a dobra wcielano. Tenże dopuszczającej się takiegoż czynu względem osoby do stanu~~ ~~[illegible]~~

Serbowie karali właściciela za gwałt władyczeńki ucinając mu obie ręce i urzynając nos, a dobra wcielając. Mniej bo tylko kalectwem karali i dobra, który się tegoż samego na niewieście swego rodu dopuścił. Według Statutu Mścisława Dawidowicza [illegible] karę dziesięć grzywien księżnej Rusin z cudzoziemca którego u swej cudzoziemców naznaczał. Tenże cudzoziemca płacić grzywnę gdy zgwałcił niewiastę dobrej sławy ~~[illegible]~~ przeciwnie to była niewolnica lub ~~[illegible]~~ jeżeli zaś tego prowadzenia się niewiadomego ~~[illegible]~~.

Według ustaw św. Stefana i Władysława królów węgierskich ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ mężczyzna nie żonaty z którą na pola gwałt niewieście wolnego stanu uczynił, a nie ożenił się z nią, karze ulegał śmierci. Surowszy pewne przy zamieszkaniu o to skargi miejsce mieć musiały, które sądowym krzykiem (mit Gerüffte klagen) nazywały dyplomata Słowian nadbałtyckich, jednakże Zwierciadło saskie (1). Których ten obyczaj opisały wyżej wskazane polskie i czeskie statuta. Według pierwszego

(1) R. 1238. u Lisch 54. Zwierc. II. 64. III. 1.

osobno

§. 127. Snadź różnicy żadnej nie czynił kościół co do
występnych ~~w tym względzie~~, i snadź ~~[illegible]~~ przepisy jego
~~[illegible]~~ ma na myśli Dytmar, gdy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ opowiada, że za panowania Chrobrego
był w Polsce zwyczaj stawiać na miej-
scu publicznem tych co grzeszyli cie-
leśnie, przybijać ich
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ gwoździem do słupa za człon-
ek rodny, a położywszy obok nóż dać im ~~[illegible]~~ do
woli, cierpieć karę lub uwolnić się od niej przez
urznięcie grzesznego członka. ~~[illegible]~~ ~~według wszyst~~

(1)
Tak między i w Germanii ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ brano odwet na członku grzesznym:
przewiniły ręka, więc je bito, ukradła
ręka więc ją ucinano i t.p.

Nie czyni różnicy serbski statut (§. 189 i 190.) z
kim ~~[illegible]~~, czy z obcą czy ze swoją ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ grzeszy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ służącą ~~i [illegible]~~
ciężkiej kalectwa narażała karę, ~~[illegible]~~ każdemu innemu obcowa-
jąc ją dla grzeszącego Przystawa. ~~[illegible]~~ ręce
i uszy odciąć, temu język nad to wydrzeć z ust na-
kazuje. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Za przykładem idąc Nor-
manów, nie karze Prawda Ruska (§. 77.) pana za cielesne
obcowanie z niewolnicą, i nie wspomina nic o jakimże
grzechu, ~~[illegible]~~ którego by się z mężatką swobodnego stanu bądź nie-
wolnik bądź stanowy ale niższego rzędu ośmielił do-
puścić członkiem. Surowo ~~[illegible]~~ bo życiem według ustawy saksońskiej (lex Saxonum)
~~[illegible]~~ karany bywał mężczyzna, a mężatka, jak w
poprzednich wspomnieliśmy tomach, utracała wolność. ~~[illegible]~~
Takież samo prawo obowiązywało u
~~[illegible]~~ Słowian, które się najwięcej w ~~[illegible]~~ ustawami ~~[illegible]~~
wzorowały ~~[illegible]~~. Według ~~[illegible]~~
węgierskich wydanych ~~[illegible]~~ przedawnienia Ś.
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ srogo cierpiał ~~[illegible]~~
Stefana ~~[illegible]~~ ~~się~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ mężczyzna który cieleśnie z cudzą obcował nie-
wolnicą. Za pierwsze i drugie wykroczenie strzyżono
mu i golono głowę: wykraczający ~~[illegible]~~ po raz trzeci prze-
chodził w stan niewoli, z której wszakże mógł się ~~[illegible]~~ wyku-
pić ~~się~~ ~~wolności~~. Jeżeli niewolnica ciężarną zostawszy
umarła w połogu, płacił uwodziciel cenę jej panu; jeżeli
niewolnik był tego sprawcą a pan ~~[illegible]~~
~~który~~ ~~[illegible]~~ zań płacić nie chciał sprzedawano go, i zebranemi stąd pieniędzmi
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ obu obdzielano panów.

§. 128. Jak mężczyzna niewiastę gwałcący popełniał ~~zbrodnię~~ względem jej samej tudzież krewnych jej zbrodnię,
tak na odwrót popełniała ją względem rodziny swej ~~[illegible]~~ dziewica w ciążę zachodząca, a mężatka dopuszczała
się zbrodni gdy cudzołożyła, lub
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

(1) Dytm. [illegible] 740.

na swojego męża nastawała życie. W obu przypadkach godne są uwagi prawa Dytmarsów, Węgrzynów i Winadulów. Pierwsze skazują na stos wszeteczne niewiasty, a dziewicę, która zaszła w ciążę, topią karzą. Sąd wzywał na radę krewnych obwinionej i wespół z nimi ferował tudzież wykonywał wyrok. Drugie (według postanowienia §§. Stefana i Władysława) do woli zostawiły mężowi albo zabić żonę cudzołożnicę, dowiódłszy poprzednio jej krewnym że cudzołożyła i to [illegible], albo oddać ją na pokutę duchownym sądom dały mu możności. wszakże wziąć ją znowu do siebie i dalej pozwalały mu z nią żyć po odbytej pokucie, albo porzucić na zawsze. Porzucona nie mogła wchodzić powtórnie w małżeńskie związki, a przeciwnie mąż mógł pojąć drugą żonę. Wiślicki statut (§. 59.) jedynem jest z praw tego okresu, który na małżonków [illegible] postanowił karę. Atoli nie zaprzeczy że się w tem przebija wpływ prawa włoskiego. Małżonek, któremu dowiedziono że [illegible] obłażony [illegible] miał za pierwszy raz wybór między karą pieniężną, ale wielką (płacił sto libr), lub stosem; za drugim razem do [illegible] się tej zbrodni księcia^{3} wydawano^{2} na^{4} zemstę.

(Dalszy ciąg Łotrowania, to jego ~~[illegible]~~)

Rozdz. VIII. ~~[illegible]~~ ze złodziejstwem związku.

[przepisów o

§. 129. Z Łotrostwem wiązało się też złodziejstwo, i według przyjętej od ludów zakarpackich zasady, było jedno od drugiego nie oddzielne. Każdy złoczyńca, bądź zbiegiem był który ~~[illegible]~~ z kraju przed ścigającym go prawem uciekł, ~~[illegible]~~ bądź z zagranicy do kraju dla rabunku przybył ~~[illegible]~~, bądź na koniec obrał sobie za rzemiosło złodziejstwo (1), sądzony był (wał) z tamtej strony Karpat ~~[illegible]~~ według niemieckiego o rabunkach ~~[illegible]~~ ze złodziejami w równi stawianych przyjętego prawa, ~~[illegible]~~ a przeciwnie z tej strony Karpat ~~[illegible]~~ ~~nie~~ zbieg wtedy dopiero w równi stawiany był z ~~[illegible]~~ nim gdy do kraju wrócić nie chciał, wolac ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Łotrowaniem się czyli złodziejstwem bawić ~~[illegible]~~. Według wyobrażeń więc Winodulów, Serbów, Węgrzynów sądzono równo Łotra i złodzieja, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ale oszczędzający nie karano ~~[illegible]~~ ona równo, lecz na stan tak winowajcy jak poszkodowanego, na przedmiot i miejsce gdzie ~~[illegible]~~ skradziono, na okoliczności w reszcie kradzieży towarzyszące zwracano uwagę pilną (2). Prze~~[illegible]~~ciwnie z tej strony Karpat żywiąc w ~~[illegible]~~ rycerskiego (resztę) ducha Słowianie, Polacy i ~~[illegible]~~ sobie nadbałamy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~Łotrowania~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przed światem równo jak przechwalali się z Łotrostwa ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ co mając na Niemcy (3) ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Dziwić ~~[illegible]~~ że Wielkopolanie wzięli sobie (w §. 29 [illegible]) za zasadę iż uwadze nie będziemy się ~~[illegible]~~ i stamtąd kraj bo~~[illegible]~~ lało za granicę gdy zbiegnie (zostanie) ~~ani~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ schy~~[illegible]~~ kraje nie ma, ~~[illegible]~~ majątku ani ~~życia~~ tracić ani cierpieć przeto na stanął, ani ma być ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nie lecz do króla po ukaranie ~~[illegible]~~ prawo na względzie odesłany. Zapewne miało ~~[illegible]~~ prawo na względzie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i nie brało na zdę, że ~~[illegible]~~ z przyczyny ~~[illegible]~~ obrazy ~~[illegible]~~ sam winowajcy nieszczęśliwy, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zbiegłszy monarchy i narodu ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przebłagać ~~[illegible]~~ za granicę ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ brał od ro~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ dalszą gwałtem ~~[illegible]~~ ich nie ~~[illegible]~~ przestało, dodać należy, gdyby ~~[illegible]~~ za granicą ~~[illegible]~~ miał prawo ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nie stawał się stamtąd przebłagać monarchy i łotrowa-

~~że innego środka do wyżywania życia nie mając kraść musiał~~

[Porown. starosł. słowniki,

[za Karpatami w stat. Win. i serbsk. złodziej. wyraz się ten

[§. 7. Win. złotworec

Z coś szlachetniejszego niż

~~(1) Złotworec, [illegible] w §. 7. Win.~~

(1) Tat od tai (potajemnie, czemu dziwnie przeczy Lelewel w Pols. śr. wiek. IV. 27), nazywa się ~~[illegible]~~ z tej strony Karpat (porown. ~~[illegible]~~ Lind. i Jungm. p. w. tajemnica, tajnik), nie zarówno ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przeważył. Sgonik (§. 12. Win.), pobiegłer (§. 154. 12. Duš.), zbieg w Stom. polsk. stat. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ gusar znaczył.

(2) Porown. Eichorna §. 71. 206. z statutami winodolskim i serbskim.

(3) O dzisiejszych Holsztyńczykach a dawnych Drewlanach podnoszących mówiąc Helmold I. 47. uważa: nam furari et ~~[illegible]~~ [illegible] apud Holzatos ostentatio est, qui vero praedari nesciunt hebes et inglorius est.

~~do Kazimierz W. z tej przyczyny, że statut ten wy-~~
~~raźnie potwierdza od owego odróżnić którego się ktoś~~
~~nie z konieczności utrzymania środków do~~
~~życia lecz z chęci łupiestwa dopuszczał. Gdy~~
~~atoli do którego z nabroiwszy zbiegł za gra-~~
~~nicę i zkąd swywola za obrazę prawa~~
~~przepraszał, a drugi~~

~~Nw 21.~~

~~nie jedno w kraju nabroiwszy z~~

wał ~~zkąd~~ bez ustanku ~~nie~~ ~~przepraszał~~ miał skonfiskowany
mieć majątek, a ~~nadto~~ sam, gdyby go schwytano, oddany
~~miał~~ być na zemstę ~~oddany~~ ~~monarsze~~, do siebie urazy.
swoi zaś nie zkąd musieli czuć ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

§. 130. ~~[illegible]~~ ~~się~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~monarchowany~~ jednak skoro
się atoli pokazało że prawa tego nadu-
wali źli ludzie, że ~~[illegible]~~ zmarnowawszy lub marnotrawstwem nadwerężywszy
swój majątek, wydalali się za granicę ~~aby~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ dla tego, ażeby bawiąc się ~~[illegible]~~ głęboko w wrogi kraj zkąd
~~nać~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~kraj~~ na-
~~zkąd~~, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~dla~~ ~~[illegible]~~ skoro się o tem przekonał Kazimierz W. wnet ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
jeżdżać i łotrować mogli; ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ w dodatkowych do wiślickiego statu- ~~Kazimierz W.~~
tach (§. 25. stat. trzec. §. 44. stat. czwart.) postanowił,
~~[illegible]~~ że ~~[illegible]~~ im zbiegom ~~majątek~~ ma być zawsze gdyby im nawet on przebaczył ~~[illegible]~~ winy
skonfiskowany majątek, ~~a~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~zawsze~~ ~~[illegible]~~
~~nie~~ ~~monarchy~~ ~~bezecnemu~~ po powrocie do kraju, ~~bez~~ ~~[illegible]~~
~~majątek~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wynagrodzić za szkodę, a wraz z spólnikami winy ~~[illegible]~~ być
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~za~~ wynagrodzić za szkodę, a ~~być~~ wiecznie.
nadto za bezecnych poczytanymi ~~[illegible]~~ o Bo-
lesławie chrobrym
Rzecz dziwna że temi niemal co Galus ~~[illegible]~~ Kazimierz W.
~~[illegible]~~ słowami rzecz tę o sobie ~~[illegible]~~ od niego się różni,
opowiada, i w tem jedynie od niego się różni,
że gdy chrobry prawem za łotrostwa osądza-
nych do łaski, czci i zaszczytów przypuszczał,
~~[illegible]~~ ~~ni~~ ani im ~~[illegible]~~ chło-
nych do łaski, czci i ~~[illegible]~~ ~~ni~~ ich chło-
po przestającego na grabież i ~~[illegible]~~ przeciwnie czci nie
szaniu ich w łaźni Kazimierz i wskutek tego przywracał, ~~[illegible]~~ z urzędów kasztelanowych, które miejsce
przywracał, ~~nie~~ i wskutek tego z urzędów kasztelanowych, które miejsce
dzielniejszych zastępowały ~~[illegible]~~ nie rozdawał

więcej (1)

im ~~[illegible]~~. Szczęśliwszym był(an) z tego względu od Karola IV. Cesarza a Króla czeskiego, który przez naśladownictwo łotrującej w Niemczech szlachty zagęszczone w swym kraju łotrostwa ~~nadaremnie~~ powściągnąć się starał się nadaremnie. Monarcha ten ~~w~~ musiał z boleścią patrzeć na to, jak czescy panowie konfederując się jeden przeciw drugiemu najeżdżali się i dobra swe palili, jak na publicznych drogach łotrami zapchanych działy się niewiastom zniewagi, jak budy czyniących (wypędzać) po ulicach Baronów nie godziło się "wyświecać" ~~mieszczanom~~, jak pełno było po kraju najazdów i rabunków jawnych, ~~i~~ za przyczynieniem się do tego ~~[illegible]~~ sejmujących narodu stanów (2).

Te bowiem (o czem z s. 250 tomu pierwszego wiadomo) statut Karola IV. odrzucili wszyscy, otwarte na oścież odchylone ~~ni~~ już wprzód przez statut Konrada zbrodniom wrota, który sprzeczną uchylił rzecz. ~~[illegible]~~ co, ludzie ~~przez~~ zastosowanie przywileju zbrodniarzom ~~[illegible]~~, ażeby, ~~ku~~ do łotrów sdarzącego ~~[illegible]~~ po ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przenocowaniu, jak ~~się~~ niemieckie ~~[illegible]~~ stanowisko prawo, zbrodni ~~[illegible]~~ nie wolno ~~[illegible]~~ było Bawarnym poruszać jej sądem, uchwaliwszy bo-łotrostwa w Czechach, uchwalił to je nareszcie i w Polsce, gdy król nie miał na łotrujących innego hamulca prócz konfiskaty dzierżawy(3), ~~jak~~ o ~~tem~~ czem ~~[illegible]~~ w przyszłym ~~[illegible]~~ tego dzieła o-powiemy tomie.

§. 131. Prawo unieważniające łotra koniecznością wróżby, ławrej

~~[illegible]~~ musiał poddać się nieodzownie,

~~Pokazuje się z tąd, że łotrowanie szczególnie na zbójectwo i t. p., co wymaga byśmy się przestępstwa tego przypatrzyli~~ ~~[illegible]~~ nie mogło go ~~[illegible]~~ niczem usprawiedliwić w ów czas, gdy z próżniactwa ~~[illegible]~~ i jedynie żądzą cudzego dobra wiedziony łotrował. Wtedy czyn jego ~~[illegible]~~ kradzieżą po pra-

---

(1) Galus lib. ustaw. mówi:, Contra (za juxta, poprawił Działyński p. w. contra s.) legem contemptator delinquens perabat, eorum progeniem ab infamiae macula liberare studebat, vos, cinque quid tali prosapia exortos tali committere non decebat, dein indumentis regalibus adornatos collegalibusque muneribus honoribus dimittebat. W statutach wiślick. (s. 21. polskich s. 34. wyd. czwart.) stoi: si quis de furto vel spolio convictus extiterit, is infamiis perpetuo permaneat, nec eidem porta pateant dignitatum, nullaque donaria in vestibus consequantur: contigit ut quidem de militali prosapia procedentes i t. d.

(2) Opowiada to Maj. Car. We wstęp. s. 5. ludzie w tyt. XXXIII — V. XCIV. CV — VIII. CXXI — II.

(3) Eichorn s. 349. 384.

76
101

słu żowicz nadawano mu różne miana (1). ~~Różnie też~~ bo ~~[illegible]~~ stosownie do wartości skradzionego przedmiotu zaś ~~[illegible]~~, podzielono do przestępstwo ~~[illegible]~~. ~~Złodziejstwo i rabunek~~ – na wielką i małą kradzież. Za pierwsze była kara śmierci, za drugie opłata pieniężna lub publiczna chłosta, z obostrzeniem jej przez piętnowanie ~~złodzie~~czoła, kradzież odjęcie dobrej sławy ~~[illegible]~~ na zawsze (2). Coż było wielką, co małą kradzieżą?

~~przestępstwo; że względu wszakże na wartość kradzieży, a bynajmniej towarzyszących jej [illegible] nie może łagodzić winy. [illegible] ze powodu dwojako mianowano zło[illegible] złodziejstwo już zapewne w czasach niepamiętnych~~

~~cudzej własności w zbytu [illegible] kradzieży wszędzie [illegible], chociaż je różnie podzielą miana (1), jednakże [illegible] przestępstwa tego na wielkie i małe nie dzieli. Ponieważ atoli lud polski złodziejstwo podnosił i szkodę, a tej z dawnego, jak w poprzednim ustępem (§. 113), nie uważał nienawyklenia za przestępstwo wielkie kara, z tego powodu [illegible] do wartości skradzionego stosując przedmiotu, śmiercią względy i pieniężna opłata [illegible] sów, pierwej zaś opłatą lub chłostą kara [illegible]. To naprzemian, obostrzając [illegible] jednakże piętnowaniem czoła lub biciem w miejscu publicznem wszelką kradzież (1). Coraz atoli bardziej wolniały, jak stopniowo społe[illegible]~~

§. 132. Za wielką kradzież, z rozbojem porównywaną, uważano względy złodziejstwo w zbożu i bydle popełnione. Przepisy w tem przestępstwie wydawali germańsko-ludowemi objęte, przeszły przestępców zamierzchłej ~~[illegible]~~ w nasze czasy (3). Dziś bowiem jeszcze w równi z rozbojem stoi u Czarnogórców kradzież wołu i konia, i dotąd jak przed wieki popełnia się na tych przedmiotach ~~[illegible]~~ z tej strony kawał ~~[illegible]~~ zbrodnia (4). U Polaków tylko ~~[illegible]~~

statuta konia i wołu cenią wysoko, czeskie przywiązywały wielką wagę do psa, osobne na pozbawieniu go przepisawszy postępowanie sądowe. U Polaków i Rusinów raz cenione, drugi raz poniewierane to zwierzę, wskazuje na zmianę obyczajów i mniemań obu ludów. Kochano się w niem niegdyś i w bożechciem placówie (5), później miano go w obrzydzeniu i za wyobraziciela poczytywano kłamstwa (6). Po psie szła owca, koza i wieprz; przywłaszczenie atoli zwierząt tych raczej za szkodę niż złodziejstwo poczytywano. Karząc ~~za~~ za oba ~~na~~ przestępstwa zwracano uwagę nie tylko na przedmiot, ~~kradzieży~~ towarzyszące czynowi, w ale i ~~na~~ okoliczności ~~[illegible]~~ czem się szczególniej ~~[illegible]~~ stąd odznacza [illegible], który pyta o to, kradł, czy z pola, czy z kniei, czy we dnie czy w nocy ~~kradł~~ szarował, i czy kiedy do czynu ~~kradł~~ wołano nań „pomagajcie". ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ukaranie za oba do osobnych przestępstw ~~[illegible]~~ odsyłają sądów.

Stosownie do tych okoliczności złodziejstwo za szkodę lub kradzież poczytują (4) ~~[illegible]~~ stała, po

Przeciwnie v.

Grzym RAlt. 636.

---

(1) W słowiań. języku tadbina (w ustawie Fryzów III. skiuhda za thiudha) od tat, a w starej czeszczyźnie krad/(późniejsze kradzież) od słowiań. kradu, krasti: lecz statuta czesk. używają wyrazu złodziejstwo. Prawda Ruska i stat. serbsk. tatba kłubez.

(2) Godną uwagi jest niejednostajność prawa, o czem wszelako ~~[illegible]~~ dyplomata ~~[illegible]~~ tylko wspominają. R. 1069 u Erb. nie każe więcej brać tego co rzecz mniej jak 40, ~~[illegible]~~ (r. ~~[illegible]~~ lub 1238. (od Pom. 559.) ~~[illegible]~~ mniej 8. solidów (~~[illegible]~~ r. 1243. lub u Boczka III. 15.) ~~[illegible]~~ mniej ~~[illegible]~~ 60 denarów, wartujących ukradź. ~~Nałomi~~ każe złodzieja piętnować na czole. – ~~[illegible]~~ 1270. u Boczka IV. 56. ~~[illegible]~~ nie każe więcej ~~tego~~ co mniej jak ~~[illegible]~~ ½ fertona wartujących skradł, a ~~[illegible]~~ jeżeli dotąd ~~[illegible]~~ hereszym nie był rozgi mu ~~do~~ tego na ~~[illegible]~~ miejscu publicznem dać każe.

(3) Pracowicie zebrał te przepisy w znanem czytelnikowi dziele Davoud-Oghlou.

(4) R. 1259–1270. w dyplom. Przepraw. rozboi i końska kradzieża. Porown. też §. 14. 17. Czarnogórs. stat.

(5) Galus 154. 155. Pr. R. w §. 71. Czacki w Dziej. II. 252. wpływ to do północnych przypisuje zwyczajów

(6) Porown. §. 25. Pr. R. i §. 29. stat. wiśl. crwark.

~~na [illegible], w statutach, [illegible] oraz bardziej łagodniały, co naprzód w statucie morawskim Konrada, następnie w Ruskiej Prawdzie, dalej w statucie serbskim, na koniec w postanowieniach królów węgierskich, które się najwięcej o złodziejstwie rozwodzą, spostrzegamy. Najłagodniejsze okazały się statuta czeskie i polskie w tym względzie, wszystko po szczegółe rozważmy.~~

~~[illegible]~~

§. 133. Według morawskiego §. 11–14. statutu (prawa Konrada) kradzież stadnin i rogacizny ~~[illegible]~~ w zwyczajnych sądach rozpoznawano, kradzieże ~~[illegible]~~ (rozważały sądy) i t. p. nie oddawano się nawet do sądu, lecz poza sądem godzono sprawę, a o kradzież ~~[illegible]~~ odzieży ~~[illegible]~~

Pokrzywdzony atoli musiał publicznie ogłosić swoją szkodę, po czem wolno mu było ~~[illegible]~~ poszukiwać nie tylko jej zwrotu ale i utraconych korzyści na każdym, ~~[illegible]~~ co zeznawał w jej posiadaniu: uważano go bowiem po owem ogłoszeniu za posiedziciela złej wiary. Kradzionych atoli poszukiwać swej rzeczy chcąc, winien był naprzód (przepisał §. 22. owego statutu) koszta sądowe pokryć. Poszukiwanie czyniło się drogą ‡ ~~[illegible]~~ powszechnego ~~[illegible]~~ śledztwa (zwód) które w następnym opiszemy dziale. ~~[illegible]~~

‡ mniej niż

‡ Traktat Lubeczan pozwala złodziejowi który rzecz / pół grzywny wartującą ~~[illegible]~~ skradł, wykupić się od kary dwiema grzywnami; za wartującą zaś więcej, złodziej ma wyrwo- ~~[illegible]~~ lic się ~~[illegible]~~ nakazuje, za rzecz w/ większej nad pół grzywny srebra cenie będącej złodzieja pod wyrok sądu (communis sententia). ~~[illegible]~~ Traktat na koniec

‡ grożąc w niemożności oddaty rózgami i piętnowaniem twarzy.

~~[illegible]~~ Złapanego na uczynku złodzieja wieszano i zabierano ~~konfiskowano~~ mu dobra, zboże atoli na pniu stojące należało zostaniu rodzinie. Gospodarz, który sługę złodzieja wydał na ukaranie ~~[illegible]~~, winien go był wydać z tem co posiadał, a/ co zaraz ~~[illegible]~~ konfiskował sąd (§. 3. 4. pr. Konr.).

‡ §. 134. Przechodząc do ruskiego prawa, zaczynam od umów względem kar za popełnienie złodziejstwa ~~[illegible]~~ z cudzoziemcami zawieranych. Z ~~nich~~ umów tych traktat Olega w ~~[illegible]~~ trojnasób każe zwrócić skradzionej rzeczy wartość ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ Mścisława Dawidicza każe być złodziejowi

---

~~Kochanemu i przepraszając że zatrudniemie się wyrzutkowicu Gewernera Całuje rączki Stryjostwa Dobrodz. przywiązana i wdzięczna Synowica J. Czarnomska~~

~~Siostry i braci całuje serdecznie~~

~~d. 20. Marca 1858.~~

Osobno

84.

102

§. 140. Zamierzywszy sobie niektóre prawodawca
wystąpić ze szczętem łotrowanie i kradzież, karał
surowo łupiestwo i złodziejstwo. Łupieżtwem ~~[illegible]~~ nazywał
~~[illegible]~~ gwałtowne wyzucie z posia-
dania ~~[illegible]~~ własnej lub ~~[illegible]~~ cudzej rzeczy. Nikt ~~[illegible]~~ pod karą trzech grzywien
~~[illegible]~~ nie ~~mógł~~ miał wydzierać drugiemu tego co mu
pożyczył. Nikt pod żadnym pozorem ~~wydzierać~~ samo grabić
na publicznej drodze, ~~[illegible]~~ nikt zabierać wołów roboczych nie mógł. Oskarżony o przestępstwo
~~[illegible]~~ wywieść się musiał przysięgą dwunastu świadków; oskarżony
~~[illegible]~~ o to, płacił pokrzywdzonemu za niewagę w rokowie po czte-
ry grzywny co tydzień a za karę jemu, ~~[illegible]~~ pieniężną i tyleż sędziemu
dawał.

~~[illegible]~~ Ponieważ prze-
pisy o tem w samym się tylko niektórych pierw-
szym znajdują statucie (§. 34. 36. 57), więc nie
od rzeczy będzie mniemać, że je sam od siebie Ka-
zimierz W. postanowił. ~~Kto~~ Złodziejstwem ~~[illegible]~~ mianował
wszelkie ~~[illegible]~~ przywłaszczenie ~~[illegible]~~ cudzej własności po-
rą nocną, spełnione, dalej pobranie cudzej rzeczy którą się zawarł, co sam lub orał na polu,
zażyć nie ~~mógł~~, pochwycenie jej ~~[illegible]~~ ~~pobranie~~ swojej odwo-
na koniec pobranie rzeczy ~~[illegible]~~ i zwoży kazy-
rem. Mniemam że dawne o naczanie czarach ~~[illegible]~~ i prawo, ~~[illegible]~~ uwzględniające
owe ~~[illegible]~~ ~~się~~ wyobrażenie
czające ~~[illegible]~~ ludem o wspólnej własności wyobrażenie, częścią gościnność i ustawy ludów starożytnych o radzie miał na względzie, ~~[illegible]~~ i oburzających
się wiąże ~~między~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przestępstwa,
↑ robiąc ze postanowienia Kazimierz W. ~~[illegible]~~ ~~prawodawca~~ czę-
ściowo

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ od ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ uczyniwszy panów odpowie-
dzialnemi za złodziejstwo i szkody sług swoich. ~~[illegible]~~ Pachołek który jechał
za pańską posełką lub rycerz który ciągnął na wojnę, gdy ~~[illegible]~~ wziął ~~w~~ ~~dnie~~ ~~[illegible]~~ kmieciowi we dnie
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~przez~~ kopę jakiego bądź zia-
rna ~~[illegible]~~ ~~być~~ ~~za~~ ~~[illegible]~~ płacił ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~przez~~
~~grzywien~~ ~~a~~ sędziowi za karę sześć grzywien a poszko-
dowanemu piętnaście, ~~[illegible]~~ za złodzieja wszakże uważany
nie był, albowiem koniecznością zmuszony uczynił ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~całe~~ przestępstwo ~~sługi~~ pachołka
~~[illegible]~~ złodziejem został gdy się te-
go mógł, Jenże ~~[illegible]~~ w nocy dopuszczał. ~~[illegible]~~ Pan za ~~[illegible]~~ a płacić nawet wtedy,
~~[illegible]~~ płacił królowi ~~[illegible]~~ piętnadziesiąt

gdy go chciał bronić swej własności zabił, ~~X. D.~~ nawiązkę (płacił za rany) lub główszczyznę zapłacił (1). Za złodzieja też uznawany bywał kto jadące siano lub zboże w snopach z łojące na furę, zabierał; nie był zaś za ń uznany gdy zboże zabrał w ziarnie był siano do spasł, albo (mówi §. 39. wisl. pierwsz.). Ze względu na dawne o wspólnej własności wyobrażenia kazał prawodawca uważać za złodzieja, kto w cudzej wsi zabierał z pola zboże, z łąk pozywał siano, z sadzawki wybierał ryby, lub także płacił łowił je w rzece ukradzionej wło- gorzywną nocną porą (2). kto przenosił pszczoły lub wybierał miód złodziejem nie był jeżeli uchodzące to był dowód za uczciwego owe pszczoły były jego własne, i naczył się tem że swój miód podebrał. Przeciwnik winien go był wtedy przeprzeć świadkami.

(1) Zabójstwo takie nie karano grabionego, a przeciwnie karano grabiącego, który go popełnił, lub ranił: dawał bokrem

Prawo to uogólniwszy następnie wiślicki prawodawca, dozwolił ludziom uczciwym bronić się od wszelkiego o [illegible]: złodziejstwo uczynionego sobie przedawnieniem.

zarzutu (3). Skargę wytoczoną o to, że śpiącemu przy drodze wziął który kłoś miecz i torbę z pieniędzmi (torbę z złotymi) lubo zwrócił następnie miecz nieco pieniędzy jednakże nie oddał torby z pie- ludziej skargę zamierzioną o to, że podniósł zgubę nie ko- wypadku z więzieni o rzeczego nagrodzioną zgubę tylko szczególnymi skargami przy sobie (według wrócił ją bez pieniędzy rozstrzygać Wiślicki ka- §. 50-58. wisl. pierwsz.)

---

(1) Porown. §. 38. st. wisl. pierwsz. i §. 28. czwart. z §. 210. tomu II. tego dz.

(2) Porown. §. 22. piątk. z §. 118. tomu II. tego dz.

(3) Porown. §. 46. wisl. pierwsz. z §. 16. trzec. i 17. czwart.

85. 103

zad statut.

§. 141. ~~[illegible]~~ Czesi rolnictwo wysoko szanując, prawa na jego korzyść stanowili, które wszakże gdy więcej do szkód niż do złodziejstwa zastosowali, przeto w następnym rozdziale powiemy o nich. ~~Odróżniali~~ Co do samego złodziejstwa, to według ich pojęć nie tylko od łupieżstwa ale i od grabieży (plen, laupeż) odróżniało się wielce. Przez grabież rozumiano położony na rzeczy areszt, na co był osobny mający się w następnym dziale opisać przepis. Zale- ~~[illegible]~~ kład. ~~[illegible]~~

żało na sędzi wiele gdzie łotrowstwa i złodziejstwa, czy w ziemstwie lub innym ~~jako~~ złodziejstwa, ~~[illegible]~~ należy dochodzić sądzie, i jak czy przysięgą lub Bożym sprawę potrzeba udowodniać sądem (1). Z tow. ~~W~~ następnych tego ~~[illegible]~~ kodeksu rozdziałach i działach rozbierzemy. ~~[illegible]~~

Rozdz. IX. Łotrowania z Wyrządzeniem szkód związek.

§. 142. Samowolne, z wiedzą szkodzenia komu przedsięwzięte i na utratę zdrowia lub majątku ~~[illegible]~~ narażające czyny szkodą nazywano. Jest to wyraz ~~[illegible]~~ niemiecki, samemu tylko polskiemu i czeskiemu prawu właściwy. Inni Słowianie mieli na to wyrażenia swoje. Takim był u Serbów złoba, a u Rusinów ujaza: oba znaczyły szkodę z złośliwością lub uciążeniem, wyrządzoną. Stracone korzyści pogubą sami tylko Rusini po starosłowiańsku wyrażali (2). Sposób wybadywania szkody i stopa kary, ~~[illegible]~~ od okoliczności i sta- ~~[illegible]~~ zależała nie przestępcy. Jeżeli było lice (poszlaka), albo jeżeli przestępca był z rzędu poddanych, musiał się sądem uprawiedliwić Bożym (3). Jeżeli szkodnika ~~[illegible]~~ uznano za złodzieja, stawał się bezecnym; jeżeli nie uznano ~~[illegible]~~ płacił tylko ~~[illegible]~~ ale nie miłościwą karę (według §. 28. piotrk. statut.). Szczególniej z pożogi wynikająca szkoda surowo była karana. Według wiślickiego statutu (§. 62.) płacił przestępca ~~za karę~~ libr sto i wynagradzał szkodę, w razie niemożności złożenia opłaty, więzienie za pierwszy raz cierpiał, a za drugi raz śmierć ponosił. Lecz wejrzyjmy po szczególe w statuta.

~~Serbowie [illegible] Rusini po staro- [illegible] (ujaża) Polacy szkodą (z niemiecka) [illegible] Czesi (škod) [illegible] wyraz [illegible] tracone korzyści pogubą sami [illegible] Rusini w swych [illegible] stanowali statutach. Dowodowy [illegible] albowiem jasna i zwątpić nie cierpiąca [illegible] przestępca być sądem [illegible]~~

~~pożoga karano za pierwszy raz 100 libr i wynagradzał szkodę, gdy nie mógł [illegible] płacić, więzieniem, za drugi śmierć. §. 62. Wiśl.~~

~~[illegible] szkodę licem, a gdy nie było go lub [illegible] podejrzenie na [illegible] poszlakowaną osobę, albo poddanego, godziło się wtedy [illegible] Bożego. Jeżeli się [illegible] złodziejstwem [illegible] szkoda, [illegible]~~

(1) Porówn. tyt. IV. VIII. Pr. z. c.

(2) Porówn. §. 52. st. dusz. §. 77. Pr. R.

(3) Porówn. §. 53. R. z. c. §. 12. 74. Pr. R., §. 127. 42. Dusz.

(1) Porown. tyt. VIII. Pr. Z. C. ludzież §. 52. 54. 79. R. Z. C.

§. 143. Rozważywszy pisma przezemnie dla objaśnienia tego dzieła dawniej ogłoszone, a w §. 437 tomu pierwszego przywiedzione, będzie mógł czytelnik łatwo pojąć, dla czego w Czechach jednym porwem do sądu wzywano, czyli sumarycznie sądzono złodziejstwo, łupież, grabież ludzką, szkody poczynione w łąkach, i podobne im, a przeciwnie przestępstwa o kobyle pole, uszkodzenie sadów, pasiek i t. d. wydawano pozwy. Z rozszerzeniem atoli zakresu łotrowstwa rozszerzyć się musiał i zakres przestępstw z niem związek mających. Zwężone też lasy i umniejszone łowy ułatwiły do czynienia szkód miejscom, na których ulubione mieli zabawy czescy panowie. Ztąd pełno było ubijających ciążących. Podobnie mógł sobie postąpić z zającą na szkodzie trzody. Za pierwszym razem ubijał jedną sztukę, za drugim dwie, za trzecim pędził całe stado do królewskiej obory, a następnie z sądem się nie na podowę (według §. 26. półchowck.) dzielił. Koniec na wycinających gałęzie za co

i napadów na lasy, pełno skarg na ziemskich kmieci (panów) o łotrowanie, złodziejstwo, szkody i t. p. (1), zaś też zupełnie różna częstego od pozornego szkód karnego prawa czeskiego o wyrządzaniu szkód posłać. Przypatrzmy się jej.

§. 144. Wyszczególnił naprzód piotrkowski (§. 28) z karą niemiłościwą na wyrębujących, posadowioną na rozsypujących i siedmnadziestu, a wydzierających granice (drzewa graniczne), przerody z miodem i psujących barcie lub wańczyków kłodę na drzewach, wyprowadzających na rów sto rzepi — kłaczy (drzwo chowających się koniom), na czyniących napad na wieś i rozsiewających w niej pożogę i t. p. ogłosił (w §. 35) karę na wyrębujących w cudzym lesie drwa (na opał) lub szczebruchy (utensilia), dęby, nie będącymi niedośiwy zwyczajny drzewa z barciami lub bez barci, na użyczać ludzież karę pieniężną od czterech skojców aż do grzywny wynoszącą pobrać dozwolił, cemiąc więcej dęby nad ciężącą wodę niż w dąbrowach stojącą. Za pierwszym razem kazał dozwolił brać ciężać siekierę, za drugą, wody lub płaszcz i sukmię, za trzecią tylko konie, z których atoli jednego z nich za wykup mógł zabrać, drugiego wydać musiał. Miejsce gdzie pobrać uszkodzenie znaku ~~kary~~ kary na drzewie powinien być przez podarzenie narnaczyć.

(wypasających) lub wycinających trawę, postanowienie (w §. 32) nie oznaczył bliżej, nie mniej jednakże bo dozwolił siekierą lub płaszczem uważać za nią ale siekierę zabraną zdarzyć w sądzie nakazał. Znany z rzeczowego prawa przepis o kobylem polu i o zbieraniu żołędzi, przeprowadza nas z wielkopolskiego do małopolskiego statutu, który się wyższą kar odznacza, i rozmaitością przedstawia w jaśniejszem rzecz przedstawia świetle. Bo

Tenże statut (§. 24) podał cenę opłacalną za zabicie i zranienie źrebiąt, rzepi-źrebiąt,

statut ten nie tylko szczególne ale i ogólne bie-
rze na uwagę szkody, a/ wyliczając czynione w
sadach i ogrodach, w polu i na łące, ~~[illegible]~~ ich bydło i w lesie ~~[illegible]~~ (i przy ~~krzywdy~~) ~~[illegible]~~ ~~się~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ z tej wychodzi zasady, że
~~nam~~ ~~ich~~ nie tylko ludzie lecz i zwierzęta ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~, mogą mieć uczestnictwo w ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ czynienia krzywdy, że przestę-
pstwa cudzą naruszające własność może ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ raz za szkodę, drugi raz
~~[illegible]~~ według okoliczności
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~szkodę~~ ~~lecz~~ i za złodziejstwo ~~[illegible]~~ być wzięte ~~[illegible]~~. Dotykaliśmy
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
już przedmiotu tego (w §. 51. 67. 140) mówiąc o sie-
wach na pustem polu, o zakazie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
niszczenia własnych a rozmnożonych roślin, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~nie~~ w
~~[illegible]~~ o nasianie gwałtem i nocną porą pobranej, ~~nie~~ ~~[illegible]~~ że według
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i zwróciliśmy uwagę czytelnika na to, że
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nie było mia-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ uznania ścisłego statutu, nie było mia-
no za złodzieja szkodnik, który ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ czynił szkody. W zaleceniu poło-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ we dnie, ~~[illegible]~~ zabrać z pola, nie naciągawszy go
nia zostawał ten co ~~[illegible]~~ później stanął ~~[illegible]~~ sam. W zaleceniu
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ do domu, ~~[illegible]~~ nie uwiadomił ~~właściciela~~
~~[illegible]~~ o tem, że ujęto na paszy zajęte zwierzęta ~~[illegible]~~ domniemanie było
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~obory sądowej~~. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ pasterz gromadzki któremu każdy powierzał swojego bydła (owiec.)
wierzył ~~[illegible]~~ do paszenia społecznie ~~[illegible]~~ z wiejskiem bydłem ~~[illegible]~~ jawnie wyrąbywał
W zaleceniu kto w cudzym lesie jawnie wyrąbywał
dęby lub drzewo opałowe; nie wolno ~~ich~~ bowiem
było tych ludzi posądzać o złodziejstwo, nawet po udowo-
dnieniu że cudzą rzecz pobrali, że powierzo-
ną sobie do strzeżenia uronili, że w cudzym jak
w swoim gospodarowali lesie, jeżeli ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~nie~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ stanowczo ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ nie oddał pieniędzy pana, że owca do są-
~~[illegible]~~ dowej zapędzona została obory, że ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ będący nie dawno temu las społecznym, ~~[illegible]~~ ~~się~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przez środ ~~[illegible]~~ wydzielony na własność.

się stali winnymi nie winnie, jeżeli zawrócili czyli odparli tem
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, iż nie ich w tem wina, że wło-
dar sprzedawszy im

(1)

~~[illegible]~~ We wszystkich tych przypadkach nie płaciła się pieniężna (od trzech skojców do szesnastu grzywien dochodząca) kara, i niewinności, gdy świadków nie stało, przysięgą się odwodziła. Tymże sposobem usprawiedliwiał się koma uczyniono zarzut że poszczuł psami, że mając sobie powierzonego do przejażdżki zdrowego konia oddał okulawionego; ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

Tymże ubogi człowiek ~~[illegible]~~ którym ~~się~~ ~~pan~~ ~~przyjaciel~~ gwałt wyrządził bogatemu, (tym ~~[illegible]~~ włodarz albo przyjaciel (familiaris, Skarbek?) oskarżony o to że pana swojego na majątku lub czci ukrzywdził. Odprzysięgał się bowiem oskarżony jeżeli nie było świadków, których atoli ubogi lub niższy stanem człowiek w dwójnasób tyle co bogaty i pan stanu był obowiązany.

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

§. 145. Z tego cośmy wyżej rzekli pokazuje się, że jak Węgrzyni tak i Polacy mieli oborę (której u żadnego innego słowiańskiego nie dopatrzyłem się ludu) do której pędzić musiał zajęte na szkodzie bydło, ktokolwiek nie miał prawa przechować u siebie cięży (2). Miał go zaś jedynie ~~[illegible]~~ ten któremu wyrokiem przysądzony został. Przed wyrokiem mógł tylko przenocować (co atoli i tak, musiał oświadczyć przed sąsiadami ~~[illegible]~~ dla ~~[illegible]~~ jakiego powodu zajął ~~[illegible]~~), po czem winien był pędzić bydło lub trzodę do najbliższego sądu podobnie jak ten co złapawszy złodzieja na uczynku i nie zabiwszy go na miejscu musiał ~~go~~ stawić go musiał koniecznie przed ~~[illegible]~~ książęcym sądem (patrz wyżej §. 130).

Ta od Skandynawów przejęte prawo naprzód ~~[illegible]~~ ze wszystkich słowiańskich statutów Ruska Prawda (§. 12.?) sobie przyswoiła, i ona też pierwsza wcieliła w siebie sz- ~~[illegible]~~ za ~~[illegible]~~ ostateczny, w kradzieży bowiem, i ~~[illegible]~~ które ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ we wszelkich innych, ⌈ rozstrzygalny brata ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ dowód. Jak w tych ~~przypadkach~~ tak i w sprawach o kradzież

⌈ ale nie we wszystkich sprawach, (o czem się ~~[illegible]~~ w postępowaniu ~~[illegible]~~ sądów karnych powiem)

---

(1) Porown. statutu wiślickiego pierwszego §. 37. 39–42. 51. ~~[illegible]~~ 52. 54. 61. ~~[illegible]~~ tudzież statutu czwart. §. 37. ~~[illegible]~~ Sprawa ~~[illegible]~~ pod r. 1398. u Rzyszcz. II. 808. wspomniana z panderzem ~~[illegible]~~ miała związek z owem nemjue pastavalo?

(2) Si pignorans eu (pignora) serdandi jus non habuerit, mówi §. 44. stat. piotrk.

~~[illegible]~~ trzymając się zasadniczych zasad rzeczona Prawda, nie kazała się godzić jak wszystkie szkody, lecz ostro i bez należytego względu od złodziejstwa rozróżnienia karała. Skazywała tego/na
~~[illegible] [illegible]~~ opłatę trzech grzywien kto bez
pozwolenia użył cudzego konia do przejażdżki, i
i kto dom okradł, a przeciwnie tego co ukradł
konia na/wygnaniem ~~[illegible]~~ (potok) skazywała ~~[illegible]~~ (1). Inny
~~nieco~~ widok przedstawia trzecia, czwarta i piąta składowa część ~~[illegible]~~ tejże Prawdy stanowiąc (w §§. 42–43)
o szkodzie w barciach, ~~[illegible] [illegible]~~ ~~w [illegible]~~ na polu, łowach wodnych, ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~
~~[illegible], [illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

o nadwerężeniu ~~[illegible]~~ znaków granicznych, przeniesieniu płotu z jednego na drugie miejsce, ścięciu dębu, za co dwanaście grzywnami płacić ~~[illegible]~~ mniejszego wskazać winna.

~~[illegible]~~. Pomniej wszakże ~~[illegible]~~ ~~za~~ skradzenie drzewa z barciami ~~[illegible]~~ pół czwarty grzywnami wynagradzano. ~~[illegible]~~ Jeszcze później tylko za barć płacono nie wspominano o umyślnym się drzewie.
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ Mniej bo tylko dziesięć kun (½ grzywny) ~~[illegible]~~ Domowe ~~[illegible]~~ (gołębie, kury, i kaczki, gęsi) i przyswojone (łabędzie i żurawie) ~~[illegible]~~ ptactwo: ~~[illegible]~~ wspomina siano i drzewo, ~~[illegible] [illegible]~~ a w końcu łodzie oczenia. Skradziona fura siana dwoma się
~~[illegible]~~
nogatami, ~~[illegible]~~, płacić ~~[illegible]~~ łódź siedmiu kunami, a gdy ~~[illegible]~~ była ~~[illegible] [illegible]~~ korablem czyli morską (z wiciny plecionej i skórą obszywaną) łodzią, to do pobrania trzech grzywien, gdy zaś nabojną (tak od przybijanych desek do ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nazywaną) ~~[illegible] [illegible]~~, to do płytkich jej brzegów nazywaną ~~[illegible]~~ gdy na końcu była ~~[illegible]~~ dwoch, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ środnem durzem to do jednej tylko, a gdy ~~[illegible]~~ Pem czyli barką, to do/pobrania dziesięciu ~~[illegible]~~ (mówi §. 69. Pr. R.) dawała prawo ~~[illegible]~~ za swawolne uszkodzenie konia lub innego bydlęcia ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ dwunastu grzywnami, a za utracone zaś korzyści (~~[illegible]~~) jedną płacić kazała grzywnę (2)
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

L za wybranie miodu z ~~ula~~ płacono. Wylicza w reszcie Ruska Prawda (~~[illegible]~~ chowane w ogrodzeniu używane do łowów (sokoły i jastrzębie) ludzież

§. 116. Przepisy prawa o szkodach ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~we wszystkich [illegible]~~
~~[illegible]~~ nie ~~[illegible]~~

[chcąc wyróżnić] ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ należy. Więc

+ w zwyczajach i obyczajach Sławian rozpatrzyć się

~~[illegible]~~ cej znaczyły u Czechów i Rusinów niż u Polaków łowy z przyczyn naturalnych, bo ci jeszcze ~~nie~~ ~~przy~~ byli ~~przywykli~~ zabawy, jeszcze ~~[illegible]~~ do tej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Niemcom więcej ulubionej nie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ tyle w niej co germanizmem i normandzkością nasiąkli Czesi i Rusy panowie nie lubowali sobie. Chociaż ~~[illegible]~~ mieli pod dostatkiem lasów i ~~[illegible]~~ o ~~[illegible]~~ rosnące w nich drzewo, dęby wyjątkowo, nie tworzyli

---

(1) Porown. lex Ripuar. 70. §. 20. Pr. R.

(2) Porown. przełożonych od Rakowieck. I. 140. 141. Kruga i Karamzyna, ludzież §§. 65. 66. 69–71. ~~[illegible]~~ 77. Pr. R.

bardzo też w Polsce
się ~~[illegible]~~. Więcej ~~[illegible]~~ i na Rusi niż w Cze-
chach było roli, gdy ~~[illegible]~~ wyborczna tylko
granicami opatrzona (w które się wrzynywa-
ła) była własność, a sam była i powsze-
w pierwotnym stanie za-
chna, którą ~~[illegible]~~ przyjąć między ~~[illegible]~~
chować chciano. Mniej też było pasiek,
których rzadziej się niż w Polsce i na Rusi
o nadwerężenie barci prawowano, ~~[illegible]~~ kiedy ~~[illegible]~~ się za Czechami dopiero ~~[illegible]~~ śpiewano
~~[illegible]~~ o nie porwem. Koni ~~[illegible]~~
Rusi, a) chodo-
wstwo na samej tylko ~~[illegible]~~ Rusi, za Karpatami hodo-
wanie winnic i pasterstwo
~~[illegible]~~ najbardziej. To też głównie do polubownie
~~[illegible]~~ Za oceniem ~~[illegible]~~ zrządzonej przez
bydło w winnicach, zasiewach i łąkach szkody
zajmowały się są-
dy (to też prawa jedynie
lutejsze (o przezimo-
wywaniu stanowiło
bydła.

Jeżeli samowolnie wpędzony zrobiło ~~[illegible]~~ szko-
dę, wtedy szkoda ta według szacunku wynagradzaną być musiała:
jeżeli je napędzone zrobiło bydło, a szkodnik
przechwalał się z tego, to i szkodę wynagradzał i
za karę sześć wołów dawał. Kto wziętemu na
przezimowanie bydlęciu dał zmarnieć nie pil-
nując go, płacił jego wartość. Gdy bydło zgi-
nęło przypadkiem była wtedy właściciela szko-
da (1).

~~i budowle były w wyso-
kiej cenie, gdy się
kradzież, toż też ka-~~

i budowle ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ musiały w
wysokiej być cenie,
kiedy za kradzież
pierwszych a za po-
żogę zrządzoną w
drugich śmiercią ka-
rano. Żeglar-

~~kamieniem za
... nie ...
... ...
kradzież
... ...
... ...
... ...~~

które w
następnym opi-
szemy dzia-
le:

(1) Ossow. §. 65. 191. 201. [illegible]

Koniec o Sądowaniu i jego ~~ze~~

Rozdz. X. Zniewaga, rzeczowa i słowna, związek

§. 177. Żywość charakteru narażającą słowiańskiego przestępcę na czynienie komu hańby i sromoty, narażała go też na to że ~~by~~ sam cierpiał wzajemnie czyli ~~[illegible]~~ sromocie/ [illegible] jak ma- [illegible] od niej. ~~[illegible]~~ Jak więc zniewaga musiał, nie mając wolności uchronić się, rzeczowa, winna była rzeczowa stawała by hańbą, i [illegible] ~~się tak wyrazić.~~ wywarzając się w duchu słowotwórczej Sławian mowy, nie dopuścić by „zezdając” dobrej jego uwłaczano przez to na przestępcę, ~~[illegible]~~ sławie (1). ~~[illegible]~~ hańba wiązała się z słowem, od niej więc zaczniemy.

7 bierze stąd początek. Pierwszą karę odbacała się

§. 178. ~~[illegible]~~ Gdy ~~[illegible]~~ u Czechów ten co przed pełnym sądem ~~[illegible]~~ śmierć zadał karany bywał śmiercią, ~~[illegible]~~ przeciwnie w Polsce oddany na zemstę nowarsze mógł się uwolnić. Atoli, gdy ~~[illegible]~~ sędzia wysłuchać go nie chciał, wtedy zmusił przez to do zostania słowem, pojął łatwo że ów ~~[illegible]~~ najeżdżając, jak się Serbski i wielkopolski wyraża sta- tut (2) ~~[illegible]~~ kraj wyrządzał szkody czyli wywierał zemstę na każdym którego za sprawcę ~~[illegible]~~ nieszczęścia upatrzył swojego. Stąd zbrodnie i przestępstwa ~~[illegible]~~ karano ostro czyli co nadzwyczajnie, a co karno tem bardziej, ~~[illegible]~~ gdy nawet w kraju popełnione ~~[illegible]~~ karano ~~[illegible]~~ miłościwie, ilekroć się ich dopuszczał przestępca na osobach uprzywilejowanych przez prawo, i ~~[illegible]~~ Najważniejsza osoba najwięcej uprzywilejowana, był Arcybiskup i duchowny każdy, po nim średni urzędnik, po tym urzędników stanu czyli pan, szlachcic i kmieć. ~~[illegible]~~ Tylko poddany lub z przybyszów ~~[illegible]~~ którym prawo nie dało opieki mógł być zniewa-żany bezkarnie: atoli i za nich wolno było każdemu ludzkością powodowanemu upomnieć się i stanąć

[lub w obecności ich popełniał ra- kowe. Po mow obronie ich przed sądem. Znieważana osoba, że rzeczowo już przez to że się zamierzano się na nie, już że je napadano i bito, ślady bicia zostawując na ciele, zadając krwawe rany, ochraniają członki i t.d.

---

(1) W Ps. Małg. psalm XXXV. wyrzeczona ganba i sromota od starosł. słow. gazganije, sromota pudor pochodzi ~~[illegible]~~ Chański r. 1286. u Sczyg. i Rom. wiśl. stat. (§. 9 w. wiśl. pierwsz.) ~~[illegible]~~

(2) Parnam. §. 89. stat. Wiśl., §. 29. stat. Dąbr., a tempore quo exitus de terra regno et terrigenis nocumenta terre non habebit, profugus die vel nocte nocumenta terrigenis aliqua intulerit.

§. 149. Gdy jeden drugiemu grożąc wobec Króla albo Generała-Starosty dobył miecza i nim ranił lub nawet nie ranił, obrażał go przez to i stąd ściągał na siebie jego zemstę. Kto winien był siedmnadziesiąt. Toż samo wobec Arcybiskupa uczynił /mu/ zapadać za karę. Kto szlachcicowi a rycerskiego prawa uczestnikowi zrobiwszy zniewagę, żądać ranił, go nad to znieważony mógł, aby mu uszło, a jeżeli nie ranił aby mu przebiło rzecz. Kto się tegoż przestępstwa wobec dopuścił sądu, albo podpadał pod zemstę Króla, albo też jeżeli nie ranił, sędziemu siedmnadziesiąt a znieważonej osobie pięćnadziesiąt, według §. 4. 5. stat. [illegible] zakie głowy i głowszczyzny płacił. Przestępstwo nie będąc zwało się zagłowem (1) przeto, że się tem samem co głowa płacili ważnem prawem. Więc też szacowali Czesi a Polacy mieli zgóry oszacowane ukryte a jawne i już to sine już krwawe rany. (2)

Ruska Prawda (§. 13–16. 41. 64.) uważa: że jeżeli uderzony pokrwawione ma lub sińcami obłożone ciało, może żądać za zniewagę trzy grzywny, a gdy nie będzie znaków, ma świadkami dowieść że został zbity i wtedy sześćdziesiąt kunami, gdy powodu dał, gdy powodu do tego nie dawszy, inaczej bowiem czyli wynagradzany bywał, nic, tedy nawet da kłótni gdy został skrwawiony, nie dostawał. Jeżeli bez przyczyny został pobity, pytało prawo, czem, czy mieczem i w jakim sposób (w pochwie schowanym albo gołym) zamierzył się lub uderzył, lecz nań go: w pierwszym przypadku jedną, w przypadku drugim dwanaście dawać kazało prawo grzywien. Uznało też, czy cięcie było śmiertelne lub nie, i wtedy skazywało albo na

---

(1) Porówn. r. 1244. u Szczyg. Czeskie przekladne, w §. 184. Pr. Z. C., które się znajdź w dawnie znaczeniu. U Jungmana nie ma tego wyrazu.

(2) Odróżniali Czesi w §. 171–174. mądre i sine (Łacińskie lividus) ludzież krwawe rany, samo uważeniu (plagę) de ranami (vulnera) z odcowemi zapiskami i tłumaczeniami statutów polskich nazywali zgodnie.

~~[illegible]~~ wirę,
co jest główszczyzny rzecz, którą się szacowano do stanu
pokrzywdzonej osoby ~~[illegible]~~ w ilości
80. lub 40. lub mniej (jak w §. 1–16. Pr. R.
złot) grzywien płacono albo ~~[illegible]~~ upoważnia to pokrzywdzonego do
~~[illegible]~~ pobrania od krzywdziciela 3. grzywien za karę, a jednej na sędzi. Pyta dalej
~~[illegible]~~ jakiem narzędziem kijem czy kołkiem, czy szablą, czy rogiem (myśliwym? wojennym), czy ostrzem lub
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ grzbietem szabli uderzono? i czy pokrzywdzony powetował na krzywdzicielu obrazy swojej? jeżeli miał pierwszy przypadek miejsce płacono 12. grzywien, jeżeli zachodził przypadek drugi nic szkoda nie płacono, ile się pytało
~~[illegible]~~
na koniec o skutek uderzenia, czy napaśnik uciął rękę i czy ręka odpadła lub uschła,
czy uciął nogę i wybił oko? a wtedy połowę owej wiry czyli 20. grzywnami karano,
(za przykład wzięto męża drugiego rzędu, bo rzędu pierwszego mężowie szacunek składu wyższy mieli głowy)
40. grzywnami oszacowaną mającego głowę,
a za kalectwo pół tego znowu czyli 10. grzywien przysądzano. Za ucięty palec 3. ~~[illegible]~~ ta-
~~[illegible]~~, o reszcie członków przemilczano, zwrócono wszakże uwagę na
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i ~~[illegible]~~

[za wybity ząb, ~~[illegible]~~ jeżeli ślad krew pozostała się w ustach ~~[illegible]~~ świadkowie ~~[illegible]~~ gdy wybito naraz świadczyły 12. grzywien dawano ~~za~~ kary, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ za palec i ząb pojedyncze ona należała się grzywnie. 0

uprzywilejowanych ~~[illegible]~~ wrzeciono, powiedziano że im podług Wavjagów i Kołbjagów (Kołobrzezian?) w następnym dziale, stawić należało
liczbę (będzie o niej świadków, niejednako bo wolna im będzie ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ świadków, niżej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~.] Względem pod-
~~[illegible]~~ odpowiada się ~~[illegible]~~ (za w §. 84. Ruskiej Prawdy) postanowiono, że jeżeli ten pobiwszy swobodnego stanu
danego postanowił, że jeżeli ~~[illegible]~~ uciekł do domu gospodarza swo-
mężą ~~[illegible]~~ albo ~~[illegible]~~ go wydać, albo pokrzywdzo-
jego, a ~~[illegible]~~ będzie miał jeszcze prawo (bić pokrzywdzony) owego poddanego
nemu zapłacić 12. grzywien, a nadto ~~[illegible]~~ jeszcze prawo gdzie zdybie, lub wziąć jedną jeszcze
~~[illegible]~~ gdy go ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ grzywnę za zniewagę.

[Jako owe członków ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
obliczenie ~~[illegible]~~.
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
Mścisława Dawido-
wicza podał, i o czem
Ruska przemilczała
Prawda rany po-
zadane ocenił w dwój-
nasób.

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ urażenia gdzie-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ na ciele i kon-bodź
bądź ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ niewierne uczynione ~~[illegible]~~ rowno ~~[illegible]~~
mężczyźnie ~~czy~~ niewierne ~~uczynion~~ ~~rany~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przyjęt-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~zadanych~~ ~~wielk~~ ~~przyjęt~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~i~~ ~~polskie~~ ~~prawa~~ ~~pyla~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

czy dadzą się łatwo lub nie dadzą zgoić? jakie ciała ludzkiego obrażono członki? na czyjem, czyim szlacheckiem lub kmiecem zrobiono je ciele? Mazowieckie mówią o ranach i sinicach na swarzy, a wielkopolski statut wylicza pojedyncze członki. ~~pięścią grzywien każą lub~~ ~~pal~~ ~~[illegible]~~ Sześćnaście grzywnami ~~[illegible]~~ szlachecką rękę, nogę, nos, a wielki palec ~~[illegible]~~ ośmioma, ~~a~~ każdy zaś inny trzema szacuje grzywnami, i pięćnadzieścia nadto płacić (każe za kmiecej wszelkiej ~~[illegible]~~ zgoda ranę ujac szacunek na trzy grzywny ~~[illegible]~~ ustanawia, ~~a~~ zachowując przy opłacie ~~[illegible]~~ szacunku ten sam co przy głowszczyźnie przepis~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wielko-małopolski szlachcie dziesięć, skarbelowi pięć, kmieciowi do rzędu szlachcica posuniętemu trzy przyznaje grzywny. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~Bo nadto~~ ~~ale z jakim gniewem, czy zapem narzędziem, ale z jakim [illegible] Bo jeżeli [illegible] uderzył ślachcica [illegible] czem [illegible] wynagrodzi. [illegible] wynagrodzenia tego, ani osoby kmiecia nie oznaczył bliżej, ani nie powiedział kto dziesięć onych grzywien i t.p. ma płacić. Więc bez niedopełniając natychmiast co poprzednio wyrzekł niedokładnie, zapowiedział że szlachta rycerskiego prawa uczestniczka żądała sobie opłatę owę wza~~ ~~[illegible]~~

Z porównania przepisu tego z dopełnieniami statutem czwartym objętemi[1] widać że tyle płacono ~~[illegible]~~ rycerskiego prawa uczestnikom, a nie należącym do rycerskiego stanu ~~[illegible]~~ bądź szlachcie bądź kmieciom płacono mniej ~~[illegible]~~ ~~a zaś~~ że kara nie ni[illegible] miała i sa miejsce, i t.p.

§. 15. N. Z ranami jednoczą się urażenia ~~[illegible]~~ czyli zniewaga wyrządzona ciału bez wylewu krwi i ~~[illegible]~~ na niem sińców. Najważniejszą w tem rolę odgrywała ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ prawa uprzywilejowana ~~[illegible]~~ szlacheckiego tylko i rycerskiego ~~[illegible]~~ broda. Kto ~~[illegible]~~ wobec świadków polargał ~~[illegible]~~ płacił ~~[illegible]~~ swanacie (według §. 40. Pr. M.) 7 grzywien. Trzeci pierpon płacił setir, gdy jej polargał sebrowi, ale kto zniewagę takową wyrządził wszelkiego stanu ~~[illegible]~~ uczciwemu człowiekowi, temu (mowią §§. 45, 96. stat. dały ~~[illegible]~~ rzecz. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~odpłacił~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~obdarzony od Barona~~ ~~policzkiem bez żadnej przyczyny~~

wyszło od Czechów: Po brodzie szedł Polaków ceniony policzek. Niem bez żadnej przyczyny od Barona ~~[illegible]~~ wobec monarchy i panów w pełnym komplecie na sądzie siedzących obdarzony Baron miał prawo oddać natychmiast w swoj czas co wziął, uderzając przeciwnika po obu policzkach.

[1] Porówn. stat. maz. z r. 1389. 1393. u Helcl. 277. ustępu. Ludwik §. 19. stat. piotrk. §. 43. st. wiśl-mał. §. 30-33. wisl. czwartego wraz z uwagami Helcla nad zebraniami tychże statutów.

§. 150. Widzimy z tąd że zniewaga szacowała się nie tylko według osób ale i miejsca, w czem inne od polskich i czeskich mieli zasady Słowianie zakarpaccy, a co ~~[illegible]~~ w obu odbiło się zasadach. Według węgierskich wyobrażeń znieważał urzędnika i ten kto ~~go~~ w jego obecności kogo skrzywdził ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~urzędowy~~ stra- ~~[illegible]~~; za co albo dziesięć płacił grzywien, albo utracał rękę. Według serbskich wynagradzał mu krzywdę nie tylko ten co go zranił, ale i ~~te~~ ~~[illegible]~~ ten co ~~go~~ ~~[illegible]~~ przybyłego z poleceniem od rządu wyrzucił z domu ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (1). Co do osób odróżniali włodyki, kmieci, ~~[illegible]~~ książęce sługi, niewiasty. ~~A tych tego rodzaju, że~~ ~~nie tylko~~ ~~[illegible]~~ Gdy się kmieć pobił z kmieciem mniej karany był aniżeli gdyby się był z kim innym pobił (toż [illegible] serbskie [illegible] o Sebrach). Uczestnikiem prawa tego uczyniono ~~Sędzię~~ urzędników ludowych, a mianowicie Sełnika, Szaszczyka, Barowca, bynajmniej zaś książęcych urzędników, których i owszem karano ostrzej za też same przestępstwa, a na odwrót kazano więcej dla nich niż dla kmieci płacić, jeżeli kto popełnił u nich kradzież (2). ~~Tak~~ Zakazano (§. 54. 55. Win.) wszelkich między kmieciem a szlach- ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ umów ~~[illegible]~~ zawsze. Mógł zaś ~~nie tylko~~ Sędzia ~~[illegible]~~ zarzucać urzędnikowi sprawę z gospodarzem swoim mającemu, ~~żeby~~ ~~[illegible]~~ że mu się żadna w czasie tej sprawy nie stanie w sądzie ⌈ z jego strony krzywda ~~[illegible]~~ (3). Surowiej karano mężczyznę gdy [illegible] zniewarzył niewiastę, zrzuciwszy jej czepek z głowy, niż gdy ją zgromił słowy i łagodniej zaś gdy takąż zniewagę niewiasta wyrządziła niewieście (według §. 27. 28. Win. 41.). Prawu ⌈ też wyrządzano krzywdę. Jak obrażał go kto się o wspólnictwo dotowania umawiał (w brew dawnemu Germanów i Anglosaksonów prawu), kto łotra przyjmował do siebie i dawał mu pomoc (4). Dziś [illegible] gorzej ostrzej bo w dwójnasób karany, kto jako junak, napada i rani, nogą łupnie, lub kamień na kogo [illegible]. O skomorochach ważną [illegible] za Karpa- ~~[illegible]~~ rzuci (4).

(1) R. 1266. u Fej. IV. 3. str. 33, §. 94. 97. sł. Dosz.

(2) Porown. staw. Win. §. 25. 30. 50.

(3) Jul. Caesar de bello gal. VI. 23. §. 12. 14. 74. 75. sł. Win. Marqwardt. 32.

(4) ~~[illegible]~~ §. 119. sł. Dosz. Nie miała więc ⌈ miejsca za Karpatami sławne ⌋ Mazurów rękojemstwo kmiece. Porown. sł. maz. u Bandtk. jus pol. 452.

dani robę między odgrywającymi przemilcza prawo.

§. 191. Do rad zadanych wielkiej przywiązując wagę mazowieckie i polskie statuta ~~prawa~~ z pytając ludzież w nos pięścią. Jeżeli się władyka względem szlachcica ~~[illegible]~~, a znowu względem niego mieszczanin tego dopuścił czynu, ucinano mu rękę. Jeżeli chłopa wrzeda pokusa wymierzyć komu ~~[illegible]~~ z poniemnych osób ~~[illegible]~~ policzek oddawano go pokrzywdzonemu ~~[illegible]~~ na zemstę. Powetowani wiński byli na tychmiast ~~[illegible]~~ dać rękojmiję, że co między nimi zaszło uśpione to na wieki będzie, że jeden ~~[illegible]~~ nad drugim mścić owo się nadal nie zechce (1). Policzkowali się też w Polsce ~~[illegible]~~ nawet książęta i wielcy panowie ale ~~[illegible]~~ pokątnie, bo nie wodzili się o to po sądach. Dopiero z czasów po śmierci Kazimierza W. nadsyłanych dostarczają zapiski ksiąg sądowych dowodu na to, że o policzki wytaczano sprawy, ~~[illegible]~~ A z końca XIV. wieku ~~[illegible]~~ pochodzące statuta mazowieckie mówią o razach na swarzy szlachty i kmieciach i sińcach. ~~[illegible]~~ Nakazały dawać dla samej po pięć grzywien przez uderzenie od każdego wyciśniętego sińca, a dla tych po siedem skojców na obliczu palca. Książęcia ~~[illegible]~~ nie nadto składał ~~[illegible]~~ piętnaście (2) za karę.

§. 15. Nie tylko w uniesieniu i gniewie wyrządzano zniewagi, lecz czyniono je też z namysłem ~~[illegible]~~ najeźdźców. Bardzo się to za rozszerzeniem Tatarów wszędzie, a najbardziej na Rusi, która od Tatarów ~~[illegible]~~ ta najazd, zagęściło, o czem pełno jest

(wybój, nabój) ~~[illegible]~~ domy, jak się dobitnie o tem wyrażali Czesi, przez każdego zuchwałego swawolnika

W dodatkach do drugiego tomu Pamiętników moich, w wyciągach z ksiąg sądów ziemskich i grodzkich na czele tomu szóstego Dziedzictwa ludzież znajdujących się, w wyjątkach z najdawniejszych ksiąg sądowych ziemi krakowskiej przez ~~[illegible]~~ najmężniejszy i najdoskonalszy cierpienia uczonego Helcla agitowanych sądów. Wszystko cośmy wyżej o zbrodniach i przestępstwach powiedzieli powtórzono tu w całości, wszystko przedstawiono w rozmiarach wielkich, ~~[illegible]~~ nad każdem bezprawiem rozwiedziono się szczegółowo. Nie chcąc przeto powtarzać o czem już mówiłem, powiem co o najazdach ważnego udzieliły statuta, z których mazowieckie, polskie, serbskie i czeskie są w tym względzie najważniejsze.

~~Czynię zmiankę, że najważniejsze w tym względzie okazały się być mazowieckie a po nich polskie statuta, i że głównie na te z pomiędzy wszelkich innych baczność zwrócić powinien, kto~~

---

(1) Porown. §. 43–45. R. z. c. ludzież jurisreo Praem. w VI. 322. tego dzieła.

(2) O policzku wymierzonym Kazimierzowi Sprawiedliwemu gdy jeszcze nie był Królem Kadłubek II. 24. 25. mówi. Porown. zapiski sądu wiecowego z r. 1388. pro policzki et vulneribus u Helcl. str. 233. pod liczbą 57. i przywiedziony wyżej statuta mazowieckie.

(3) Hrdost Violenta fundi, domus invasio, r. 1057 (porown. Erbena w regestach) po raz pierwszy wspomniona. Także jest wybój a nabój pod r. 1227. (u Erb. 722. przytoczony) nie ma.

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ Z pier-
wszych dowo~~[illegible]~~ adajemy się, ~~to~~ ~~[illegible]~~ że z dobra za gra- h w dobra
nicę przed wrażbą zbiegłego i zarazem za nowo zajmione Sokrowstwa
~~nad~~ powierzonego ~~[illegible]~~ wwięzywać się
monarcha, konfiskujący przez cię części spa- ~~[illegible]~~ /majątku rodzinnego ~~[illegible]~~ do reszty braci nale-
dającego nań dziedzicowa, ~~[illegible]~~ żącego nie ~~[illegible]~~ rusząc; że

~~[illegible]~~

hardego na kogo
pozostała ~~[illegible]~~ składała i godziło się ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ Z drugich a mia-
nowicie z wielkopolskiego statutu (§. 287 ~~[illegible]~~ czerpiemy szlachcic który
wiadomość o tem, że ~~[illegible]~~ ~~dom~~ szlachcic który
dom szlachcica napadłszy (w oczach dzieci je-
go pozbawił go życia, podał sądowi karę
niemiłosierną, czyli siedmnadziesiąt, a dzieciom
piętnadziesiąt składać, i że ~~jeżeli~~ ~~[illegible]~~ karny z spólników prze-
stępca ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ponosił zarobną tę karę.

Γ mu podejrzywać według uwagi w §. 418 tomu pierwszego zrzu-
conej, a jeżeli się podejrzenie nie sprawdziło, nie
wynikał szkód żaden dla podejrzanego zakaz.

91.
a,

110

§. 154. Czysty od zmazy i dla tego cześć w narodzie mający człowiek miał odrazę od nieczystego czyli [illegible] bez czci będącego i dla tego bezecnym nazywanego [illegible]. Obrazowo wyrażając się o tem najdawniejsi Słowianie nazywali psem człowieka takiego, dając naprzód to miano panującym nad sobą Bułgarom i Madziarom, Normanom, którzy z powodu zabobonna [illegible] religijnego, cudzieży (myśliwego rzemiosła pociągu wielkiego do) zwierzę to upodobali sobie wielce (1). Następnie [illegible] dawano mię Germanów, [illegible] bywali niem obdarzani na obelgę [illegible], jak Helmold mówi [illegible]. Im hardziej Szwedy ku sobie nienawiścią [illegible] się orężem ścierały, oba ludy, im częściej tem skorsze były do [illegible] nazywania psem nie tylko sąsiada, lecz i każdego osobliwie Łotra, który wydzierał bliźniemu [illegible] najwyższe po bogu [illegible] ~~dobro~~, bo Ojczyste [illegible] prawo obywatelstwa dające i utwierdzające mu imię. Psem więc był w oczach zakarpackiego Słowianina każdy kto prawa czyli, jak mawiali Polacy, dobrej ludzi oszczekiwał sławy. Z przed-karpackich Polacy [illegible] tylko ale przenośnie wyrazu tego używając, jak przenieśli [illegible] jego obraz w statuta, i nazywali psem [illegible] każdego co publicznie miotał na kogo „szkaradne słowa", i podwójnie bo syna i jego rodziców zbezcześciał przez to. Przeciwnie Czesi i Rusini [illegible] słowiańskiemi słowy narzek, klewetа (oba znaczą oszczerstwo) nazywali każde w ogóle komu-bądź wyrządzenie bezczeście, nie czyniąc różnicy między „szczekaniem" a „zesromoceniem"(2), [illegible] [illegible] czyli słowną a rzeczową zniewagą (3).

§. 155. Różnica tych wyrazów zasadzała za sobą następstwa ważne, które wyrażnie samo tylko przed-karpackich Słowian prawo uwydatnia dokładnie, wykazując oraz wzajemny w tym względzie na siebie wpływ germańskiego a słowiańskiego prawodawstwa. Szczekać czyli szkaradne słowa miotać potwarcza na

---

(1) Dowody na to przywodzi Djukanżia słownik p. w. Canis, który obszerniej jest treści.

(2) Dzisiejszym Serbom i Chorwatom potoczne wyrazy psować, psowati (łajanie, łajać, patrz słown. Wuka) staro-serbskim psosi, opsowati (patrz na przykład XV. XLIII. i §. 45. 46. stat. Dusz.) odpowiada wyraz psy (psów) a najwięcej p'su (piesu) jakby się zdawać mogło, jest ona zwrócobadawem.

[Narzek albo narok stoi pod r. 1097. u Szb. 124. klewetа w §. stat. Dusz.

(3) Opsuet i osramoti w §. 82. st. Dusz. czytamy. Drugi wyraz ma w §. 167. tegoż stat. liczne spółznaczniki (polwor spodwarżenie, łża łgarstwo, obaź denije okwecianie, polskie uwłoczenie). Pijak, według §. 168. oszromocić tylko ale opsuć nie może. Narzek albo narok stoi pod r. 1057. u Szb. 124. klewetа

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

równego ~~[illegible]~~ zawodu dopuszczali zniewagi; ~~to przy~~ gdy nie równi stanem obdarzyli się niemi, na to albo nie zważano, ~~[illegible]~~ mając je za wyrzeczonemi przez każde liche stworzenie w równi, albo według usposobienia które miał obrażony i mszczono się za to srodze. ~~W~~ zaś w Polsce musiał (według §. 29. wisl. stat. czwart.) całą zapłacić temu ~~[illegible]~~ potwarczyznę ⌐ wyrzekłszy bowiem te słowa i udowodniwszy je, już go przez to zabił, bo na wieczne zbeszcześcił czasy: w Niemczech dosyć było odwołać je, bijąc się przy tem po twarzy, i te wymawiając słowa: „skłamałaś gębą", co też i czeskie, ale tylko miejskie ⌐ ~~[illegible]~~ ~~prawo~~. Ziemskie prawa były w tym względzie skrupulatniejsze ~~[illegible]~~. Potwarzający ~~[illegible]~~ winien był ~~[illegible]~~ dziewięciu stanu świadków na to, że widział iż matka spotwarzonego na tem a tem łożu (wskazać go musiał przywiódłszy przed niego świadków) z obcym rozkoszowała się mężczyzną; co jeżeli tyluż świadkami odparł ~~[illegible]~~ spotwarzony, ~~[illegible]~~ powód mógł po raz drugi podwójną na to liczbę innych stawić świadków. Jeżeli odparto i tych, ~~[illegible]~~ musiał ⌐ po raz trzeci świadków siedmdziesięciu, jeżeli nie chciał upaść w sprawie. Zwolniono z czasem tę liczbę, i na każdym razem dziewięcioma świadkami dowodzić i odpierać zarzut ~~[illegible]~~ dozwolono (1). Ziemskie prawo polskie nakazywało albo udowodnić, albo odwołać potwarz temi słowy: „zełgałem jak pies" ~~[illegible]~~. Zeznał ~~[illegible]~~ Długosz, że gdy potwarz ~~by~~ rzucił na królową Jadwigę Gniewosz z Dalewic, musiał ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wleźć pod ławę sądową i zaszczekać publicznie (2). Nie wiadomo czy, przekonana niewiasta ponosiła i jakąś karę. Ta zaś pewno że dawne szydzy-

~~[illegible]~~

⌐ kto mieni kogo nazwał

⌐ przyjąwszy prawo, nakazało wyrzec te słowa w czasie święta, przed wychodzącym z kościoła ludem

⌐ pomówiony stawić

~~(1) Oba wyrazy [illegible] raz odrzucia drugi raz zaś zespola je [illegible] serbska [illegible]. 130. 17.~~

(1) Porown. Grzyma Rott. 643. 659. 711. Statut jądawski u Dobnera IV. 219. Sudziez 4. 134. Pr. z. 6.

(2) Porown. wypis z ksiąg ziemskich w VI. t. tego dzieła, Długosz I. D. 123.

91.
b.
118

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

§. 155. Nazywać niewiastę nierządnicą (fornicaria, meretrix), albo też mianować ją strzygą i mażanicą (masca), nie pociągało za sobą (w zachodniej Europie skutków) ~~[illegible]~~ wszystkich; były to bowiem potoczne ~~[illegible]~~ o nikogo bardzo nie raziły, sam przestępca, chociaż nie były ~~[illegible]~~ przestępstwem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przestępstwa ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ tema rade samborne ~~[illegible]~~ niewiasty, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i za tymże sobie ~~[illegible]~~ porzywały, gdy się kto poważył ~~[illegible]~~ szczycić oczami, lub objawić zwada, że czarująca mężczyzn namażując się wyciśniętym z pachnących ziół sokiem i t. p. (1). Ale nazywać takiemi wyrazami słowiańskie niewiasty, a osobliwie też posądzać je o nierząd, było obrazą większą; kiedykolwiek się tego dopuszczał, mówiono o tym, że „grzechu”, i że co wyrzekł „odszczekać” winien. Że wszakże głównie wyrazy nazywano słowami szkaradnemi, z których Kr...cz, Krw..a będąc ze wszystkich jak mniemano najszkaradniejsze (2), wyrazom „szczekań, suka” w ludowo germańskich prawach potocznym odpowiadały. Gdy niemi równy na

(1) Ztąd stosowne wyrazy strigamasca (od maża unguentum) i t. p. w dawnych ludowo-germańskich ustawach, ~~[illegible]~~ (porów. edykt Rotar. 646), z których odpowiednem bywa się w dawnej Europie zachodniej. Porown. Da-vaud-Oghlou II. 167. i nast.

(2) Odróżnia i zestawia wyrazy te z nowemi pieśń Gerbela II. 130. 175.

Wielmożnemu Panu Stanisławowi
Maciejowskiemu,
Wielmożn. panu i Dobrodz.
na Łowicz.
w Mazewie
pod Krośniewicami

z Warsz. dn. 10. Maja 1848.

Kochane Dzieci!

A już dłużej wytrzymać nie mogę ażeby się nie zapytać czemu Kazimierz nie pisze? ażeby nie poboleć nad tem, że okropna zaraza wszyzkim nam grozi nieszczęściem. Ale nie nam samym lecz wszyzkim, i w tem ulga. Bóg dobry zginąć nam nie da! Gorzka jak nie przyjeżdża tak nie przyjeżdża, o nie pamięta! A tu teraz pieniądze, i kłopoce mi a nie zdrowej zarabowanie, Franciszkowa, Aniela! O bieda, bieda z ludźmi. Boga Wam wszechmocnemu polecam wszyzkich, miejcie w nim nadzieję. On nas nie opuści!

Ojciec

Teraz Proboszcz wyjechał kapelusza i zreber nie zabrawszy. Jeżeli Kazimierz zboża nie sprzedał to wygrał. Pójdzie w cenę!

kich ludów prawo, które się i do Europy zakradło, nakazywało za cudzołóstwo uznanej kobiecie jechać na oślicy. Według ludowego w niektórych częściach Germanii obowiązującego zwyczaju ponosiła też karę żona bijąca męża: ~~[illegible]~~ mąż ~~[illegible]~~ za to że się bić dozwolił winien był prowadzić ~~[illegible]~~ oślicę ~~[illegible]~~ pod czas tej przejażdżki (1). Lubo ani mo~~[illegible]~~żna wątpić o tem, że niewiasta nierządnica nie miała szacunku, i że ~~[illegible]~~ pozbawić jej życia nie miano sobie za skrupuł, ~~[illegible]~~ jednakże wszelki pierwotny (w §. 60) ślad

dozwolić ~~[illegible]~~ takiej nawet matki nie zaprzeczano ~~[illegible]~~ jącemu się synowi (porzucać jej śmierci i zją-dać gdowczyzny. ~~[illegible]~~ gdzie był panem, a nie ~~[illegible]~~ (z martwych wydać jeżeli w nim drgało jeszcze jakkolwiek polityczne życie, i jeżeli ~~[illegible]~~ nie ~~[illegible]~~ przenosił oddalnego pa~~[illegible]~~ jego ojczyzny smaj wtedy albowiem ginął na wieki. Pasmem tem było u szlachty wojaczka, u ludu zawód życia pory-ta ~~[illegible]~~ w §. 92. poprzedniego ~~[illegible]~~ uwodziwszy się szlachcicem nie ~~mógł~~ ~~[illegible]~~ pełnić dzierży. Kto (w myśl tego cośmy

wszelki domu, ~~[illegible]~~ pewny ~~[illegible]~~ rycerskiego pędził ~~[illegible]~~ nie mając k'temu potrzebnych środków, ~~[illegible]~~ tracił ~~[illegible]~~ na zawadzie ~~[illegible]~~ szlachectwo ~~[illegible]~~ ale ~~[illegible]~~ chwilowo tylko, albowiem nabywszy znowu tych środków mógł ~~[illegible]~~ wrócić do swojego prawa, chyba że stanęło ~~[illegible]~~ łotrowanie. Pomówiony ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

„że jest chłopem” dowodził ~~szlachectwa~~ (sposobem w §. 295. tomu poprzedzającego opisanym) szlachectwa, a dowiódłszy go mógł według czeskiego prawa rzec publicznie przeciwnikowi „że zełgał”; który winien był milczeć na to i wszelkie jakie pomówiony poniósł szkody wynagrodzić mu szkody. W Polsce ~~[illegible]~~ powód nazywał na to Komornik z urzędu wzięty, winny ukarany (3) został. Jak więc łotrowanie ~~[illegible]~~ pociągało za sobą, według

~~[illegible]~~ dopuszczano go do dowodu, i ~~[illegible]~~ na zawsze(?). „Nieprawego” szlachectwa odrzekano ~~[illegible]~~ nie było jak mawiał rodu i stąd nabyła niedawno ~~[illegible]~~ niedawny czyn (infamia facti), ~~[illegible]~~ wszelki ~~[illegible]~~ ale tylko łotrowanie, które, według tego cośmy wyżej ~~[illegible]~~ pociągało za sobą wieczne, które wszelki, bezecność

§. 156. Mając teraz mówić o tem synu, wyłączonym w niejakiem nazywanym prawie, uważam naprzód, że on

(za inquirat) a nie własnością gminy w której żyła jego matka, jak w niemieckie od zgermanizowanych Słowian przyjęte opiewało prawo (2), że człowiek urodzony, i jak się wyrażano ~~[illegible]~~, i sta-„nieporzęcznie(?), nie żył” (urzeczywiście) ~~[illegible]~~ uznanym przyjmowany być z prawnie (po rzymsku mors civilis) w równi. Wszelako mógł

(1) Grimm D. Alt. 722. 723. Polska pod względ. obycz. III. 113.

(2) Porown. Ortyle w VI. 28. tego dzieła, Chabert 116. przyp. 12.

(3) R. 1380. u Helcla str. 238. pod liczbą 124. Inquirat (Camerarius pro pena contra Nicolaum de Woyczechowicz, quia vituperavit militem Varlin, furem et rusticum, quam in judicio. Andrz. z Duby wyd. 69:

92.

112

Uwolnienie od kary.
Remissio sive gratia

wyrażenia się Rzymian, niedbałego czynu (sipania pacli), ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ który sam jeden tylko znieważał rzeczywiście, ~~[illegible]~~ według wyobrażeń szlacheckich, a przeciwnie według wyobrażeń ludu, więcej było takowych czynów, jak ~~[illegible]~~ równo mężczyzn jak niewiast sfa- wszhalających ~~[illegible]~~. ~~[illegible]~~ Za bezecnego także ~~[illegible]~~ miał lud nie tylko wyleganica (bękarta), i łotra, ale i grajka, tudzież łaziebnika; [illegible] z dawnych skomorochów zwyczajem próżniacze wiódł życie, tego że rozpuście dopomagał, utrzymując przy łaźniach nierządne ~~[illegible]~~ się niewiasty (1). ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~) ~~[illegible]~~ ~~prawa~~ Dla przyzwoitości naznaczyłyby im główszczyzny oba Zwierciadła, zastrzegłszy atoli wyraźnie, że jedynie z tego powodu to czynią, ażeby ci którzy te osoby krzywdzili będą wiedzieli że im to nie ujdzie bezkarnie. Widocznem atoli jest że w tem co rzekłby leży ironia prawa, że jedynie dla symetryi, że się jak wyraża, ustano- rzeczone wyraziły dawano jak się (Zwier- wiły się główszczyznę ~~prawa~~. ~~[illegible]~~ ciadła (2) ~~[illegible]~~, ~~tako~~ najemnikowi dziennemu ~~[illegible]~~ garść pszenicy; w miejsce główszczyzny ~~[illegible]~~ siana i dwu nieprawego łoża dziecięciu furę ~~[illegible]~~ cień byczki roczniaki; grajkowi ~~[illegible]~~ mężczyzny (?!); temu co się do sądowego pojedynku najmował ~~[illegible]~~ przyznano ~~[illegible]~~ połysk obróconej na przeciw słońca tarczy; złodziejowi i rabusiowi dwie miotły i nożyce.

Rozdz. XI. Zawieszenie Uchylenie ~~się~~ ~~od~~ kary.

§. 197. Skazany na śmierć, lub zagrożony nią przez nieprzyjacielski ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ napad, mógł się ratować, pierwszy na chwilę, drugi na zawsze; byle ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ równo za pogańskich jak chrześcijańskich (czasów) uciekł do świątyni, lub na dwór książęcy ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i t. p. Zwrócony w §. 541. ~~[illegible]~~ przeczeniem domysł, że już w świątyniach pogańskich wspierając ustawy i kroniki. I tak znajdował winowajca schronienie, ~~[illegible]~~ (kapitularz z r. 789. (zwany de partibus Saxoniae) ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ daje świadectwo na to, że

(1) [illegible] w VI. ks. 29. tego dzieła. Ów u Menandra ([illegible]) wspomniany σκάφηστής, był snadź odpowiednikiem skomorochów, ~~[illegible]~~ znany w kronikach [illegible] zwany Sclavus saltans.

⌈Rajfurstwo (Kuppelei) czyli stręczenie niewiast do rozpusty, głośne u Niemców ([illegible] Rechtsq. schweiz. Denkm. 416) nie było u nas znane.

(2) Saskie III. 45. §. 8–10. [illegible] 46. §. 1. 2. Szwabskie §. 310.

~~[illegible]~~ nowo nawróconej w Saksonij kościoł katolicki (~~[illegible]~~) uważał za miejsce przytułku tem bardziej, gdy niem bywały i świątynie pogańskie. ~~[illegible]~~ Nikt więc, uganiając się za uciekającym do kościoła zbrodniarzem, nie miał ~~[illegible]~~ się ważyć wnijść do świątyni pańskiej gwałtem, jak rownie nikt przed wieki wedrzeć się nie śmiał do bożnicy pogańskiej. ~~[illegible]~~ Ktoby się był na ~~[illegible]~~ to odważył, takowego łapiąc Fryzowie (ci [illegible] bowiem ~~[illegible]~~) zanurzali twarzą w piasku morskiem, i rodne ucięwszy mu członki, zabijali bogom na ofiarę (1). Czytamy] w życiu ś. Otona, że gdy jego towarzysze ujrzeli się być zagrożonemi od Pomorzan, ~~[illegible]~~ uciekli na dwór miejscowego Księcia, i ocaleli (2). Za czasów chrześcijańskich znajdował skazany na śmierć bezpieczeństwo u ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ grobu ś. Wacława na zamku praskim zbudowanego, lub rzucając się do nóg Królowej, lub ~~[illegible]~~ jeżeli przez małżonkę swą ramionami objęty ~~[illegible]~~, albo suknią jej osłony został. Toż w Serbij stawał się więzień wolny jeżeli z więzienia cerkiewnego (prawem uprzywilejowanego) na dwór carski lub patryarchy uciekł. Toż u Wielkopolan bezpieczeństwo przed gniewem monarchy lub Jenerała-Starosty nawet na dworze Wojewody znajdował, a z postępem czasu bezpieczny bywał w domu każdego szlachcica swojego nawet wroga jeżeli do niego uciekł: już bowiem nadbałtyccy Sakzonowie (Słowian ~~[illegible]~~ sposobu naśladując) zaprzestali, że śmiercią karany być ma ten, kto wroga ~~do~~ swojego zabił w swem domu. Czekać był winien aż ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wyszedł, a dopiero wtedy, za domem, za kościołem gdy każdego godziło się zabić ~~[illegible]~~. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ węgierskie głosiło za ~~[illegible]~~ ustawy, że zbrodniarz nie ma ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ dar- i w kościele bezpieczeństwa: [~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ znaczyć że go chwilowo tylko ~~znajduje~~ w niej ~~tylko~~ znajdzie (3). Wreszcie ⌈ma do bra nawet ziemskie duchowne i świeckie miały przywilej przechowywać u siebie przez czas niejaki zbiegów, a następnie prowadzić ich zagranicę (4).

⌊dawając

§. 158. Chociaż według tego co~~śmy~~ wyżej (§. 64) rzekli przedawniały się mniejszej wagi ze złodziejstwa wynikające skargi, jednakże, o czem się rówwnie mówi tamże (§. 96), złodziej nie mógł nigdy przedawnić należącego się od niego długu, i ten co

⌊nakazał Karol W.

[u Helmolda ~~[illegible]~~ że zagrożony utratą życia mógł się schronić do świątyni, dokąd nikomu wnijść nie było wolno prócz kapłana i tego co bogom przynosił ofiarę. Czytamy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

⌊~~[illegible]~~ nad brzegami morza ay sławionej świątyni ~~[illegible]~~ podano,

⌊ Ingressus (do świątyni) omnibus inhibitus nisi sacerdoti tantum et sacrificare volentibus, vel quos mortis urquebat periculum, his enim minime negabatur asylum, mówi Helmold I. 83.

(1) Porówn. wstęp do ~~[illegible]~~ kapitularza u Baluzi I. 251. wydrukowanego (jest i ~~[illegible]~~ u Perca III.) tudzież lex Frisionum (additio sapientum XII).

(2) Porówn. życie Otona, u Perca XIV. 788. 891.

(3) Porówn. §. 36. R. Z. C. §. 99. 42. Dupr., §. 29. privil. stat., lex Saxon III. 4. 5. ustawa ś. Stefana w Corp. jur. hung. 131. 132. i prześwietnie jej stanowiący r. 1256. u Bock. III. 149. morawski dyplomat.

(4) Ów dyplomat morawski z r. 1356. u Rzysz. II. 721.

Dodając (do ustawy zostało najstarsze monarchy przywrócony ~~zakaz~~, nie mógł zmazać ciążącego na sobie bezecenstwa, pomimo (mówi §. 37. czwart. wiel. stat.) długiego upływu czasu. ~~który~~ ~~[illegible]~~ Rozumi się zaś że to nie ~~nie [illegible]~~ dotyczyło się zabójstwa (popełnionego ~~[illegible]~~ w czasie odpierania gwałtu, lub stawania na sługi w obronie pana ~~[illegible]~~ ~~popełnionego~~: wtedy albowiem jak winy ~~[illegible]~~ nie ściągał przez to ~~[illegible]~~ na siebie, (jeżeli sługa) tak też i zabójca nie uważał się za łotra, i wolnym był od kary na zawsze(1). Toż samo rozumiano o urzędniku niższym, który wyższego sprzeciw[illegible] notę, wtedy bowiem (mówi §. 81. R. z. C.) wszelkie złe wynikły spadały na rozkazującego sługi.

Rozdz. XII. Pozorna nielogiczność prawa karnego.

§. 179. Ponieważ nikogo karać bezprawnie nie można, więc prawodawca który stanowi prawo, dobrze się nad tem zastanowić winien, czy ono ~~[illegible]~~ ~~nie może~~ ~~zastosować~~ ~~[illegible]~~ odpowie swemu celowi? czy stosując go sędzia ~~[illegible]~~ niesprawiedliwości? czy nie ~~[illegible]~~ nie popełni ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ mimo się z celem, zmierzając do obojętnej nierozsądnej a więc bez celu ~~[illegible]~~ zrobionej ustawy. Jak gdy według uwagi wyżej w §. 97. zrobionej, stanowili rzymscy Decemwirowie, że wolno ma być wierzycielom rozsiekać w kawałki ciało dłużnika, mogli sobie z góry zapowiedzieć że prawo to nigdy skutku swego nie weźmie, że dłużnik w sztuki poszarpany nie zostanie za dłu-

~~[illegible] na swe czasy? Atoli stanowiąc karę mieli [illegible] i [illegible] na [illegible] stanowili [illegible] i nowożytni prawodawcy [illegible] sam wymiar sprawiedliwości, jak raczej odebrać [illegible] się od czynu, azeby [illegible] nie [illegible] się w potrzebie użyć najs[illegible] środka, na który wzdryga się ludzkość, lub zniewolić przestępcę do szczerego porzucenia, celem uwolnienia się [illegible] nie tyle od przyczyny [illegible] kary [illegible] okrywającej kary~~

(1) Porown. stat. pierw. §. 23. i 3.] Czacki §. 66. 69. 72. Dess.

] roz. 12. wiel. czwart.

gi. ~~kiedy~~ Również Kazimierz W. przyjmując do statutu zwyczajowe, w Germanij i Czechach istniejące ale mądrzej niż to sam zrobił, zredagowane tam prawa, powinien był u tem widzieć ~~przygadawać się~~ ~~[illegible]~~, że ona kiedyś ~~[illegible]~~ z obrazą bożą ~~[illegible]~~ udaremnione będzie. Zwycięzko wyszła z niczyniowego sobie zarzutu ~~królowa~~ Jadwiga ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Władysława Jagiełły pierwsza żona, wlazł jej oszczerca pod sądową ławę i odszczekał zniewagę; ale ~~[illegible]~~ czwarta króla tegoż małżonka nie była tak szczęśliwą, albowiem i zarzut, jak z opowiadani Długosza wnosić się godzi, nie był bez zasady ~~[illegible]~~ ~~prawdy~~. Odprzysiągł się więc oskarżony ~~że~~ go nie zrobił, choć zrobił rzeczywiście (1). Atoli ~~[illegible]~~ mieli zwyczaj starożytni i średniowieczni prawodawcy zwyczaj, stanowić na pozwach groźne lub ośmie~~[illegible]~~ na przestępców śmieszające przepisy prawa, ⊕ bardziej należy ⊕ w czem jednakże niewinności ~~był~~ ~~[illegible]~~ ich ~~[illegible]~~ tem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ prawdziwy. ~~Się~~ i dziś mógł znaleźć się ~~nazwany~~ między prawoznawcami zwolennicy ~~tak zwanej~~ ~~teoryi~~ od przestępców odstraszającej teoryi ~~[illegible]~~?

§. 160. ~~Charakterystyczne~~ ~~[illegible]~~ ~~prawo~~ ~~przepisy~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~Drugiej~~ ~~[illegible]~~ Gdy cudzej by najmniejszej wartości rzeczy popełniona szkoda wynagrodzoną być miała, więc nie logicznem było prawo niedozwalające zajmować bydła, które w nie strzeżoną, płotem nie ogrodzoną i gadzinami nie obsadzoną weszło rzeczy. ~~[illegible]~~ ~~nie logiczności~~ Atoli okoliczność ta że o nie strzeżonej rzeczy mowi prawo ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ usuwa~~ło~~ niełogiczności, i owszem wątpliwości o wrzekomej niemianej ~~[illegible]~~ domniemywać się dozwala ~~[illegible]~~ że właściciel ~~[illegible]~~ za nic nie uważał sobie takiej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ szkody. Wszak i Rzymianie nie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~przez~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ kazali poczytywać za winę właścicielowi bydlęcia gdy to zrobiło komu szkodę w rzeczy którą otworem zostawiwszy, przywiódł sam na pokuszenie przechodzące mimo niej bydle (4)

Z ~~do~~ nadania nazwiska wyrok ten wypowiadającym ~~[illegible]~~ mężom.

Dział VI. Sądownictwo cywilne i karne.

Rozdz. I. Pogląd

§. 161. Człowiek będąc, z przyrodzenia obdarzony uczuciem religij i sprawiedliwości, ma też moc usposobioną do oznaczania prawości, ~~[illegible]~~ ~~do~~ i do wyrzeczenia swego o niej zdania czyli wyroku.] W ewangelijach Ostromirowych

---

⊕ kazano wypalać na czole znak [illegible] donosicielom popełnionych niby przestępstw, ogłaszając za wyjętych z pod prawa tych, co się do niego stosować nie chcieli (2):

⊕ gdy się zważy na to jak mało mieli na powstrzymanie rozhukanej szlachty środki (3). ~~At~~ Czyż i za naszych czasów, nie wyjęli tego prawa Burbonowie ~~na~~ wszedłego z wyspy Elby Cesarza Napoleona I.? Czyż

(mieli środki

---

[1] O Gniewoszu spotwarzającym Jadwigę opowiada Długosz I. P. 127. "subter bancum corpore curvato intravit, publicum etiam latratum edidit", wcale inaczej niż o Zofii królowej (Sam-że 574.) zeznające. Porównaj ~~[illegible]~~ na str. 417 VI. tomu tego dzieła wypis z akt ziemsk. krak.

[4] Porówn. §. 126. stat. Wawrz. z Brzeźnowa z Just. Inst. IV. tyt. 14. "Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur."

[2] Kazimierz W. Calumpniatores quos reperit, ipsos ferro ignito in facie aduri mandabat, Archid. u Sommersb. II. 97. Wyjęty z pod prawa nazywał się u Niemców Vogelfrei, Blumer Rgesch. schw. Dem. 396.

[3] Niemieccy cesarze odjęciem lenności grozili im (Eichhorn §. 349): szlachcie (o ziemskiej szlachcie) konfiskatą dóbr od cesarza nabytych, i karą bezecenstwa cierpiał winowajca.

sąd miejsce gdzie się sądzi i wyroki sądowe, a zaś sądźii, sądija Sędziego znaczy. Mniemają filologowie że oba mają z gockim przysłówkiem sundro (seorsim) powinowactwo (1), co się nie zdaje być podobnem do prawdy, bo gdyby tak było toćby się i w niemieckim języku nalazł spowinowacony im wyraz, a Sędzia gocki nosiłby jakoś odpowiednią owemu wyrazowi w niemieckim języku nazwę. Powiedzmy więc że jednosylabny ów wyraz ⌊ pra-słowy bo z zapadłej przeszłości ⌊ przesunął się we wszystkie słowiańskie narzecza, i toż sama przed wieki co i dziś znaczył. Inne wyrazy z sądem w ścisłym związku jące związku, ~~prawa~~ [illegible]

§. 163. Zważaj na to że nie miałby sąd odbo... gdyby się nim nie najpierw zajął człowiek, potrzeba w wywodzie sądownictwa rozważyć się naprzód nad tem, kto i jak, dla kogo i w jakim celu pielęgnował sądy. Co znowu naprowadzając na wniosek, że gdy sąd w znaczeniu miejsca branego sądzenia, i przeto Sędziego od sądu w znaczeniu wyroku należy, szczególnie z sądem pozwoba z czynnością sądz... rola przez niego odbyszany ... podobszyć sąd koniecznie. Gdy wa... ⌈ Doradywali się o tem przez słowa które ... z nas sądzącego zwani na sąd wychodzili na jaki wyrok ~~rozstrzygający~~ ich między ... a wyrok ten mógł sprawę rozstrzygając, haw też ... zasłużyli, a ... rozciągać na zapozwanych ... i przez płynie iż sąd sam z siebie wniosek, że Sędzia wyrokujący nie tylko uśmierzać swar ważnie, ale i ... chciał je także ⌊ Jak więc działał ten na swy rozpa... da Oddziały. z nich ⌊ za przestępstwa. ... pierwszy sądem się czyli organizacyę zajmuje sądową drugą nie ... postępowanie sądów spór rozstrzygających ... wskazuje,

wiódł swój początek z prawa, między ludźmi gra bardzo ważną sprawiedliwości (ścisłości, wywód, wszak prawa) rolę, objawia bowiem przez nakaz od Sędziego dany, czy sąd jego zgadza się z prawem lub ustawą ⌊ czy sprawiedliwy jest lub niesprawiedliwy sądy wydany przez nakaz. ⌊ rzeczywiście,

(1) Porown. E. Schulze Goth. Gloss. p. w. sundro z Miklos. radices p. w. sądii

---

...ści pieśniarz, żeby ich sąd chciał

Obrawszy sobie za cel pracy opa... w pierwotnych czeskiego narodach, opowiedzieć ~~i~~ ... spodziewam dosadno a tak iż ... nie ubliżyć prawdzie. Nic zgoła ... wiedzy, nic ... z prze... uszczonem i do ... zasło... ato, ... W poczet tych Dziewice ... szczegółów [Wchodzą ... Germanom wolę słowiańskim Celtom, ... objawiające bogów, którym przypisując wiadomość prawa pieśniarz, który może co do osób ale bynajmniej co do rzeczy poprawia. Wchodzą też sądy boże przez ogień i wodę sprawdzane. Wchodzi zmianka u nich, nie stosująca się wcale do ... wyroku który o posiadanie dziedzictwa wydać...

prawa Lachowe, ...

~~Nawet~~ ~~miejsca~~ z szczególniejszych upłynionych wieków ale bynajmniej awoczesne, jak niemam, jeszcze nie sprawowane przez Kmieci obyczajny sądy.

⌈ wchodzi zapewne dwór na sądy, który nie na żądanie powoda ... dzielano, lecz wprost od sądu ... na mocy poszanowań przez Królów frankskich (1) dawano go, co niewdaszi... nie zastosować do rzeczy pieśniarz.

95.

115

wzięci bierze na uwagę

~~[illegible]~~ postępowanie sądów karnych ~~[illegible]~~ oddziałów ma znowu szczegóły swoje, wykazujące, jako ga-

~~[illegible]~~. Każdy z tych

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ go-

spodarujący w miejscu sądowego ze-

brania i sprawiedliwość piastujący ~~[illegible]~~ Sędzia, nie tylko

~~[illegible]~~ zaufanie u stron dla

wyroku który im swemi ogłaszał ustami wzbudzał, lecz nadto ~~[illegible]~~ u prawników

zjednywał uszanowanie ~~[illegible]~~.

rego jest kapłanem

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~, Szykowanie tych szczegółów w działy i rozdziały

~~[illegible]~~ powinno być odpowiednie założeniu, ~~jakie~~ powinien

~~[illegible]~~ zasadzach, odpowiadających

~~[illegible]~~ prawa z germańskiem wykazywać ~~rodowodu~~ ~~[illegible]~~. W reszcie rozstrzygnąć winien pytanie, czy dzisiejszy w niektórych Europy stronach przyjęty sądownictwa na ~~[illegible]~~ przysięgłych i kolegialności zasady podział ma historycznego ~~[illegible]~~ dopiero raz pierwszy ~~[illegible]~~ gdzie się pojawiła, i czy dziś ma znaczenie praktyczne.

~~[illegible]~~, wniósł z nich wyrzeczenia

~~[illegible]~~ ta zasada

Oddział I. Organizacja sądów.

odbywane

~~[illegible]~~ zasady,

Rozdz. II. Ludowe rządy w monarchiczne przeciągnięte czasy.

§. 164. Nikt się nie mięszał do rządu który nad mało-letniemi, nad powierzającemi się jego opiece ladz-ni, nad jeńcami, ~~[illegible]~~ ~~wykonywał~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nad osadami założonemi przez siebie, bądź osady de religijnymi bądź świeckimi poświęcone były celom ⌊ wykonywał naczelnik rodu. Więc też Wójtem był ~~rządca~~ założonego przez siebie klasztoru, tudzież osady którą poddanemi zaludnił, i wójtostwo to prawem spadku następcom swym przekazywał. Według statutu ~~[illegible]~~ serbskiego (§. 91. st. Dupr.) ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ gospodarz sądził Otroków swoich a nikt inny. Według kronikarza czeskiego rościł sobie prawo do wójtostwa krewny założyciela klasztoru, tudzież ~~[illegible]~~. ~~a~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~spadkow~~ ~~[illegible]~~ na zasadzie ~~[illegible]~~ zwyczajowego, w §. 301. ⌊ i wyżej w §. 65. o pokrewieństwie z sąsiadowania wynikającem, będącego w obiegu ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ prawa, utrzymywał ktoś, domu pierwszego ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ prawa, ~~[illegible]~~ że się mu wójtostwo ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ z przyczyny pokrewieństwa przez sąsiadowanie nabytego należy (1). Według dyplomatu z r. 1336. pochodzącego herbownik pewny ~~[illegible]~~ upominał się o prawo sądzenia włościan, jak twierdził swoich, jaki posiadał będących albowiem ~~[illegible]~~ tegoż ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ herbu (2). ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~wolnego~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~nie tylko~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Domowe atoli sądy nie wystarczały dla wszystkich domowników, i jak do niektórych czepiało się obrażane przez nich prawo, wzywając ażeby za popełnione przestępstwo w sądzie odpowiedzieli krajowym, tak znowu zwłaszcza też swoi ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, domownicy ci, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ [illegible]gli, nie poprzestając na ~~[illegible]~~ domowym, odwołać się do krajowego sądu. Okoliczności te na ~~[illegible]~~ sądownictwa ludowego wprowadza nas pole.

§. 165. Sercem ~~ludowego~~ sądownictwa tego były urzędy na wiecy obierane, pod nazwą Dziesiętników, Setników i t. p. znane. Pełniący je mężowie sprawując sądy po siołach i wikach na sposób wiecy (3) ~~pod~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~sprawujący~~ ~~[illegible]~~, zasięgali ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ u ludu rady ilekroć radzić sobie sami nie umieli. Znając co najpoczciwszych z jego pośrodka, wzywali by z sobą

---

(1) Dixit se esse ratione cognationis advocatum claustri. Ipsum dixerunt et dicunt filii cuiusdam Segrodonis. Qui videlicet Segrodo quia olim vicinus erat reputavit se etiam cognatum, u Stenzl. Heinr. 23.

(2) Quia omnes essent Bipenni et Equi (herbu Topor i Stary-koń) u ~~[illegible]~~ Paproch. herb. 93.

(3) Proprii vicinantes, pagenses w kapitularzu z r. 797. u Pertza III. 76.

rodziców i rozstaję

przywiązaną córką

Ostrowska

społnie zasiedli na sądach. I ci to są w sa-
lickiej i rypuarskiej ustawie zwani Rachin-
burgowie, „dobrymi" też u Germanów i
Słowian nazywani „ludźmi". Byli to snadź
oni dotąd zagadkę będący Rachma-
nowie (1). Pomocnikami będąc Sędziów, zrządzili wraz z wymienionymi
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ w §. 269. poprzedzającego to-
mu Saceboronami. ~~[illegible]~~ zwłaszcza w germań-
skiem

~~[illegible]~~

(1) Porówn. w dodach. III. artyk. Rachimburgi a Rachmani, tudzież §. 269. poprzedzającego tomu.

~~(1) Porówn. Opis powiatu Wasilkowskiego przez Rulikowskiego w Warszawie 1853. wydany, str. 149. z Pamięci Grym D. Alt. 293. 774 o nich powiada. Sąd do sławnem moim w §. 472. tomu pierwszego wspomnienia, w aktach urzędowych rosyjskich pod nazwą luterii mużi przełożony wyrażający Sędzianie. Porówn. Słown. Linde i akadem. s. w. rachmanie, rachmanny.~~

~~[illegible]~~ w germań~~[illegible]~~ sądowni-
ctwie zmiany. Rzecz ta na
nowe a bardzo długie i sze-
rokie wprowadzi nas pole.

~~czątkowo [illegible] a [illegible] złodnie uważano za sprawy tego rodzaju, zasłapnie [illegible] i Dziedzictwa [illegible] wchodziły w ich zakres. Ważnej o tem wiadomości~~
~~[illegible]~~

Rozdz. III. Sądownictwo czasów monarchicznych. ~~Europy zachodniej~~

~~Wszystko o czem mówiliśmy dotąd dopełnia ludowe ustanowienia obejmowania się i sposoba zwierzchnictwa dokładnie, i zmiany jedynie wodzą morną z kraju marzeń w świat pierwszy rzeczywisty, i w czem obe... ludów zagadkowo przeszłości zdania, odga... dnać i zrozumieć należy.~~

~~[illegible]~~

~~dziś z drugich zaczerpnięta nie rozwiąże i odpowie... zawiłego o tem i owem szczegóła z pierwszych [illegible]~~

~~[illegible]~~

§. 166. Nikt się na ~~[illegible]~~ mem ~~[illegible]~~ nie znajdzie, kto zarodek germańskiego prawa obok słowiańskiego nie ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ wyczerpnie ~~[illegible]~~ zaś. Uderza bowiem że u niektórych Germanów, a mianowicie u Fryzów, Dytmarsów, Szwajcarów i t.d. jeden i ten sam Sędzia wszystkowań do odrzucenia sprawy, badał ją i o niej wyrokował; a u drugich, jako to u Franków, tudzież u ~~[illegible]~~ Bawarów, i t.d. kto inny zagajał sądy sprawy, i wybadawszy ją, tudzież dawszy, przedstawiał wyrok ~~[illegible]~~ do ogłoszenia

zawiedych od nich a kto inny badał

urzędnikowi, ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ przewodniczącemu w sądzie. Zamiast tego co wyrokować ~~[illegible]~~, nazywano tego co wyroki ferować ~~[illegible]~~ Sędzią, różnem go, Grafióna, Jungina, Grafa i t. p. dając mianem ~~[illegible]~~. Pierwszego wyznaczał ~~mianował~~ monarcha, drugiego Sędzia wybierał, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zgromadzając wokoło siebie pewną z ~~nim~~ poczciwości i zdatności znanych mężów, i zobowiązując do tego by spólnie z sobą ~~by siedząc~~ na sądzie siedząc prawo wyrzekli (1). ~~[illegible]~~ Zwyczaj ten i za Karola W. utrzymujący się czasów dotrwał w tem zmiany, że nie Rachinburgami lecz Skabinami (Ławnikami) nazywali się wyrokujący, że ich nie Sędzia wybierał lecz monarcha w tejże co Rachinburgów ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ czyli w siedmiu mianował liczbie, że nie czasowy lecz dożywotni mieli urząd.

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ się ~~[illegible]~~ Tam atoli gdzie władza nie sięgała Franków, lub gdzie, jak było u Sasów, nie uznała być koniecznem targnąć się na miejscowe zwyczaje, tam również, dawnym trybem sądowych obierając lud mężów, szedł za ich pod przewodnictwem Grafa wydawanemi wyrokami. Celu wszelako dopiero przez normandzko-franski rzecz w ten jak wspomniany sposób urządzając zamierzywszy bowiem sobie uchylić naród od wpływu na sądy ~~[illegible]~~, uchylił go przez ~~[illegible]~~ mianowanie Sędziów rzeczywiście, w brew [illegible] a więc słowiańskim, które teraz opiszemy zwyczajom.

§. 167 Ważny i po to, jak w tomie poprzednim wspomnieliśmy, monarcha ażeby sądom przewodniczył, wykonywał je dwojako, odbywając dworskie i ziemskie sądy. Pierwsze dwojakie znowu mając przeznaczenie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nie tylko ~~dla~~ rodziny i chlebojedzców sądziły monarszych, lecz wymierzały też sprawiedliwość

~~[illegible]~~

(każe-

] L. 3. grafio collegat secum 7. rachineburgios idoneos,

(1) Ustawa salicka] L. VII. 1. 2. qui in mallobergo sedentes dicunt, Dicunt legem. Tak i w zapiskach sądów polskich w VI. str. 7. tego działa residentes in judicio adjudicaverunt.

mu co się pokrzywdzonym być mniemał ~~[illegible]~~ jego zamiast skargę przed ojca ojczyzny. Drugie albo przez

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ urzędników, albo ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ przez monarchę odbywane będąc, zaś na urzędnicze się włości ziemskich, ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ (że dla odbywania ich zjeżdżał monarcha do ziemi) dzielity. Zaraz więc i ziemskie były dwojakie, ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ stosownie do tego kto, czy Król czy urzędnik przewodniczył im, ~~[illegible]~~ pozostały w ~~[illegible]~~ zasiadywane od urzędników ~~[illegible]~~ w stanie pierwotnym, ale drugie ~~[illegible]~~ doznały znowu zmiany w tem że się na tak zwane małe tyś ziemskiemi zaś i duże ~~[illegible]~~ kompletsy, podzieliły ~~[illegible]~~ jak nazywali Polacy.⁋

~~[illegible]~~

§. 168. Najdawniejsi kronikarze świadczą, że król chętnie nadstawiał ucha każdemu kto przychodził na dwór jego szukać sprawiedliwości, ~~[illegible]~~ ~~Sędziego~~ ~~[illegible]~~. skarżąc się na kogo bądź w kraju. Prawo to przyznane ~~[illegible]~~ było i przybyszom ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ traktaty handlowe, które, a osobliwie ruskie, zapewniały cudzoziemcom wolność przyjścia na dwór książęcy w każdej chwili, i poskarżenia się o krzywdy,(1) (s. 7. 7.) ⁋ ~~[illegible]~~ a tem ~~[illegible]~~ tylko wielkopolski ~~[illegible]~~ a zatem ~~[illegible]~~ niektóre trzecie (także s. 7.) wyrzekł, (tak przepisawszy: ~~[illegible]~~) że nie ma być wolno powodowi napastować znienacka na sędziebnika ⁋ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

⁋ Inni Słowianie inne, jak wnet poznamy, nadawali im miana.

⁋ byle zachować przepisane na to formalności. O formalnościach tych wszakże ~~[illegible]~~ sam

⁋ królewskiego, tenże wpośród uwiadomić go o tem, czyli terminu ~~[illegible]~~ (rok) naznaczyć mu przed Króla wiciow ~~[illegible]~~, że nawet w sprawie małej wagi ce w szczątkach (prze~~[illegible]~~kazane nam oryginalnych) zabytki z pierwszej połowy XIV. wieku w Polsce, a z drugiej połowy tegoż wieku w Czechach się w języku narodowym i łacińskim przechowały (1). Obejmują [illegible] w księgach ziemskich, grodowych, dworskich (te z Czech mamy tylko) sądów wniesione stron względem prawa rodowego i rzeczowego i t. p. umowy, dalej wyroki sądów w przedmiocie cywilnego i karnego prawa, na koniec zmianki o wszelakiej sądów tych czynności zawierają. Nie mamy bliższej ~~[illegible]~~ o istnieniu ksiąg takich u Rusinów i Węgrzynów wiadomości, mamy zaś o istnieniu ich u Serbów, z tym dodatkiem, że każdy Sędzia ~~miał~~ księgę taką do wyłącznego posiadał użytku, woził ją z sobą gdy kraj w celu odbywania sądów objeżdżał, i z niej Przystawowi polecenia co mu czynić dawał (§. 165. 166. ed. Dufr.). Nie były więc księgi te podobnego co polskie i czeskie rodzaju, były po prostu tak u Polaków zwanej Sędziego pamiątką (liber memorialis), i nie chowały się w archiwach.

---

(1) Pr. R. s. 15. 53., s. 140. 171. 172. etc. Dosz., s. 58. Pr. Z. C. Traktat Magistr. David.

§. 200. W Polsce zwyczajne je

(1) Wyjątki z nich ~~[illegible]~~ p. [illegible] ogłoszone są w VI. tego dzieła, w Helcla starodawnym pomniku, w Palackiego archiwie III. str. 465.

---

rok na zajazd wyznaczyć mu należy. Większej wagi, a mianowicie o dziedzictwo lub dług 40. grzywien wynosząca sprawa prawa formalnego ~~[illegible]~~ i trzech sześciotygodniowych roków wymagała. Sądził je ~~[illegible]~~ monarchę wyręczający Sędzia dworski (judex curie), ~~[illegible]~~ Podsędek (1) ~~[illegible]~~ do pomocy ~~[illegible]~~

F [illegible] iudex curie

Urzędzie przez Rusi znany. Oprócz stanowiska szczególniej go dyplomata wspominają, dodając mu [1221 u Rzyszcz. I. 26.]

Powodem do wzmiankowania się urzędników tego ~~[illegible]~~ lenności, które ~~[illegible]~~ nad takimi nowymi dały ~~[illegible]~~ dworskiemu ~~[illegible]~~ sądownictwa ~~[illegible]~~ ważnej ~~[illegible]~~ w swych skutkach ~~[illegible]~~ posłać.

~~[illegible]~~ dony przez ~~[illegible]~~ ju, dla których albo osobom w krajowych rozpo- [illegible] sądach by ~~[illegible]~~ u Serbów ~~[illegible]~~ nowych, co wszakże dopiero u ~~[illegible]~~ być nigdy książąt meklenburskich ~~[illegible]~~ sli sądzić na swym dworze wszelkie bez różnicy ~~[illegible]~~ w ostatniej instancji sprawy. Od r. 1309. wzywał do pomocy lenników, od 1365. Sędziemu dworskiemu zastępować się kazał (2). ~~[illegible]~~ Tym sposobem postawiono krok pierwszy do rozwinięcia się odgrywającego ważną w Niemczech rolę kameralnego sądu (Kammergericht). ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ dworski, zaczęto tęsknić dwory i polskich dygnitarzy, zwłaszcza gdy przykład szedł od sąsiednich Czech i Węgier, które wszakże statutem swym ukrócić prawodawca [illegible]. ~~[illegible]~~

§. Leży to w naturze człowieka że pragnie tego czego nie ma, a gdy dostąpi i nacieszy się do syta, porzuca znowu co tak drogo cenił, i do prostoty wraca szlachetnej, i znowu w sobie zamym znaczności szuka, i znowu sam przez się uznacznić się pragnie. Dowód na to stanowią [illegible] rozgałęzione urzędy słowiańskie, ~~które~~ u których nie wiedząc czemuby znaczni panowie, jedni zamieniać swoje urzędy na kolegialne i mieć liczba pod sobą urzędników, a nie jednego tylko jak mówi obyczaj narodowy ~~[illegible]~~ towarzysza czyli zastępcę

169. §. Chociaż wszyscy z grona dwór monarszy składający urzędnicy sądownictwem się też zajmowali, jednakże trudnili się niem u Połabów ci najwięcej: Wojewoda, Kasztelan, Starosta. Dwa pierwsi ~~mieli~~ ~~[illegible]~~ (Officiales) ~~[illegible]~~ dobierali sobie do pomocy urzędnika Sędzią albo Czesni-

(1) Najstarsze są chorwackie, Lucius u Schwandtn. III. 175. zaś dzier polskie, r. 1066. u Papr. herb. 13. r. 1203. Urk. Leub. Judex curie, r. 1242. 1278. u Papr. herb. 363. Subjudex curie, §. 213. Pr. k. C. Podsędek w krade.

(2) Lisch Jahrb. XI. s. 490. [illegible]

kiem nazywającego się, a obierali w Polsce ~~[illegible]~~ i na Węgrzech ~~[illegible]~~ po jednemu na raz(1) ~~[illegible]~~. Obu tych urzędników sądowa zawsze ~~władza~~ władza miała nie mały ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (§. 3. stat. małopol.) zakres, większy wszelako od niej miała ~~[illegible]~~ kasztelańska ~~władza~~ władza, kasztelan ~~[illegible]~~ miewał roki w pewnych miejscach stałe, a osobliwie krakowski, który ~~[illegible]~~ w Krakowie, Jędrzejowie i Wieliczce, (jak §. 1. stat. wiśl. pierwsz. przepisał) posiedzenia sądowe ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ odbywał, i na nich sprawy o zabójstwo wytoczone, w myśl §. 2. wiślic. trzec. statutu, rozpoznawał. [Wojewoda roków nie odbywał i oddzielnie od kasztelana sądził (2). Powtóre miał ~~[illegible]~~ zwierzchni nad sądowemi tylko obowy ~~[illegible]~~ nadzór, i dla tego sędziów obowy tej pilnujących wybierał i oddalał od obowiązku, ludzież ~~[illegible]~~ główszczyznę i grzywny [w ich imieniu (wspominać się ~~[illegible]~~ też [za rany zadane im według §. 2. wiśl. pierwsz. statutu) ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

[1] Porown. §. 2. stat. wiśl. trzec. r. 1222. u Fej. III. 1. str. 376. Judices vicarios non habeant nisi unum in curia sua.

[Nie było ~~[illegible]~~ jak mylnie Lelewel mniema, jednostajności między kasztelaństwem a wojewodzińskiem sądownictwem. Bo naprzód

śladów jednakże dawnej szlachetczości. Gdy niegdyś nie wymagano od nich ~~[illegible]~~ posiadłości dziedzicznej, bo jakże ją posiadać mogli za istnienia ~~[illegible]~~ wspólnych, przeciwnie wymagano jej skrzętnie u ludzi malowidła herbownego(1)

(1) Zwierc. sask. III. 81. §. 3. Andrzej 26. §. 2. znaczenie nazywa hantgemal

~~[illegible]~~ kasztelanii, zabójstwo jakiego bądź kasztelanii mieszkańca (pro capite quorumlibet Castellanorum) ~~[illegible]~~ tylko kasztelan rozpoznawać i sądzić, wyłącznie. To wyłączenie ~~[illegible]~~ kasztelańskiego od starościńskiej ~~[illegible]~~ go odgraniczyło sądu, chociaż w następnych ~~[illegible]~~ okolicznościach jak wymieniane kasztelana i jego sędziego pominąć każdy ~~[illegible]~~ nowszego ~~[illegible]~~ skargę o zabójstwo przed króla i starostę według wyraźnego statutu małopolskiego (§. 3.) zeznanie. To znowu sąd ~~[illegible]~~ też inne ze okoliczności od wojewodzińskiej oderwały kasztelańską władzę, która miała swe mało roki ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zmienił Kazimierz ~~[illegible]~~ ażeby każdy W. stanowiąc ~~[illegible]~~ kasztelan wszelki stałe się jednych miejsc trzymał (krakowski miał swe roki w Krakowie, Jędrzejowie i Wieliczce odbywać), i w nich a nie gdzie indziej odbywał je koniecznie. Stanowiła na koniec przedział między wojewodzińskiem, a ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sądownictwo nad gośćmi przypadło, co urzędnika tego z niemieckim Palatynem (Pfalzgraf) zrównywało, ~~[illegible]~~ drogą co samego nie powiodło dalej ~~[illegible]~~. Gościem nazywał się każdy mieszkaniec kraju, który ~~[illegible]~~

] Lel. Polsk. wiek. śr. III. 79. przyp. 26.

(2) Więc też monarcha uwalniając od władzy kasztelańskiej zastrzegał że się przez to rozumieć nie ma uwolnienie i od wojewodzińskiej, r. 1257. u Rzyszcz. I. 56.

[która nie ~~[illegible]~~ miała swych roków jak sama i jedna z drugą nie wolnego nie miała (?), zaś miała je sama gdzie kasztelan ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

[od kasztelańskiego odróżniło, lubo ~~[illegible]~~ i bez tego były ~~[illegible]~~ inne oba rozmi- ~~[illegible]~~

(2) Tylko krakowskiego kasztelana sądowe w Krakowie, Jędrzejowie, Wieliczce wymieniano posady (§. 1. stat. wiśl. pierwsz.).

cel(?). Wojewoda bowiem nie miał roków, a kasztelan je miał, które według wyraźnego przepisu miał stale w pewnych miejscach odbywać

99. 119

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ pod opieką zostawał Monarchy i od jego łaski zawisł był zupełnie. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ na udzielnego ~~w Germanij~~ ~~[illegible]~~ Książąt. Ponieważ polski Palatyn czyli Wojewoda rali swej nie zmienił, więc się też żydami opiekował ~~[illegible]~~ aż do czasu który poza okres † przechodził (1).

~~[illegible]~~

L Takim ~~[illegible]~~ był mianowicie Żyd, który w Germanij pod opieką Palatyna, wyręczającego w tym względzie monarchę, zostawał aż do czasu wyforytowania się tegoż Palatyna

† tego domu

φ Na ~~[illegible]~~ stosunek ich φ do Prokuratora ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ z widoku władzy administracyjnej zapatrzywszy się w tomie poprzedzającym, zapatrzmy

§. 170. ~~[illegible]~~ Na Węgrzech ~~[illegible]~~ Wojewoda sądy wraz z Sędzią dworskim sprawował. Nie było tu Starosty ani Burgrabiego dwóch L urzędników, którzy wysokie i niskie w Polsce i Czechach znaczenie mieli φ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ L Advocatus provincialis,

na nię zważ (z widoku sączém. się to stało że) i pośredniczący ~~[illegible]~~ Starosty sprawującego powagę, a Prokuratora ~~[illegible]~~ wielko urzędu wewnętrz-rzecz ~~[illegible]~~ w XIII. wieku Sędzia najwyższy ~~[illegible]~~ zajmował się po to ażeby w sądzie ~~[illegible]~~ (~~[illegible]~~) sędzieź. Sędzia nadzorowania grodzki. Pierwszy (sprawiedliwości ~~[illegible]~~ wyręczyt ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ administracyjnej brał po to ażeby się) jej zajętego Jenerała-Starosty (1); drugi (harnem zajęty ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sądownictwem będąc ku pomocy Kasztelanowi (2). Takiż stosunek co do Burgrabiego, Komornika i Pisarza, którzy u nas podrzędne, a w Czechach co wysokie zajmowali stanowisko zachodził. ~~[illegible]~~ dopoki urzędowali (mówi Andrzej z Duby w tyt. 92. 93.) z nikim sporowy, chyba za przyzwoleniem panów, toczyć nie mogli. ~~[illegible]~~ Nikt ich też na odwrót ~~[illegible]~~ nie miał prawa ~~[illegible]~~ ani zapozywać ani wyzuwać ~~[illegible]~~ z przypisanych do ich urzędu korzyści, monarchy samego nie wyjąwszy. ~~[illegible]~~ u Rusinów Posadnik, a u ~~[illegible]~~ Serbów ~~[illegible]~~ Logotet miał z sądownictwem L stosunek. Otóż ~~[illegible]~~ szcze szczegóły o tem ~~[illegible]~~ wiadomo nie ~~[illegible]~~ się; i to wprawdzie pewno że w Nowogrodzie ~~[illegible]~~ Tijun się obok Posadnika znajdował, i że oba byli książąt rzeczypospolitej opiekującego się urzędnikami (4).

L Także co wyżej wymienieni urzędnicy

φ Ci też ~~[illegible]~~ wyższy a ich zastępcy niższy urząd czyli sąd stanowili. Najważniejszym z nich stał się sąd prawdziwy, obok którego stynął pilznieński. Inne urzędy mało znaczyły (1)

---

(1) Porown. Eichorna G. 25. b. 160. Unger altd. G. Verf. 167. Bandtk. hyst. praw. polsk. 197. i następ.

(1) Sąd na Śląsku Judex polonicalis, i Judex noster velejus Subjudex seu Wlodarius, r. 1270 ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ 1284. u Stenzl. Heinr. 115. 176. Pirch. 111. a w Polsce Comes Bogusław Judex terrae poloniae r. 1299. u Rz. sędzieź Advocatus noster aut alius judex r. 1306 u Rzysz. II. 172.

(2) R. 1304. u Rzysz. II. 166. 167. judex castri, w przywileju Koszyckim Ludwika z r. 1374. castra et civitates de quibus honores et sedes judiciales procedunt.

(3) mali urząd s. 114. Przeg. Palacki w czasop. XI. 1. str. 86.

(4) Karamz. w przyp. 69. do II. tomu napomyka o tem mięco.

~~z Dabry ani sprawy z nikim chyba za wiedzą i wolą panów zoczy, nie mogli ani też kto z [illegible] urzędników do niego przywiązanych nikt wyżej ich nie mógł.~~

§. 171. Rzecz o sądownictwie urzędników ~~przy opisie sądów prawi się niemieckim~~ opowiem przy opisie ziemskich, do których teraz przystępuję, i sądów. Czerpiemy o nich pierwsze wiadomości ze starej pod nazwą "sądu Liburzy" znanej nam pieśni. Wpatrujemy się w nią, widzimy, że sędzię zwoływać i zagajać monarcha, a naród przez Władyków i Lechów reprezentowany rozsądzać przedstawionej sobie ~~na~~ ich sprawy. Mieli się i w tym owi dobrzy ~~ludzie~~ mężowie do urzędnika do niego stosunku co ~~Rachinburgowie i prawni Ra~~ ~~do Sędziego Urzędnika~~ za ludowych czasów, a nie w tym co ~~[illegible]~~ aż sami ludzie dobrzy do Sędziego ~~u~~ Franków. Albowiem Sędzia frankski ~~[illegible]~~ zagajał sąd i wyrok ogłaszał, a monarcha słowiański zagajał go i sam sądził(1), lub sędziów ~~[illegible]~~ i ogłoszenie wyroku

dził go ten ~~[illegible]~~ którego na swem przeniósł miejscu; i za którego wyrok był odpowiedzialny, zmuszony będąc słuchać nagan, jeżeli sąd sędzię wyrok ~~[illegible]~~ nie spodobał się znanej przezeń stronie. Jak więc słowiański monarcha był sędzią rzeczywistym, a frankski sądu, jeżeli się porównaniami tego użyć godzi, Prokuratorem. Wprowadzał kaziem sprawy, i wnioski do niej robił, ale jej nie sądził. Jak między i ~~[illegible]~~ Król germański sprawy przed zbór wytaczał; tak nie dawno ~~[illegible]~~ sam Chan tatarski na krymie wnosił sprawy ~~[illegible]~~ do najwyższej państwa swego rady (do dywanu) a rada ją rozstrzygała(2). W długie czasy monarcha polski występował na sąd albo w osobie Sędziego albo widza(3), czyli pozywany był jak sądzony, albo też sam sądził.

(1) Porównaj w dodach. artykuł Sąd Liburzy.

(2) Jak nam rzecz tę przedstawił Tacyt Germ. 11. i dzisiejszy podróżnik po Krymie (Haxthausen II. 378.

(3) O Bolesławie Śmiałym który przed r. 1079. sądził Stanisława ś. sprawę mówi Lubnikarz (vita S. Stan. 339): citabatur coram rege ~~[illegible]~~ sistitur, coactus respondere. R. 1178. u Naruszew. I. 14. in audientia cuilibet Ducis Casimiri quorumque principum sic placuit litem dirimere. r. 1221. sam że 25. 26. mówi Konrad mazowiecki: habitus est hic obtendus (wygrana sprawa) coram me et uxore mea et liberis judicante Thoma subjudice assistentibus enim hijs... Podobnie wyrażają ~~[illegible]~~ sam r. 1251. że 58-60. Kazimierz kujawski, a ~~[illegible]~~ osób kompareycya Bożydomes dodaje Bzislaus Judex hanc causam terminavit. Henryk I. Książe szląski (Urkund. des Klost. Leubus) mówi: Ingranius baro et castellanus noster eandem collacionem in me audiencia recognovit cum multitudine (vulgi) nobilium ac vulgi

§. 172. Łatwo było przewidzieć że sądy ziemskie nie mogą długo pozostać w tym składzie, że prędzej później musi monarcha inny nadać im kierunek, a to tem bardziej, gdy, jak w §. 91. 92. poprzedzającego rzekłem tomu, przez rycerskie prawo wyróżniona i lud sądząca szlachta, nie mogła w jednym stawać sądzie z tymże praw obywatelstwa nie mającym ludem. ~~[illegible]~~ Jakoż natłokiem spraw publicznych znaglony, oddał je pod kierunek wymienionych wyżej (§. 168–170) urzędników, którzy ~~nie~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ bie do pomocy dobierali znanych z uczciwości mężów. Po naprzód dwojaki przez to cel dopięto. Utworzyły się sądy ziemskie kolegialnie, powtóre ~~[illegible]~~ prawo zwyczajowe się rozwijało przez to ojczyste. ~~[illegible]~~ (jurisprudentia fori). ~~który~~ Wnet się też obu tych zjawisk ważne pokazały skutki ~~[illegible]~~ W Czechach uważali by się przez co ~~[illegible]~~ tak zwane wyroky (germańskie Auszräge). Wyrok w ostatniej instancyi zapadły nie tylko był prawo-mocny, ~~ni~~ ~~[illegible]~~ od którego do żadnego nie wolno było odwołać się sądu, lecz jeżeli się tak spodobało sądzącym, stawał się obowiązującym nadal prawem, gdy spisany wniesiony został do ~~[illegible]~~ ziemskich(1). ~~[illegible]~~ degu. (o których niżej w rozdz. VII (powiemy) ~~[illegible]~~ szczególniej się wykształcowały sąda- ~~[illegible]~~ uwagę głównie na Czechy i Polskę, gdzie się najlepiej rozwinęły, zwracając: po czem przejdziemy do Serbów, u których we. Opiszemy je ~~[illegible]~~

znalazłszy się w takim samym co król położeniu ~~na~~ czyli swoim znowu urzędnikom ~~[illegible]~~ sądzenie spraw powierzyć zmuszeni ~~[illegible]~~ będąc, ~~nie mogli im odjąć~~ musieli im też pozwolić by

~~[illegible]~~ ~~czyli~~ które zwyczajowe prawo w ustawę, czyli w prawo pisane zamieniały.

wniesiony ~~[illegible]~~ i drugą urzędowych ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

i oddzielnie od ladowych ~~[illegible]~~

Tym sposobem sądy ~~[illegible]~~ to na niższe się i wyższe podzieliły, czyli

(1) Porówn. Czikowna §. 258. Andrz. z Duby ~~[illegible]~~ w ust. 56–60.

Przysięgli
rych po ludowemu ~~[illegible] przysięgli~~ i Dusznicy
~~[illegible]~~ ziemskie Polaków, Czechów i Wę-
grów zastępowali sądy.

§ Łatwo było przewidzieć że sądy ziemskie nie mogą długo przetrwać w ~~tym~~ tym składzie, i że prędzej lub później musi monarcha inny im nadać kierunek ⌈ ~~[illegible]~~ ~~się~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ pod ~~kierunek~~ ~~ziemskie sądy~~ ~~z Czech~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~najwyższym~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, ~~Polscy~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ możność przybierania sobie do rady znanych z poczciwości mężów, urządzili je kolegialnie. Dwojakie przez to, zamierzyli sobie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ cele i dostąpili ich: chcieli ~~[illegible]~~ obwarować wymiar sprawiedliwości, przeprowadzając sprawę ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ⌈ przez trzy instancye sądowe, z ostatecznem odwołaniem się do monarchy; powtóre spodziewali się dopełnić na tej drodze ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ prawo krajowe, spisując ważniejsze w sądach najwyższej instancyi zapadłe wyroki, i jeżeli na to zasada zgoda ~~[illegible]~~ powszechna, ~~zamienić~~ je w prawo pisane. ~~[illegible]~~ ~~jako~~ ~~wola~~, ~~[illegible]~~ ~~sama do krajowego~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ostatnia bowiem instancya była przy wiecy, a więc uchwała jej miała moc obowiązującego prawa. Przejdę po szczególe Czechy, Polskę, Serbią, i jak się w każdym z tych krajów sąd ukształtował ziemski po szczególe powiem. Węgry i Ruś nic na teraz uwagi godnego nie nastręczały.

⌈ pod kierunek ~~[illegible]~~ wymienionych wyżej (§.) urzędników dworskich, którzy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ jeden ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ lubo ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zachowawszy ~~[illegible]~~ kształt dawny, czyli zostawiwszy przy nim

jak w §. 91. 92. powiedza- [illegible]szczego mówiło się tomu

⌈ tem bardziej, gdy przez wszystkie prawa wy- ~~[illegible]~~ od ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ różniona lud ten sądząca szlachta, nie mogła ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wespół z nim w jednym zasiadać w sądzie. ~~[illegible]~~ Tą okolicznością powodowany, Judziej naddatkiem spraw zmożony monarcha oddał ziemskie sądy

§. 173. Osobliwsze nazwisko nosił u Czechów sąd ziemski niższy: nazywał się cudą czyli sądem oczyszczającym, albowiem kraj od rozbojów i przestępców czyścił, nie czekając aż jeden drugiego zapozwie, lecz z własnego zamierzenia zapozywając przed siebie poszlakowane o nadwerężenie ⌈ prawa ~~[illegible]~~ osoby ~~[illegible]~~. Tak więc ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ stron woli, ~~tylko~~ na cywilne sprawy jedynie dobrej zostawiano ~~woli~~ ~~nie~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zamierzoną skargę, sądzono ~~ją~~ w małym ~~[illegible]~~ i dużym komplecie. ⌊ ~~[illegible]~~ ~~to~~ wartość ~~przedmiotu~~ ~~[illegible]~~ oszacowanego, jak się w §. 11. statutu Konrada ~~[illegible]~~ wyraził przedmiotu, lub gdy ⌊ ~~[illegible]~~ ~~była~~ ~~przestępstwo~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

⌈ ale karnego tylko które

⌊ Rozumiano przez do małą lub dużą sędziów liczbę. Im większa była

⌊ szła sprawa o większe albo mniejsze przestępstwo, formować się mały lub duży komplet. W małym zasiadał Starosta (villicus), w dużym Sędzia Cudarz (judex provincialis). Obok niego znani z §. 57. poprzedzającego tomu urzędnicy, i sądzieś dwunastu kmieci, których otaczała okoliczna z całej dalej żupy na sąd dla zejmikowania zebrana szlachta, wreszcie na koniec lud (1).

publiczność albo popierwalała albo zżemrać nań zaocznie dawała skazanemu, według wyrażenia się ma ciądza, u większego mnóstwa lepszej szukał sprawiedliwości (2).

Mały komplet badał sprawę, duży już sądził, zasłonowując bądź istniejące już, bądź, gdy go nie było, nowo na ten przypadek wynajdujące prawo. Odbierany na miejscu tego prawa wyrok zaskarżonego Zwierz-

większem tem mnóstwem był sąd wyższy, który ponieważ się z samych tylko pierwszego rzędu ziemian składał, przeto się ziemskim nazywał wybornie. Wszystkie krajowe sądy ziemskich i uprzywilejowanych (dworskich czyli królewskich i duchownych) słuchały go i odwoływały się do niego, oprócz których ono wszystkie urzędy do werwać musiały wykonać jego wyroki, cego dopilnowywać miał Burgrabia [Starosta i Palatów a] najwyższy Czechów. W małym komplecie oprócz Sędziego, Komornika, Pisarza i innych pracowników żupy urzędników siedmiu kmieci (§. 66. N. 2. C.); w dużym zas komplecie oprócz Króla, Książąt domu królowskich, najwyższych urzędników (między którymi najwyższy Komornik i Pisarz znajdować się musiał koniecznie) Arcybiskupa i Biskupów zasiadało na tym sądzie kmiecie w tejże co w Sądzie czyli w dwunastu liczbie. Zgodnie rozpoznawać i sprawy się hojnie groszy prawnik przewodził sądzie, było wszystkiego sądu (3).

§. 174. W Polsce i na Węgrach nazywał się sąd ziemski ogólnym czyli zwyczajnym lub królskim i ziemiańskim, bo przez tyle dni trwającym rokiem (termini terrestres parvi, judicia brevia, octavalia itd. w zapiskach sądowych). Skoro Król zjechał do jakiej ziemi winien był na jego dwór przybyć Podsędek lub Sędzia, i pod bokiem monarchy odbywać razem z otaczającymi go Baronami (mówi §. 1. statut) sądy. Jeżeli Król nie miał czasu

T. Rakochany w. 264. „Dwunastnikiem” kmieciami zowie.

(1) Porówn. artyk. Sąd Libuszy, r. 1205. Jonis vicinatus nobilibus presentibus, r. 1229. Testes hujus vicinatus et nobiles et milites et plebs, u Erb. 492. 753. Sdowneczeski zwany.

(2) Porówn. Zwierc. saskie I. 18. §. 3. i pierw. dz. 372. w przyp.

(3) Andrzej z Duby w tyt. 3. 56. 60. Palacki w Czasop. IX. 4. str. 440. i nast.

zasiadać w swej osobie, wtedy upoważniony do tego ~~[illegible]~~ ⌈ Sędzia sądził ~~[illegible]~~ z sześcioma lub najmniej ze czterema (mówi w §. 1. trzeci tych statut) Baronami, mianowicie też sprawy o Dziedzictwa wniesione. Tym czasem Król odbywał wiece wraz z pierwszemi duchownego i świeckiego stanu panami, z Arcybiskupem, Starostą, ~~Sędzią~~ ~~najwyższym~~ ~~[illegible]~~ [illegible] nie sądził. ~~[illegible]~~ A więc wobec zasiadającego na wiecy arcypasterza, ~~[illegible]~~ tylko ~~[illegible]~~ ~~Dziedzictwo~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ordynaryjne, i jak ~~[illegible]~~ monarcha rozpoznawał, ~~[illegible]~~ sprawy ~~wobec~~ ~~Takowe~~ ~~[illegible]~~ też ~~[illegible]~~ roz~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ gat (1). Na co patrzeć, i z dyplomatami tudzież statutami, skazane nam w zapiskach sądowych (które u Helcla i w starszym tego dzieła tomie znajdzie czytelnik) ~~[illegible]~~ sprawy porównywając, wypadnie wniosek: że w sądach najwyższej instancyi na wiecy ⌊ odbywających się rozpoznawano gardłowe i ~~[illegible]~~ utratę Dziedzictwa przyprawiające sprawy, ~~A~~ na małych rokach czyli na sądach instancyi najniższej sprawy o jako- przestępstwa tudzież o przestępstwa mniejszej wagi, a osobliwie o szkody, zniewagę i t.p., wnoszone, na ~~[illegible]~~ ~~Dla~~ prócz Dziedzictw ~~[illegible]~~ prawa rzeczowe ~~[illegible]~~ tudzież sprawy karne a nie gardłowe ~~[illegible]~~ rozpoznawano. Zasiadał w najniższej instancyi Podsędek i komplet z Pisarzem stanowił, mając

⌈ Jenerał-

inne jakowe ważniejsze sądzono sprawy. Jakież to być mogły? Nie inne jak gardłowe, lecz tych wobec Arcybiskupa, jak w §. 69. poprzedzającego tomu uważyłem,

a sumaryczne Jenerał-Starosta lub Jenerał-Sędzia wraz z Baronami

Przy mówimy

⌊ wobec Króla

więcy zaś przez Jenerała-Starostę i t.p. odbywającej się wszelkie

(1) Porown. r. 1320. (u Rzysz. II. 224. 225.) przez Jenerała-Starostę o wykup Dziedzictwa rozpoznawany sprawy, z statutem późn. (§. 1.) o sprawach Dziedzictw wobec Króla i w czasie jego nieobecności na wiecy rozpoznawanych.

wolność ~~dobrać sobie~~ werwać do rady dobrych ile ich chciał przewodniczący mieć mężów. Na Księżancyi też wyższej ~~sędzia, [illegible]~~ ~~[illegible] dworscy i ziemscy [illegible]~~ Dygnitarze, Radców dobierali sobie (1).

§. 175. Widzimy z tąd że u Czechów i Polaków alba jeden sędzia z dobranymi sobie w liczbie XII. jak u Fryzów (co bywało) Radzcami, lub jeżeli tak chciał sędzia samiudenki bez żadnego Radzcy, ~~[illegible]~~ przed wiekiem) we zwyczaju u Bawarów ~~[illegible]~~ w ~~Polsce~~ mając na to upoważnienie od wyższej lub kazał sądzić, władzy (2). To nas na nowe sądownictwa wprowadza pole, otwierając przed nami mających dotąd nie wiadomy porządek sądów przysięgłych, a których, według mego zdania, u Słowian ~~pierwszych~~ i nowy należy upatrywać początku (3). To przed nami widok sądów odwiera nam karnych, które po mału wyrabnie oddzielano się od cywilnych w ten sposób, że gdzieniegdzie, ~~[illegible]~~ a szczególnie w Czechach i w Polsce Poprawców i Oprawców, czyli Sędziów odrębnie dla spraw karnych postanowiono, których by tak w Anglii zwanych Justycyaryuszów obe-dnych, a w ~~Rossii~~ i pańscie [illegible], jak w piątym tego dzieła powiemy tomie. Grodzkich-Starostów ~~[illegible]~~ zwyczajem kraj przez bie-gajów, z katów go oczyszczali,

~~[illegible]~~

---

[1] Na rokach małych, r. 1300. odbytych, zasiadając przed Sędzią naznaczono. Na wyższe tegoż roku odbytych, na ogólne roki z rozkazu króla oddawana sprawę u Helcla str. 233. 239. pod liczbą 55. 140. — W r. 1326. odbyte roki ziemskie Podsędek i Pisarz, r. 1399. odbyli je Wojewoda, Kasztelanów dwoch i Chorąży. r. 1398 dał na ogólnych rokach rozkaz Sędzia Generał i inni panowie w VI. str. 2. 7. 15. tego dzieła.

albo bulgarskie r. 1325. w VI. 407. tego dzieła,

[2] Grym R. Alt. 779–780. Ludziej r. 1377. u Dr. Wilczka Dominus Sandomiriensis nec non Castellanus Kazimiriensis e mandato Regis ad videndum et examinandum viciniae ubi existerunt contentio interfuit, et vidit XVIII. probos viros ex illa vicinia elligatos (sic) quibus examinatis preelegit (sic) sibi et illis XII sanamodo jurata jus terrestre qui indicaverunt quod [illegible], ubi prescripta vicinia prestitit juramentum.

[3] Porawa. w dodatk. artykuł 3. Zdanie uczonych i t. d.

śledzili ich, sądzili i sami natychmiast karali (1). Różnili się od wyrażonych wyżej ~~[illegible]~~ (§. 168–170) tem głównie, że pojedynczo a nie ~~[illegible]~~ kolegialnie ~~nie~~ odbywali sądy, że sobie nie dobierali ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ do pomocy ludzi dobrych ale tylko katów, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ilekroć silniejszemu od siebie zbrodniarzowi podołać nie mogli. Takimi [illegible], że się tak wyrażę, byli serbscy od cara po ziemiach postanowieni Sędziowie, którzy (jak §. 96. 128. 170. 175. przepisuje.) ~~po~~ ~~[illegible]~~ chodząc ⌐ ziemi, lub siedząc na miej~~scu~~ ~~[illegible]~~ ... pełnili też same co kolegialnie zasiadający w Czechach Polsce i t.d. ~~Sędziowie~~ urzędnicy sądowi, choć ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ziemianami byli i ziemian sądzili jednakże ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ziemskiemi nie nazywały się ich sądy i jakiemi bowiem były w Serbii sądy przysięgłych. Przypatrzmy się im zbliska. ~~a i że [illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

⌐ według wyrażenia się Duszanowych statutów ~~pa~~

Tiśniat przepis,

§. 176. Z słowiańskich prawodawców polskie i bułgarskie o cywilnych, jak się w poprzedzającym §. mówiło, a czeskie i węgierskie o ~~kryminalnych~~ kryminalnych sprawach (1), przez sąd przysięgłych rozważanych ~~[illegible]~~ nie jednakowo wspominały. Według ~~[illegible]~~ pierwszych ~~sąd~~ rozstrzygał sprawę graniczną sąd ~~po~~ urządzony w ten co dziś sposób. Według drugich siedm Sędziów ~~[illegible]~~ co oskarżony pan ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, włodyka, lennik ~~[illegible]~~ stanu pod przysięgą wyrokowała, ~~sądzi~~ lub dwunastu mężów badało sprawę, a król (jak było w Czechach) lub wojewoda albo sędzia dworski (jak było na Węgrzech) ~~[illegible]~~ zamieniał śledztwo w prawomocny wyrok. Podobnież (co §. 120. 144. stat. Dusz. zeznał) w XIII. wieku w Serbii za panowania Stefana Milutyna równy a swobodnego stanu człowiek sądził stanem sobie równego (Sebr nie miał prawa być sądzonym od Sebra), a za Duszana gdy była sprawa z cudzoziemcem lub kupcem połowa sędziów (mówi §. 155. 82.) z cudzoziemców, połowa z Serbów wybraną być

⌐ w Czasop. muz. czesk. V. 3. str. 321. następn.

---

(1) Porówn. u Dukanża p. w. Justitiarii itinerantes i t. p., w §. 2. stat. wiśl. zwani maleficorum Judex qui Oprawca dicitur, r. 1350. następn. Oprawcones Justitiarii w glos. jurid. p. w. Oprawcio, Urzędnicones

(1) O ~~[illegible]~~ Przysięgłych Przemysława Otokara II. (panował r. 1253–1278.) ⌐ O Porotnikach ustawy Andrzeja III. z r. 1298 u Fejera VI. 2. str. 140.

~~przysięgłych w przypadku drugim Duszni-~~
~~kami czyli Sędziami sumienia (od duszy,~~
~~tuż co sumienie) nazywali się~~
~~sędzie będą sprawy jako Dusznicy (Duszewnicy), czyli Sędziowie sumienia,~~
~~lub jako przysięgni (porotci). [illegible] Ściągała się to do~~
~~[illegible] przedmiotu sprawy sędziów [illegible]-~~
~~danego przez szczery dowodu (lice). Po-~~
~~sądzonego o złodziejstwo lub wyrządze-~~
~~nie [illegible] szkody, [illegible] sędziów [illegible] Przysława [illegible]~~
~~obwinionego o nadużycie w urzędowaniu [illegible] Dusznikiem~~
~~dajowa Sędzia i [illegible]~~
~~[illegible] przez~~

┬ ażeby w cerkwi posiedzenia swe odbywać, i przed zajęciem sędziów słuszne-go urzędu przysięgę nakazał że sprawiedliwie sądzić będzie, w ręce Popa w świątalne przybranego stroju, złożył ~~[illegible]~~.

w liczbie prawem przepisanej musiała. Sprawa
największej wagi dwudziestu czterech wyma-
gała Sędziów, średnia dwunastu, ~~a~~ najmniej-
szej ~~sprawy~~ ~~trzech~~. wagi sprawę trzech sądziło. Jak postanowił Car Duszan (w §. 129.
~~sądziło Posiedzenia sąd ten odbywał~~ sz.) który sąd ten składem uczynił ~~[illegible]~~, i organizacyą mu przepisaną ~~[illegible]~~ nakazawszy ┬
~~w cerkwi. Tam-to Popa uroczyste przy-~~ Odtąd więc wszelka przed Sę-
~~dzięcy sędzia przysięgę od nich odbierał~~ dziów czterech nie kwalifikująca się, czyli kryminalną, w śr-

ędem wyrazu tego znaczeniu nie będąca, wa-
żna czy mniej ważna sprawa, ~~albo~~ przed
~~Przysięgłymi (porotci) albo przed [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] Sędziów [illegible]~~
~~lub Duszewniki) [illegible] być musiała~~
dych Sędziów przysięgnikami (porotą), od votu
przysięgą) dla tego zwanych wniesioną być musiała koniecznie. Tak-więc gdy przed
~~[illegible] Trzydziestu lub przysięgłych przy~~
~~[illegible]) wyroku (porota)~~ panowaniem
Duszana sąd przysięgłych bywał chwilowy┬ (
go bowiem zwoływano (kiedy wiedzy ~~[illegible]~~ i po odsądzeniu
sprawy znowu rozpuszczano) ~~[illegible]~~ przeciwnie
~~[illegible]~~) Od czasu tego Car stał się stałym z staroangielską, się asyzą (assisa) ~~[illegible]~~ zszedł w jedno. Już w ów
~~[illegible]~~ czas według zasady
~~[illegible]~~ ludów euro-
~~[illegible]~~ w sądach przysięgłych
Dziś

┬ do staroangielskiej juraty (jurata) wielce podobny

~~[illegible] od słowa [illegible],~~
~~ale tego wcale, co mówi, nie rozumieć ┬ Pag. 224. Zo-~~
~~wiada, że sam Mec. wspomina o zabytkach Skeuna w Polsce, lecz u nas u ~~[illegible]~~ zabytki i Franc. i tak,~~
~~przyjmowane, a cytat stąd, wywodzi, że od Francuzów pochodzą~~
~~Art. 266. głosi, że w tym kraju i sąsiedztwie tak~~
~~obrazi uczynić narod Polaków, ale prawdę rzekł się~~
~~nie obraża i wyjmij [illegible] ojczystej przeczytał~~
~~znam od Norm. gdyby tak kto rzeczywiście, więc~~
~~jedno i drugiego, albo wypędzić [illegible] i~~
~~[illegible] w dyskusji [illegible] naszej~~
~~Historyę, albo też Normanów wyrwać potrzeba~~
~~z naszych Dziejów [illegible] nie [illegible] —~~

~~dziś tylko~~
~~[illegible]~~
~~bojowa~~
~~[illegible] w Polsce~~
~~Kolej nie~~
~~przyszła~~
~~odzyskania~~
~~ważnej~~
~~roli~~
~~wdzięczni,~~
~~więc jako~~
~~odbiornego~~
~~narodu~~
~~brali wszyscy~~
~~co mogli,~~
~~uważali to u~~
~~siebie i~~
~~[illegible]~~
~~ich, [illegible]~~
~~przykłady~~
~~Przysięgłych, a za tem narodu [illegible] niezawodnym~~

zacytowany Crachi, mówi ~~obok~~ Normanach o koło Warany mieszkających, że nie byli — Na karcie 171. (Szaj.) mówi, że u Sławian nadbałtyckich mieszkali Kantonowi ujawnia ludność dwojaką: u spodu czysto Sławiańską, — u góry w klasie panującej Normańską — lecz za u spodu będąca ludność składa się z Lazów, czyli Lachów Sławiańskiej ludności, jak przez cały ciąg pierwotnej D. twierdzi Mac. jakże więc tu może Szajn. wbrew swojemu twierdzeniu tych Lachów brać za Normanów? Str. 191. twierdzi, że dzisiejsi Serbowie mają Lechicką szlachtę Polski za plemię najezdnicze, lecz tam zacytowane źródło nie mówi o Polakach, ale o Turkach. Pag. 193. mówi o tém, że odległa Brytania Anglosaska nie mogła przyjmować swoich instytucyj od Sławian nadbałtyckich, ~~ale tego wcale, co mówi, nie rozumie. Pag. 224. przyznaje, że sam Mac. wspomina o zabytkach Skandynawskich w Polsce, lecz u nas też u ~~nas~~ zabytki i Franc. i tak przyjmowane, a czyż stąd wywodzić, że od Francuzów pochodzimy — Str. 266. głosi, że wie o tém Szajn. iż twierdzenie tak obrazi uczucie naszych Polaków, ale prawdą nikt się nie obrazi i my przyjęlibyśmy chętnie przezwisko ziarn od Norm. gdyby tak to rzeczywiście. Więc jedno z dwojga, albo wypadnie zadać fałszywości i przeto postanowić w dyskusyi o [illegible] naszą Historyę, albo też Normanów wyrzucić potrzeba z naszych dziejów [illegible] nazwać nie można —~~

Słow. charakter nie jest niewolniczy na owczarni z sługami nie pojmował dotąd, ale odsiedział tylko bojaźni. Kiedy nie przyszli od wolnej woli wdzierać, więc jako od biernego narodu brali wszystko co mogli, wmawiali to w niego i tem się skrywając Przyszedł, a za tem narodu takiego nadbałtyckie

~~§. 176. z słowiańskich prawodawców samo [illegible] z tego, co o nich [illegible]~~
~~bliżej dokładnie się o nich wyraziły, [illegible]~~

~~[illegible]~~

~~Duszan (§. 129) wskazał na miejsce posiedzenia sądom cerkiew, gdzie Pop w związalne przewodniczy rady, odbierał od Sędziów, dla spraw małej wagi w liczbie trzech, dla ~~spraw~~ większej wagi w liczbie dwunastu, a dla ~~spraw~~ wagi największej w liczbie ~~wagi~~ dwa razy tyle wymaganej, wyznaczonych, przysięgą, że według najlepszej jakiej zwiedzenia sprawy niej [illegible]~~

~~[illegible]~~

że za [illegible] XIII. wieku Stefana Milutyna ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ aby równy ~~[illegible]~~ sądzić dopuszczany ~~[illegible]~~ cudzych do sądów stanem sobie równego (§. 130. 144. Sl. Dusz.). Skąd samo z siebie wynika, że poddani i niewolnicy sądów tych nie mieli (co także Sebrach powiedział słowem wyraźnie) że gdy sprawa była z innowiercą i kupcem ~~[illegible]~~, połowa Sędziów ~~[illegible]~~ §. 155. Sl. Dusz. przepisał, by ~~[illegible]~~ z nich a połowa z Serbów wybraną być

~~[illegible]~~

pojedynku ~~powszechnie~~ przyjętej albo twierdząco albo przecząco (winien lub niewinien) wyrokować ten sąd. ~~[illegible]~~ Jedne spory według ustawy (§. 171. st. Dusz.), drugie według czynu ~~[illegible]~~ sądzili, zważając na dowody (lice) oskarżonego polegające, których jeżeli nie znaleźli Sędziowie, którzy rozstrzygali spór większością głosów. Jeżeli się atoli ~~[illegible]~~ znalazł ~~[illegible]~~ sprawy przez wyroków uniewinnionej ~~[illegible]~~ się do-wód, car surowo karał Sędziów, po tysiące perperów z każdego ściągając i nadto za bezecnych ogłaszając ich. Wszędy unikał ~~[illegible]~~ każdy tych Sędziów, i nikt familijnych z nimi nie zawierał związków, czyli jak się statut (w §. 156.) wyraził, nikt u nich ani męża dla swej córki ani żony dla swego nie brał syna (1). Skąd widać, że sędziowie Przysięgni nie byli jak u dawnych Anglików pomocnicy Sędziów ale Sędziowie ~~[illegible]~~ nikt ich albowiem ~~[illegible]~~ jak sędziów mają nie powszech ~~[illegible]~~ Sędziowie ci spo- ~~[illegible]~~ ~~jednakowo jak [illegible]~~ według ustawy lub własnego albo po zbadaniu rzeczy nabytego przekonania albo ~~[illegible]~~ ciekawi- decyzją albo ~~[illegible]~~ według złożonych sobie dowodów (lice) sądzili. Ten sam co i carskich Sędziów wybierać ich kazał, to jest Logotet czyli wielki Kanclerz, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ któremu też, a on Carowi, według ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~na~~ dyplomatu który r. 1326, a więc przed ustanowieniem ~~[illegible]~~ od Duszana stałego ~~[illegible]~~ Przysięgnikom ~~[illegible]~~ sądu, sprawozdanie czynił (2). ~~[illegible]~~ Potrzeba

§. 177. Sąd atoli ten nie wystarczał. Potrzebnem było pośrednika między Sędziami a Przysięgłymi, potrzeba było mężów którzyby rzecz badając ~~[illegible]~~ na z miejsca zda-~~[illegible] o którym [illegible]~~ uważali ~~[illegible]~~ wyrokowanie o niej, przysięgłych zdaniu. ~~[illegible]~~ W tym celu powołani Dusznicy (Duszniki, Duszewniki), częściej byli do Pojednawców (Diaitetów) ateńskich a rzymskich arbitrów, częściej do ~~dzisiejszych~~ średniowiekowych i dzisiejszych Sędziów pokoju, rzadziej do zasiadających

---

(1) Jak teraz słowa statutu pojmuję, nie rozumiejąc przez nie jak w Pamiętn. I. zna. ustęp. ~~[illegible]~~ ślubów cywilnych. Wie przecież że takowe istniały u Serbów jeszcze na początku XIII wieku, ale głębiej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ się dziś w duchu statutu Duszanowego wnikając, ściślejszy niemniej, że car ten nie mógł w swem państwie innych prócz kościelnych uznać ślubów.

(2) Jest ten dyplomat w VI. Pam. 407.

~~wyrokować winien być sam zbadać je ... Dzisia pośrednio. Potrzeba więc było obok Przysięgłych takiego niby Sędziego jakim był u Ateńczyków dikastysy, u Rzymian arbiter, u dawnych ~~Anglików~~ i dzisiejszych Anglików Sędzia pokoju, więcej niż obecnie w naszem figurującej sądownictwie~~

~~[illegible]~~ w sądzie policyjnym i poprawczym pod[illegible]. Nazwa ich sama powiada, że ~~nie~~ ~~[illegible]~~ nie przysięgali na obowiązek sędziowski, ale tylko na swą zaklinali się duszą, ~~[illegible]~~ czyli dawali na to słowo że o poruczonej do odsądzenia sobie sprawy wydadzą wyrok sumienny. Słowo też Sędziami sumienia nazwałem ich w polskim Duszanowego statutu przekładzie. Jak dziś wiadno się nie raz lud nasz przywieść do tego daje, ażeby nie tylko w obcej lecz nawet w swej przysięgać sprawie, tak niegdyś obry-[illegible] nie łatwo się nakłaniali Słowianie do przysiąg. Więc też zawarowano to w Czeskich prawem, że w niektórych przypadkach ~~[illegible]~~ zaklęcie się ~~[illegible]~~ szczerych ludzi na swą wiarę (na słowo honoru, jak dziś mówimy), duchownych zaś na swój zakon, a urzędników na swój urząd, starczyć ma za przysięgę (.). Więc też i u Serbów przyjęło, że Sędziowie ci, którzy ~~[illegible]~~ tak zwane jako- ~~[illegible]~~ rozstrzygać, lub którzy przestępstwa szkodę wyrządzoną w polu lub nadużycie pomocnego Przystawa lub urzędnika lub na koniec ~~[illegible]~~ porządzonego o kradzież ~~[illegible]~~ sędzią będą, nie mają przysięgać jak Przysięgli, lecz wziąć sprawę na swą duszę, i według swego sumienia zawyrokować o niej (§. 63. 190. 191. 193. St. Dusz.) ~~[illegible]~~ bez winni.

(.) Że tego nowe prawo przysięgać ale wzięli na swą wiarę że ~~[illegible]~~ winien §. 133. Pr. K. C. człowiek ręką duszam swoim [illegible] ślubili [illegible] §. 167. St. Dusz. wzięli na swój zakon, na swe urzędy słowo §. 138. 142. 192. Pr. K. C.

§. 178. Gdy do normandzkich wyobrażeń się przyczająca i z szlacheckiego ziemstwa zapewne wyrugowana sądownicza ręka, uczyniła [się potrzebnemi ręki tej wpływem będące sądy przysięgłych, przekonała jednakże potrzeba o tem, że należy ~~[illegible]~~ coś nowego obmyślić w to miejsce, [illegible] i przez to [illegible] ulżyć sądom ławnym. Powstały przeto tak [illegible] w XIII. wieku nazywane pospolite sądy (1), które w Germanij przez Zwierciadło upowszechniwszy się saskie (I. 2. §. 4. III. 92. §. 1.) miały wpływ i na słowiańskie poprawcze, oprawcze, gubne i t. p. wyżej w §. 175. napomknięte sądy. Początek utworzeniu się ich dali Frankowie. [illegible] wyznaczonemu do kontrolowania kraju Longobardów urzędnikowi polecił Pipin (w rozdz. 9. praw longob.) i to, ażeby obchodząc miasta i sioła wzywał przed siebie pobożnych mężów, i kazał im zeznawać pod przysięgą, kto i jakie popełnił łotrostwo, i ażeby łapał następnie i karał tych łotrów. To też [illegible] saskich [illegible] Starostów i Wójtów chłopskich (Gograf, Bauermeister), tudzież [[illegible] karczmarzy i wieśniaków [Na zagajonym sądzie wskazywali oni Sędziemu łotrów, których wnet na nich [illegible] wymierzał kary. Rozwinęły się ztąd słynne następnie u Niemców wrogowskie sądy (Wrogen[gerichte) o których przyjdzie tego dzieła tem opowie. [illegible] Miało to wpływ i na Słowian [illegible] o tyle, że ludowi przymnożyło ciężaru. Albowiem [illegible] Poprawca i t. p. wzywał gminy, ażeby przez delegowanych mężów [[illegible] Mógł

L w Skandynawij i Germanij

(1) Communne forum w §. 7. pr. Konv., communis sententia w umowie Gotlandzyków z Nowogrodzanami r. 1231. (Cod. Lub. 695) zawartej.

było obowiązkiem czynić
[[illegible] także o przestępcach zeznania.

Γ – Rüger

Uczynili mu o łotrostwach doniesienia.

(że prawdę zeznają)
zaś tem śmielej zachować na ~~[illegible]~~ gdy pod przysięgą
(klątwą) ~~[illegible]~~ zeznawać ją należało, a
~~[illegible]~~ brać na świadectwo boga nie każdy
chciał łatwo. Częstsze ∟ gdy nadużyło z czasem ~~[illegible]~~ przysięgi ∟ wszakże
wtedy przysięgi w poniewierkę, wtedy też ~~[illegible]~~ wyrabiano so-
bie przywilej ~~[illegible]~~ nawet że nie o każdą rzecz ma
być [illegible] przysięgi nie wolny, że do-
syć ma być dać słowo nie przysięgając się
jąc wcale. Zkąd ~~[illegible]~~ znowu ~~[illegible]~~ dalsze (początek ~~[illegible]~~ tak
zwanych oczyszcz ∟), które się z rodowemi prawa-
mi ~~[illegible]~~ jednaczą ściśle. Gdy komu spra-
wca wytoczył sprawę (pozew) że jest dłużnem,
wolno było naprzód krewnemu, i przyjacie-
lowi a następnie każdemu co miał o nie-
winności pozwanego przekonanie sięgnąć
czyli dosięgnąć, co jest dotknąć się ręki.
sprawy (sagnąć, skąd prisaga), a ~~dać~~ czyli godziło się wtedy przysięgać zaś każdemu. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~. Względem gościa świeżej ~~[illegible]~~
być obowiązek: za gościa się zaś uważał
człowiek z daleka (o jedenaście mil odległego miej-
sca) przybył (1). Zkąd na koniec ~~[illegible]~~ powszechny ~~[illegible]~~ tak u Niemców gościnne u nas gorzej czyli zbyt-
ki niecierpiące od-
~~[illegible]~~ jedynie sądy ~~[illegible]~~.
wieczyście u Słowian zakarpackich jedynie sądy.
Zkąd na koniec rozwinęła się ~~[illegible]~~
starożytnym już Rzymianom znana, ale u nich
do rzeczy u nas zaś do osoby zastosowana, i naprzód w Zwierciadłach saskich odbierana
zasada, że tylko mająca odpowiedniego ~~[illegible]~~ będąca, że
tylko równa stanem ~~[illegible]~~ osoba, może
być rękojmem i oczyścicielem (1) ~~[illegible]~~ wezwanego przed sąd
~~[illegible]~~ uczestnika.

∟ (oczyścicieli)

∟ Grymm R. Alt. 838. 856.

(1) Porównaj Ortyle w VI. 22. września 93. ⌈Wyrazy w nawiasie umieszczone są słowiań.

105.
126

~~[illegible]~~ podstawy ~~[illegible]~~ ładowe wpływem zachodniej ~~Europy~~ zaniechane prawodawstwa.

Rozdz. IV. ~~[illegible]~~

Sądy ojców monarchicznych małe

§. 179. Pierwotnie wykonywał naczelnik domowe nad ~~[illegible]~~ członkami swej rodziny ~~[illegible]~~ ~~naczelnik~~ ~~domowe~~ sądy. Lecz zrzekał pod jego strzechą pokoju przybyszy przebywał też pod niego ~~[illegible]~~ jeniec, póki się albo nie wykupił, albo z obywatelstwem udarowany przez gminę pod jej sąd nie przeszedł. ~~nie [illegible]~~ Dopóki więc nie opuścił go jeden i drugi ~~[illegible]~~, sądził obu gospodarz, a sądził drugiego ~~dopóki [illegible]~~ ~~[illegible]~~ zrzekający odwetu za zakupieniu nad ~~[illegible]~~ coraz ciszej, ~~[illegible]~~ nad członkami jeszcze surowo przez sąsiedniego Niemca wykonywane sądy. ~~[illegible]~~ Nikt się ~~[illegible]~~ polskiemu gospodarzowi ~~[illegible]~~ (wtedy był on już łagodny w sądzeniu, bo też i u Niemców ~~[illegible]~~ już była) ~~był~~ jeszcze w r. 1226. jak wyżej w §. 164. wspomnieliśmy, do sądu nie wieszał. Ale ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~jeńców i [illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~na zachodzie~~ polepszyła się była wszystkich w ogóle jeńców wojennych dola, równie z władzą kościoła na zachodzie; rząd surowszy łagodził ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ do sądów domowych ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zezwolenia się z nimi ~~[illegible]~~ Duchowieństwo (1). Dawszy za przyczynę, że jedni władcy świeccy za bardzo oszczędzają swój dobytek czyli poddanych, a drudzy nie mi- ~~[illegible]~~ ~~pod~~ ~~[illegible]~~ Łożnie karzący go i drzewa z postanowił r. 595 Childebert król Franków, że poddanego o ko- obwinionego należy wydać na ukaranie urzędowi świeckiemu ~~[illegible]~~. W drugi szczegół uderzając duchowni twierdzili, że grzech popełnia władca gdy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~bez przyczyny~~ ~~[illegible]~~ się staje przyczyną niewinnej swojego niewolnika śmierci (2). Odezwały się i u Słowian na karzących ~~[illegible]~~ ludzi ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ podobne głosy, ale

(1) Porównaj tego dzieła §. 429. I., §. 120. 200 II.

(2) Porówn. ~~Kapitular.~~ ~~[illegible]~~ Decretio Childb. i Benedicta Levita V. II., addit. ad IV. 39. u Baluzi I. 927. 1204. II. 18.

~~Jacyż i czysto- nie [illegible] kiedy, temu zapewne przypisać na myśl [illegible]~~
~~li naprzód [illegible]~~
~~chowieństwo nie mniej było na zewnętrzny raczej niż wewnętrzny prawa rozwój wpływ~~
~~miało, że z [illegible] wpływ [illegible] mając [illegible] wpływ~~
~~[illegible] prawo [illegible] że [illegible]~~
~~naród i lud nabożeństwa [illegible] dla władzy, która się z jego cywilizacyą nie zespoliła duchowo. Jakoż dosyć spojrzeć na to co o duchowieństwie niemiecko-pogańskiem rozpowszechnym [illegible], ażeby się przekonać o tem, że tylko u szwedzkich plemion miało duchowieństwo pogańskie wpływ na naród i jego prawo i że go też u wszech tych ludów, a mianowicie u Żydów za chrześcijańskich zachowało, a przeciwnie u wszystkich czasów Germanów [illegible] nie tylko wpływu [illegible] tego też i poszanowania nie miało, kapłanów wyjąwszy; których wszakże nie jako księży lecz jako członków rzeszy szanowano, bojąc się ich raczej niż [illegible] lgnąc do nich sercem (1).~~

~~§. 184. Troskliwie przestrzegali tego Niemcy, w jakiej porze [illegible] bieg czasu według nocy a nie dnia obrachowywali, dnie na szczęśliwe i nieszczęśliwe dzielili, z co nie miało [illegible] ario-~~

~~[illegible] wpływ [illegible] (1) [illegible], jak musiało go cio przy coraz większej sądow[illegible] działalności, ani od[illegible] miało za wpływu prawa świeckiego, gdy raz przeciągła [illegible] nie~~

~~Kolen i dnia, w [illegible] których wygodami i tp. sądy odbywać należy, ukazem~~

nie wszędzie skutecznie, co ~~jak~~ w poprzednim wykazaliśmy samie ~~[illegible]~~

§. 180. Ukrócone samowolstwo dworowych sądów, nabrało sił nowych przez oddawanie gmin na dzierżawę, z sądzeniem przez przywileje udzielane prywatnym. Rzecz ta jest uwagi godna. W średnim po Chr. wieku przywileje dały ludzi bogobojnymi zwanych (pod opieką było duchowieństwo frankskie dla ludzi bogobojnych, kościołowi żyjących, jak i dla poddanych na tamże ~~[illegible]~~ / w dobrach żyjących systemem jednolitym bogobójnym nadanych (1) ~~[illegible]~~ przywilej że ⌊ pod wyłączny sąd i rząd klasztoru należeć będą. ¶ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

⌊ z pod swieckiej wyzwolił władzy

Każdy ⌊ i każdy pod przywilejowanego klasztoru opiekę ciągnął się ochotnie wyswobadzając się z pod praw dworu, mało zyskiwał, albowiem cięższe poddaństwo na lekkie zamieniał tylko. Dopiero ~~[illegible]~~ gminy a osobliwie też miejskie ~~[illegible]~~ przychylne gościom, biorąc pod szczególną opiekę każdego przychodnia dopomogły do pozyskania³ swobód ‡ najwięcej² ludowi

Laloli

‡ robiąc go swych gajnemi zwanych sądów uczestnikiem.

~~¶ Przywilej ten rozciągnąć ... postępem czasu miała, zawarowano, że gdyby~~ Ażeby jednak i ten sąd nie ucisnął ludzi,

¶ Dodano z postępem czasu warunek, że gdyby czynownikowi swemu, pańskiem lub miejskiem wyznaczonemu prawem, sprawiedliwości zupełnie nie wymierzył, lub wymierzył jej zupełnie się wzbraniał, duchowna władza, wtedy jej przywilej król na ten jeden raz zawieszał i wymierzył (2). Trwałsam jej nadzwyczajnemu wymierzy sąd aż do czasu, w którym duchowieństwo wyjątku – katolickie wyrazem osobne uzyskało. Sądownictwo, wzięte pod obronę Papieża, ~~[illegible]~~ on ~~[illegible]~~ udzielając jej gondorys przez ~~[illegible]~~ na to ogólną dla wszystkich katolickich krajów ~~[illegible]~~ formułę (3).

(1) O ludziach tych mówią przywileje królów frankskich Childeberta z r. 547 i Chilperyka z r. 562. (u Bouquet rer. francic. script. IV. 621, 623) wyrażając się qui per eundem (abbatem, któremu ten przywilej dano) sperare videntur, a o dobrach unde legitimo debet mitio. Gdzie mitium (Du-Cange p. t. w) znaczy miłosierny dałoś (od mitis łagodny, miłosierny) jakim była dziedzina i t. p.

(3) Na dyplomatach sześciu z Chrobrego dyplomatami w jednoczesnych dało sama się jak u Muratorego w antiquit. Ital. I. 628. wyrażają: ut nullus dux (dodał Muratorego dyploman episcopus), marchio, comes, vicecomes / „sen sculdario aut aliqua sammissa persona" ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nulla persona magna vel parva molestare (sam inquietare) ~~[illegible]~~ audeat.

(2) R. 1175. ut ipse (abbas) per judices quasdam theutonicos quam polonos omni querulanti justitiam faciat, r. 1202 ut principe judicet si forte querulanti per judices abbatis facerit justitia Denegata, Urkund. des Klost. Leubus.

§. 187. Starodawny nie wiadomego początku wy-
raz gaj przeszedł dziwne koleje, a dziwniejsze
jeszcze utworzone z niego słowa, które odga-
jać i zagajać niewiadomo odkąd znarzyć za-
cząwszy, ma te
dziś jeszcze przeciwne
zgoła u ludu polskiego znaczenie,
a niegdyś miało go snadź u serbskiego i ru-
skiego zalże (1). Z=pokrewniony będąc ze sta-
wy nam z poprzednich tomów wiecowy i sądo-
wy szopą, rzuca światło na zwyczaj odby-
wania sądów ⌞ (pod gołem niebem wśród ho-
sdow poświęconego gajn, a w cza-
sie dżdżu w szałaśnej na ten cel z drze-
wa liściastego budzie, ⌐
który się na „zagajenie" czyli otwarcie, i na
„odgajenie" to jest zamknięcie sądu dzieliło
Czechów i Polaków: przeciwnie Rusini
„uberznamyzywaniem" gajenie to w ludowej (bo w statu-
tach nic o tem nie stoi) szywa-
zając się po normandzku, nazywali mowie.
Nie gaił albowiem, lecz ogradzał ⌞ miejsce sądo-
wego posiedzenia Norman, sadowiąc w ogrodze-
niu Sędziów, a dla ludu poza niem otwarte zo-
stawując pole. Pozwalał też dla pierwszych do siedzenia ła-
wy, a temu stać kazał.
W stałych Sędziów przez Karola W. zamienieni Ra-
chinburgowie sądowe, nie tylko na ławach lecz i pod dachem który
dla nich teraz zbudować kazał siedzieli, od tworzenia
(po gotycku skapjanf) czyli wynajdywania prawa, sądzież od
siedzenia na ławach

(1) Porówn. u Dzihanira ga-
jum, haga, hajare i t.p.
znaczące toż co starowi.
gaj (las), co u Polaków
gaić przerzerać las do
rozpnania, sąd rozpoczy-
nać, Linde wskazuje do-
nać, ⌟ skąd wyraz wody). ⌟ Gaman u Serbów
i ruskiego ludu (słown.
akad. i Waka) szur ozna-
cza.

⌞ w czasie pogody

⌐ którąbya ~~doli~~ choć samej ~~tylko~~ starszy-
źnie dawała schronienie. To właśnie
nazywało się „gajeniem"

⌞ lub rowem obwodził

⌐ skąd Scabini, po niemiecku Schö-
pen

~~miejsca~~ Ławnikami, ~~X Asbiri~~ (nazywali się) ~~...~~ wszyscy urzędowych (1). Lud wszakże słowiański po dawnemu albo Kmieciami ich albo Przysiężnikami ~~x~~ nazywał ~~...~~ a miejsce ich ~~...~~ posiedzeń ga-jonym (miano ~~...~~wał) sądem, tem bardziej, gdy w r. 1163. jeszcze ~~na pol~~ pod gołem niebem (Ławni byli ~~...~~ sądy odbywali Wójci, ~~...~~ udając się pod strzechę tylko w czasie dżdżu i słoty (2).

§. 181. Według zeznań Tacyta (Germ. 7. 9.) ~~był~~ miało germańskie duchowieństwo wpływ na sądownictwo ~~wielki, w czem się~~ ale zewnętrzny tylko, który też ~~...~~ po przyjęciu religii chrześciańskiej ustało zupełnie ~~...~~ tam gdzie niemiecki przeważył żywioł, ~~a przez~~ Za czem poszło że u samych tylko Franków, gdzie już za pogaństwa wielką mieli Druidowie powagę, duchowieństwa katolickiego było znaczenie wielkie, a przeciwnie u Germanów Prałaci tylko członkami będący ~~...~~ rzeszy uszanowanie mieli, niższe zaś duchowieństwo nie mieli żadnego, co z ~~...~~

~~...~~ ohu Zwierciadeł, które z lekceważeniem mówią o księżach widać dostatecznie. Chociaż liczności ta objaśnia przyczynę, czemu się za sądy duchowne rozwinąć nie mogły, czemu na sądownictwo swojowe nie mogli ~~...~~ ~~...~~ przez ~~...~~ panowania w znajomości prawa przewagę wywrzeć wpływu (3) ~~...~~ duchowni, i czemu uczuwając ile monarchowie duchowieństwo bo-znosić wpływu na świeckie sądy, Przysięzników

---

(1) Porown. Grymm R. Alt. 774. 800 nstępn. Ordyle i słowo-prawny w VI. tomie tego dzieła wydany

(2) Tak r. 1163. Albert Margrabia zgorzelicki (von Brandenburg) Wójtowi klasztoru Lidzkiego (Licka, Leitzkau) przepisał. Jest ten dyplomat w Allgemeines Archiv, w Berlinie, Poznaniu i Bydgoszczy 1836 w kilkunastu tomikach wydanem.

~~(3) Karol W. i Otto~~ III. ~~zakazał w Lombardyi (Leg. long. 90. 13) duchownym trudnić się sprawowaniem aktów urzędowych~~

§. 182. Skoro przez pospolite jak (w §. 178) powiedzieliśmy sądy spospolicowały się przysięgi, wtedy to owi Tacyta (z §. 425. 444 tomu pierwszego wiadomi) Komesowie, owi (przez Anglosaksonów jak mniemam do Brytanii przeprowadzeni) Sędnicy, Wojscy i Sołtysi, owi Starcy itp. mogli się Przysięgnikami nazywać tem pewniej, gdy ~~z dawnego~~ ~~zwyczaju~~ ~~przysięgać~~ wybrany na Sędziego człowiek musiał ~~[illegible]~~ przysięgać na to, że w małym lub dużym komplecie sądząc, zawsze tylko prawdę mieć na względzie będzie. ~~Gdy sam~~ Zwyczajny spor sam ~~[illegible]~~ i gdziebądź sądził, ale sprawę kryminalną wobec wiecy, lub, jak było u Czechów, wespół z kilku Sędziami ~~rozstrzygać musiał~~ czyli w komplecie wielkim rozstrzygać musiał. ~~Kiedy~~ To dziś u Saksów, ilekroć ~~[illegible]~~ z licem zdybano ~~[illegible]~~ Łotra, schodziły się trzy wsi w jedno i Sędziego (mówi Zwierc. sask. I. 55. §. 2.) wybierały. Kiedy szło o ukaranie śmiercią Łotra wtedy Sędziowie czterech okręgów sądowych fryzońskich razem zebrani wyrok nań wydawali. Ten to drugi ~~[illegible]~~ komplet sądowy zwie się ~~[illegible]~~ sądem u czeskiego równie wielkiego jak miejskiego ~~[illegible]~~ (nazywając ludu w XVI. jeszcze wieku ~~[illegible]~~ mu ~~[illegible]~~

(Co się z małym kompletem nazywało ~~[illegible]~~);

~~[illegible]~~ miał równie jak sąd fryzoński swój, według wyrażenia się Czechów porządek (posud, ~~[illegible]~~ fimelthing), który ~~[illegible]~~ (jak niżej wspomniemy) ~~[illegible]~~ w (Czechach) Polsce leżeniu ścisłą (~~[illegible]~~ o nim ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ odpowiadał. Nie był to wszakże sąd ~~[illegible]~~ gromadzki ale dworski, dla krotochwili rzecz można pańskiej odbywany ~~[illegible]~~ (Właściciel ~~nie~~ chcąc hawrem ~~[illegible]~~

~~(1) Porown. Ungra 251. 252 ... wszelkich ... językach ... Tribunus oddany przez ... Cogingi ...~~

(1) O Anglosakach porown. Ungra 251. 252. Czy w sławej wzmiance (porow. Ungra Rett. 251) Tribunus nazwany jest przez Coting ze w kontynie sądził? Jeszcze r. 1277. (u Chabera 118. przyp. 6) pochodzący ~~[illegible]~~ kawalański wyraża się cum secta sermoven judex regionis.

[illegible] szkody i [illegible]

sobie służyć chłopku a swoich zadowolić wło-
ścian, ~~w~~ wybierał ~~[illegible]~~ XII kmieci ~~[illegible]~~
Jeżeli we ~~[illegible]~~ wsi która miała sędzie ~~[illegible]~~ nie znalazło
sobie dogodnych, wybierał ich z wsi przy-
ległej. Żądał go sam lub przez urzę-
dnika dworskiego, który z pierwsze udawał prawa.
~~[illegible]~~ ~~Gdy~~ bowiem
kmiecie ~~[illegible]~~ wyroku dać nie umieli, ~~k-~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ pytali go o zdanie
[illegible] (1) Ten komplet kopowym (że się sku-
piał w jedno), gromadzkim i t. p. w XVII.
jeszcze wieku zwał się u Rusinów ~~[illegible]~~ około Łucka mieszkających są-
dem, ~~ani~~ a nie był jak ~~[illegible]~~ czeskim manidłem,
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ale rzeczywiście wiejskim, bo wyższe Wojewody i Starosty
~~[illegible] Woje-~~
~~[illegible]~~ ze grodzkiego zwoływanym wymienionych
o zadawnieniu sporu ze ~~[illegible]~~ schodzą na palu (są-
dem. Schodzili się nań swobodnego stanu która
ludzie, bądź kmiecie bądź to szlachta, ~~[illegible]~~ na
~~[illegible]~~ dobrach z nich wśród wyższych ~~[illegible]~~ siedząc
~~[illegible]~~ (nie zwoływała) (nie miewał [illegible] pra-
wo. Schodziła się nie raz do kilku sie-
~~[illegible]~~ okolicznych, jak ich ~~[illegible]~~ nazywano ~~[illegible]~~ sie-
lów, między którymi celowali starcy. Z resztą
wszystko się tu jak w zwyczajnym odbywało są-
dzie ~~[illegible]~~ (2). Jak
ow gajony sąd Czechów, jak ten Rusinów Sa-
clich sąd gromadzki, sądnym być cerkiewnym uj-
żej (w s. 177) ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ opisanym Duszników
~~[illegible]~~ sądem.

L i na swą duszę zaklinał się im karał,

L ~~[illegible]~~ za drugim razem z Pisarzem sie-
dmiu sądem

(1) ~~[illegible]~~ O Try-zonach ~~[illegible]~~ Ku-gra III. 223. a/ o Czechach roz-prawę Wocela w Czasop. czesk. muzeum r. 1845. XX. 1. str. 101. porównaj.

(2) Zobacz ~~[illegible]~~ roz-prawę Iwani-szewa o dre-wnich selskich obszczinach w Ruskiej Bie-siedzie r. 1857. III. (w oddziale nauk) ~~[illegible]~~ r. naoczn. ~~[illegible]~~ na po-stawie ~~do~~ ksiąg sądów grodz-kich napisa-nej, i z mojej relacye w VI. str. 424. wiel-kiego dzieła uniwersyteckiego porównaj.

§. 183. Pozostaje do obejrzenia miejsca na których się sądy odbywały, co pomijam dla tego, że gdzie radzono tam i sądzono, czyli że miejsce wiecowania było też sądowych posiedzeń siedliskiem. Wiadoma nam jest z poprzedniego tomu odbywania onych pora, która gdy na wiązany, jak się Ortyle wyrażają(1), czyli zwyczajny, i na [illegible] to jest zapowiedziany czas przypadała, przeto wiedział każdy kiedy i gdzie odbywać się będzie gajony sąd.

~~[illegible]~~

W ojczystym języku sądy te odbywać się musiały, ~~[illegible]~~ uczem ~~[illegible]~~ zachodzącej ~~[illegible]~~ nadmieniam dla pewnej u Korutanów ~~[illegible]~~ okoliczności. Po zniemczeniu kraju tego nie w innej jak słowiańskiej mowie (cudzejszy) Książe sądzić zwany, ~~[illegible]~~ (wówczas był ~~[illegible]~~ wyrazów musiał) i choć kitka (po słowiańsku wymawiać) ~~[illegible]~~ na sądzie ~~[illegible]~~ (1). ~~[illegible]~~ W ojczystej też mowie wyrok ogłaszano, chociaż u Słowian czyniono ~~[illegible]~~ wszystko katolickiego obrządku w księdze sądowej o nim ~~[illegible]~~ (wzmiankę). Miała ta rzecz w historyi ~~[illegible]~~ po bacznie ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ sądy (wielką) uszanowaną przyczynę. Już za czasów pogańskich było ~~[illegible]~~ (duchowieństwa niemieckiego i słowiańskiego wielkie ~~[illegible]~~ znaczenie) na sądzie ale go nie ~~[illegible]~~ jednakowo wykonywało. Niemieckie ~~[illegible]~~ nie sądziło lecz, według zeznania Tacyta (Germ. 7-9.) i podań islandzkich, wykonywało wyroki: według Helmolda I. 83. sądziło, a wyroki jego wykonywał Krol. Zmieniła się postać rzeczy za czasów nowochrześcijańskich. Wtedy sądził Król i ~~[illegible]~~ wyrokował a jego Pisarz czyli Kanclerz

~~[illegible]~~ przeciwnie słowiańskie ~~[illegible]~~

---

(1) Porówn. Ortyle w VI. str. 92. tego dzieła z s. 68. poprzedn. tomu.

(1) Dobrowskiego Slavanka II. 117.

państwa zmonarchować o tem w swej
księdze. Poniewaz to [

jej

po Tacinie do którego nawykł, nie w czystym się kształcie jak tym jezyku z
Dwo- w imieniu swojego monarchy znosił.

rani z Europy zachodniej

1100

Dla własnego tylko czynił wszystko, więc miał

Ponieważ to

służbi. to ważne dla całej służbi.

Bo naprzód: księżom dawny wpływ na sądy zapewniłoś co znaczna błogo na prawo-

dawstwo, pra-
wodawstwo i sądownictwa wpłynęło. Powtó-
re utrzymało nieprzerwany narodu z ducho-
wną władzą związek, i dotąd utrzymuje go stale. Ponieważ niemiecy

kapłani przez świadectwem Tacyta
policyą w wojsku utrzymywali, a nie
według podań które w ustawę weszły sądy zagajali, więc skoro
[gadi, od gockiego godi, dziś gatodabey]

za cza-
sów monarchiy czyli pogańskich przewodnictwo
sędziowie
przezorstwie
w prokuratorstwo, komornikowanie, prze-
la stali się ka-
płani dla są-
downictwa nie-
potrzebni

z wielka dla kształcowania się prawa i wpływu na lud
ustrzeże-
niem. Surowość więc (a nawet srogość normandz-
ka, zakonów i t.p. porostały praw ludowego
udziałem. Chociaż niejakie na sądownictwo
skandynawskich żyrców zachowało duchowień-
stwo wpływy, jednakże nawet u nich a tem bardziej u normandzkości najściślejszych ka-
płanów nie mieli księża
wielkiego mira, co z ich Zwierciadeł z
lekceważeniem wynikającym
widać dostatecznie (2). Prawie

F się o tak nazywanych Popach

(2) Porown. Grymma Deutsche Mytholog. (wydanie 2.) str. 58. ustęp. i Rechts-Alt. 751. 752. Ungar alt-deutsch. Gesch. 223. 379. Zwierc. szwabsk. i saskie do rejestru p. w. Pfaffe: t. j. [illegible]

jakiekolwiek

mieli w prawdzie (ale nie jako książę lecz jako członkowie rzeszy poszanowanie. Bał się ich lud, ale sercem nie lgnął do nich.

Rozdz. V. Urzędnicy i służebnicy sądowi.

§. 177. Bacząc na to com dotąd rzekł czy-³telnik powie,² że⁴ rodził się niemiecki a kształtował słowiański Sędzia i wykształcał na to ~~[illegible]~~ czem jest dziś sąd kolegialny i przysięgłych w różnych swoich odcieniach. Twórcą sądu ławniczego czyli kolegialnego ~~[illegible]~~ jest, jak wyżej (w §. 166.) mówiłem Karol W., w którego panowanie powstali ~~[illegible]~~ ławnicy z narzuconym sobie zgóry ~~[illegible]~~ dziedzicznym ~~Sędzią~~ ~~[illegible]~~ Prezesem na czele. ~~który~~ Ten choć nie sądził jednakże sam ~~[illegible]~~ tylko, mówił prawdę. być Sędzią, stanowszy w tym do ławników stosunku. w jakim dziś Sędzia ~~[illegible]~~ do przysięgłych Γ ~~postawiony~~ ~~[illegible]~~

Γ sądzi. Oto czyli ze wornej nazwy spół-sądzący ~~[illegible]~~ których

~~[illegible]~~

w liczbie VII lub XII. a nawet XXIV w krajach między słowiańskich a teraz germańskich(1) sam, według obu zeznania Zwierciadeł (Szwabsk. §. 86. Saksk. I. 55. §. 1.)

~~[illegible]~~ z pośród

między mężów prawo ławnicze mających (schöppenbare) wybierał. Prawo to ~~bare) które~~ na koło samo ~~[illegible]~~ rycer-

(1) Dowody patrz u Ungra 114. i stępa 181–192. który wszakże rzeczy w gruncie nie pojmuje.

skie ~~polskie~~ Polaków prawo wychodzi. Jak bowiem w Polsce każdy udziałem od Króla opatrzony obywatel szlachcicem się stawał, tak u Sasów każdy, byle wolnego stanu człowiek, mógł Ławnikiem i to Dziedzicznym zostać, jeżeli mu Cesarz niemiecki ~~sąd~~ tery wdolii ~~u~~ ~~wła~~ ~~[illegible]~~ z powszechnej na wyborczą dał wła- [illegible]. Taki też stawał się miejscowego herbu czyli szczytu (hantgemal) uczestnikiem, i nań powoływał się gdy miał wystąpić do pojedynku z mężem nie równego ~~[illegible]~~ sobie rodu(1). To też i mieszczanin ~~[illegible]~~ prawo ~~[illegible]~~ takież dla siebie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przywłaszczający członkiem (obywatelem) tego miasta być musiał gdzie Ławnikiem chciał zostać(2).

~~§. 15. O takim wczesnym zjazdów nie dzie-~~

~~Potrzeba było Niemcom jeden jeszcze zrobić krok by do porzucenia zjazdów na tym co dziś są u nas stopnia. Potrzeba było naprzód przez wybór przewodniczącego z pośród ławników znieść różnicę między nimi a sędzią wszelką. Na to wszakże nie zdobyła się ani jeszcze [illegible] w zachodniej Europy ani w słowiańskich pań-~~

~~stwach między [illegible] a [illegible]~~

~~[illegible] prawa [illegible] tylko sędziów a Richter~~

~~[illegible] w Sasów [illegible] tylko [illegible]~~

§. 188. Sędzią się zwykle każdy w Europie zachodniej nazywał co ~~sądził w pierwszej~~ ~~[illegible]~~

---

(1) Porówn. Zwierc. saskie III. 81. §. 3., a o hantgemal (które sobie według badań w poprzednim tomie I°. §. 254 – 257 I°. zrobionych tłumaczę) tak Zwierciadło III. 26. §. 2, 29 §. 1. tudzież I. 51. §. 4. zobacz. Tak zwane Monumenta Boica (jak Homeyer w rejestrze do Zwierc. saskie od siebie wydanego p. t. wyrazem cytuje) mówią: excepta lege sua quod vulgus hantgimali vocat.

(2) Patrz wyrazy prawa w VI. pr. 411. przywiedzione.

sprawy sądził, były wprost od najwyższego w kraju Sędziego czyli monarchy miał daną sobie sądzenia władzę. Ponieważ zaś władzę ~~tę~~ mógł zlać na kogo, więc też i ten co w imieniu Sędziego wyrokował mianowany był Sędzią. Tak też wyrażali się o Sędziach ~~Rusini~~ ale nie wszyscy Słowianie. Prawda nie da~~[illegible]~~je tego miana mężom sądzącym, lecz ich ~~[illegible]~~ po ~~[illegible] przez nich~~ wszędzie zawsze. U Czechów ~~[illegible]~~ mniej znaczył Sędzia od zasiadającego w ziemskim sądzie Kmiecia: ruskim więc Sędzią był sam monarcha, czeskim naród a monarcha lub jego zastępca doszczęgaczem sądu. ~~[illegible]~~ Przeciwnie u Serbów ~~[illegible]~~ w Polsce i na Węgrzech, prawo Sędziego w tem co na zachodzie znaczeniu. Żeby jednak nie zachodziła ~~[illegible]~~ wątpliwość ~~[illegible]~~ o jakim mowa jest Sędzi, więc ten co wprost od Króla sądowo odebrał ogólnem się czyli jeneralnym, a ten co ~~[illegible]~~ w zastępstwie ~~[illegible]~~ sądził ~~[illegible]~~ Sędzią się ~~[illegible]~~ po prostu nazywał (1). ~~[illegible]~~ Przybrani ~~[illegible]~~ od jeneralnego Sędziego sędziowie wszelacy imi w komplecie szlachcy mężowie po urzędzie też lub po swoim w obywatelstwie zajmowanym stopniu ~~[illegible]~~ (Baronowie, Kmiecie) ~~[illegible]~~ mianowani bywali: co ~~[illegible]~~ na czele ~~[illegible]~~ że w imieniu Króla sądzą, wyroku wyrażali, głosząc ~~[illegible]~~ to le wydawanego przez siebie wyroku ~~[illegible]~~ Króla zasiadający ~~[illegible]~~ bądź w polskim bądź w niemieckim ~~[illegible]~~ sądzie (2) ~~[illegible]~~.

⸢ r. 1362. u Kz.

§. 186. Zetknięcie ~~[illegible]~~ niemieckie cy Sędziowie ~~[illegible]~~ z Słowiańskimi nowe w sądownictwie wywołali ~~[illegible]~~ na jaw zmiany: wystawili bowiem znowu ~~[illegible]~~ po ~~[illegible]~~ Sołtysi i przez miejski ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ upadłe ~~[illegible]~~ ładowych sądów i zapomniane ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ważnej ~~[illegible]~~ odegrawszy w sądach wiejskich rolę blisko tysiąc wieki ~~[illegible]~~

---

(1) Porówn. Ojuchanza p. w. Judex, r. 1374. nos aut judicium nostrum generale u Kryst. II. Doz sano r. 1385. u Kz., a r. 1387. nos judex et subjudex generales terre Cracovienses u tegoż. Ludzież r. 1212. u Kryst. I. 7. judex palatinus. Na Węgrzech Palatyni Sędzia najwyższy nazywali się judices ordinarii, wszyscy inni judices tylko.

(2) W myśl ustawy Kazimierza W. z r. 1365. ~~[illegible]~~ rod. pomn. 210) zarazajęt) Cancelos rex civitatum ad sedendum regale judicium juris magdeburgensis in castro Cracov. deputatarum praesidente vice regia Succamerarii et Capitanei Cracoviensi et judice castri Crac.

w nicość ~~[illegible]~~ na powrót ⌊, podobnie jak inflandzcy kmiecie za powodem Starostów królewskich (Vögte) popadli. Ta wszakże była ~~[illegible]~~

[illegible]

~~[illegible]~~ kmieciom chciwość zasko-

~~[illegible]~~ dziba Starostów. ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ Indziej pojednawcze i kompro-misowskie z rzymskiego prawa od mieszczan wygrzebane wystąpiły sądy,

~~[illegible]~~ pojednawcy (mediatores) jak zwani jednacze, szlachcice, ubermani (compositores), zkąd w przekładach polskich i mazowieckich statutów ~~[illegible]~~ indziej w czeskich ~~[illegible]~~ prawach wystąpili, toż samo co rzymscy arbitri i superarbitri oznaczać mające (1) ⌊ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ Inne

na koniec zmiany wpływ feudalizmu w Czechach, na Pomorzu, na Szląsku i t. p. ~~[illegible]~~ spowodował, utworzywszy, sądownictwo dziedzicznem prawem ~~[illegible]~~ według feudalnych ~~[illegible]~~ zwyczajów udzielane urzędy (2).

§. 187. Wpływ zachodniej Europy nie tylko na rozklassyfikowanie ~~[illegible]~~ tego Sędziów lecz i szturebników dał się uczuć. ~~[illegible]~~ Urzędnik który sędziowski obowiązek pełniący miał do pomocy sędzi samego szturebni- ~~[illegible]~~

⌊ za sprawą szlachty tam a ta różnica, że nie fortunny los Sołtysom samo prawo zgotowało, w ręce ich szlachty, jak w §. 90. ustępu tomu poprzedzającego mówiłem, oddawszy, a inflandzkim

⌊ Inne zmiany spowodowało puszczenie w niepamięć pierwszych ~~[illegible]~~ sądów. ~~Miejsce~~ ~~[illegible]~~ i zwierzchnictwa rozpoczynają ~~[illegible]~~, grodzkie coraz się bardziej szerzące.

⊤ ~~W~~ Gdy na takich sędziów obierani być mogli prywatni i urzędnicy, więc co ~~[illegible]~~ stomacy powód dla którego Kasztelan i ~~[illegible]~~ ci kompromissarz ~~[illegible]~~, u Czechów ~~[illegible]~~ skim ~~[illegible]~~ Polaków i Węgrów ważnej roli odgrywających w początku dali sądom. //

~~[illegible]~~

(1) Pełno z nich w dyplomatach i statutach. Uberman za Obermann u Andrz. z Duby.

(2) Prawo Dyplom. Lelewel. u Szczurl.

(2) R. 1294. u Biecho [illegible]. jurisdictio advocati provincialis qui sort procurationem legitimam nobis factam (maniu [illegible] proch jurek consuetudo desperulak, a nobis gladii recepit potestatem.

⊤ woje Woda sprawy o dziedzictwo zachodzące sądzili niekiedy (2). ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

ku którego ~~przy~~ pobieraniu zwierzającego urzędu używać. Zkąd i ~~po~~ sądach znali się znani nam z tomu poprzedzającego Mierniczy (Likwatorowie), Komornicy, Przysądzawcie, Głabatorowie, obok których stali nie wspomniani ~~także~~ Woźni i Dzieccy i ~~[illegible]~~ wyżej od nich stali Pisarze i Notaryusze, a Strzecznik i czyli dzisiejszy Obrońca sądowy, płużał się obok wszystkich tych osób, nie będąc ~~[illegible]~~ na sądach zawsze potrzebny. O nich to w ogóle powiedzieć należy, że jedni, jako to Mierniczy i Komornicy, kierowali się i w ~~sądzie~~ linij sądowej na urzędników, ~~tak~~ imiennikom swym w ziemstwie (jak w §. 59. tomu popr. uważam) zasiadającym, odpowiednich, ~~lecz~~ że teraz nie wykierowali się, dosięgnęna tegoż celu ~~nie~~ zmierzali jeszcze. Do ~~tego~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ samego ~~[illegible]~~ ~~dopinali się~~ ~~[illegible]~~ Pisarze sądowi ~~[illegible]~~ ~~Notaryuszami~~ ~~[illegible]~~ czyli ~~[illegible]~~, Notaryusze i Strzecznicy, i Posięgli go u Słowian wzymałe ~~[illegible]~~ ~~obrońców~~ ale na równy weszli stopień: nie u wszystkich ~~wszakże~~ zaś nam ~~[illegible]~~ nie pokusili się nigdy Woźni i Dzieccy. Czemuż to?

‡ samych tylko Rusinów może wyjaśnić (brać znadź z nich na dorsery ~~[illegible]~~ wolny sędziego, nie był nigdy ~~[illegible]~~ Polski Mierniczy nie siedział

§. 188. Niemiecki Sędzia miał pełno obok siebie siepaczów i katów, słowiański ich wcale nie miał ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~Łacińską swoją nazwą przypominający Liktora, a przypominający go tem bardziej gdy u niektórych słowiańskiego szczepu ludów, ~~że~~ nazwanie u Czechów, Sędzia Konsulem się nazywał, i kiedy miano to nosili u zachodnich Rzeczypospolicie. Ten Liktor słowiański mniejszy Rajcowie reprezentował władzy, ale nie wiele wykonawczej~~ ~~[illegible]~~ w większym ~~[illegible]~~ tylko kompletnie, ~~[illegible]~~ Czechów zasiadał w ziemskim sądzie (który tu być, co przypominam, najwyższym w określe który opisujemy. ~~[illegible]~~ wprawdzie Mierniczy Sikla... atoli sierem się po łacinie nazywał ~~[illegible]~~ paczem ‡ ~~[illegible]~~ dziś ~~[illegible]~~ w żadnym (małym i dużym) ~~[illegible]~~ kompletnie, lecz poza sądem na rozkazy Chorążego, który był władzy sądowej wykonawczej nawet reprezentantem, ~~[illegible]~~ wał, będąc jego pomocnikiem służebnikiem. Obok Chorążego który osobliwie u Polaków ale zasiadał, znajdował się też na sądach ~~[illegible]~~ Podkomorzy ‡ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ pod nieobecność Starosty Sądziom prezydował (1). W

‡ i Ławicy, pierwszy dla spraw granicznych, drugi dla spraw z łowiectwem złączonych mających związek dla tego urzędy

---

(1) W tomie ~~II. 12.~~ tego dzieła zbiór sweren... dibus Capitaneo, Palatino, Castellano, Judice, Subjudice, Subcamerario, Vexillifero, Venatore; a zas tamże §. coram Venatore et Sentore Capitaneum Castrensem

kraju Trybunałem) ~~[illegible]~~ Komornik, urząd dri-
ziej rzędu pierwszego Generalnego – Prokuratora ~~[illegible]~~.
~~pilnego uważ.~~ ~~[illegible]~~ i pod swą mocą Komorników, komorniczemi też dru-
chami mianowanych ~~[illegible]~~ miał.
Było ich ~~[illegible]~~ bez liku. Nad nimi ~~[illegible]~~ po-
rzędni dozór jak zwany Starosta ~~[illegible]~~
komorniczy (1). Co do rzeczy komorniczej,

rozciągał starym ~~[illegible]~~ komornikiem niekiedy nazywany ~~[illegible]~~ niekiedy.

F Andr. z Duby we wykład. ... wiel. pierwsz. stat.

~~[illegible]~~ pańskim Wo-
źnym, ~~[illegible]~~ adpo-
wiadali. ~~[illegible]~~ mieli zwych ~~[illegible]~~ podwładnych, w Polsce czela-
dzią, w Czechach dru-
chami zwanych, którymi
się wyręczali, gdy porew
być niepiśmienny ~~[illegible]~~ krę-
~~[illegible]~~ miał po zgranowaniu od
nasz Woźny, ~~[illegible]~~ częstokroć ka-
dy, i zarębski Ko-
mornika ~~[illegible]~~ okładany do ka-
rania: nie ~~[illegible]~~ jak samych
hojni gdy z porewem ~~[illegible]~~
był (2). ~~[illegible]~~
miał jak wspomniano na to.

z Woźnym i Komornikiem stał ~~[illegible]~~ ruski, także od ~~[illegible]~~ nazywany Wirnik, wrem

Na rawni ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zbierać ~~[illegible]~~ wiry (główszczyzny) ~~[illegible]~~ która gdy się w ku ~~[illegible]~~ wiec ~~[illegible]~~ nich o płacała, ~~[illegible]~~ i od wrzucania ~~[illegible]~~
jego towarzysz Wirnik, i od wrzucania się nazywał (3). Oba
w niego Metelnikiem się ~~[illegible]~~
kun szych
brali wielkie opłady ~~[illegible]~~

w naturze i pieniądzach ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ między którymi, jak ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ drzie mówimy i pocztowe (4) dyły nie małą gra-
ły rolę. W późniejszym składowej ~~[illegible]~~ części Prawdy Ruskiej ~~[illegible]~~ i coż samo
(§. 53. 74.) występujący ~~[illegible]~~

wydany koniem na piśmie musieli dowierzać sami. W każdym razie ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ co ~~[illegible]~~ w zachodniej Europie puer (5)
Dziecki zajął ako miejsce.
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ świry ~~[illegible]~~ ~~puer~~ regia ~~[illegible]~~ wyznaczający. Zbliżyli się do
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
Komornika i Woźnego, ważną osobliwie na
Litwie, jak w późniejszym tego ~~Dziecka~~ powiemy to-
mie, odegrał rolę.

Nie był koniem między
nimi, a samymi rodzicy
~~[illegible]~~ nazwę, występujący.
Ponieważ drudzy ważnie
a nie biegali z nimi po kraju,
więc ~~[illegible]~~ też pogończami (pakońci) ~~nie~~ nazywano. Jedni
jak czeskich i drudzy

§. 189. Skorupiczy od znaków przy pisaniu ~~[illegible]~~ wywanych (nota) ~~[illegible]~~ zuażwani, ważnej w niemieckim ~~[illegible]~~ L przez ~~od~~ Rzymian Notaryuszami

---

(1) R. 1399. w VI. str. 7. ~~[illegible]~~ tego Drieka, wstęp Andrzeja z Duby do wykładu i t. d.

(2) R. 1238. u Rz. Jaku-bus Vosni, Spancosz vosni, Pelvek socius eorum; ~~[illegible]~~ §. 72. R. Z. C. §. 174. ~~[illegible]~~

(3) §. 7. Pr. R. Metelnik od stawcó. ~~[illegible]~~ przyje-dali stawopełch. ~~[illegible]~~ miece, wrucam (po-rown. słown.).

(4) w dymie §. pow-kładnaja, ra-dzież s'radnaja (od. sradić zwi-dać, jak mnie-mam; zwers od sadu wy-raz ten zda-nim mojem mylnie wypro-wai)

(5) Du-Cange p. t. w. W Prałk. Madz. Pr. VIII. 4. Drzechi toż co Dziecię zna-czy (z nas drecz-skich i czeskich)

(Oni i bizantyńskim ~~[illegible]~~ cesarstwie odegrawszy rolę(

wyższe na dworach Prałatów i Monarchów

kancellaryi) nie odegrali jej u Polaków i Cze-

chów pod tą samą też pod Pisarzów na-

zwą. Morol ~~[illegible]~~ się ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ się

osobna ~~[illegible]~~ się na za- ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ razem

chodzić ~~[illegible]~~ Notaryuszów apostolskiemi i

cesarskiemi zwanych ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ u nas też w XIV. wieku niewątpliwie (jeżeli nie wcześniej)

znana ~~[illegible]~~. niewątpliwa klasa / władz Notaryusze ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Pisarzów, które łacinski wyraz spolszcza. Jakoż Pisarzem Notaryuszem zowie pisany po łacinie statut wiślicki. Inne ale

jowych sądów przybrali nazwisko ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ jednak statutowi społeczne ~~urzędowe~~ Pi-

sma władzy obok ~~[illegible]~~ apostolsko-cesarsko-pol-

skiego Notaryusza ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ naznaczając mu nie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

między świeckiemi ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ lecz duchowne-

mi urzędami miejsce (1). Wszedł zapewne ów

Notaryusz, ów Pisarz, w skład urzędów ziemsko-sądowych

w czasie gdy sądy te zaczęły być pi- ~~[illegible]~~

śmiennemi (co się ładnie oznaczyć nie da), i ~~[illegible]~~ choć duchowną był osobą do

kompletu świeckich sądów ~~należał~~, i jak widać z zapisek są- Notaryusz

dowych i z wiślickiego statutu (2); ale drugi po-

został ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ syłu-

laryum i zupełnie obcym dla ~~[illegible]~~ sądów ~~[illegible]~~ Pisarz, bo też zatem urzę-

~~[illegible]~~ większe ~~[illegible]~~ od niego miał znaczenie L ~~[illegible]~~

dowych ~~[illegible]~~ tego czynności był ~~[illegible]~~ L ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

płaconą ławce, i ~~[illegible]~~ także do sądowych należał na-

rad, gdy ~~[illegible]~~ przeciwnie czeski nie należał do nich

L od notaryalnych większe. Miał na koniec Pisarz polski większe od czeskiego znaczenie, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ chociaż się ~~[illegible]~~ do najwyższych urzędników nie liczył. Albowiem nazwania ~~[illegible]~~ jak niżej powiemy

(1) W przywileju Magdeburgi- dy Pz. XXIV. 25. jedynie mowy też pisarzowania pierwszego. ~~[illegible]~~ Notarii servientes w § 13. st. wiśl. pierwsz., ludzież w VI. str. kon. tego dzieła ~~[illegible]~~ publica auctoritate apostolica et imperiali Notarius. Porówn. Djuhatia p. w. Notarius.

(2) Zapiski z r. 1386 w VI. str. 7. tego dz., § 13. st. wiśl. pierwsz.

wcale, i [w tym szczególe ~~[illegible]~~ do czeskich panów
w jakim do niego stali podwładni mu
Dwa Pisarze czyli raczej Podpisarze. Królka był [illegible] ⁊ ten Pisarz ⌈według uważnego przez Andrzeja z Duby (we wstępie do wykładu) zeznania, skład
~~[illegible]~~ winien ~~[illegible]~~
mawiać ~~[illegible]~~
czeskim Baronom
urzędowe ~~[illegible]~~ pisma, a sie-
dziec miał przez cały ciąg odbywającego się
sądu jak niemy, niższe zajmując na
nim miejsce (siedział według ~~[illegible]~~ Andrzeja z Duby
u nóg panizkich) i nie miał prawa wtrącać się
wcale do rozpraw sądowych. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ Pisarz (w §. 114. Pr. Z.
Pisarz, w §. 114. st. Dupr. Djak) ~~[illegible]~~ na koniec wchodził w skład rycerskiego i serbskiego książęcego i carskiego ale bynajmniej niemiec-kiego sądownictwa, czego przyczyna w przytym dziele dalej wykazana będzie. Tenże ~~[illegible]~~ Kanclerzowi Logothetom im, mamy ~~[illegible]~~ bliż- był ~~[illegible]~~ u Serbów podległym
jak wiadomo zwanemu wie
szych o nim wiadomości.
§. 190. Sądownictwo ludów ~~pierwotne~~ ~~nie~~ ~~[illegible]~~ nie posiadających jeszcze cywilizacyi rozwiniętej nie zna ~~[illegible]~~ obrońców sądowych: u nich
~~[illegible]~~ każdy ~~[illegible]~~ kto ma sprawę cho-
dzi za nią i przed Sędziami jej broni.
Wszelako wolno mu ~~[illegible]~~ komukolwiek ~~[illegible]~~ ⌊ zlecić ~~[illegible]~~ o niej
staranie ~~[illegible]~~. To też u Słowian zachodnich taki,
jak go nazywano, i powiernik który od owego stara-
nia (procuratio) Prokuratorem ~~się nazywał~~, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ jakim, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ się w zapiskach sądowych i układach po ⌊ chodził za sprawami sądu i prywatnych osób, na-
łacinie pisanych nazywał się ~~[illegible]~~ zwan jako ~~[illegible]~~ zadany obrońca vorliczne
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ mianu(1).
~~[illegible]~~ w Czechach i ⌊ zgodnie
w rzeczie Rzecznika,

---

(1) Zapiski z r. 1388 w Vl. str. S. Legodzista procurator per judicium hoc (constitutus), takoweż z r. ... u Helcla str. 231. pod liczb. 13. procurator suus dixit. W Stat. wiśl. czwartym §. 2. mówi prawodawca: propter nostrorum procuratorum rapinam, a w §. 4. stat. wiśl. pierwsz. debet habere suum advocatum, procuratorem seu prolacutorem; toż §. 4. 5. R. Z. C. W przekładach nazwany jest w wiślick. czwart. wymieniony Prokurator Rzadcą, i tak tem czasy w §. 45. tomu

w Polsce urzędnik wszy nazwisko, ~~Nadw~~ zachował go stale aż do XVIII. wieku, ~~[illegible]~~ w czem przy tego dzieła sam powie. U innych Sławian miał inne ale ~~[illegible]~~ Prokuratorowi odpowiednie miana. Szardzo ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Serbowie Przystawem (§. 21. Dusz.) ~~nazywali~~ a Rusini Tijunem, ~~[illegible]~~ ludzie po normandzku Jabietnikiem (1) nazywali go; ~~byli [illegible]~~ ~~Prokuratorami w publicznem znaczeniu [illegible]~~ ~~byli [illegible]~~ ~~[illegible]~~ i ci bowiem niczem więcej jak Prokuratorami, pośrednikami i t.p. nie byli.

Słowownie Czesi Sewcelcz niegdyś nazywali Krewnika, stawał się bowiem o dobry wypadek ~~[illegible]~~ się ~~[illegible]~~ publicznie lub prywatnie, w urzędzie i sądzie lub domowem zaufaniu ~~[illegible]~~ wiodącej sprawy. Słownie także Serbowie i Rusini Przystawem go (§. 78. Dusz.) i Tijunem, ludzie z normandzka Jabietnikiem (1) nazywali. Wyrazy albowiem te ~~[illegible]~~ oprócz znaczenia, z pośredniego słowa (§. 40. 41.) wiadomych, były wspólne służebnikom prywatnym, którzy polecenia swych panów spełniali. Byli do dziś zah w Rosyi zwani Chodataje, chodzący za interesami pańskiemi, pośredniczący i jednający zwaśnionych. Jeżeli na drodze zgody nie byli w stanie załatwić sprawy, wtedy ją na drogę sądową wprowadzając, przed sądem opowiadali.

§. 191. Wtedy to Przystaw i t.p. zmieniał swoją rolę. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Z prywatnego publicznym się, z pośrednika ~~[illegible]~~ ~~przed~~ urzędnikiem, oskarżycielem stawał. Wtedy od skargi ~~Xsięcia~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (swoim zgrabniej i wymowniej przedstawić umiał, tem pewniejszy

~~[illegible]~~

Wyrobił sobie dzisiejsze

1350. [740)

pośredniczącego wzięli, a zaś prokurator w znaczeniu sądowego obrońcy wziąły przyprawcą (przy prawie będącym) i rzecznikiem się zowie. Drugi wyraz długo porzucał w użyciu, i ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ z trudnością (stanowił-) go. Używał się w Czechach z Sewcelcz i Oprawcą (opatrującym prawa ale wy- ... rury się w dawn. czesk. Bohemarius (Rozlochany), lecz nad obudwoma wziął górę.

(1) Du-Cange s. w. Ambactus, porówn. Zwerza dar ält. 271. (który nie zbyt dobrze naramsi- na Taje) i Reuca Versuch 46. 247. 352.

(2) Chodadai w dawniejszych pismach XIII. i następnych wiekach (porówn. Mikl. słown.) tak nazywany, że godzin gdy od jednego do drugiego z spierających się chodził.

był wygranej) narzędzie nadawane sobie mając ~~[illegible]~~ Rzecznikiem, jak rzekliśmy, nazywany bywał (1). Z pomiędzy słowiańskich ludów sami tylko Czesi znali Rzeczników, jako ludzi rzemiosła i zarobku. Widać, ~~[illegible]~~ że tego za Andrzeja z Duby (tyt. 30) ~~[illegible]~~ znali ~~się~~ wybornie na formalnościach prawnych, i prawo wymownie przed Sędziami opowiadać umieli. Obowiązkiem ich było nie tylko rady prawne dawać stronom, ale je także przestrzegać, ażeby się do ceremoniału sądowego ściśle stosowały, stawiając, jak ówczesna procedura przepisywała ściśle, nogi w sądzie wedle przepisu raz na przód to znowu w tył, prawą lub lewą ~~[illegible]~~, zręcznie używając rąk i palców przy składaniu przysięgi, strzegąc się jąkać przy odmawianiu jej, i t. p. Od zachowania tych przepisów lub uchybienia im w czemkolwiek wygrana albo przegrana zależała sprawy, ~~[illegible]~~ wzmianka o nagrodzie ~~[illegible]~~ pnym ~~[illegible]~~ jakową za to ~~[illegible]~~ odbierał Rzecznik. ~~[illegible]~~ naprowadza nas na ~~[illegible]~~ nowe badań tych pole. ~~[illegible]~~

Rozdz. VI. Dochody osób do składu sądownictwa wchodzących, opłaty sądowe.

§. 192. Prócz podziękowania za podjęcie ~~[illegible]~~ trudów ~~[illegible]~~ urzędnikowi i jego

---

(1) Z starod. słown. widać że rzecz (rzecz) łoż co accusatio znaczy. Porown. Mikl. radices p. w. rzecz. U Wacerwia rzecznik mówcę (orator, rhetor) oznacza.

~~Prawo sołtysie §. 59. w [illegible] na piérwszéj [illegible] str. 376.~~

służebnikowi od narodu i stron składanego żadna inna nagroda nie czekała urzędnika w czasach najdawniejszych, albowiem urząd pełniony czynił powinność ziemską czyli obywatelską ~~[illegible]~~ oddawał trwającą usługę, do której, jeżeli się nie poczuwał, ~~[illegible]~~ lub poczuwszy się nie pełnił sumiennie, palono mu dom a samego wydawano na wzgardę, co aż do XIV. wieku było ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ u Fryzów i Dytmarsów zwyczajowem prawem (1)

~~[illegible]~~

~~[illegible] w [illegible] gminach zwyczajem jeden, który mając się dłużej. Gdy się zbliżył czas odbycia sądu, dawał znać Sołtys ziemi, kogo gmina na sędziego obrała, że się ma stawić w tym a tym dniu na tem a tem miejscu. W przypadku gdy się nie stawił, wzywał go po raz drugi, i trzeci i czwarty. Wtedy [illegible] i pobierał z jego majątku [illegible] karę (dwa funty pieniędzy [illegible]) udowodniwszy poprzedzającemi świadkami że go próżno na sąd wzywał. A gdy i tak nie stanął do sądu znowu po [illegible] sędzia do niego [illegible] po trzy razy, [illegible] świadków, upominał go trzy razy. Po ósmy i dziewiąty raz upomniony, zbiegał gromadę i palił dom sędziego, a [illegible] areszt, który na majątku jego [illegible] jeżeli [illegible] w [illegible] i [illegible] dzień [illegible] przez [illegible] Sołtysowi i gronie rozkład wolno było [illegible]~~

~~[illegible]~~

~~§. 194. Dziwić się [illegible] do czasów monarchicznych, a [illegible] jak że [illegible] Sołtysa, który [illegible] sędziego [illegible] w ludowym sądzie [illegible]~~

§. 193. Łatwo pojąć że z tego powodu, a więcej jeszcze z przyczyny ~~[illegible]~~ z czasem wciskającego się w życie narodu materyalizmu, ~~był~~ sędziowski urząd niepowabny, lecz był nim tylko w sferze ludowego ziemstwa; w sferach ziemstwa szlacheckiego ~~[illegible]~~ ~~(dworskiej [illegible])~~ ~~[illegible] [illegible]~~ a więcej jeszcze ~~[illegible] [illegible]~~ w sferze dworskiego życia były lub urząd jak dostojność godna pożądania ~~wielce~~.

~~[illegible]~~ ~~sądowe~~ ~~[illegible]~~ ubiegano się lub nie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ osobliwie w Czechach, ~~osobliwie~~ gdzie

~~[illegible] mógł sam tylko [illegible] za [illegible] [illegible] gdzie [illegible] innych Monarchów [illegible] ani ich ani [illegible] nie [illegible] panowanie [illegible]~~

---

(1) ~~[illegible]~~ Porown. Grimma RAlt. 729.

~~niemieckich działo się niemało ciężarzej gdy od urzędów nie tylko nie [illegible] zdzierstwach, lecz i dobijano się [illegible], jak wyżej mówiliśmy z wielce. Gdy same były sądowe zdzierstwa, zaprzęgi, z niepokojnie w Czechach sądu~~

urzędy sądowe dziedziczne i zdzierstwa (to jest szczwalenie)

Królowie (jak Andrz. z Duby we wstępie swego dzieła naucza) z dóbr do szafunku sobie zosta- wionych, stworzyli osady komornicze, wolne od wszelkich ciężarów krajowych. Drugie nadały ~~[illegible]~~ na każdy każ- ~~[illegible]~~ po wsiach ~~[illegible]~~ cym sądowym dla usługi wysłańcy sądów. Toż samo Komornikom ~~[illegible]~~ być musiało w (mazowieckiej Polsce, gdy i ci, jak z dyplomatów widać, ~~[illegible]~~ były wsie „Komornikami Wornikami" nazywające się. Toż samo było i na Węgrach, gdzie znane z domu pośredniczącego udworników osady istniały. Że zapewnione sobie dochody życia środki. Toż samo zakaz Duby ma- ~~[illegible]~~

To w Serbij miejsce, dowodzi (mówi s. 96. sq. Sędziom aby nie szkoda od mieszkańców (Dubs.) brali ~~[illegible]~~ celem obywania sądów krajowych jeździć będą musieli wieś mieć z urzędników ~~[illegible]~~

gdy ~~[illegible]~~

s. 194. żyli wieś Sędziowie (za czasów ludowych z swo- jego majątku, i naród żadnych szkoda nie znał wtedy opłat sądo- wych. To też mówi Helmold I. 91. że ~~[illegible]~~ dostawszy się ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Dre- ~~[illegible]~~ (Holzaki, Dziejopisi Holz- ~~[illegible]~~ zowanie syszykanie), ~~[illegible]~~ się poczuwać do żadnych opłat nachcieli ~~[illegible]~~ sądowych ~~[illegible]~~ pod panowanie Niem- ców nie ~~[illegible]~~

chociaż opłaty te były ~~niewielkie~~

~~[illegible]~~

wedlug urzędowej ~~taxy~~ ~~[illegible]~~ dawane że zakryte na utrzymanie urzędników i expeditorów i ‡

‡ ~~[illegible]~~ nie należy mięszać z temi które dla skarbu przypadające dzisiejszym opłatom ‡ uiszczane być musiały ‡ pod rygorem natychmiastowej exekucyi ~~[illegible]~~

‡ stemplowym, jak wnet okażemy, później odpowiadały

~~[illegible]~~

~~nym należące się sądom schodziły się ma-~~
~~żeniu z opłatami dla karnych sądów przy-~~

~~[illegible]~~

§. 195. Kto rozpoczynał sprawę płacił opowiedne, a jeżeli zapłacić czem nie miał, pozbywał się (mówi §. 6. stat. Konrada)

~~[illegible]~~ płacz-cza. Więc i sumnie zdejmował z powoda i sprawiedliwości zaspokajał się sąd. ~~[illegible]~~ Wezwany przeciwnik ~~przepisał, wynosić było wina.~~ Płacił wygry- ~~[illegible]~~ albo się zgodził z powodem, albo ~~[illegible]~~ wiódł z nim spór rozpoczęty, ~~[illegible]~~ i do wyroku go bądź zaocznie bądź osobiście wydać się mającego ~~[illegible]~~ doprowadzał. W przypadku przewygrywania płacił

~~[illegible]~~

~~Po ukończeniu procesu płacił wygrywający-~~
~~ca strona, a najczęściej z karnego ściągano~~ ~~[illegible]~~
~~-spem i przysądnem (przysudne) w czeskich i pol-~~
~~skich tak dyplomatach jak i statutach zwane. Płacił wygry-~~
~~znacznie ich odpowiadał~~

~~sądowe zwane pomocne do skarbu, a Sędziemu da-~~
~~wała zresczne (nie czesne) pamiętnem też i~~
~~przysądnem, w czeskich, mazowieckich i polskich~~
~~dyplomatach tudzież statutach zwane, którego~~
~~ilość na cztery grosze oznaczoną monety (do~~
~~tyleż złotych polskich) od spraw dziedzictwo ma-~~
~~cen mających, a od wszelkich innych spraw~~
~~groszy dwa (jak §. 18. wiślickiego statutu~~

wającej sądowi za dozwaną od niego w
porzeparciu uznawający pomoc (czyli na pa-
miątkę wygranej dawać skarbowi ~~[illegible]~~ (nie wspominek
pieniężny ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ porzewne (1) a którem sa-
nie tylko polskie dyplomata (w których
je rejestra) wspominały: czeskie statuta
nie wymieniając wyrazu, kazały dać dla
komornika nie tylko za drogę sam:
narad, zważając na odległość ~~[illegible]~~ mieszkania gdzie się sąd odbywać
strony której porzew doręczyć miano a miejsca
~~od sądu [illegible]~~
mieszkania uznawającego rozstrzygającego ~~[illegible]~~
lecz nadto i zwawkę dawać ma nak-
żywały. Sędziowie dzielili się z pisa-
rzem zebranemi za pomocne pienię-
dzmi mieli prawo czechów żądać,
niemieckim zwyczajem, datku na napi-
tek (Trinkgeld). Niech sam nawet Bargie-
bo prawa nie gardził tym datkiem.
Brać jedno panowanie czyli brać w ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ w Polsce sądy

~~[illegible]~~ mianowicie sąd dawać ~~[illegible]~~ zwane obe-
dne i wieczne (3). Rozumiano przez to obiad,
któren sprawiać sołtys zasiadającym a je-
go wtedy urzędnikom sądowym

~~[illegible]~~

Szkoda porzewne od przy (czyli sporu)
co dzisiejsze opłaty stępla
i t.p. zastępywało (1). Nie
wchodziły w to koszta kan-
celaryjne sądzież sądowych
sługębników opłaty, jakie
się dziś komornikom
dawane bywały. Takim było

Li 1365

mieszkania
gdzie się sąd
odbywać. Wchodzi-
ła w to i należące
się komornikowi ‡ stwa-
wne. Wchodziło pomo-
cne podzielone następnie
między pisarza a sę-
dziów wszelakiego sta-
nu (3).

‡ naprzód w naturze (obiad i
wieczerza) a następnie w pie-
niądzach

(1) Porównaj. Te wyrazy
w rejestrach do-
dyplomat. Nasz-
czególniej Statut
Świętosława ladrzec
pomocne r. 1248
u Rzyszcz. i porze-
wne r. 1303 u
Rzeszowsk.

(2) R. 1355. Ln R. Kazimierz
i Ziemowit Książęta mazowieccy uwalniają
od porzewne (~~[illegible]~~)
i przyjewne (porzewne).

(3) R. 1301. obedne w do-
datk. do Tygodn. z r.
1852 pod liczbą 6, r.
ryczy 1353 u Kr. Świa-
towy. prawidła wieczne.

(3) Udział w opłatach
nie ścisłej Ba-
ronowie r. 1240 u
Stenzl. Rzesch. S.
Burgrabia prawa-
sti w grodzie udzia-
łu w opłatach
wszelkich brać
nadto

Γ (Tak się Andrzej z Dulag
wyraża) pie-
~~we~~ w sztapie wyraża) pie-
niędzy nad czas su-
chych dni ~~na~~ napitek (Trink-
geld)

tak nazywane godne, w przypadku drugim, a mianowicie gdy sprawa w karnym odbywała się sądzie, dawał trzeszne (od trzeskać karać, jak słownik Jungmana uczy), lub, gdy ją cywilnie sądzono, płacił pamiętne. ~~od pomocnego i przysiężnego~~ [illegible] Trzeszne zniósł Leszek sieradzki książę r. 1276 ~~jako~~ [illegible] a po nim uchylił go wiślicki prawodawca, przyjmując zagnieżdżone w jego miejscu pamiętne, które, się z Czech ~~Pamięć~~ jeszcze rozpostarło po Polsce. [illegible] nakaz stronom ażeby procesu zaprzestały przez Sędziego dany, ~~[illegible]~~. Stopę ~~[illegible]~~ pamiętnego określił Kazimierz W. (w §. 18. wiśl. koroc. stat.) postanowiwszy ażeby gdy będzie sprawa o dziedzictwo cztery grosze (dzisiaj teraz złotych) wynosiło, a gdy wszelka inna sprawa nie przechodziło dwóch groszy (1). Oprócz ~~[illegible]~~

z pamiętne opłatę za wydanie sędziego nakazu oznacza.

pamiętnego należało się Sędziemu stosownie, które ponieważ brał i sędzie-bnik jego, więc rzecz tę niżej opiszemy.

§. 196. Inne opłaty szły dla skarbu monarszego, ~~[illegible]~~ lecz i z nich brał Sędzia swoje ~~[illegible]~~ jak je dziś nazywać zwykliśmy ~~[illegible]~~ lanktiemy. W poczet ich wchodziło pozewne, pohonne, vrez; dalej nezane i przysiężne; na koniec pomocne i przysudne. Są o nich w statutach, dawnych przed karpackich ~~[illegible]~~ zakazujących ludziej w dyplomatach zmianki: statuta ~~[illegible]~~ Słowian ~~[illegible]~~ dając im inne miana. Od pozwu jak mawiali

Opłaty w pozwie

pierwsze, Leszek sieradzki książę r. 1276, lecz mimo to utrzymywał ją zwyczaj pod czeskiej opłaty pamiętnemu zwanej niem. Znaczyła ona toż samo co wskazane Sędziego ~~wydanego~~ skazanej ~~opłaty~~ stronie, zakazujący dalej prowadzić sprawy, niewinnego w sądzie, i tak ~~[illegible]~~ dzisiejszemu ~~[illegible]~~ elekwentowi wyroku (1) odpowiadała ponieważ. Trzeszne okazało się nie praktyczne, bo na czemże było karać tego który już został skazany na ciele, jeżeli zaś żadnego szkoda nie posiadał majątku? ~~[illegible]~~ Więc jeżeli miał ~~[illegible]~~ płacić, to płacić musiał nie ~~[illegible]~~ trzeszego lecz pamiętnego nazwiskiem, na to albowiem ~~[illegible]~~ znalazł się fundusz w wartości sporowi ulegającej rzeczy. ~~[illegible]~~ Co biorąc na uwagę wiślicki prawodawca utrzymał rzeczone pamiętne, ograniczywszy go wszakże (mówi o tem w §. 18. wiśl. statut. ~~[illegible]~~). Za wyrok w sprawie o dziedzictwo wydany płacić się odtąd miało cztery grosze (dziś tylko niemal złotych polskich), za wydany w wszelkiej innej sprawie dwa grosze (2). Pomocne które jak w poprzedzającym okazałem tomie miało niegdyś u nas i u Czechów ~~[illegible]~~ znaczenie ~~[illegible]~~ swe w prawie skarbowem ~~[illegible]~~ prawie zatrzymało go i nadal ~~[illegible]~~ wychodząc na to równie w Czechach jak na Rusi co dzisiejsze sędzie. Pomocne albowiem i przysudne

(1) Godne, trzeszne, pamiętne w rejestrach do dyplomataryuszów ~~[illegible]~~ zabacz, o ostatnim jest i w zapiskach sądowych (patrz VI. few. 7. tego dzieła) zmiankowano się po łacinie memoriale. Znaczenie wyrazu pamięć (pamięć) słownik słowo i nowosłow. ~~[illegible]~~ zachowały go dyplomata ruskie XV. wieku, o czem w tomie V. tego dzieła będzie.

Po statucie wiśl. (2) ~~[illegible]~~ (patrz VI. §. 7. tego dzieła) wspominany ciągle ~~[illegible]~~ o pamiętnem, memoriale. ~~[illegible]~~ nazywany godne ~~[illegible]~~ trzeszne w rejestrach do Nowsz. parowiej.

Polacy czyli od pogonu (pohon) jak Czesi się wyrażali ~~[illegible]~~ zwano pozewne (1). ~~kiedy [illegible]~~
~~[illegible]~~
~~Drzewie [illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~nazywali [illegible]~~
~~jak pozwij [illegible]~~
~~nali~~ Wyrwana strona stanęła lub nie stanęła. W pierwszym przypadku dowodziła swego prawa przysięgą i płaciła za to (2); w drugim płaciła karę za niestawienie się w sądzie, ~~[illegible]~~ którą szczesin pozywnami zna-~~[illegible]~~czył (w §. 6.) piotrkowski statut, a którą z czeskiem ~~[illegible]~~ szczesnem opłatą za wywózkę drzewa z królewskich lasów ~~[illegible]~~ oznaczaną jednaż mięszać nie należy. Ten który ostał przy prawie czyli ~~[illegible]~~ wygrał sprawę, płacił za ~~[illegible]~~ pomoc (3) ze strony sądu do odzyskania swej należytości uzyskaną. (Nazywano to i ~~[illegible]~~ przysądnem (prisudne) ~~[illegible]~~ u Czechów.

Urez (rzezanie, wyrzynanie na drzewie) znaczył wpis sprawy, albowiem pierwotnie nie pisano lecz wyrzynano litery na drzewie.

§. 197. Nie dosyć było opłacić urzędnika i służebnika, ~~[illegible]~~ ale należało go jeszcze gdy zjechał na sądy (~~[illegible]~~ niech komisarzom, jak dziś mówimy) nakarmić i napoić, lub dać pieniędzy na to. Trzeba

płaciło się do skarbu monarszego w rzeczeniu dzisiejszych opłat sądowych ~~[illegible]~~ w Polsce i na Rusi. Odpowiadało ~~w~~ polskie w dyplomatach ~~[illegible]~~ się niesłane o tyle, że również wpływało do skarbu. W czem znowu różnica między naszem a czeskiem zachodzi prawem, w niem albowiem szczesne opłatą części denarów wynoszącą, leśnictwem od wywozu drzewa z lasów królewskich dawaną znaczyło (1).

§. 196. Inne opłaty mieli komornicy, którzy w Czechach i w Polsce brali dochody mieli (V.) porwów pozewne (5) i inne na koniec (V.) -arze ~~[illegible]~~ albowiem brali od wyciągów które z ksiąg sądowych wydawali świa-
~~[illegible]~~ w Czechach ~~[illegible]~~ udział w opłatach które ~~[illegible]~~ wespół z sędziami ~~[illegible]~~ dla stron ~~[illegible]~~ było sławić obiad i wieczerzę (mianowicie bez ~~[illegible]~~) gdy ~~[illegible]~~ wiecowali na sądach rodzkich (4), a w Czechach dać im na przepicie (niemieckie Trinkgeld) pewny datek pieniężny, którym (mówi Andrzej z Duby we wstępie do wykładu) który sam nawet prawli Burgrabia nie gardził / brali ~~[illegible]~~ w Polsce ~~[illegible]~~ ciąże, w Czechach pokutą, na Węgrach kierą (bywa-gają), w Serbii głobą, na Rusi winą. Zważmy jak je napędzano skarbowi ~~[illegible]~~.

§. 198. Skazany na karę

które chętnie i grzeczniej koronowie (5?) Mając oni udział w opłatach sądowych, chętnie się przedtem zajmowali ściąganiem ich. ~~[illegible]~~ nadano ~~[illegible]~~. Ogólne miano tych opłat ~~[illegible]~~ brzmiało

~~Leśniczne~~ w dyplomatach płaciące, które w stat. piotrk. (§. 6) szczesiu pozywen nosi nazwisko, a odpowiada

pamiętnych stały ~~[illegible]~~ dypl.

[w Polsce

(2) Rozważ pomocne przysądne (w rejestrze Erbena, i pomocenne w §. 11. Ot. R. (w §. 92. samże ~~[illegible]~~ pomoguh), a pomocne u Szczygielskiego pod r. 1268.

1407. u Rzesh. i

(1) Rz. 1355 i 1365. u Rz. Kazimierz i Ziemowit Książęta mazowieccy uwalniają od przewnej, pozywowne (pozewne)

(5) Parawn. r. 1240. u Szczygl. Perek. 5.

(4) R. 1351. obadwie w Dodatk. do Tygodn. z r. 1852. pod liczbą 6., a r. 1353 u Rz. gwia prandia wiezne

(2) ~~[illegible]~~ Dochód takiż stanowił pewny i ~~[illegible]~~ fundusz kościoła Parowa r. 1238 u Rz. w którym Wisław Biskup krakowski klasztorowi stającemu zakonnicom zapisuje juramentum circa claustram devolis eorundem. O jego nazwę ~~[illegible]~~ w innym u Rz. dyplomacie pod r. 1201 powiedziano:

r. 1201. quertus iramenti quod Prisezne vulgariter nuncupatur dicebat tam de iure commune quam de consuetudine approbata ad suam Ecclesiam pertinere X.

117 a/

138

~~[illegible]~~ płacić natychmiast w sądzie, lub jeżeli sumy sobie pomiędzy nie miał a odpowiedzialny majątkiem był płacić później. Z czem jeżeli się ociągał, wysyłał Sędzia pachołka ażeby go naglił (ekzekwował jak dziś ~~[illegible]~~ mówimy): co jeżeli nie pomogło wysyłał dwóch (ale ~~nie~~ w Polsce nie więcej), którzy zabierali rolnikowi ~~[illegible]~~ woły w przepisanej liczbie. Ociągającemu się z opłatą dane szłuki, ~~się~~ panu włości brali ~~[illegible]~~ knieciom razem z nim skazanym brali po jednej ~~[illegible]~~ każdemu. Najeźdźcy, że do sądowej obu zostawili właścicielowi ~~[illegible]~~ pewny czas do wykupu. W porze letniej gdzie było o paszę ~~[illegible]~~ mogł ~~[illegible]~~ w dwóch tygodniach, w zimie musiał w dniach ośmiu (mówi §. 9-10. wiślick. sprzer. stat.) [u wykupie ~~[illegible]~~ ciężki, inaczej kosztem postępowana sobie z ~~[illegible]~~ mą, w sposób [wskazany ~~wyżej~~. [w §. 139.] Pokutowało się ~~[illegible]~~ u Czechów i sąsiednich Szlązaków (z niemieckiego Dienstuffe) [nazywała ~~się~~ wszelka sędziowi składana opłata (2), któreśmy objaśnili wyżej (§. 10). Wszelkie sędziemu, jego służebnikom i sądowi przynoszone dary kiery z zarecha (3) nazywały się [Glaba od Wenecyan zdaje przez Serbów przyjęta samą pomiędzy nie oznaczoną wymiarała (4). Ta na perpery a bynajmniej na denary jak grzywna liczony bywała. Ważyła się kiera ~~[illegible]~~ Nadrej na liczy zawrecha niż zachodniej Europy wyrazem na skarbnice liczyli W[u Węgrzynów.] ~~[illegible]~~ pomniejszy grzywni sądowe opłaty, zwłaszcza przy pomniejszych ~~[illegible]~~ opłaty te nie wybierano dla królewskiego skarbu lecz i dla Sędziów opłacane bywały (2): przeciwnie ~~[illegible]~~ glaba ~~[illegible]~~ pomiędzy oznaczającą (3), ~~[illegible]~~ samą zaś do Serbów przez Wenecyan z zachodu ~~[illegible]~~ zdaje się dostała.

§. 137. Glaba na perpery, ciążą na grzywny a ta znowu na grosze liczona, a połowa sprzedaży i wina ~~[illegible]~~ również na grzywny dzielona być ~~[illegible]~~ nie liczyła się przecież lecz oprócz ważyła N. ~~[illegible]~~ To samo o kierze powiedzieć należy,

(1) ~~judices~~ pro exercendis suis judiciis habeant certos suos ministeriales pro poenis judicialibus aut aliis ~~exsequibus~~, nec ... §. 5. wiśl. pierwsz. §. 7. wiśl. czwar.

Księg. Andr. (2) Th. ~~[illegible]~~ Waldenb. z Luby wsił. 20. von allen Puhuden der Drisse ~~[illegible]~~ 4. pod pokutu ~~[illegible]~~

(3) Du-Cange p. w. bursa, kyrzagium.

(4) ~~Du~~-Cange p. w. globa, globage.

~~(5) [illegible]~~

~~[illegible]~~ ale na pewny ~~n~~ nie raz
na łódź jak czeska grzywna. Rzecz ~~u~~ wira w grzywnach wyra-
~~[illegible]~~ czyli żana na pewna kunie i po-
~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ (1). Cóby
~~[illegible]~~ części te ~~[illegible]~~ znaczyły rzeczywiście
spór o to wiodą dotąd ~~[illegible]~~
uczeni. Porówn.

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~czne, że jedynie i pomijając wszelkie cine wy-
dziej wymienione, objaśnić przedsięwziąwszy majęt-
kiem z grzywną, która w następnych opo-
wieści rozdziałach, związek dzieły.~~

~~§. 198. Pierwotnie na karbach znaczono pa-
ski, wrzynając (rzezy) czyli nacięcia trzy-
zwy, wrzynając na drewnie: trzy razy łowcem i nie-
robiąc na drewnie: trzy razy nazywać, pa czem je-
więcej. należało nazywać~~, ~~pa czem je-
zeli nie stanowi zapisywany, płacić liczba~~ ~~na~~ dawnemu nacięciem na-
~~pozwane, które~~ ~~nacięciem~~ ~~jeszcze r. 1220.~~
~~zywali. Cześć, chociaż wtedy były już piśmien-
ne. W obiegu pozwy(3). Według §. 6. pańskow.
statutu~~ ~~nie~~ ~~stawający zaraz na pierwszym
roku powód płacić cześć grzywien, albowiem~~

do rzadko na zło-
to (§. 12. Pr. R)

III. 82.

pre-
~~[illegible]~~ (większe,
~~bieli~~) przewalo-
owana ~~miła~~

Lelewela Polska
śr. wiek. IV. 146.
ustęp. Helcel
starodawn. pr. pol.
pomn. CCI. w
przyp.

(2) Według dyplom.
Szaffar. z r.
1222-1228. pła-
cili ubodzy wo-
łami, właściele
i wojny (wycierze)
końmi.

~~rachubę między sobą w Cze-
~~ ~~używaną. Przez zarzu-
cenie jej i po przyjęcia
samą tylko liczbą~~

(1) nie zgadzała się w tem
z rachubą polską, że
się nie drobiła na czę-
ści, że na tak zwaną
siedmnadziestą i pięćna-
dziestą nie była ~~[illegible]~~
ną (1). Wszakże jak serb-
~~[illegible]~~ ska głową na woły i
konie (2), tak polską
grzywnę na woły ewaluo-
wano, czyli wartość jej
zastępowano rogacizną.

~~(1) Tak wyraz przez
objaśnia Czech
w przekładzie do ve-
gedow [illegible]~~

117 139

~~n wywodał sprawę i w niej się wręcz nie porwany pilnować był winien. Toż samo znaczyła czeskie szczone, ale miało przeznaczenie inne: była to bowiem opłata leśnikom od wywozu drzewa z królewskich lasów dawana (1). Kto nie stawał w sądzie, stawił wstawne, a kto stanowczy orzekł się, jak mawiano, czyli wygrał sprawę płacił pamowne (2).~~

Rozdź. VII. Księgi sądowe i porządek archiwów krajowych.

§. 199. Że zmianki o księgach wyżej wzmiankowanej ar-[w §. 196] ~~[illegible]~~ pisaniny nie cierpieli w swoich sądach ~~[illegible]~~ dać, że ~~[illegible]~~ Słowia-nie; czem się też następnie odznaczyły ~~[illegible]~~ dzieli. Mimo to istniały ~~[illegible]~~ tak zwane archiwa (desky, komory sta-rożytnicza) ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ już od czasu wprowadzonego do nich chrześcijaństwa, przerwane na składy pism dawnych, z których pochodzące w X. i XI. wieku ~~[illegible]~~ czytać mieli ~~[illegible]~~ Bartosz Paprocki i Długosz (1) ~~[illegible]~~. Tyczące się kanclerzów kościelnych pisma kazał chować pod pieczęcią (2) Ovadata i kolatora synod gnieźnieński, w kościelnem, a składach wartowniczy (§. 15) sądowe akta w świeckiem ~~[illegible]~~

~~§. 18 ... [illegible]~~

archiwów mniej ~~[illegible]~~ tenże składach o ~~[illegible]~~ dyplomata czyli o łożem chodzące urzędowe akta, z których ~~[illegible]~~ składy się wyłącznie archiwa dawne, a całej uwagi zwrócono na sądowe, czyli tak zwane z Polaków ziemskie i grodzkie (3), a księgi. Innego one ~~[illegible]~~ niż ~~[illegible]~~ germańskie ~~[illegible]~~ w dziejsiejszych pojawiły owym czech- rodzaju, i wcześniej się u nas niż. Przez księgi ziemskie (Landbuch) rozumiano w szczególności Marchji i w Szwajcaryi stawała (4), u nas zaś prze-ciwnie to samo ~~[illegible]~~ księgami sądowemi pojmowano ~~[illegible]~~. Miały toż samo znaczenie czeskie desky, które księgom naszym zupełnie od zakonnych w arcyksiążęcie austryackiem, w Tyrolu i t. d. na ich wzorze utworzonych, są wcześniejsze (5) ~~[illegible]~~. Mając mówić o nich szczegółowo, pomimo wprzód o urzędowych w ~~[illegible]~~ archiwie kościelnem i świeckiem chowanych aktach.

~~(1) Sebora w Gercawu ... dyplomatów.~~

~~(2) Prawa VI. ... dzieła, §. ... pamocznego, §. ... pamowe.~~

(3) W przywileju szpawskim z r. 1264, pochodzącym, a w §. 202 tomu pierwszego opisanym, wymieniono libri terrestres, castrenses, civiles, proconsulares, scabinorum.

(1) Pamiętn. moje II. 304.

(2) z r. 1275. w §. 26. u Helcl. 386.

(5) Palackiego artyk. w Czasop. z r. 1831 t. 3. str. 307.

(4) Przypis Escharna do §. 302. jego dzieła, Blumera Staats u. Rechtsgesch. 392. ustępowanie. dzieła, w którym wyraża się historyk, że znaczenia owej księgi nie pojmuje. O Szwajcaryi

przez nie co i dziś czyli

117.
D.

~~[illegible] jeden był [illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible] chowano~~ pod trzema kluczami, Sędziego, Podsędka i Pisarza ziemskiego, z których jeden bez drugiego otworzyć skrzyni te chowającej skrzynię nie był mocen. W Czechach sam król nie miał prawa jej otworzyć jak tylko w ~~[illegible]~~ obecności trzech urzędników najwyższych. Księgi czyli wypisy wolno było z nich brać w oznaczonym w obu krajach ~~[illegible]~~ czasie. Wydawał je Pisarz na kadencyach ziemskich ~~[illegible]~~ ~~otworzywszy~~ odemknąwszy, jak mawiali Czesi, sądowe ~~[illegible]~~ ~~księgi sądow~~ ~~[illegible]~~ ~~otwierały~~ ~~[illegible]~~ ~~tych ksiąg~~ deski, w przytomności wszystkich u nas ~~[illegible]~~ po na to wyznaczonych panów. ~~[illegible]~~. Wtedy to na sądzie odbytym otwierano je ~~[illegible]~~ przez Woźnego ogłaszał Sędzia, że tam a tam, w tym a tym dniu i godzinie, księgi dla wyjmowania z nich aktów otworzone będą. Nie była albowiem koniecznością zabezpieczyć się robiów kupno i sprzedaż, że tak potem przez akta, lecz wystarczało wyrażenie się sądu na piśmie, iż zbawnie zawartą przez siebie umowę strony święcie dochować przyrzekły. Jak więc między ~~[illegible]~~ kupujący czyli tytuł własności nabywca oglądał księgi sprawdzający nowy dla przekonania się, czy tak, czy w sprawie wchodził w układ zeznawcy, niej wrzucywszy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zbyt zaś do tego, który gdy ~~[illegible]~~ obejrzenie ~~[illegible]~~ Pisarzowi nie płacił (1) ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ albowiem ~~[illegible]~~ go już poprzednio wynagrodził

Do/ lub obejrzenia

majątek ziemski, który

[2] patrzał na to co w akcie urzędowym stoi, jak dużo było na zapisaniu w nim, że ustnie lub na piśmie umowa zawartą została, tak teraz przeciwnie karał zebrać dobra w Rzyszcz. tamże 172. dać na piśmie, że kupno będzie ważne zatwierdzone gdy kupował ~~[illegible]~~ od urzędu ~~[illegible]~~ między wyższ.

(1) Parown. Andrz. z Daby we wstępie z 01 vegestu obkładanie neb wymazanie ne mam dano było, neb to jest pisarzowa praca, jest to bez czyni grosze, ludzie w tym czyni. co objaśniają te dyplomata z r. 1299. promittentes viva voce iisdem (kupującym) quod nunquam ipsam hereditatem reppetere ~~nec~~ redimere debent cum eorum posteritate, r. 1306. promittentes ad manus kupującego przedającego na ~~[illegible]~~ Zakrzewskiej bona fide valum et firmum tenere, quidquid per predictos arbitros fuerit ~~ordinatum~~ sententiam diffinitivam, w Rzyszcz. II. 158. 179. a dobra r. 1306 kupujący opan

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

---

§. 191. Nazywał ich zaś Przysiężnikami tom prawnie, gdy przysięgłymi nie byli Sędziami, lecz jak Tacytowi (z §. 425. 444. tomu pierwszego wiadomi) komesowie, ~~przesiadzali~~ ~~[illegible]~~ chodzącego po kraju i takowe podejrzewającego Sędziego domniemanie, ale teraz pod przysięgą stwierdzali. Do wychowania normandzkich nie przystająca, i ~~z~~ szlacheckiego ziemstwa zupełnie wyrugowana, sposobna rzecz, nie wynikła też ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ niepotrzebnemi rzeczy tej wypadkiem będące przysięgłych sądy. ~~[illegible]~~ Teraz więc nadzwyczajnie tylko ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ pod spory i sprawy ludzi stanu ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~w Bułgaryi~~ ~~[illegible]~~ w Polsce, w Czechach i na Węgrzech, a zwyczajnie w Bułgaryi i Serbij (jak wyżej w §. 175. 176. mówiliśmy) przez ~~[illegible]~~ sądy ~~[illegible]~~ przysięgłych Sędziów ~~[illegible]~~ a sprawy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ a ludzi pospolitych (~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sądy

~~[illegible]~~ przez pospolite (1) od Franków wymyślone, a przez Zwierciadło saskie (I. 2. §. 4., III. 92. §. 7.) upowszechnione rozpoznawano

~~(1) Pater [illegible] §. 175, Andrzej Dyplomata Bulgarskie r. 1325. w [illegible] [illegible]~~

(1) Commune forum w §. 7. praw Konrad., communis sententia w umowie Władysł. z Nowogrodzanami r. 1231. Cod. Lub. 695.

117.
6.

1140

§. 200. Nie inaczej jak na piśmie chciało mieć duchowieństwo zapewniane sobie fundusze kościelne, skąd początek urzędowych, kościelnych nagród, jak uczą Dyplomata śląskie, morawskie, polskie, czeskie i t. d. wyrażanych aktów. Po nich występujące w obszerniejsze się i coraz rozwleklejsze treści. Pisano je zwykle na pergaminie, rzadko na papierze, (o czem mówiący je w akt nowy wyraźnie czyniono zmiankę (1)), i z czasem kilka zezwalających razem z sześciu, jak w §. 170. komu pierwszego powiedziałem, stworzono jeden akt urzędowy. Ważność jego zależała od pieczęci, miejsce podpisu (o czem w §. 258. komu poprzedzającego nadmieniłem) zastępującej, skąd ważność pieczętowania tych pism a stąd znowu poniewierka ich przez sądy, do czego sam prawodawca upoważniał. Z tego względu godnem jest uwagi zeznanie Leona Dobrana, który pomimo wielkiej powagi jakiej (w §. 117. st.) przywilejom zyzm udał, jednakże nic je uważać kazał sędziemu, ilekroćby najmniejsze powziął o nich podejrzenie (§. 116. inter stat.). Wszelkie bez różnicy duchownego i świeckiego prawa stosunki aktami temi objmowano, wszystko co następnie w księgi sądowe wszystko było tych aktów treścią, z obu źródeł dopełniających nowemi postanowieniami powszechnemi statuta. Zgoda od urzędowych aktów rozpoczynała się i kończyła na nich

(1) Porówn. r. 1224. u Erbena 685. item privilegium, ut mos fuit konsuetum temporis illius, in charta juncea seu scirpea (porówn. Dukanża p. w. scirpus) scriptum erat.

krajowe prawodawstwo.

§. 201. Nowszej niż dyplomata są daty, ale mimo to są bardzo sta-re sądowe księgi. Chociaż bowiem pol-skie dopiero z pierwszej połowy XIV. wieku, a czeskie z połowy drugiej tegoż wieku, w języku ojczystym i łacińskim pi-sane, przechowały się ~~[illegible]~~ (1), przecież ~~[illegible]~~ mamy na to w ślązkiem zydowskim nie wątpliwe ~~[illegible]~~ dowody, że już w XIII. istniały niekto. są-dowe księgi ~~[illegible]~~ obejmowały krociuchne zmianki o umowach stron, wszczętych o nie sporach i wydanych na to wyrokach. Księgi takie le-żały na węgierskich sądowych zjazdach i z nich miały nazwi-sko (sabata). Im podobne przechowywali u siebie ruscy Pisarze sądowi (piscowyje kni-gi) i takowe mieli Sędziowie Serbscy.

~~w przedmiocie cywilnego i karnego pra-wa (duchowne sprawy do duchownych na-leżały jw. sądów) umawiały się i spie-rały strony, i jak umowom owe wagę nadając, lub spór ich rozstrzygając, za-wyrokowywał sąd ziemski, grodzki i dwor-ski i t. p. Nie mamy bliższej wiadomo-ści o istnieniu tychże ksiąg na węgier-skich jak je tam zwano zjazdach (sabata).~~ ~~[illegible] o ich u Rusi- czyli na sądach (Sabornem), Zdaje się nawet, że w XIII. wieku nie bywanie jeszcze nie ani na Węgrzech ani na Rusi~~

~~Pisemnie tylko tak rozstrzygano spory, nie spisując ich, chyba na wyraźne sądu wezwanie.~~

Nie chowali ich króle, lecz wozili z sobą kraj objeżdżając, i z nich polecenia Przysiężnym dawali (§. 165. 166. stat.) stronom zaś [illegible] ogłaszali wyroki.

§. 202. Wielką i bardzo wielką zwracano baczność w Polsce na urzędowe pisma i księgi. Trzymano je

(1) Wyjątki z nich [illegible] ogłoszone są w tomie VI. tego dzieła, w Helcla Pomn., w Palackiego archiwie III. p. 165. Starszych nad wiek XIV. nie czytał i Wszehrd.

117.
S. D.,

1111

zbożywszy

sądowi pomocne i t. p. ~~[illegible]~~ Ale za ekstrakt płacić musiał, z którego bez wyraźnego na to rozkazu panów wydać nie ~~mógł~~ miał prawa i nie mógł, albowiem w ich rękach była pieczęć ważność nadająca pismu. Jeżeli go wydał bez ~~[illegible]~~ pieczęci i jeżeli po obejrzeniu księgi znalazła strona wypis swój niezgodny z dekretem, wtedy Pisarz, jak Andrzej z Duby w § 104. zeznaje, karany był śmiercią z dwóch przyczyn, raz że potajemnie wydał ~~[illegible]~~ fortelem jakowym ekstrakt ~~[illegible]~~ bez pieczęci ~~[illegible]~~, drugi raz że się dopuścił fałszu.

(1) Prio, prę contentio, actio, Miklos. radices h. w. prě.

Oddział II. Postępowanie sądów cywilnych.

Rozdz. VIII. Powód i ~~[illegible]~~ rozpierz.

§. 202. Gdy jeden drugiego skrzywdził, czyli, jak się Serbowie (§. 3. 30. al.) wyrażali, chcąc nie chcąc wyrządził mu złe, a zaś li chcąc nie chciał zadosyć uczynić ~~[illegible]~~, strona poszkodowana udawała się do Sędziego (i albo "narzekała" na "krzywcę" (szkodnika) albo nań "żałowała", ~~[illegible]~~ co znaczyło ~~[illegible]~~ że się albo ~~[illegible]~~ o byniewczesnie nań kary upomina, albo ~~[illegible]~~ pozwu tylko o zmuszenie go do uczynienia zadosyć. W pierwszym przypadku "wojanie" ~~[illegible]~~ w drugim "ziłcami" były ~~[illegible]~~

~~od przybranych vel które odgrywali w są- Dzie narzeka. Ten co narzekał "powodem" był jeszcze dopóki ten co odpierał "rozpierzem" (w swej połączywszy sąm) ~~ ~~dla stron przez Sędziego naznaczonym~~

w skuteczności swej sprawy

~~Wsady~~ obie ~~[illegible]~~ upierając się przy niej (1), czekając na Sędziego wyroku

strona na zdanie jego nie przystająca, uważała się za ~~[illegible]~~ przeciwnika drugiej strony (sspr. adversarius) ale bynajmniej od najpierw ~~[illegible]~~ ktoś sędziów się a następnie

w sądzie stawające

przeciw sobie strony. ~~[illegible]~~ wezwany ~~[illegible]~~ wyrzekł, przy kim jest rozsądzenia prawda ~~[illegible]~~ rozstrzygnięcie.

~~Za swej strat sile ~~[illegible]~~ odpierania, do której pomocy od otrzymienia nie ~~[illegible]~~, co dopiero na czyli na ~~[illegible]~~~~

za winnego (Krivo, §. 76. stat. Dušr. 7. Winnego ab-
bizarem stawała się dopiero ⊕

prawo niemieckie,

§. 203. Jak cywilne nawet tak i jego procedura oddychała (mówiąc wszystkim) wojną: przeciwnie słowiańska szwedzka pokojem. Powód nie umiejąc sam wynaleźć i zapierz szukali (iskali, quaerere) prawdy u trzeciego. Obaj więc byli, według wyrażenia się Prawdy Ruskiej (§. 12. 34. 7.), iskami, śledzili bowiem rzeczy (isko w §. 36. Pr. R.)

Skoro ci jednego z nich przeprzeć czyli o tem że się dowiemie przekonać nie mogli; wtedy prze(zapiera) nie przeparty szedł do sądu a jego przeciwnik za nim, lub gdy ten iść nie chciał przez powód ażeby zapierzca go zwa-wadzono gwałtem. Najdobitniej się wyraziły w tym względzie dawne prawa Fryzonów na zwyczaju opar-

~~Krivo w §. 76. …~~

(1) Sopr słowod. wyraz, słowo polskiemu, zapierz a słowackiego przez odpowiada drugiej

(najprzód) zdające się w tem na sąsiadów.

⊕ w owo czas, gdy i dobrzy ludzie, przez sędziego a żeby nie zapytani, wyrzekli że jest winny rzeczy wi-… się, albo nie chcąc przyznać i na ich zdanie wołała iść po nowy sąd do więkrzego … swa (kampfstal). Obie

⊕ strony odgrywały odtąd role nowe, zaczerające powodem odpierające zapierzem (1) nazywała się aż do zapadnięcia i wykonania wyroku.

117.1 D.O.J.

1142

le.

~~[illegible]~~ Według nich prawił o to ~~[illegible]~~ ~~strona~~ powód Szarowsky (Grafa) ⌐ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w przekonaniu i jego rozstrzygał ~~[illegible]~~ za niestawienie się na karę pieniężną ~~[illegible]~~. Dziesięć razy wzywanemu dowodnie – palono dom, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i skradziono owies ⌐ ~~[illegible]~~ po ~~[illegible]~~

⌐ Ten dawał rozkaz Sołtysowi ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ który posyłał do rozpierza Wornego, i karał go wezwać na sąd

(1 prawa rodzyste Żydów u Micklesena Zwie. Mquell. 296.

⌐ po udowodnieniu mu siedmioma świadkami że go próżno wzywał. ukazywał

⌐ na majątek, którym następnie rozrządzał Sołtys i gromada jeżeli się ~~[illegible]~~ zapierz ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w ręk i rzeczy tygodniami ~~[illegible]~~ upokorzyć ~~[illegible]~~ nie chciał.

⌐ ażeby przeciwnika wezwawszy go przed się do zadosyć uczynienia zmusił.

Rozdz. IX. ~~[illegible]~~
Powod i zapiercz, wobec sądu.

§. 204. Sądzta czyli rzecz będąca w sporze nazywała się ~~[illegible]~~ pritiza u Serbów (§. 164. ks. Daz.) i Polaków (według Tłomaczy statutów wisl.) ~~[illegible]~~ Lazwała [illegible]. Znaczył bowiem ten wyraz w sta[illegible] rost. języku zagadkę (parabola), którą spór wytaczająca strona zadawała sędziemu, aby też pośród siebie w takim a takim przypadku? Po danej odpowiedzi ~~[illegible]~~ i uczynionem od pytającego zeznaniu, że pod postacią zagadki przedstawił mu własną do rozsądzenia sprawę, następnie prosił o naukę jak sobie ma postąpić dalej. Wiadomości o tem zachowały kroniki (1) i księgi sądowe (2). One to ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ znaczyło czyniono w sądzie opowiadanie, opowieść, przypowieść i t.p.

§. 205. Nauka (o którą prosiła strona sędziego) miała na celu ~~[illegible]~~ otrzymanie z tem, w jakim należy szukać mie jej ~~[illegible]~~ sędzio, ~~[illegible]~~ sprawiedliwość nie wymierzająca jej ~~[illegible]~~ sobie. ~~Pod tym względem~~ z postępem czasu ~~[illegible]~~ przeciwnika swego ~~[illegible]~~ (zbadacza), to ~~[illegible]~~ jest jako wroga lub jak zdrajcę wyzwał ma przeciw niemu albo z narzekaniem (3) ~~[illegible]~~ kryminalną albo żałobą ~~[illegible]~~ (skargą cywilną).

pisana o tem dziedzina, też w obwodzie o którym niewiadomy sami tylko Czesi ~~[illegible]~~ posiadali takowe, które ~~[illegible]~~ zebrać ~~[illegible]~~ znany z pierwsze[illegible] go tomu (§. 2[illegible] następ.) Andrzej z Duby. W niem ~~[illegible]~~ powód sięgać powiedział że ma

---

(1) Patrz kronikę Wincentego II. 11. i inne.] ~~[illegible]~~ sądowe w VI. str. 422–23.

(2) R. 1388. u Helcl. 231. pod liczbą 27. powiedzeni i u tłomaczy stat. wisl. [illegible] przez Mazow. przypozew i t.p.

(3) "Narzekanie" patrz Jungm. słown. pow. narok który się na dyplomat z r. 1205. i Erb. p. t. w. który ~~się~~ na takie zw. 1057. powołuje. Żałoba (actio) w stat. czeskich i polskich (w tłomacz.).

1115.
c.

~~[illegible]~~

i jak ~~[illegible]~~ przeciw komu i do jakiego sądu wystosować ma pozew. Należało wziąć na uwagę, wśród tych co pod opieką zostawali (lud, mieszczanie, małoletni), i następnie tych co przez równych sobie stanem sądzeni być musieli, na koniec tych co ~~[illegible]~~ wiśni byli nie będąc ~~stawali~~ uprzywilejowani. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (choć skargi: albo- ~~[illegible]~~ wiem na kogo zawodał "pomagając" musiał być ~~[illegible]~~ karany koniecznie.

~~[illegible]~~

(1) Sąd więc nie należał na ... by baczć poszukiwać swej szkody, ale tego co napaść na kogo czynił i ~~[illegible]~~ wodał ~~[illegible]~~ o ~~[illegible]~~ zniewolił (2) z urzędu ścigać, sądzić, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

(1) musiał w każdym do którego ich zapozwano ~~[illegible]~~ stanowi sądzie. Tamże dowiadywać się, że już nie od niego zależy wolą wnieść lub zaniechać

(według przepisu §. 7. q. 2. wiślickiego statutu ~~[illegible]~~ który powtórzyło zwierc. saskie I. 61. §. 4) jako skarżyciel pozwu

(1) Czy owo *quod vulgariter* *wrnach* *dicitur* (r. 1252. u Szczeb. 1404) znaczy w naszym, będący skaleczony?

Rozdz. X. Wydanie pozwu.

§. 206. Z poprzedniego tego – su komu wiadome są osoby (małoletni i tych (1)) ~~a sądy~~ które wprost lub przez ~~[illegible]~~ opiekunów zapozywano; i sądy przed których powodywano. Dla tego więc rzecz tę opuszczam, a zwracam uwagę na zwyczaj zapozywania, który ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~. Za czasów Dyma- ~~[illegible]~~ rowych wydawanie gromadzki obchodził chaty, trzymając ~~[illegible]~~ laskę (godło gromadzkie- go berła) na wierzchu której była ręka żelazna kości drewnianej. Laską tą we drzwi każdej uderzając chaty wymawiał przy tem ~~[illegible]~~ uroczyste ~~[illegible]~~ (2). Dziś u da- wnych Małopolan (na co się sam patrzałem), zwołujący gromadę, obnosi żelazną kulę, da- je ją najbliższemu sąsiadowi ażeby ją poniósł dalej. Ostatni z wiejskich gospodarzy odnosi ją

(1) był snadź jeden i ten sam, czy to zwoływano ~~[illegible]~~ gromadę na sądy, czy ~~[illegible]~~ ogłaszano że się ma stawić ~~[illegible]~~ zapowiadano ~~[illegible]~~

(2) Porówn. przypis Urzyna do kronik Dymarczyz wyd. Wagnera.

(Dziś nie rozumiano słowa ("czuwaj Hemilu! czuwaj!" nie znaczyło to imię gospodarza (około miasteczka Brzeska w ~~[illegible]~~ cyrkule bocheńskim nie znających, wieśniak, Należało mu najprzód wydać (~~[illegible]~~ ~~i jak, [illegible]~~. Należało wziąć na uwagę najprzód tych co pod opieką zostawali czyją (lud, niewiasta, małoletni); następnie tych co przez równych sobie stanem sądzeni być mieli, na koniec tych co uprzywilejowani nie będąc winni byli w każdym, do którego ich zapozwano, stanie sądzić. Dowiadywać się też i o tem powód ~~od tego~~, że niekiedy nie zależy od niego wziąć lub uchylić skargę, i tak uwolnić od kary szpiera; albowiem jeżeli się okazał być ~~[illegible]~~ w ranach czyli skaleczony został ~~[illegible]~~(1), lub jeżeli ~~[illegible]~~ zawołał ~~na~~ na przeciwnika swego ~~[illegible]~~ "pomagajcie"(2), sąd musiał koniecznie obejrzeć żądane mu ~~do~~ rany, musiał zbadać ~~[illegible]~~ przyczynę wołania ~~[illegible]~~ o ratunek.

przez, umiejętnie go do stanu zapozywanych osób wyszkolowawszy.

~~Uwagi godne jest wszakże, że u wszystkich w ogóle Słowian duchowni do świeckich zapozywani być mogli sądów. Polska stoje w tym względzie w sprzeczności z [illegible] resztą Słowiańszczyzny. Żaden inny kraj takiego co ona (jak w §. 200 [illegible] powrócz. [illegible] Najmniej też~~ ~~którem nie dała przywileju.~~ ~~Serbia~~

(1) Czy owe quod vulgariter vrzach dicitur (r. 1252. u Erb. 1304) znaczy być w ranach, być skaleczonym?

(2) Porówn. 4. 7. 9. stat. Wiśl. z 4. 4. II. bl. Zwierc. sask.

Do Wójta. W późne czasy stawał zazwyczaj że pozywający
~~[illegible]~~ musiał mieć przy sobie znak pewny, laskę jak
~~gdyż tu był najzawikłańszy~~
większéj wagi (§. 6) przepisał statut iż pie-
~~[illegible] zapozywania. [illegible]~~
częć sądowa (królewska, może dyplomata), jak ~~[illegible]~~ zeznał
~~[illegible] szczegóły~~ ~~węgierskie~~
Kosmas, a za nim ~~[illegible]~~ czeskie powtórzyły to
~~go i czeskiego prawodawstwa,~~
~~i~~, statuta. Winien też był według przepisu sta-
~~a następnie [illegible]~~
licznéj i [illegible] ustawy porywać ~~[illegible]~~ w towarzy-
~~prawach powieszony, co się w jednej~~
stwie świadków i za wiedzą Sędziego, co następ-
~~[illegible] nie dała polaczyć~~
pnie powszechnem stało się przez zwyczaj i usta-
~~[illegible]~~wą utwierdzonem prawem, które [~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

~~W Polsce zapozywał Komornik~~
~~jeżeli sprawa toczyła się przed~~
~~Królem, albo gdy spór o dzie-~~
~~dzictwo w ziemskim odbywał~~
~~się sądzie. Kronikarze naj-~~
~~dawniejsi, i akta urzędowe, XII.~~
~~i XIII. wieku, potwierdzają to.~~
~~Toż samo było i na Szlązku.~~

[~~[illegible]~~ w obliczu po- ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ sąsiadów i
po danem upe-
wnieniu z ich
strony że ten
co jest zapozy-
wany, przeniósł
się kiedyś każdy
~~[illegible]~~
zapozywać ~~[illegible]~~-
~~[illegible]~~
koniecznie.

[kazał ~~[illegible]~~ też zapozywać przed
sąd statut Konrada.
Czynił to

~~[illegible]~~

[redacted]
i { W towarzystwie
kasztelańskiego i sę-
dziowskiego przesta(słu-
żebnika), jednych dwoch
uczciwych z okolicz-
nych ludzi { ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ Komornik dla bez-
pieczeństwa ze strony
rozpierzu. Dla tego tego
też za głowę ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ to z samym
tylko powodem i
jego drużkiem zda-
wszy się z pozwem
śmierć poniósł, nie
płaciło się głowsz-
czyzny. (1) { Rozważmy
po szczególe jakie
w różnych krajach
były przepisy o po-
zwach.
§. 207.

Pieczęcią lub ~~i~~ pierścieniem krole-
wskim musiał być niegdyś opatrzony polski
Komornik, gdy miał zapozy-
wać wyższego stanu osobę: toż samo ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
późniéj ~~postanowiono na Wę-~~

---

(1) Grzym. Ald. 843. i §. 55. praw
sołdysich fryzońsk.
Stat. Konr. §. 2.

szlązki, węgierski i serbski; Przysław. Dwa ostatni wiemi ~~[illegible]~~ byli wzywać na piśmie (księga)

~~grach i gdzieindziej (1), że za-~~

~~den pozew nie będzie ważny,~~

~~jak tylko piśmienny (2). Wzra-~~

~~kie i listy pozewne tylko do~~

wszelkich właścicieli czyli baronów (to jest

znakomitych obywateli ~~[illegible]~~-

wszelkich zaś innych ~~[illegible]~~ właścicielów ~~[illegible]~~ mogli wzy-

~~wano. Podług §. 40. prawa~~

wać i ustnie, z zachowaniem ażeli następujących

~~Duszan Cara wielki Władzt~~

przepisów: ażeby pozywał przed południem, ażeby jego

~~musiał być na piśmie (księga)~~

co wrócił z wojska nie ~~[illegible]~~ zapadł aż we trzy tygodnie

~~zapozwany (pozywa, ... na~~

po jego przybyciu do domu, ażeby żony której mąż

~~sud), wszyscy [illegible]~~

nie obecny nie ~~[illegible]~~ dawali pozwu ~~[illegible]~~ (1).

~~cy stawali [illegible] do sądzić ma-~~

~~[illegible]~~ Przepisał §. 6. późn. statutu ażeby

~~ielił za ukazaniem [illegible] car-~~

~~skiej pieczęci. Statuta pols-~~

~~kie postanowiły względem po-~~

~~zwów to następuje.~~ W Wiel-

(przepisuje §. 6. stat. późn.)

kiej Polsce ~~(3.)~~ wszystkich bez

przywilej (jura) na to posiadających przez

wyjątku ~~na piśmie~~ pozewne

listy z przed Króla,

~~listy~~ zapozywano ~~do zwyczaj-~~

~~nych sądów; do wiecowych~~

~~zaś ustnie zapozywał. Wzory~~

~~i gdziekolwiek znalazł obwinionego~~,

pałał z swą szlachtą i ławą pracował. Jeżeli zaś

pozywający albo sam albo przez zastępcę nie

Generała-Starosty, Wojewody, Sędziego, Podsęd-
ka, ~~[illegible]~~ powracając zapozew Woźnemu lub jego
Starebnikowi ~~[illegible]~~ wnijść do domu szlach-
cica, lecz u ~~[illegible]~~ wrodzenia jego lub ... ro-
~~[illegible]~~ musiał być złożony pozew.
W nim należało wyrazić kto, dla czego zapozwany
jest, baczyć na rody zapozywa. za pierwszym
nieobecnością się ... wedle praw przepadał
dla rodu, tyleż za drugiem, a za trzecim pre-

który winien był udać się na miejsce z
powodem albo jego wysłańcem. Nie
było wolno

~~(1) Sąd i akt urzędowy szląski z r. 1203. u Lelew. str. 185. o tem mówi.~~

(1) R. 1203. u Lelew. Polsk. III. 148. Wierzb. w Tripart., §. 49–51. 93. Stat. Duf. ~~[illegible]~~

~~(2.) Wierzbicki str. 19. Fessler II. str. 792. Sommers. II. str. 874.~~

~~(3.) St. H. str. 117~~

Podobnie pozwy.

~~[illegible]~~ Wiślickie, prawodawstwo. ~~[illegible]~~

otworzyło

uprzywilejowane osoby ~~wzywać~~ nie inaczej jak na wezwanie Sędziego wzywać 120.

116

~~Sędziego i Podsędka~~

Woźny ~~albo~~ lub jego czeladzin, na piśmie, wszelkie zaś inne osoby zapozywać ustnie, zachowując pewne przy... sem formalności. Dodał wielki pierwszy (§.4), że gdyby wezwany (uczynił nowe) przestępstwo w sądzie, ma (dla pośpiechu snadź) sam czeladzin i nie koniecznie zapozywać go Woźny. Koniecznie zaś ma (wyraźnie rzekł statut piotrk.) z domu, z targu i każdego miejsca publicznego wzywać ~~Woźny~~ na odbywające się za dworem (gdy Król po ziemi zjeżdża) lub wiecowe sądy. Formalnie doręczony był pozew gdy go panu wdości, do jego nie wchodząc domu, i u włodarza albo sołtysa złożono.

ale bez pisma i bez żadnych formalności

czyli co dodał trzeci wielki statut (§.6.) gdy przed wrot, ale w rękach łaskę (godło swej powagi) ~~trzymające~~ zapozywało Woźny. Piotrkowski

statut przepisał, że w pozwie wyrażone być winno, kto, dla czego, i na kiedy się zapozywa. Co znowu dopełniając wielki trzeci zaszczycił, że w razie przestępstwa nie tylko panów lecz i mieszkańców wdości jednym mogą być pozwem objąć, a zaś Woźny obchodząc wdości ma wstępować do każdej.

chadzy, czyli według uważenia się sądowej relacyi [illegible]
wszystkich kmieci, od wsi do wsi zapozywać wiciem.

§. 208. W Mazowszu inny był sposób zapozywania, co zanim opowiem na Czechy zwrócić uwagę należy, iż w pozwach koniecznie raczej częściej niż polskiem zgadzało się mazowieckie prawo. Chcący wydać pozew udać się musiał do Pisarza ziemskiego i do Komornika (dla wręczenia pozwu). Należało go pieczęcią opatrzyć sądową, uzyskawszy ją od Pisarza za opłatą, sędzież dać mu przewodnika któryby go doprowadził do miejsca pobytu zapozywanej osoby.

[żądając od pierwszego by skargę do desk [illegible] komorniczego przyjął, a od drugiego, ażeby mu dał

[umyślnie na to wyznaczony od sądu. Król więc i wszelki duchowny i świeckiego stanu pan przez kmiecia zapozwany być musiał, podług tej samej jednak co każdy w kraju mieszkaniec formalności. Zapozew czyniący ogłaszał pozew na rynku grodu, lub miasta też pozwany (sąda) przed którym wzywał. Udawał się następnie do mieszkania, a stanowszy w progach domu wzywał gospodarza lub jego powiernika (panosza) lub nawet ~~którego~~ kogo będź z domowników do słuchania pozwu, albowiem ustnie go ogłaszał nie wręczał jej na piśmie. Po skończeniu mowy zapytywał ~~się~~ czy pozew rozumie? a gdy słuchający nie odpowiedział, znać było że zrozu-

[Poczynszy od króla aż do najniższego kraju mieszkańca Komornik zapozywał; od kiedy idąc w górę zapozywał kmieć.

(1) Pochodzi z r. 1564. jest w VI. tego dziele wydrukowana tamże.

(2) Porówn. trzy pierwsze tytuły Pr. z. C. a szczególniej §. 18. 27. 31. 63. 4. 66. 67. 72. z. C.

miał i wtedy "przezrodł" (przezel) czyli środek
~~już do~~ ~~[illegible]~~ swoj o się opierał pozew, zwanej ha-
wiem "źrzódła" (szzel) czyli sprzeł ~~[illegible]~~ czyli powtarzany a niekiedy
~~[illegible]~~ nowo rozpoczęty być musiał. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ gdy poza grodem zapozywano a pozwany
~~[illegible]~~ w tej samej po prawie sąsiedz dobrow go. ‡ nie mieszkał
wzywano ‡ ~~[illegible]~~. Przypuszczawszy że ~~się~~ ~~on~~ był zo-
najczwierdowiebiem i znajdował się przypadkiem Komornik
w sądowem mieście, tak mógł go tu zapo-
zwać, ale następnie udać się musiał do
najbliższego mieszkania jego miasta i ~~[illegible]~~ w niem ponowić pozew
~~[illegible]~~
w innej po prawie zamieszkania pozwanym był
miał ~~[illegible]~~ Komornik.
~~[illegible]~~ da-
pełnić najpierw tych co wyżej ~~[illegible]~~ formalności /
ogłosić pozew na rynku. Tudzież powtórzyć go ~~[illegible]~~
wobec ~~[illegible]~~
nego osoby), następnie przybrawszy sobie poprawny tej-
~~[illegible]~~ Komornika wespół z nim raz jeszcze
do ~~[illegible]~~ sama ~~[illegible]~~ powtórzyć, to jest w
miejscu zkąd drugi Komornik był wziąty ogło-
sić pozew, porwać go na koniec ~~[illegible]~~ w miejscu pobytu, tudzież ~~[illegible]~~
w mieście najbliższem zamieszkania zapozwanego ogłosić pozew. ‡ zog
~~[illegible]~~
imię, któ-
re, ~~[illegible]~~ jak w L ~~[illegible]~~ pa-
wiem i ~~[illegible]~~ chwilowy lub stały na jakowem miej-
scu oznaczało pobyt. Porzywając więc wyrazić ~~po~~

‡ zachowywano następujące ~~[illegible]~~ formalności.

‡ powtórzyć w mieszkaniu zapozwanego. Gdy

‡ pozew ~~[illegible]~~ i t.p. ogłaszać, co następnie potrzeba było ‡
~~[illegible]~~

‡ poświadczając ~~[illegible]~~ przed miej-
scowem urzędem (oświadczyli to ko-
mijetka rickławzowi a dwojema Kousze-
lowa) że się ‡ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

‡ Łatwo dla różnych powodów, a mianowicie że się pomylono w nazwisku (§.46. jus ter.)

Owa ~~[illegible]~~ upadał pozew. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ szczegóły musiał mieć głównie na uwadze Komornik, ~~[illegible]~~ tudzież
~~[illegible]~~ mieszkanie zapozwanego, a nakier-
ność tę czy on żonatym lub nieżonatym
jest. Co do pierwszego, godnem jest uwagi

L drugiem do tego samo dodatku (pod liczbą 3)

~~[illegible] §. 43. 44. Pow. z. c.~~) należało, że ten a ten
sam a sam wszędzie mieszkając i tak nazywa-
jąc się, nazywa się teraz inaczej, albo-
wiem na innem gdzie miejscu.(1) Wyraźne ozna-
czenie miejsca ~~[illegible]~~ ostrzegało że komor-
nik zapozywający ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ męża do-
ręczył oraz pozew żonie, dając jej znać
przez to że majątkiem swym odpowiadać będzie
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ za niezrównanie długi ~~więc~~ kiedy
ma w czasie odczytywania pozwu oświad-
czona że żony porwanego nie ma w-
dania, i że nie wiadomo kiedy do we-
~~[illegible]~~ się
go wróci, ~~[illegible]~~ się ~~[illegible]~~ przez to (udaremniano pozew.
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wtedy
W takim przypadku szukał Komornik tej
żony po całym domu, w czem nie ~~[illegible]~~
miał (doznać żadnej przeszkody, albowiem
uczyniona o tem ~~[illegible]~~ w relacji (§. 84. jus serv.) ~~[illegible]~~ (pozwowi i niebytności żony ~~[illegible]~~ zniweczo-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~j zmianka moc prawną. nej, i wracało.
~~[illegible]~~ wyrażenie się "nie wiadomo
~~[illegible]~~
kiedy wróci" (§. 35. 45. Pr. z. c.) dawało znać,
że żona oddzielona będąc od męża chlebem,
a tem samem oddzielona ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (trzeba
(jak się o tem ~~[illegible]~~ wyżej §. 9. ~~[illegible]~~ 27. ustępu)
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ imieniem, długów za nie-
go płacić nie będzie, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ Ponieważ ten sam przy-
~~[illegible]~~
padek nie zachodził z bezżennym (kolonek),
i ponieważ tenże jako nie żonaty nie miał
według zasad ścisłego prawa zamieszkania
stałego, więc zapozywano go najprzód na targu (na rynku),
~~[illegible]~~ a najczęściej w jego domu, w którym
jeżeli go nie zastał

15.

(1) Porown. §. 43. 4. Pr. z.
c. §. 56. 68. 105.
~~[illegible]~~ Jur. serv.

~~składał~~ składał Komornik pozew w miejscowym wszędzie (u Kmieci); po raz trzeci zapozywał go w najbliższem miasteczku. Ponieważ, jak się wyraża prawo, ~~jest~~ bezżenny wszędzie jego domem, więc też przed każdy sąd zapozywać go można, i nie ma potrzeby dwóch Komorników do pozwu wzywać, bo może być przypadek, iż właśnie do takiego sądu zapozywanym będzie, który czasowo nawet jednego nie ma Komornika, L Naturalną było rzeczą przyjąć, iż wdowiec takimże samym sposobem zapozywanym być powinien, ~~do sądu~~ toż samo ~~i~~ ~~tudzież~~ mieszkające ~~kobiety~~ w panieńskim ~~jeszcze~~ zostające stanie (panna ~~też~~ ~~jest~~ dzieweczka), nakoniec syn wspólności majątkowej z

L ~~komornika~~, albowiem rozesłano wszystkich z pozwami, lub mając ich sąd, nie chciał wydać żadnego, gdyż pan pozywać się mający, zwykł komorników obkładać kijem (§. 32. 33. Pr. Z. C.)

~~L bądź dla tego iż ich rozesłano z pozwami, bądź że się nająć nie dali do dworu, którego pan kijem okładał komorników (§. 32. 33. Pr. Z. C.).~~

rodzicami, lub z ojcem zostający: osoby bowiem do mające spólne z krewnymi i rodzicami ~~[illegible]~~ ~~jako mający także~~ zamieszkanie prawne ~~gdzie i jego rodzice~~. Ale wdowę zapozywać należało częścią jak żonatego, a więc w jej zamieszkaniu, częścią jak bezżennego, a więc podług formalności wyżej opisanej. Przyczyna tego ~~jest~~ była skromność niewieścia, nakazująca jej pilnować domu, chyba gdy w temże samym celu, co i nie zamężna ~~kobieta~~, u krewnych swoich, albo u przyjaciół bawiła. Gdy i Kmieć z obowiązku swego w miejscu być zostawać ~~powinien~~, więc pozywać go należało tymże samym sposobem, co i żonatego. Ale tułacz (1.), nie tylko że się zapozywał jak bezżenny lecz po wszystkich (dla większej pewności

~~Nie zwracając na zapozywanego pośredniej uwagi. A ponieważ~~

do powstała

~~zapozywany być musiał. Ponieważ §. 310. [illegible] z jednem narodowego życia [illegible] (według uwagi w §. [illegible] poprz.) [illegible] a na niej [illegible] odbywającej się sądy [illegible] powód zapozywać na niej [illegible] być zapozywano [illegible] za [illegible] publicznie [illegible] na [illegible] stawano [illegible] na [illegible] [illegible] sądowa [illegible] pozwów [illegible] sąd i [illegible] formy [illegible] używanej przy [illegible]~~

(1.) (Tkacz), tka się wszędzie go pełno vagabundus. wyraźnie odróżniony w §. 60 Pr. Z. C. od domowitego, czyli od człowieka mającego stałe zamieszkanie.

~~Zapozwy na rynku, [illegible] sąd [illegible] nakoniec gromowe obejście [illegible] z [illegible] pozwanym [illegible] gdy był wezwany do monarszego sądu. Warneńczyk z tego względu [illegible] r. 1390 (przy sądzie Jagiełły) [illegible]~~

~~[illegible]~~

zapożyczany być musiał.

§. 210. Najdogodniej było zapożyczać na rzeczy, wiedział bowiem Kouczornich że ta najpewniej go z pierza zastanie, ~~[illegible]~~ gdy wier ~~[illegible]~~ unikając uwagoszej ~~[illegible]~~ swego uchylało się spotkać nieprzyjemności od dłużników, ~~[illegible]~~ przyjęto ~~[illegible]~~ że tu na zargach i nie na rzeczy ale doręczać pozew należy. Tak postanowił mazowiecki z r. 1390 (przy statucie Goryckim ~~po~~ znajdujący się) statut,

karny

Tym co w czeskie prawo sposobem, co jest na rynku ~~[illegible]~~, ale tylko kryminalne, każe wywodywać sprawy (1). Ruskie ~~[illegible]~~ prawo ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ z czeskiem się w tem zgadzało, że nie ~~[illegible]~~ sami tylko ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i służebnicy ale ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i Dworzanie dozierali porzy, z miejsca kmieci lub zastępujący jeżdżą po kraju i na sąd wzywając (2). Ponieważ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Węgierskie prawo głównie na porzy do sądów kryminalnych wzywające zwróciło uwagę, przeto w następującym o nich powiemy oddziale.

---

(1) Ter in tribus foris aut terminis proclamari voce praeconia, u Bandtkie jus. pol. 422.

(2) R. 1390. w Akt. zabr. I. 13. Jeździ i porowi odbywał Podwojski i Dworzanie.

Rozdz. XI. Powód i zapozwany stawali na rokach i uchylali się od nich.

§. 211. Termin na który się miały stawić strony przed sądem nazywano rokiem, co oznaczało „czasu pozwem „obwieszczony" (1). Bliższe o nim wiadomości z samych tylko polskich i czeskich statutów nas doszły; o serbskim i ruskim roku tyle tylko wiemy przy pozwach rzekł wiadomo. Z czeskiego (z tyl. Andrzeja z Duby) że bywały roki albo pełne albo jadowe (jak następnie u Polaków zwane roki i omylne) czyli roki krom roków, jednem słowem takie roki na które (dla zasadnych przeszkód sąd przysięgły) [illegible] nie mógł. [illegible] kadencye słabe stawić się będzie, gdyż niespodziewana przeszkoda mogła szkoda stanąć temu na zawadzie. z chociaż honorem ten sąd miał

§. 212. W Polsce gdy rzecz była małej wagi naznaczano rok naznaczano, gdy sprawa szła o dziedzictwo albo o sumę czterdzieści wyższą grzywien wyznaczano rok (według §. 9. piotrk. i §. 7. trzeciego wiślick. statutu) za trzy do ~~czterech~~ niedziele, pod karą za niestawiennictwo pieniężną. Przyczyna atoli legalna uwalniała od tej kary. Za takąż uznał małop-wiśl. statut (w §. 44.) słabość, wezbranie wód, niewolę, dodając przy tem że uwolnić od kary inne podobne tym przyczyny w Czechach mogą.

Rok (według

(1) Ostrowa. Mikl. definicyi) jego wszystkim pomnikom prawodawstwa po słowiańsku pisanym Ruskiego znany wyraz Występuje tenże w pomorskim dyplomacie z r. 1255. u Dreg. I. str. 46. ona juraitka w opowie Dieda rockim, znaczy po polsku nazywano rokiem) tudzież w uchwale stawa- wiejskiej (Wojciechowska Grzyma Rok 824. 830) i nazywa się po wielkopolsku rok rouk, stoi tu u za o jak pan za pan, pany.

Dyplomata mają srok, Pieśni serbskie II. 299 T. III. 193. 345. Jakuby 367.] na przemian rok i rocznice. Lzrzódeł prawa

tylko Które się w czasie gdy rolnik nie miał pilnej roboty w polu (w tak od kościoła katolickiego zwane suche dni ale i wtedy nie co-dzień odbywały; jednakże i tak nie mogły się upewnić o tem pewny czy w ten a ten Dzień sąd

Carlyle

(2) Nazywając ten czas (w VI. str. 92. tego dzieła) urzędzanym od których piątki wyjmując, przeciwnie w Czechach w piątek ale tylko przez suche dni sądzono. Porown. Wsrlarda III. 16.

~~[illegible]~~ według zeznania Wyszkoda (II. 5), uwzględniano
potrzebę, czyli ~~[illegible]~~
ważną jakową ~~[illegible]~~ za granicą kraju przypadłą do załatwienia
~~[illegible]~~ swoją lub publiczną to jest ~~czyli~~ urzędową sprawę. Uwzględniano też
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
przygodę, jeżeli [niemocą złożony nie- [jedna ze stron będąc
pozostając w domu, lub jadąc na roki, została
słabością i uwzględniano w drodze zaskoczonym
~~[illegible]~~ na koniec niemożność
przyjścia na sąd, a niemożność rzeczy-
wistą, bynajmniej zaś ~~[illegible]~~ udaną, je-
żeli zaaresztowanego ~~[illegible]~~ zaskoczyli w drodze ~~[illegible]~~ zbaczyli-
cy. Z tych powodów uchylał roki, i o
~~[illegible]~~ drugiego ~~[illegible]~~ raz i drugi doma-
uwznaczenie ~~[illegible]~~
gano się prawnie. Tegoż samego ~~żądać~~
~~[illegible]~~ potem po raz trzeci ~~[illegible]~~ żądać nie było wolno:
na przypadek ~~[illegible]~~ że coś podobnego zajść
może, należało ~~[illegible]~~ obmyśleć ~~[illegible]~~ za-
stępcę. Jeżeli pozwany nieusprawiedliwio-
ny przyczyną nie stawił się ~~[illegible]~~ za pierwszym, a
~~[illegible]~~ powód osobiście lub przez
zastępcę stanął, płacił za pierwszy niestawający i karę płacił i
i drugi raz ośm skojców. Po raz trzeci ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ upadał ze sprawą ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ Ostrzej postępowano sobie z powodem w Polsce.
Albowiem za pierwszym zaraz niestawiennictwem
(mówi §. 6. późn. stat.) upadał i rzecz prze-
wien płacił. Zmienił nieco statut wiślicki
pierwszy (§. 8–10), który kazał mu ~~[illegible]~~ ponowić się
karę za trzecim dopiero spóźnionym rokiem.
Tenże (czas roków) przedłużył, stanowiąc aby
między jednym a drugim rzecz trzy tygodnie upłynęła. Statut trzeci (§. 1.) ~~[illegible]~~ przywołał zasadę
~~[illegible]~~ zasadę ~~wielkopolskiego~~ dawną, nakazawszy w spra-
~~[illegible]~~ wach wszelkich a osobliwie o dziedzictwo do-
małopolską, wiślickiego statutu, o zaprzeczenie ~~[illegible]~~ czonych trzytygodniowe naznaczać roki. Ten-
w rzeczach małej wagi (a że powtórzywszy (w §. 7.)
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ skrzywdzenie sądowne [~~[illegible]~~ [mógł być tego rodzaju ~~[illegible]~~ sprawą)
~~[illegible]~~ przepisał sposób ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

uciążania z pana wdowy: kmieci ~~gdyby się~~ ~~wydać~~ [illegible] ~~wybraniali~~ [illegible] nieposłusznych prawu (mówiliśmy o tem wyżej w §. 196), karzą tego przy tem, że gdyby ciężąy brać nie dopuścili, lub pobrane mają odbili, wtedy (jako bunkowniczy karze piętnadziestej ulegną; a jeżeliby sądowi wnieść i tego nie dozwolili, zapłacą) siedmnadziestą. Przepisał na koniec tak ten (w §. 9) jak i czwarty (w §. 3.) statut, że i sąd karany będzie, jeżeli się nadużyli.

przy braniu ciężąy dopuści

§. 213. Gdy w Polsce ~~była najwięcej tak~~. na trzecim roku sprawa musiała być odłożona koniecznie, tym czasem w Czechach i na Węgrach przeciągnięta być mogła aż do piętnastego sądnego roku. Przyczyna tego była zamierzchła praktyka sądowa, która z rzymskiego przeniesiona do czeskiego prawodawstwa (dilatio, po czesku hagemstwoj ulżenie). Mówi

(sprawa tak zwana i węgierskiego

Wszehrd (II. 14 16) oskarżony (ale on tylko bynajmniej zaś powód) mógł na trzecim roku oświadczyć że się jeszcze do sprawy nie przygotował należycie i prosi o rok czwarty; że mógł nawet prosić o między, ale na tym poniemu już było zawrzeć się koniecznie; każdy z tych roków był trzecim niedzielami oddzielony od siebie, zkąd nie w ośmnastu jak w Polsce lecz w trzydziestu tygodniach kończyła się u Czechów sprawa. Zdaje się przeto wyrażenie się czeskiego prawa, że należy na trzecim roku wyjednać sobie nowy pozew, i po nim zapozwać raz jeden i drugi, czyli że przez pięć pozwów potrzeba przeprowadzić sprawę, gdyż inaczej powód po trzeciem pozwie dawszy ciamiężne Sędziemu, zamknie przeciwnikowi wrota do ~~odzyskania~~ wznowienia raz na zawsze upadłego w ten sposób procesu/ §. 77-79, 11 powodu. z §. 84) ~~, że niebezpiecznym~~ ~~jest dla powoda się [illegible]~~ ~~[illegible] tokiem, że zatem~~ ~~[illegible]~~ i z deski ~~wymazany będzie~~ wymazany będzie (§. 92. Pr. Z. C.). Trzeba albowiem wiedzieć o tem, że wydany pozew podawano do deski, co za cichą przechodziło dzisiejszej stacyi hipotecznej skutki. ~~[illegible]~~ Zachwiany bywał przez to ~~[illegible]~~ [illegible] kredyt, i nic dziwnego że czychał na sposobność by co prędzej stacyą ową uchylić. ✝ ~~[illegible]~~ ~~Ani pojęcia o tem nie [illegible] gdy Sto-~~ bywał rok/ jeden, na którym ~~prawa [illegible]~~ raz na zawsze rozstrzygano sprawę.

Rozdz. XII. ~~[illegible]~~ Wahanda i tok sprawy ~~[illegible]~~ według dowodów ~~[illegible]~~ w sądzie.

§. 314. W Germanii, mówi Tacyt (Germ. 11. 12) przychodzono na publiczne obrady a więc i na sądy zbrojno; co uchylili r. 823. Frankowie (2), zapobiegając nadużyciom które się z tego ~~[illegible]~~ ~~wady wynikały~~. ~~Odtąd nie~~ U Słowian a szczególnie u Polaków (według §. 3. trzeciego wisl. 13.) cisnęła się tłumnie na sądy, czemu zapobiegając Karol W. zakazał wchodzić w te miejsca gdzie siedzieli Sędziowie. Sam tylko powód miał się do nich przyznać a pozew zbliżać, a każdy inny choćby nawet był jego krewnym, stać zdaleka pod karą piętnadziestej. Cisnęło się jednakże by co prędzej rozpocząć i prowadzić sprawę, zwłaszcza gdy zależało na tem wiele być przypuszczonym do sądu przed południem a nie po południu

✝ Zwyczajem ~~[illegible]~~ Rzymianów, którym uczyli w tym względzie ~~[illegible]~~ ich z rzymskiemi dylacyami obeznani (ustawy ich) redaktorowie, rozwlekłszy termina sądowe. Węgrzyni aż do siódmego roku, mieli tylekroć, piętnaście dni od siebie przedzielonych roków, i za każde niestanie płacili karę (1). Uczeszy

Polaków innego rodzaju były nadużycia, które inaczej ~~[illegible]~~ sądowe zapiski a inaczej statuta przedstawiły potomności. Według pierwszych znieważano

(1) Grimm R. Alt. 845-6. r. 1270. ustawa Macieja Csaka u Fejera V. 1. str. 87. następ.

(2) Kapitularz u Pertza I. 233.

powodu działy. Nie ze wszystkiem atoli układy one, pod r. 1386 w i następnych czasów dzieje dużo opowiedziały o nieprzyzwoitościach których się równo w germańskich jak słowiańskich ludów dopuszczano sądach. Krocz-kę inaczej nam zapiski sądowe a inaczej przedstawiły statuta. Mówią pierwsze o przychodzeniu na sądy z bronią w ręku lub potrzebnym kijem, z którego skutków Dorwawał Sędzia i

stronę przeciwnego zjęcku ... i odparze którym odpowiadał uskarżony gdy go sąd do sprawy wzywał (1) itd. „Odpor,” ten zwany inaczej „obłożeniem,” miał na celu przeszkodzić by sprawa sądzona, a w razie odsądzenia jej by wyrok nie został wykonany. a w Czechach, celu uzyskanie zwłoki,

w Polsce ~~miał~~ kto (jak wyżej (w t. 212.) wskazaliśmy ~~miał~~ miał potrzebę, stawić się tegoż samego dnia na drugim sądzie w sprawie daleko ważniejszej, miał prawo żądać aby go zwolnił Sędzia z pierwszego terminu, i otrzymywał jeżeli ciężej przekonał że prawdę mówi (2). piśmiennym dowodem w Czechach po przeczytaniu doręczonego sobie pozwu doręczonego że się rzecz ma inaczej jak w nim powiedziano, udawał się do Pisarza i prosił o poświadczenie redakcyi tegoż pozwu, czyli żądał położenia na nim wizy (visa citatio). Czem Dopiero po zapadłym zaocznie wyroku występował i wy-zabezpieczony nie stanął na roku. roku zaoczny

---

(1) Patrz VI. str. 7. 18. tego Dzieła, tudzież pod r. 1388. w Zapiskach Helcla str. 231. liczba 20.

(2) Nazywano to pro majori causa, r. 1388. u Helcl. str. 247. pod liczbą 115. 149.

125

~~nie mi~~ przez ~~[illegible]~~ kompromis nie wyjednał termina zawitego (1), lub co gorsza, sędziów do wydania wyroku nie zmusił. 1

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ Po-

wstawały zatem kłótnie, zwłaszcza ~~[illegible]~~ pod czas ich umysłów zagrzania trunkiem. Czemu zapobiegając ~~[illegible]~~ prawodawca wiślicki, porządkowi tak ~~[illegible]~~ dziś zwanej wokandy, [illegible] pewność i spokojność sądzonych posiedzień (przez art. n.n. trzeciego wiśl. statutu) obwarował. Odtąd miały [przed obiadem a po obiedzie bynajmniej czyli] od rana ~~[illegible]~~ aż do południa odbywać się sądy. Na ~~nie~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ spisanych ~~[illegible]~~ nich miały przywoływane być sprawy z porządku w jakim je ~~[illegible]~~ Pisarza zapisał każdy strony. Zatem ułożony rejestr dzierżąc ~~[illegible]~~ woźny wzywał strony do pilnowania się w sprawie. Za trzecim razem próżno wezwaną, uznawano ~~[illegible]~~ a wzywano drugą; i ~~[illegible]~~ znowu gdy nadchodziło południe ~~[illegible]~~ raz jeszcze wezwanych samych a nie stawających za upadłych odsądzano. Dalsze ~~[illegible]~~ sprawy porozstawiano do następnego dnia, i tak ~~dalej~~ przez sądzona, póki wszystkich nie osądzono.

---

(1) R. 1322. post plures dilationes terminorum partibus contendentibus peremptorium terminum assignavimus decernentes eum illam perdere causam quam omnino quicunque in eodem termino non comparuerit (dyplom. w zb. u Helcla).

obalał ~~p~~. Tak i dziś w sprawach subhastacyjnych uchyla się termin sądowy za lada ~~uchybieniem~~ w sporządzeniu taksy dóbr na sądową sprzedaż idących i t. p. uchybieniem. Dziś. Była więc ~~dylacya~~ odpór zwykłej exepcyej, ale był nim nie sam tylko: większy albowiem wolę gwałtu sądowaniu dawał polskiem dylacya, a w czeskiem zmatek (po polsku zamutek od mącić, zamącić) która się równo ~~do~~ powoda i jego rzecznika, jak nie mniej ~~do~~ pozwańca i jego ~~[illegible]~~ obrońcy dotykała zbliska. Pierwszemu szkodziła ~~[illegible]~~ wina, drugiemu nie "ogrodzenie się" jak Czesi mawiali, czyli niezabezpieczenie ~~się~~ "w prawie". Zabezpieczał się ~~[illegible]~~ tylko ile na to dozwalało prawo nie dopuszczał ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wydany wyrok; ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nie "zmiotł", ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ kiedy wydany nań wyrok przeciwnad ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ na czas pewny lub na zawsze jego prawo (2). Tak więc [illegible] zwodniczy zwodki, a łaknący prawa ucierpiał Tantala męki, jeżeli sobie, jak bywało w Polsce

~~(1) Porów. Andrz. z Duby dyl. 41. 80. 190.~~
~~(2).~~

(1) Zmätky — zmęte przisahu w §. 65. 39. R. Z. C. Ztąd w §. 11. R. Pr. smetnaja (od smetat, po czesku zmásti, polskie zmieść), którą Ewers mylnie tłomaczy zusammengelegte. ~~a~~ ~~[illegible]~~ z resztą o zmatku i odparze prawa Andrzeja z Duby w dyl. 41. 80. ~~[illegible]~~ 120.

~~do~~ ~~[illegible]~~ przeciwnika do wyłączenia ~~[illegible]~~, przed sąd skargi, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ uwierzyć mu przez ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ a po wywołaniu (pod czas ~~[illegible]~~) sprawy na wokandzie nie stawając ~~[illegible]~~ składania przystawiania świadków i składania przysięgi i t. p., ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~) ~~[illegible]~~, w czem dalsze usługiwała bezzakonnie ~~[illegible]~~ subtelności prawa, która ~~[illegible]~~ ściśle stosować się do czasu sądowego ~~[illegible]~~ i ceremoniału ~~[illegible]~~ kazała (1). Zgoda mocną sprawę i mającą już stawiała przeszkody dawnu pamiętnego. Bo. wad powinien był malactwa te usunąć, bo jeżeli ich, jak mawiali Czesi i Rusini, (2) Należało stawić do świadectwa przyma na pryma (pryma-rya, rodina prima ~~[illegible]~~ §. 67. R. Z. C.) czyli na pierwszą mszę lub inną ale przed południową t. j. dziewiątą (dziś dwunastą) godziną ~~[illegible]~~ odbyć się mającą dzwonienia, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przysięgającą ~~[illegible]~~ pod nieważnością przysięgi pobożyć na wszystkie pake

+ przed

+ potrzeba była

zgrubnie

Nikt do miejsca posiedzeń ani sam ani przez swych przyjaciół cisnąć się nie miał, pod karą pięćdziesiąt królowi opłacaną, lecz czekać był winien póki zawołany nie zostanie. Wyjątek zachodził co do żądających również dozwolenie od sądu aby się zbliżyły ~~wyznających~~, i sędziów, na koniec co do umyślnie wezwanych przed sędziów.

§. 216. Kiedy się wreszcie żadna zwłoka nie dała już uczynić w sprawie, przystępowano do rozpoznania jej, inaczej postępując sobie gdy rzecz przysądzić powodowi lub odsądzić go od niej, a inaczej gdy karę nadto wymierzyć nań wypada. Chociaż jeden i ten sam sędzia czynił oba potrzebom zadosyć, my jednakże bacząc że inne zasady cywilne, a inne karne miało prawo, osobno o dowodach tych które w cywilnych sprawach, a osobno o tych które w karnych stawiano mówić postanowiliśmy.

Główny dowód stanowili świadkowie, a co do nich szło pismo. Nie zawsze brano oba dowody za dostatecznie lecz wymagano nadto przysięgi i sądu bożego.

§. 217. O piśmie nie ma co mówić, gdy się już wyżej (§. 199–201) wysłowiło; ale o świadkach jest wiele do powiedzenia. A najpierw zastanawia ich liczba, która do wielkich rozmiarów u Czechów, Winadułów i według zwyczaju z niemieckiego (w sprawach z karnych) dochodziła (1), z o-go graniczając się wszelako na małej liczbie niekiedy (2). Zastanawia

---

(1) Liczba stawiających w sądach niemieckich świadków do 72. (mówi Sievel w Urkundb. 273); w Czechach według dawnego prawa 54. według nowego 27. (§. 137. Pr. z. C.)] a Winadułów (według §. 67. ich stat.) 50 w Polsce 12 (§. 97. st. małopolsk.) dochodziła.

(2) W Polsce trzech (r. 1366. u Przyśr. I. 273) w Czechach czterech, siedmiu i dziewięciu świadków (§. 38. 67. 82. 83. P. z. C.).

~~świadczyć nie~~ ~~mogły przy~~ podpisywać się za świadków na urzędowych aktach (1). Brano zwykle znakomitych urzędem i powołaniem mężów, czyniąc wszelakoż ~~przy~~ do przyrzeczenia ich do świadectwa zasłużenia pewne, mianowicie

~~świadectwa, co ponieważ się zwykle działo dla spraw z karnem prawem zostają~~

‡ nie też gdy zeznanie swe przysięgą utwierdzić mieli. Jest z tego względu uwagi godne Winodalów, Czechów, Polaków, Rusinów prawo, a z tych znowu czeskie jest: polskie z przyczyny świadectwa krewnych i tak zwanego znaku uwagi bardzo godne, co po szczególe następne §§. wykażą.

§. 218. Nazwa przysięgi nie jest najdawniejsza, wyżej bowiem od niej sięga klątwa i rota, która w statucie wiślickim (§. 129.) figurująca głównie wskazuje na obrzęd religijny zachowywany przy składaniu przysiąg aż do dnia dzisiejszego. I dziś bowiem przysięgający strony dotykają świętości, i świadczą się Bóstwem, że prawdę zeznają według najlepszej jakoż o rzeczy posiadają

(1) Tego rodzaju donationis facta hi: mater mea, uxor mea, r. 1224. Lud Jędrzej 1242. Cod. Pom. 346. 667. Jest też podpis zakonnic r. 1312. 1315. 1320. u Rzysz. II. 191. 204. 219. Pod r. 1210 u Bzowka II. 56. składa przysięgę uxor Hartlebi.

~~[illegible]~~ nazwisko, ~~które świadomego rzeczy~~ podwójne i pojedyncze świadkowi nadawane. [Ruska Prawda (§. 13. 16.) odróżnia ~~[illegible] świadkiem [illegible] znanego pospolicie~~ ~~a raz~~ widoka od posłucha z starod. językiem ~~[illegible]~~ zgodnie; wszystkie inne sława nazwały świadkiem ~~[illegible]~~ tego co posiadał ~~[illegible]~~ wiedzę o zdarzeniu zarazem ~~[illegible]~~ ~~świadkiem~~, a nazwały go przedo, że ~~albowiem~~ świadom ~~jest~~ czyli świadom rzeczy, [więcej lub mniej ~~jest~~ był albowiem ~~[illegible]~~ się na nią patrzał a nie ~~[illegible]~~ słyszał tylko.

~~Lecz~~ Jeden i drugi mógł być przyzwany czyli przymuszony do ~~[illegible]~~ świadczenia, a wtedy nie karano go jeżeli krzywo ~~[illegible] pod przysięgą~~, ~~to [illegible]~~ ale ~~[illegible] [illegible]~~ ~~wtedy nie karano drugie~~ ~~go że [illegible] przysięgą [illegible]~~ przysiągł, zbyt bowiem przysięgę na to co słyszał, nie ~~[illegible]~~ pytając wcale czy słyszał prawdę. Przymuszonym do świadectwa mógł być każdy bez różnicy płci, stanu, a nawet wieku ~~[illegible]~~, ale narzucić się ~~dobrowolnie [illegible]~~ się na świadka ~~miał~~ a więc i na sądy den tylko prawo, który na obrady uczęszczał publiczne. Wyjątek zachodził co do zamężnych niewiast, które chociaż w sądach nie stawały ~~[illegible], które chociaż nie [illegible]~~ ~~[illegible]~~ jednakże, mogły być ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

(1) Miklos. radices p. w. widjeti widzieć, sluti słyszeć. Ztąd widak czyli świedok u Czechów i Serbów, u Połabów świadek, u Rusinow przed- diudpuch. (Hipat. lięt. 170) świedolnik.

[Zaszanowania ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przejście o ~~[illegible]~~ jego kwalifikacyi, ~~[illegible]~~ której mianowicie gdy miał przysięgać wymagano.

wiadomości ~~[illegible]~~. Ludy między którymi wychowali się ~~[illegible]~~ lub których rządom ulegali Słowianie, miały w tym względzie zwyczaje różne. Scytowie przysięgali na miecz i powiew wiatru (Długoszowa Pogoda, a Kromera ~~[illegible]~~ czyniły Pochwist?), toż niektóre swojskie ludy. Bułgarowie ~~[illegible]~~ tak poganie jak chrześcianie ~~[illegible]~~ dobywali przy składaniu przysięgi miecza, co i Rusini (Normanowie) czynili; Wagrowie przysięgali obok wrogów; Getowie występując do boju wiązali się przysięgą wodą [illegible] z Dniestru i t.d. (1). Za przeciwnie ulegający ich rządom Słowianie ruscy na Peruna powoływali się. Chrześcianami zostawszy niektóre z tych ludów częścią się dawnych trzymały zwyczajów, co o Bułgarach powiedziała historya wyraźnie, częścią szły za przepisem miejscowych zwyczajów, stanowiąc, ażeby każdy mieszkaniec kraju według swej religii (mianowicie Lech, Żyd, Machometanin i t.p.) ~~[illegible]~~ ażeby świecki inaczej a duchowny inaczej przysięgał. W skutek tego stuły przyodziani składali przysięgę wielkopolscy kapłani, a czescy składali ją ~~się z religią chrześciańską ściśle przy-~~ ~~związanych trzymały się obrzędów, niegdzie indziej jak w kościele składając przysięgę. Ustawa czeska i serbskie zastrzegały (1). Toż przepisano dla ludów pod Słowian rządem zostających, co o Żydach polskich wyraźnie zastrzeżono, nakazując im składać przysięgę "na kilicze" w przytomności wyznaczonego na to urzędnika.~~ ~~i [illegible]~~ na świętą ewangelią (na czytania), lub sierocem, jak wiek ~~[illegible]~~ opisany prawem (2). przysięgali

~~§ 219.~~ Chociaż jeden był obrzęd składania ~~przysięgi w sprawach karnem i cywilnem odsądzanych sprawach~~, jednakże ~~[illegible]~~ nie jedna kwalifikacya była świadczących. ~~[illegible]~~ Prawa ~~[illegible]~~ pierwotnych ludów ~~[illegible]~~ dopuszczało krewnych do świadectwa za krewnym; z tej zasady, że najbliższy krewny za krewnym ujść się powinien w sądzie, okazało się niepraktycznem ~~[illegible]~~, przez to, że wówczas ~~[illegible]~~ z przyczyny stronności ~~[illegible]~~ obja-

---

(1) Porown. Miklosradicze p.w. Kluzzoliti, Indziej pisarzy których Ukert w Skythien 314, Lelewel w Polsce śr. wiek. I. 359. przysiędze. Porównaj też o wyrzeczeniach bożyszcz (Sfatkam in medium afferre) Helmolda I. 83. Traktaty Olega i Igora i t.d.

(2) O Bulgarach ann. Fuld. a Perca I. 386. O Wielkopolanach Archid. u Som. II. 87. juravaunt omnes quilibet solo stola super missale clerici super crucem, s. 136. – 139. [illegible]

~~najmniej się między~~

§. 319. Nic naturalniejszego nie zdawało się nad to że najwłaściwiej krewny ujmujące się za krewnym świadczyć i przysięgać powinien. Dotąd u Albańczyków za przysięgającym przysięgają wymaczeni z jego rodu mężowie, wierzący że przysięgi sprawiedliwie. Starodawnym u wszystkich nie mal ludów przyjętym zwyczajem było przysięga krewnych, którego jednakże używać zaniechano od czasu nastania nowej zasady, że ~~przez sąd~~ świadectwo i (mówi §. 19. 67. stat. wiśl.) na świadka nawzajem nie może. Odtąd więc zanim do przysięgi dopuszczono pytano czy uczciwym jest człowiekiem, i czy uczciwym kiego

~~[illegible]~~

gdy ci ludzie co zaś przysięgać, czyli jak zachodni nazwali stawanie „przysięgi” go z starszymi twoim przysięgi zechcą ~~przysięgać~~

Gdy było tylko co przysiądz chciało wyłączana z pomiędzy nich tego co najlepiej zdawał się być przekonany o prawdzie, i świadczyć mu pod przysięgą dozwalano (1). za niegodnego ~~[illegible]~~ co zostało ~~[illegible]~~ zmienił kię od kościoła stanowiąc: prawodawca wiślicki (§. 17. stat. trzec.) stanowi: że jeżeli innego świadka mieć nie można to należy i takiego przyjąć. ~~[illegible]~~ Lecz trudniąc kupcom i wszelkim wierzycielom (którzy wielką, jak wyżej w §. 91. mówiłem, brali lichwę) ~~[illegible]~~ odbiór dowód pomiędzy hazard (w §. 14. wiśl. st. trzec.) świadkami jeszcze stwierdzać. ~~[illegible]~~

Przeciwnie Ruska Pr. (§. 32.) przysięgą bez świadków udowadniać należy tego, jeżeli obie strony były z rzędu ludzi kupieckich. Świadectwo krewnych polskie

przez sąd

mogącego ~~się~~

~~Wszakże krajowca z cudzoziemcem nie dopuszczano ~~[illegible]~~ świadectwa tych co łatwo przy robieniu umowy pili, sprawę miał krajowiec z cudzoziemcem słowo nie dowodów że łatwiej~~

~~[illegible] się [illegible] z [illegible] nie uczciwo-~~

~~z tego co się~~

Za niegodnego uważali Polacy tego wy-

~~[illegible] o [illegible] uczciwości [illegible] czyli [illegible] mężczyzn~~

uważali także człowieka ~~[illegible]~~ co się z nieprawego łoża urodził, co sądzony był kryminalnie, co się korzeniem zawód. Jeżeli o dziedzictwie świadectwa dać mieli, musieli być nad to szlachtą lub włodykami, mieć własne być ludźmi i ~~[illegible]~~ świadczyć Tymi ~~[illegible]~~ nie ~~[illegible]~~ a nie od wroga dzierżane dziedzictwo z przy przysięgłych do świadectwa wolno było stronie odrzucić tylko ~~[illegible]~~ wybierać wreszcie tych ~~[illegible]~~ co zwykł zdarzyć ~~[illegible]~~ i t. d. (2). i ~~[illegible]~~ nie krajowca z cudzoziemcem nie dopuszczali też ~~[illegible]~~ świadectwa tych co tylko chyba że za ~~[illegible]~~ uczciwość ich przy robieniu umowy pili ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przysięgli mężowie (3). godni ~~[illegible]~~

i nawzajem powód między jego świadkami przebierać.

---

(1) R. 1256. ut secundum antiquam consuetudinem descenderent, et unus qui ibi melius sciret pro eodem dividio laca et fluminie jurares, nostrę ann. u Sommersb. II. 86. O Albańczykach porown. Italia I. 179

którą postanowiła

(2) Porown. §. 66. R. Z. C. Andrz. z Dubę w Cz. 22.

(3) R. 1243. u Stoich. III. 18. ne inducant testimonium illorum qui dicuntur Lithcouver nisi viros honestos habeant cum illis.

Inny powód ‡ ~~[illegible]~~ lekce ważenia ~~[illegible]~~ przez ~~[illegible]~~ prawodawców ~~[illegible]~~

prawdę. ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

jeżeli liko z mocnych (~~[illegible]~~ si quis valentium) ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

na tem że bez uczęstników przysięgały. osoby takimi być szczery czyli ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ Duchowni, kupcy, i rozliczne osoby z jako-z-obowiązani, z jako-przestępców, płacić karę (2). zmazek polegał

~~[illegible]~~ szlachcie (§. 123. ~~[illegible]~~ Pr. z. C.), ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

krzywoprzysięże, ma za karę odciętą mieć rękę lub opłacić się. Możny ~~[illegible]~~ okupować się ~~[illegible]~~ pieniędzmi ~~[illegible]~~ obojga dwunastu i miał według przepisu kościoła (ut canones mandant) pokutę. Razita w czeskich statutach przysięga szerocem ~~[illegible]~~ czyli prawem sudziec ze zmazkiem: jak mówili Mazurowie z potyczkiem składana. Polegało pierwsze

‡ mieszczanie ku przysięgom które w ich niby

‡ wyrazywano zniewagę instytucji w tem co ~~[illegible]~~

§. Szczepan Król węgierski (1) ~~[illegible]~~ napisał: że wszy ~~[illegible]~~ a mej postanowił

lub z gminy

~~[illegible]~~

---

(1) Pod liczbą 15. swoich postanowień w Corpus jur. hung. I. 129.

(2) Wspomniane wyżej zrada, uczinek, prijetie (prijem), kazanie, ciąża (w §. 36. praw nowych Konrada) dawały się nie prawo osoby ~~[illegible]~~ dające go ~~[illegible]~~ procedura czeska (~~[illegible]~~ na ziemi czeskiej od §. 69. powiązy i zaczerwnie ~~[illegible]~~ licza.

~~§. 231. Przyjmując pełnie prawo zasawuj dowód sprawy świadków raz od nich drugi raz od przysięgi wywód rzeczy rozporzyna, nie wymagając [illegible] kwalifikacji nadzwyczajnej od tychże świadków jak czyni węgierskie i ruskie, ani też w miejsce oczyszników nie składa sądu bożego, którego używa. Według czeskiego więc prawa~~

(1) D. 1124. Septer auro tracti u Erb. 207.

~~[Szcze]gólne jakowe obrzędy nie miały przy tem miejsca. Wspomina atoli dyplomat czeski (1) że świadków pociągano za ucho, gwoli dlatego by pamiętali o czem świadczyli.~~

~~§. 220.~~

odrzucano prawo, co uchylił Kazimierz W., postanowiwszy, że ważne być ma, jeżeli świadek wezwany^{3} być wpośród^{2} do^{5} ~~amare~~ zagodzenia sprawy (§. 99. wisl. pierwsz.). Nie tylko zaś potrzebne lecz i konieczne było świadectwo krewnych ilekroć dowodzona ~~przy wywodzie~~ szlachectwa (§. 14. wisl. ~~[illegible]~~) Szczególne obrzędy nie miały przy składaniu świadectw miejsca. Wspomina atoli dyplomat czeski o tem (1), że świadków pociągano za ucho, gwoli przeto tem lepiej aby pamiętali ~~[illegible]~~ o czem świadczyli.

§. 220. Powiedział Helmold o nadłabańskich Sławianach że ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przysięgę z łozywo przysięgą słowem (~~[illegible]~~ lud ~~[illegible]~~ niechętnie przysięga) i woli ~~[illegible]~~ składywać przez wróżby lub inne gusła ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

składy w równi. Nie jest ta opowieść bez prawdy, i dziś bowiem nasz ~~[illegible]~~ ~~dali~~ wydowi

~~[illegible] Helmoldem [illegible]~~

~~i za Helmolda [illegible]~~

~~[illegible] uwagę,~~

że ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible] rwane prawo sierot,~~

~~[illegible] lub ich opie-~~

~~kunom przysięgać bez [illegible] (§. 127. Pr. r. c.)~~

131.
b.

~~którego używać dozwolono i ducho-~~
~~wieństwu (duchowieństwo miało na przede-~~
~~wszystkiem na względzie), że tym sędziowie~~ ~~w obrzydzeniu miano i zdradzieckie tychże sędziów~~
~~przemawiała.~~ ~~Ale~~ [illegible] ~~zma-~~
~~tek, czyli, jak go Morawianie mia-~~
~~nowali pótyczek, który w Niemczech pa-~~
~~nował, rozgościł się i~~ ~~nie przyjąwszy odpowiedniej prawodawcy atoli nie uczynił~~
~~w Polsce.~~ ~~przeto z prawa~~ ~~sądowej, która~~ ~~przez~~ r z r. 1333 F z r. 1334.

~~[illegible]~~ na tem, że sąd ~~przepisa-~~
~~ny~~ długą przysięgi rotę przepisawszy,
hazardją powtórzyć dodawanie przysię-
gającemu, aż w której jeżeli się ~~[illegible]~~ trzy razy zmylił czyli,
jak się Morawianie wyrazili, połknął w ma-
wie ~~upadał~~ ~~w~~ teraz ~~w sprawie~~. Był wię-
według wyrażenia się Czechów „zmazał słowa”
~~[illegible]~~ według
wyrażenia Morawian „połknął w mowie”
(skąd pódyczek) upadał przez sprawę. Był
więc zmatek ekscepcyą na tej ~~zasadzie~~ opartą ~~[illegible]~~

mówi ~~[illegible]~~ Andrzej z Duby
(w tyt. 37.)

~~[illegible]~~

31
8
—
248

---

(1) Porown. r. 1199. w Lappenberga Urkund. str. 279, ludzież r. 1155. w Steuzl. Urkund. 267. Jak zwany vare (calumnia verborum), Jungmana słown. p. w. zmatek, książeczkę Nawojki (z niej Piśmienn. now. je I. –) str. 62. nakomić przysięgę żydowską (Bandtk. jus pol. 20) w której stoi: si lapsus fuerit (in juramento) ter aut semel, si quarto ma-festonus, si quarto ma- uel reus in causa, i r. 1388. u Rz. juramentum solus praelibet et duo testes ipsum tercias vero testis tribus vicibus est lapsus (dybus z Płockiego). ~~[illegible]~~

że przysięgający ma widocznie złą sprawę gdy przysięgi gładko wymówić nie jest zdolny. Od Niemców ~~przyjęli~~ przejąwszy niedorzeczne to ~~Czesi~~ prawo Czesi, udzielili go Polakom i Mazurom przecież (1) z czasem wszyscy [otrzęśli] się z przesądu tego w XIV. już wieku, lubo nie ze wszystkiem. Chociaż bowiem usunął go z wiślickiego prawodawstwa Kazimierz W., za którym Czesi r. 1386. Mazurowie r. 1389. poszli, jednakże zachowywała polskich sądowa praktyka w Polsce i Mazowszu w drugiej połowie jeszcze a zachowywała. Przeto że XV. wieku(1), Ziemowit Książę na Płocku zawyrokował zrobione o uchylenie do Księcia Jana na Czersku postanowienie. Niegdyś było we zwyczaju że kiedy się przysięgający potknął w mowie brano mu za karę płacić i zatrzymywano w sądzie, co zniósł r. 1389. pomieniony Książę; atoli Ziemowit IV. płocki Książę (um. r. 1426.) przyjąwszy z praktyki sądów polskich zgodnie, że jeżeli przysięgający nie zdejmie płaszcza wtedy od kary trzech grzywien uwolniony być nie może, stał się zapewne powodem trwania ale u samych tylko Mazurów blisko przez jeden wiek jeszcze pomienionego zwyczaju (2).

(1) Postanowienie Karola IV. cesarza i czeskiego Króla stoi w Jur. ver. boh. II. 398. [illegible] istniał w Mazowszu jeszcze r. 1453. 1458. w Bandtk. jus pol. 446. 456.

(2) Postanowienie Księcia Jana zobacz u Bandtk. jus pol. 422., postanowienie Ziemowita IV patrz u Helcla 279. Czytamy w niem: causam perdet poenis excepsis, podobnie jak w zapiskach sądowych u Lelew. 238. pod liczbą 127. 130. poenam sex marcarum (solvet) non deposuit pallium, quia non deposuit pallium in judicio.

~~s. 237. Polskie i czeskie prawo przyjmują za główny dowód świadków i przysięgę; różnią się w tem między sobą, iż pierwsze~~

że przysięgającego ~~[illegible]~~ karząc Bóg za krzywoprzysięstwo ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ dopuścił ~~[illegible]~~ że się pomylił

~~księga nie da wyczytać jasno. Proces akaty sprawy z karali jeszcze Maciejowskie, ale oni tylko bieżniej. Laś Czesi i Polacy z mylącego się w porządku. Sąd zdejmował z niego obowiązek i zabierał sobie; co zakazał ~~jur~~ r. 1359. Jan książę ta sprawa.~~

Rozdz. XIII. Wyrok chwilowo lub nazawsze usunięty.

§. 221. Kiedy (wreszcie raz przecież ~~[illegible]~~ należycie wyświecona sprawa, albowiem sprzeczna, zaspokojona i przed Sędzią stawiwszy się, przekonano ~~[illegible]~~ dowodami, że już, jak się tłomacze polskich wyrazili statutów, "nie mówił" więcej i "nie przał" (nie zapierał się) (1), z wtedy ~~[illegible]~~ jak dalece u Greków ~~[illegible]~~ albo "prawo stane" następowało, albo ~~[illegible]~~ "nalez" zapadał, ~~[illegible]~~ a u Polaków ~~[illegible]~~ skazanie (wyrok) wychodziło od ~~[illegible]~~ sądu. Przez prawo stane rozumiano wyrok, z przyczyny niestawiennictwa się jednej ze stron, lub dopuszczenia się przez nią zmatku (jak Andrz. z Duby w tyt. 47. mówi) ~~[illegible]~~ uzyskany. Nalez przewyższał wyrok oczny. ~~[illegible]~~ Oba ogłaszano ~~[illegible]~~ stronom ustnie ~~[illegible]~~ ~~ich~~ pamięci ich w archiwum sądowym, ale w sposobie ~~[illegible]~~ nie wszędzie jednakowym. W Polsce zachowywano ~~[illegible]~~ ustnie Sędzia stronom objawiał swoje skazanie, a Pisarz czynił atem krociuchną w księdze sądowej wzmiankę. Po bliższe objaśnienie skazania tego odesłane do Sędziego strony miały prawo żądać ażeby im wyrok ~~[illegible]~~ natychmiast lub najdalej nazajutrz ~~[illegible]~~ objaśnił ~~[illegible]~~ co się nazywało "wtecz" którego źródłosłów w §. 236. tomu pierwszego objaśniliśmy

---

(1) Już za czasu Kadłub. jak sam w II. 54. mówi (nullo actore, nullo judice, nullis attestationibus aut instrumentorum amminiculis, non citatum, non convictum non confessum esse possessione) warunków tych ~~[illegible]~~ wymagał wyrok.

Strona

sądzie, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zrozumiawszy rzecz, ~~albo~~ wina była przyznać na wyrok, albo go naganić (zaapelować od niego) ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (bowiem mógł się tłomaczyć Sędzia że nie pamięta sprawy, że stron nie zna i t. p. (1); [Jednakże sam przypadek zachodzić musiał ~~[illegible]~~ w Serbii ~~[illegible]~~ i na Węgrach, albowiem i tu ~~[illegible]~~ rzadnie wyroków ~~spisywano~~. Ale ~~[illegible]~~ w Czechach ~~[illegible]~~ bo nie zawsze ~~[illegible]~~ spisywana wyrok i niekiedy, (mówi Andrz. z Duby 61. porównany z tyt. 57) przechowywano go w archiwie. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

Toż samo musiała być na Rusi, albowiem spisywana ~~[illegible]~~ wykonanie ~~[illegible]~~ Przysiężnemu (2) poruczano.

[nie mogło drugie, gdyż (według wyrażenia się §. 60. wisl. pierwsz. stat.) wyrok Sędziego stał się prawomocny (sententiam judicis dicimus transivisse in rem judicatam). Jedno i drugie później uczynione nie mogło ~~[illegible]~~ znaleźć miejsca. Nie mogło pierwsze, al-

[według wyrażenia się pomników, nie wydające sądu i wydające go gramoty (zadorne) i czarne wyroki);

§. 222. Nader więc ważną rolę odgrywała nagana dana sądowi że źle zawyrokował, ~~która~~ ~~już za Dzięcio~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ którą łatwiej było za ~~[illegible]~~ ludzących niż za monarchicznych zrobić czasów. Ponieważ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w imieniu króla dwór i ziemianie sądzili ~~[illegible]~~ więc bronim przyganić [~~[illegible]~~ zdawał się samemu monarsze czynić wyrzuty o to ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ że nieumiejętnym tak niegodnym ~~[illegible]~~ ludziom wymiar sprawiedliwości ~~[illegible]~~ ~~po~~ oddał. Naturalny wszakże przeważył porządek i Król mędrzec o tem że jak sam tak i jego zastępca pomylić się w wyrokowaniu może, chętnie (jak wyżej w §. 168 powiedzieliśmy) słuchał ~~[illegible]~~ każdego co się od wyroku Sędziego odwoływał, prawo i ~~wyrok jego~~ uchylał go, zjazd (sądy) powszechny, które wyrokowały jako zwane wiecowe sądowe niu nadały nową postać. Za czasów dawnych ~~[illegible]~~ ~~jeden~~ apelowano od jednego do drugiego [L czyli od małego do] liczniejszego ~~[illegible]~~ kompletu; za monarchicznych król a więc wyższy Sędzia uchylał wyrok dworskiego lub ziemskiego urzędnika. ~~[illegible]~~ Tenże czyli wyższy Sędzia ~~[illegible]~~ gdy był o sąd wobec monarchy wydany ~~[illegible]~~, zagabniętym musiał odwodzić się do swoich kolegów i ~~[illegible]~~ wyrok swój poprzeć ich zdaniem, albowiem wespół z nimi sądził. W takim przypadku nie poczytywało sprawie jako zadać fałsz całemu sądowi, i sprzeciwia dejże co Sędziowie godności [261] świadkami zarzut im dowieść". ~~Tak było~~ W Polsce ~~[illegible]~~ wyrok najwyższej instancyi odwołaniu nie ulegał jeżeli się nie kwalifikował jak dziś mówimy do rewizyi (§. 10. statut. piotrk.), ulegał zaś ilekroć mu φ

---

(1) Porown. §. 10. stat. piotrk. §. 69. stat. pierwsz. z dyplomatem wielkopolsk. r. 1253. wydanym (jest u Stenzl. Heinr. 159) gdzie czytamy: dicens (sibi) a nostro summo judice racione propinqui talem villam esse adjudicatam, super hoc accepit ad eundem coram nobis baculum (wzruszać sądu) quod vocatur in polonica wstez (czytam wstecz), ~~[illegible]~~ et nuncium ~~[illegible]~~. Judex vero remisit eundem nuncium ad nos dicens quia eundem nec unquam vidisset nec villam judicio confirmasset.

(2) Gramoda bezsudnaja, gramoda sudnaja, prawaja, a Przezław dograwi, r. 1390. 1425. Akt. zabr. I. 13. 23.

(3) Pore damnata ad superiorem, mówi §. 15. wisl. czwart. stat., appellat judicem.

~~[illegible]~~

Tu bowiem wyrokowi najwyższego sądu przyganić nie godziło się żadną miarą, ^{4}niższego ^{3}zaś ^{2}sądu kto ^{7}naganić ^{6}chciał ~~[illegible]~~ ^{8}wyrok, winien był pisać ~~[illegible]~~ się wprzód na karę odwetu, ~~[illegible]~~ i zgodzić się na to, że jeżeli swego nie dokaże ~~[illegible]~~ poddał się ~~[illegible]~~ (mówi Andrz. z Duby w dyk. z. §. 68. N. Z. C.) ~~[illegible]~~ karze na potwarców uszanowniej.

§. 223. W Polsce więc mógł ~~[illegible]~~ ulegać ~~[illegible]~~ albo ~~[illegible]~~ wyrok najwyższej instancyi ~~albo~~ rewizyi, albo ~~[illegible]~~ kasacyi, albowiem tu ~~[illegible]~~ choć sam monarcha na sądach zasiadał przecież nie on sam ~~[illegible]~~ lecz Sędzia zaś ~~[illegible]~~ i ~~[illegible]~~ to nie sam lecz wespół z innymi Sędziami sądził: jeżeli więc naganiono wyrok ~~jego~~ to ~~[illegible]~~ Sędzia ~~[illegible]~~ nie sam tylko lecz i koledzy jego ~~[illegible]~~ wespół z nim ~~[illegible]~~

φ zadano fałsz (§. 11. stat. piotrk. §. 18. wiśl. (w. stat.) W rzeczach było inaczej.

~~[illegible]~~ pokutowali odpowiedzialni będąc za
mylne lub co gorsza za sprzedajne zda-
nie. Jak wysoko nie umieli się wznieść Cze-
si. Z góry zapowiedzieli że są w zdaniu nie-
omylni, że sprawiedliwością nie frymar-
czą chociaż między panami Andrz. z Duby
w sąd. z. 86.) frymarczyli sędziowie. Polski
azali Sędzia narażony na naganę nie
przyjmował jej wprzód aż mu naganiający go
złożył trzy grzywny albo dał ~~[illegible]~~ z sędzie
~~w~~ wartości będące futra kunie; Podsędek jego brat
trzy perłowy lub futro lisie; Kasztelano zro-
wnano z Sędzią, jego zaś Sędziego z Podsęd-
kiem, przeznaczając mu atoli nie lisie lecz
baranie futro (§. 11. stat. piotrk.). Chojniejsi
byli Małopolanie. Panu krakowskiemu (Kaszte-
lanowi) kazali dać gronostaje, Kasztela-
nowi sandomirskiemu i lubelskiemu [illegible]
Każdemu Wojewodzie futro rysie, Sędzie-
mu krakowskiemu i sandomirskiemu kunie,
Podsędkom ~~[illegible]~~, Podkomorzym po sześć
grzywien, Komornikom po sześć i skoj-
ców, Sędziom kasztelańskim po pół grzywny przeznaczyli.

Każdemu innemu Kasztelanowi po sześć
grzywien,
i Pisarzom ziemskim lisie kożuchy,

przez sąd wiel. czwarty (§. 18)

~~[illegible]~~ Przepis ten dopełniony został w ten
sposób ~~[illegible]~~
~~[illegible] Sędziemu na-~~
~~[illegible]~~ że jeżeli Sędzia ~~[illegible]~~ upadnie czyli wygra apelujący do Króla wtedy
~~[illegible]~~ nie tylko co wziął odda ale nad-
to pięćnadziesiąt ~~[illegible]~~ wygrywającej
zapłaci stronie. Mniemam że i o wszystkich
innych co futra lub pieniądze brali miało
się to samo rozumieć, albo o tem ~~[illegible]~~ wcale nic
~~[illegible]~~ nie ~~[illegible]~~ rzekł prawo o samego statutu zyjąc Wojewody naganie wspomniało, która szła do Króla. ~~N~~ Dla naganionego ~~[illegible]~~ (dziewięć pensów złota (według
węgierskie ustawy ś. Władysława) ~~[illegible]~~ złożyć tym czasem należało.

Rozdz. XIV. Wykonanie wyroku przez zajazd,
wiązanie, i zwód.

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

§. 227. ~~Jak~~ Skoro po wreszcie ~~[illegible]~~ w Polsce, po piątym w Czechach, po siódmym na Węgrzech ~~[illegible]~~ nie sądownie zapadły wyrok zaapelowany nie został
~~[illegible] wydany [illegible]~~
~~[illegible] równie [illegible]~~

wtedy wnieśli i orzekli Sędzia pośrzód sobie na przysięgłych (1), a stronę puścił z Woźnym na zajazd, nakazując zabrać szpiegowi wszystkie jego posiadłości ruchomości, konia (według ustawy Korczyńskiej), na którym w czasie gdy go najechano siedział, wyjąwszy (2). Nie tylko wyłamięcie granic ~~na~~ znaczył zajazd, lecz rozumiano przezeń

(1) Patrz wyżej §. 197. Ludzież Gryma R.All. 869. 871.

(2) Gryma tamże 867. Czesi nie byli tak dalece względni, o czem niżej §. zobacz.

~~Łatwo jej odbiera od niego, lecz dowodami stwierdzić każe, inaczej bowiem odprzysięgać się oskarżonemu dozwala.~~

~~każdego do przysięgi dopuszczając~~ ~~się~~ ~~od każdego takową odbiera,~~ ~~[illegible]~~ ~~od [illegible],~~ ~~i~~ ~~[illegible]~~ ~~raz~~ ~~[illegible]~~ ~~się~~ ~~zamężna drugi raz z oczyszczeniami od przysięgi się [illegible]la, na koniec że skarżącemu przysięgę na to co przeciw~~ ~~[illegible]~~ ~~nie~~ ~~[illegible]~~ ~~zawsze składać każe.~~

~~[illegible]~~ i graniczą (cięższą czyli) ~~[illegible]~~ bież na mocy wyroku (jak wyżej w §. 197 mówiliśmy) przez sądowego ~~[illegible]~~ zdzierżelnika wezwód z powodem ~~[illegible]~~ pobrana [1]. U wszystkich bez różnicy Stanów ~~[illegible]~~ prawa ~~[illegible]~~ panował zajazd, lecz nie u wszystkich była jedna jego zasada; jedne następstwa. Sprawdziło zgadzały się w tem prawodawstwa że jeżeli skazany sądownie lub z obowiązany prawnie zajazdo cem ale (ma wtedy ~~[illegible]~~ jak wyżej w §. 90. nstępu mówiliśmy) zostawać wygrywającej w sądzie na stronie ~~[illegible]~~ ferany; ~~[illegible]~~ dadzież, że jeżeli jest majętnie odpowiedzialny, to wtedy nim ~~[illegible]~~ a bynajmniej osoba nie odpowiada ‡ czyli że dobra ~~[illegible]~~ po trzecim terminie, a bynajmniej osoba dłużnika więzie (2); a zaś ~~[illegible]~~ rzeczone, jak go nazywano, więzienie nie z wyroku tylko ale i z akam (3) ki poterwnego] ~~[illegible]~~

⊥ Zadzież z eksekucyi administracyjnej mowato ‡ ~~[illegible]~~

‡ miejsce, dziećkowaniem nazywano się wtedy, ale nie u wszystkich, jak też ~~[illegible]~~ Stanów.

§. 225. ~~[illegible]~~ Jak ten co się rządowi zadłużył "dziećhowany"

(1) A. 1385. u Rz. quia equitatum per testes non potuit approbare, igitur predictum equitatum vulgariter zajazd ~~[illegible]~~ in perpetuum adjudicavimus. Porów. też w VI. pr. 5. tego Dzieła equitare inter hereditates Mazowo et Zelenowo. Zapiska sądowa z r. 1390. u Helcl. 259. pod numerem liczbą 349. ministeriales ter equitaverunt ad impignorandum.

(2) A. 1360 u Rak. 55. per trinam citationem polonicali jure per sententiam terminum requisierunt et per ministros (ducis) introducti tranquilla pace possederunt.

(3) Kupiwszy dobra accepto Ministeriali a judice regali intromittebant się, r. 1330. u Rzyszcz. II. 244.

(tak i ten się)
bywać, co hipotecznie zobowiązany być
pod "ciążą" podpadać. Zwyczajem słowiań-
nawskim
odznaczając się
królowie Franków dobraną młodzieżą,
"dziećmi" ich nazywali swemi Mieli też
raczy
książęta obok siebie tak zwanych Dziećkich, mieli
według Gala i
królowie polscy
przy swym boku
(dziećmichów / pue-
ri). Od nich powsta-
ły
wyraz "dziećkować"
używany był w
Polsce, lubo nader rzadko, na oznacze-
nie sądowych zajęcia fantów,
to jest przyaresztowanych ruchomości
przywłaszczanym, ilekroć i skazani
na opłacenie w nie wzięli ich do sądowej skrzyni.
w przepisanym czasie (1).
"Dziećkować" więc
skarbu służebnik są-
na rzecz przyznanego
dowy, a dziećkujący "ciążał" skąd "ciąże-
nie się" tak wyraźny
bnikiem" się od "ciąży" czyli sądowe-
~~i drugie nazywano u Węgrów które~~
~~zadudia takie do tegoż celu co dziećkowanie i~~
~~ciąża~~
~~były~~
nazywał ~~Naźnicy~~
go zakłada (2)

---

(1) Porównaj u Dzieśki ξ. 32. tomu II. O "dziećkowaniu" za winy skarbowi przypadające mówi napis ξ. 10. wiśl. trzeciego statutu w przekładzie polskim

(2) Porówn. napis ξ. 12. wiśl. trzec. stat. w przekładzie polskim, łudzież częsta (ciąża, zakład, vadium) w VI. 412. tegoż dzieła nakowieś ciąża (pignus) wedowa. prawa. u Lekwela w Dolsc. śr. wiek. IV. 234.

ażeli, żaden polski

dej ~~[illegible]~~ nie przestrzega ściśle ani skła-

owszem

du ani jego tłomacz, Łacińskim wyrazem

y

pignus a polskim ciężar, dzierżkowanie ~~[illegible]~~ nazwa ~~po-~~

podanej,

~~[illegible]~~. ~~[illegible]~~ z Terminologii ~~[illegible]~~ trzy-

które

mało się i węgierskie prawo wyrazem owado.

składzie tak dzierżkowanie jak i ciężar inany~~ch~~

~~[illegible]~~. którekolwiek przeciw obudwom prze-

winił płacić ~~[illegible]~~ z §. 198 znane

nam

136

166

~~[illegible]~~ bierzy (1), ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~żadnej~~ ~~[illegible]~~
bez żadnego, a przynajmniej takiego ~~[illegible]~~ jaki przy sądzeniu w Polsce zachowywano
~~[illegible]~~ względu; ~~[illegible]~~ ~~wolno było~~
~~[illegible]~~ (pachołkowi)

tu albowiem każdy ~~jeśli [illegible] w Polsce [illegible]~~ o co był uciążony, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ uczyni wszy

sądowemu zwrot że go sąd niesłusznie uciąża, mógł żądać aby za danem sobie ~~[illegible]~~ rękojemstwem ~~[illegible]~~ musiał wziąć na są-
~~[illegible]~~
raz był. ~~[illegible]~~ Jeżeli ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ się okazało następnie że ma słuszność po sobie, musiał
Sędzia i Podsędek (o innych ~~[illegible]~~ przemilczano) ~~[illegible]~~ za każdego pachołka niesłusznie uciążony wysłanego płacić piętnadziesiąt. Tak przepisał §. 9. wiśl. trzeciego statutu, a §. 12. tegoż statutu
dodał: że ~~[illegible]~~ ~~wierzyciel~~ ~~[illegible]~~ uciąża na
zaspokojenie osobistego długu (quolibet personalis) więzień sprzedany być może publicznie po niestawieniu się dłużnika na trzecim roku, a nadto że wierzyciel winien ~~[illegible]~~ które
dotrzymać umowy, ~~[illegible]~~ zrobił przy braniu zakładu lub zastawu ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~. Jeżeli więc [
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ to wtedy dłużnik ~~[illegible]~~ nie traci, albowiem niedoimek i przewyżkę wynagrodzić musiał ~~[illegible]~~ zwrócić wierzyciel ~~[illegible]~~ [~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ do ~~[illegible]~~ ~~kawięcej~~

L przyjął na siebie warunek że ~~[illegible]~~ w takiej a takiej summie ~~[illegible]~~ rzecz ~~[illegible]~~ ~~sprzedał~~ ~~[illegible]~~ przyjmujący sprzedaje według umowy

[~~[illegible]~~ Tracił więc jedynie† ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

† gdy przy braku warunku sprzedał za mniej niż pożyczył, a zyskiwał gdy sprzedał za więcej.

---

(1) "Exactio judiciarum seu birzagiorum" szerzej u Zejera v. 1316. VIII. 1. str. 612. następ. opisane.

§. 226. Jnszym sposobem zaspakajał się wierzyciel któroś ~~gdy była~~ ~~nastawa~~ przedmiotem wwiązania lub więzy ~~[illegible]~~ była ~~rzecz~~ nieruchoma. Gdy zamiast więzić dłużnika ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wolał wierzyciel wwiązać się w jego, jeżeli miał jakie dobra ~~[illegible]~~, czyli, mówiąc słowami tłomaczy statutów wiślickich wolał „wpuszczonym być "w prawe dzierżenie ~~rzeczy~~ porzyczonej sobie[j]" (est in veram possessionem ejusdem hereditarie mittendus, stoi w §. 12. stat. wiśl. tłmacz.), aniżeli ~~[illegible]~~ się z ~~[illegible]~~ dłużnikiem z rzeczy szamotać, więc po wwiązaniu następowało posiadanie i trwało do czasu póki go ~~nie~~ ~~[illegible]~~ przez wykup nie wypędzono z niego. Tak więc wwiązanie dawało lub dać mogło dziedzictwo (1). ~~[illegible]~~ Był to rodzaj dzisiejszej subhastacyi i porostał nim w Polsce na zawsze, ale w Czechach bynajmniej. Odróżniono tu bowiem uvazanj a zwod i uvedenj. Ciemno się w tym względzie Andrzej z Duby (w tyt. 43-55) wyraził, chociaż wiele napisał. Rozważywszy to ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ rzecz, odgadłem w pierwszym wyrazie ubywającą się dzisiejszą ilacyą i klauzulę exekucyjną, do aktów urzędowych dodawaną; w drugim dostrzegłem subhastacyą sądową; w trzeciem dochodzenie uwa[r]conego a

~~[illegible] uzavřenj [illegible] jak sam sprawa ~~ ~~[illegible] zaniem [illegible] odpowiada [illegible] ~~ ~~[illegible] do z-obowiązań [illegible] w księdze [illegible] zeznanym ~~ ~~[illegible]~~ ~~Drugie od Andrzeja z Duby (w tyt. 43-55) ciemno wyrażone odpowiada subhastacyi francuzkiej. [illegible] Trzecie [illegible] było wprowadzeniem w posiadanie~~ ~~dziedzictwo~~

---

(1) „Wwiązan, wdziedziczowan" mówi słownik prawny w Lelew. Polsk. śr. wiek.

poręczonego dziedzictwa upatrzyłem (niemiecka Gewähre). Miało to miejsce ilekroć jeden drugiego przynajmniej o „trzeciznę" upewnił, czyli zapewnienie mu dał, że gdyby dobra niżej ~~za~~ trzeciej części spaść miały wtedy poręczający ~~do~~ niedoimek aż do wysokości tej samej (trzecizna wyż) ~~zapewni~~ ~~[illegible]~~ ~~poręczonej wartości niżej~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible] trzeciny spadek zapadli [illegible]~~ ~~niedoimek [illegible]~~ własnemi ~~dopełni~~ zapłaci pieniędzmi.

~~aż dobra [illegible] nie doimek aż [illegible] [illegible]~~ ~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~ ~~[illegible]~~ się do trzymanie poręki (przerwa) do wwiązania się w ~~inne~~ dobra upoważniało. Wwiązujący się atoli musiał, ~~[illegible] [illegible]~~ ~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~ ~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~ podobnie jak się to ~~dziś~~ przy subhastacyach dzieje. ~~[illegible]~~ przejść liczne ze strony dłużnika ściśle [illegible] przeszkody. Skoro

~~[illegible] Wszystkie trzy środki, służące do pozyskania prawa rzeczowego, z hipotecznego aktu, z wyroku sądowego, z kupna i t. p. nabytego, do tegoż samego celu co wwiązanie całkiem zmierzały. Z nich drugi na szczególną zasługuje uwagę. Sprzyjając on równie jak zgadzająca kodeksem francuskim objęła dłużnikowi, niedość na celu zwlekać wykonanie wyroku by tym czasem miał dłużnik~~
~~sposobność ocalić swój majątek [illegible]~~

~~[illegible] [illegible] [illegible]~~ Dwa tygodnie po prawie stanem upłynęło, a wierzyciel zaspokojony nie został, posyłał dłużnikowi komornika ~~[illegible]~~ ażeby się względem uczynienia zadosyć porozumieć ~~[illegible]~~ zechciał (posłużą te dwa tygodnie na umowę), ┌gdy ~~[illegible]~~ dwa tygodnie niczem spełzły, żądał wierzyciel ~~[illegible] [illegible]~~ ~~[illegible] [illegible] posiadłości majątku~~ czyli domagał się ~~[illegible] [illegible]~~ ażeby ~~[illegible]~~ go ~~[illegible]~~ zwodu, ~~[illegible]~~ na mocy wyroku ~~[illegible] [illegible]~~ komornik wwiódł (skąd zwód niby wzwód) co jest ~~[illegible]~~ czego dzieli ~~[illegible] [illegible]~~

┌nie przyjął ~~[illegible] [illegible]~~ ┌uczynić tego nie mógł, później, aż do ~~[illegible]~~ tak trzech i tygodni trzecim, po upływie ~~[illegible]~~ których posiadania nie naruszonego, ~~[illegible]~~ miał do tego prawo.

└na rzecz jego zajęcie majątku zrobił ~~[illegible]~~:

┌i majątek ma albo po amowanej albo po dargowej cenie (całkie rozsypać na targu) spuścić. Prędzej ┌

~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~ (nie przyjął dłużnik nie dopuścił ~~[illegible]~~ zwodu), wtedy wierzyciel ~~znowu~~ po dwóch tygodniach znowu ~~wierzyciel~~ dał zwanego listu obronnego, ~~[illegible] [illegible]~~ usiłując przy pomocy Burgrabiego (siły zbrojnej jak dziś mówimy) utrzymać się w swem prawie. Gdyby się był i wtedy opierał dłużnik ~~[illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] po [illegible] [illegible] [illegible]~~

~~[illegible]~~ uważanoby go ~~[illegible]~~ za burzyciela prawa i kryminalnie już ~~ścigano~~ ~~[illegible] [illegible]~~ w posiadanie rzeczy ~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] dzierżał ażeby ją dzierżył [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] by [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] po [illegible] [illegible] [illegible]~~ ścigano. A więc ~~[illegible] [illegible]~~ nie po to ~~[illegible]~~ wierzyciel zażądał zwodu ażeby ~~[illegible] [illegible]~~ wszedł w dóbr posiadanie, do tego bowiem była mu jeszcze daleko, lecz po to, ażeby przez uczynione zajęcie zabezpieczył swoje do rzeczy prawo (panowanie). Przy bowiem w dwóch tygodniowych terminach zajmowano. Po zajęciu ostatniem

~~osoby [illegible] na rzecz jego [illegible] czyli uczynione zrzeczenie się jego panowania~~.

~~dwa zgodnie panowania czyli uzna-~~ ~~[illegible] w swoich zgodnie [illegible]~~
~~nia tego, przez sąd że jest istotnym~~ ~~[illegible] najmowano [illegible] [illegible]~~
~~jej panem. Ponieważ to co dwa~~
~~zgodne [illegible] [illegible] drugi i trzeci~~
~~[illegible]~~ – żądać ~~[illegible]~~ odgadania najęcej.
(odkadani) czyli odzakazowania ~~po~~
~~[illegible]~~ rzeczy. Co gdy po ~~dwóch~~ nastąpiło zrzec w panowaniu (zrzec pano-
~~[illegible] [illegible] [illegible] to-~~ wani) ~~[illegible] [illegible]~~ ale jakowem
~~[illegible] [illegible] [illegible] czyli~~ ~~zarządać. Po oświadczeniu o tem~~ ~~swej~~ ~~woli~~
~~nia [illegible] panowania~~ ~~swojej ogłaszać we dwa zgodnie ko-~~
~~[illegible] [illegible] majątku na-~~ ~~morni że ponieważ dłużnik majątku zwe-~~
~~[illegible] [illegible] gdy go dłużnik~~ ~~go wzbraniać się wydania i dotąd wzbra-~~
~~[illegible] [illegible]~~ ~~nia szczególnie,~~ ~~tej~~
~~dokonany na zapadłej oddaje się wie-~~
~~rzycielowi własność. Tak więc że do-~~
~~piero panowanie~~ ~~już~~ ~~skutecznem było,~~
~~wszelkie poprzednio czynione zaj-~~
~~cia były~~ ~~tak~~ ~~jak się wyrażali kaz-~~
~~si jakowe czyli bezskuteczne.~~

~~Kazuiści~~

czyli bezskutecznem (jeżeli bowiem mogą
go zajęcia dłużnika ~~[illegible] [illegible]~~ dopóki na nowym a ciała
~~[illegible] [illegible] [illegible]~~ łączonym terminie ~~[illegible]~~
~~na~~ (poźledni panowane) majątek na zu-
pełny nie zostać przysądzony wła-
sność.

Oddział III. Postępowanie sądów karnych.

Rozdz. XV. Postępowania sądowego cywilnego a karnego różnice główne.

§. 227. Za nieprzyjaciela swego uważający gospodarz każdego z domowników który wichrzył w rodzie, powoływał go przed swój sąd, karcił ~~[illegible]~~ słownie karał cielesno lub rugował z domu: toż samo czyniła gmina równo za ludowych jak i monarchicznych czasów, słuchając narzekań na ~~[illegible]~~ tych od niej co pokój naruszali publiczny. Pilniej czuwał nad tem monarcha ażeby się nikomu nie działa krzywda: bo gdy gmina nikogo do wniesienia zażaleń ~~na~~ ~~[illegible]~~ ~~na krzywdę~~ ~~[illegible]~~ nie zmuszała, przeciwnie ~~[illegible]~~ wyszukiwać ~~[illegible]~~ przez sędziów sądzić ich i ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ karać. Co ~~[illegible]~~ gdy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ lek z monarchicznych niż ~~[illegible]~~ z ~~[illegible]~~ ~~ludowych~~ sądów obecnych czyli ludowych sądów (1); gdyż ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ coraz ~~się~~ hardziej przekonywana się o tem, że Sędzia ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ więcej ~~być~~ strzegącym niż wyra[illegible] ~~[illegible]~~ raczej naprawiającym ~~[illegible]~~ [illegible]-cym niż karzącym być powinien. Ku materyalizmowi bowiem coraz silniej nachylają-

(1) R. 1250. u Boczka III. 208. obecne sud (za sud) powszechny, ludowy sąd.

(~~[illegible]~~ rozszerzyło znacznie (działalności) dworskich sądów zakres, i [~~[illegible]~~ powszechnych ~~[illegible]~~] przewagę im nad powszechnemi czyli ludowemi (1) dało sądami. Te też dworskie wraz z ziemskiemi (ślady)

się ~~[illegible]~~ głównem wymiaru sprawiedliwości ogniskiem, z którego wychodzące promienie {~~[illegible]~~ bę-

sprawować znowu w swojem zastępstwie sądzących, będąc nie tylko kapłanem sprawiedliwości, ale oraz i nauczycielem (prawa) ~~gdy~~ Jak i dzisiejszy władyka czarnogorski, stanowiąc wykonawców sprawiedliwości, ślad oraz na nich władzy nauczania (jej/) ładu, przecież mu odtąd co jest godziwem a co nie godziwem, co najwyższym bo samego Boga prawem ma sądem (2). Nowo zaś sądownictwo nawało poznać, i nowe zaś [illegible] wało się postępowanie sądowe, które więcej zebraniem dowodów niż cywilne zajęte będąc, wiele przygotować do wywodu sprawy potrzebowało. Ślad i wymiar sprawiedliwości stawał się kosztowniejszym,

Z zrzucając ~~[illegible]~~ światło, ~~[illegible]~~ na Sędziów, dawało im poznać że nie tylko stróżami prawa (lecz) jego nauczycielami być powinni. Jak też ~~[illegible]~~ dziś ~~[illegible]~~ tylko czarnagorski ~~[illegible]~~ przypomniał swoim Sędziom, że nie tylko wymierzać ludowi sprawiedliwość też jej nauczać go też ~~[illegible]~~ wymiar sprawiedliwości kosztownem,

powinni (2). Chociaż to zrobiło

~~[illegible]~~ znowu na to dziś i nauczać ~~[illegible]~~ na naukę ~~[illegible]~~ od wyższego odbierał Sędziego. Jak dziś najwyższy Sędzia kraju czarnogorskiego, dumewny władyka, w imieniu swem i narodu sądzących mężów ~~[illegible]~~ sprawiedliwością szafując nie zawsze umiejących z dawanych ludowi nauk ciągnąć ~~[illegible]~~ sądu-korzyści nie ~~[illegible]~~ do nich sami. Kto do niego zgłaszając się, a nadziei nie zawodnie jeżeli zgodnie

jednego i drugiego uczynił. Dobrze to jego póki ~~[illegible]~~ się w narodzie obyczaje po temu, póki

---

obki sud (w Mon. serb. np. w dypl. 47. z r. 1254–56. często wspominany)

(1) R. 1250. u Boczka III. 208. obene schod (za sud) powszechny, ludowy sąd.

(2) Porown. Sudebn. Czarn. mianowicie też w 4. 32. gdzie czytamy, że Sędziowie jesu (są) dużni swaliwa domaszina ot kucrie naucziti, i swakomu gowoniti, da mirno u ljubawi (w miłości) ża wsakim ziwie, da sie Boga boję, i da zło gowore i czinili prestanu.

[illegible]

i w miarę postępu ~~[illegible]~~ cywilizacji coraz kosztowniejszym (1) czyniło go, wszelako, czemu się zaprzeczyć nie da, na rozwój sądownictwa wpłynęło korzystnie. ~~[illegible]~~ (szczegóły w tomie pierwszym ~~[illegible]~~ rozpatrzonymi) ~~[illegible]~~ Udziale IV. wpływie, sądownictwo słowiańskie ~~[illegible]~~ zewnętrznie ~~[illegible]~~ uważane w niczem sądownictwu zachodniej Europy nie ustępowało a nawet go, w wielu czem się odwołujemy do znawców, w wielu względach ~~[illegible]~~ przewyższało. Mocno się bowiem ~~[illegible]~~ instytucyą [illegible] naród, pielęgnował ją i, że tak powiem, nią się ~~[illegible]~~ po lada- niejako pieścił. ~~[illegible]~~ Na szlachecku rozwinięciu ~~[illegible]~~ instytucyi i sądownictwa ~~[illegible]~~ jana ~~[illegible]~~ zrosła się w reszcie w jedno narodowego sądownictwa ciało, ~~[illegible]~~ które ~~[illegible]~~ w składzie swych członków dorodne, w postaci okazałe, majestatyczne nawet, razem przez wieki ~~[illegible]~~ postępowaniem sądowem pięknie rozwinęło. ~~[illegible]~~ Przypatrzmy się teraz karnemu, i ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Przypatrzywszy się już cywilnemu ~~[illegible]~~ wykażemy, jak postępowanie w lądowych używane sądach z będącem w dworskich i ziemskich ~~[illegible]~~ się [illegible]czas, ~~[illegible]~~ okazało nowe prze~~[illegible]~~ się ~~[illegible]~~ kształty.

Na co bacząc ~~[illegible]~~ pojmiemy łatwo, dla czego, przy tak małym ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ prawodawstwo (jak a tem

szczególniej się w

(2) ~~[illegible]~~ jedna z nich ~~[illegible]~~ wspólną była słowiańskiemu i germańskiemu prawu (mówi i do postaci zadawanych wyżej, w 1.17., rzuconych od nas myśli). A wspólną co do pozwu nawet, na co ~~[illegible]~~ dowód stania rok i wola. wy tej będące pomimo wszystkie

z niej wtedy ~~[illegible]~~ tylko miejsce, gdy zastępstwo ma ~~[illegible]~~ przestępstwo ~~[illegible]~~ winą jest karą śmierci nie zbrodnią, czyli że gdy nie o ~~[illegible]~~ karę ~~[illegible]~~ też karę pieniężną (§. 3. 3.2. N. 3.) ~~[illegible]~~ chodzi, można być w sądzie z dalej zastępcą wtedy przez ~~[illegible]~~ pełnomocnikiem zastępionym rada, że

~~mnożyć się będą wyroki i zamiast jednego ukaże się ich po dwa i t.p.~~ ~~[illegible]~~ raz ~~[illegible]~~

§. 328. Ponieważ ~~[illegible]~~ trwały ~~[illegible]~~ dawne z solidarności rodów i t.p. wypływające zasady, więc też ~~[illegible]~~ odwieczna i już u Greków ważna, rolę odgrywająca przysiężników instytucya zachowaną i rozszerzoną zasada. Więc i prawo, że ziemia na której ~~[illegible]~~ znalezione ciało odpowiada jeżeli mieszkający na niej ludzie nie ~~[illegible]~~ usprawiedliwią się z zarzutu ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ — że gdy ~~[illegible]~~ w ~~[illegible]~~ ładu popełnione przestępstwo ~~[illegible]~~ całą do odpowiedzialności pociąga, jak ~~[illegible]~~ w karze tak też i w dochodzeniu sprawy kryminalnej. zbrodni trwała w swej mocy. Gminne w zwyczajach zastarzałych zasadę, swoją mające prawa ~~[illegible]~~ dwóch sędziów osobny 1425. strzeżenie siebie za zabójstwo męża karaną bywa żona nadzwyczajnie (przez zakopanie ~~[illegible]~~ żywcem), że ~~[illegible]~~ że kto z łaski rodu posiadłość ~~[illegible]~~ zabójdziecy utraca ją, skoro się ~~[illegible]~~ zabójstwa dopuści, że kto skazanego na wygnanie przechowuje ~~[illegible]~~ spólnikiem jest zbrodni i t.p. la, niewzruszona zasada utrzymywała się w swej mocy. Nie Stenzel script. III. 78.79.

~~[illegible]~~ Staroczeski wyraz narok w jednem tylko Czechów prawie ma odgłos, gdzie ~~[illegible]~~ dziś samo co narzek to jest porządzenie "narzekającym" czyli ubolewającym ~~[illegible]~~ uczynione sposobem ~~narzekania~~ ~~[illegible]~~

(1) W końcu okresu tego i na początku następnego za wszystko płacić musiał uciśniony, za kajdany w które go okuto (żelazne), ~~[illegible]~~ (skorzewne) jeżeli był sądzony ~~[illegible]~~ wyrok ~~[illegible]~~ (gramata prawiju dajut okazuji) Porówn. r. 1361. Akty zabr. I. N. 5. 13. 23.

(2) Niebuhr Gesch. v. Rom I. 330, Marquardt. 29. 30. 47. Grym R.Alt. 877. N. 1238. u Erb. 922. hereditas sanctuariorum et novi vena dixit qua praetexta homicidii fuerat privatus. Jus terrae Boem. w W. pr. 322. tego działu

oznacza (1). Jest to rok w
~~[illegible]~~ ~~tylko~~ ~~w~~ ~~[illegible]~~ ~~tylko~~ czerwono-
ruskich dyplomatach. ~~[illegible]~~ ~~dyplomata~~
zawitym z tej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ jak mniemam ~~z tej~~ przy-
czyny zwanyi że wici (o których w następnym
pomówiemy dalej) za twórczyciem prawa
rozsyłano, czyli i jak było u Czechów
(Andrz. z Duby w tyt. 106.109 mówi o tem) po-
spolite ruszenie ~~[illegible]~~ nakazywano na tego co wyrokowi sądu zadosyć uczynić nie ~~chciał~~
~~[illegible]~~

/ Przedstawiwszy ~~na~~ gromadzie ~~świat.~~
~~[illegible]~~ wypadek sprawy ~~[illegible]~~ pytał Sędzia
dobrych ludzi jakaby była ich wola (2) czyli ~~zdanie~~ pytał o wyrok.
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wskazano wtedy winowajcę
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ na znane nam z po-
~~[illegible]~~ wieczne kary ~~[illegible]~~ lub ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
przedrajczego działu na nawiązki ~~[illegible]~~ co znaczyło że jeżeli
skazywano go ~~albo~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nie miał
~~[illegible]~~ ~~zadosyć~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ czem nawiązać
~~[illegible]~~ wierzycielowi dawano ~~[illegible]~~
czyli wynagrodzić L ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ Azali mógł się odwo-
~~[illegible]~~

~~wtedy dopiero wyrok pierwszy upadał~~ ~~[illegible]~~
~~pełnić~~ ~~[illegible]~~ ~~Coś podobnego przebija się~~
~~w Zwierciadle saskiem, ale zamienione. Do-~~
~~zwalała się na odwołać się do wyższego~~
~~mnóstwa, które atoli jeżeli się podwa-~~

r i Jungmana (1) W Miklos. słown ~~[illegible]~~
p. w. narok ~~[illegible]~~ czerwo-
dier statutes, ruskie dypl. z 1401 w
w Rokemar. VI. str. 148. tego dzień)
17. indiccio, w stoi.
Rozkach. 27. judicium
przez ten rozumie się
wyrok. Rok zawity w

(2) Vulgo sententia w
stat. wiślickim u
Szczęsna Ł. Ak.
874. Mniemam że
g stoi za y to
zaś za ż i a więc
walia czyli wola.

L za poprzednie prze-
stępstwo, ~~[illegible]~~ wtedy surowszego

~~do wyższego [illegible] Sędziów według~~
~~odwiecznego u Szylów i u Germanów /~~
~~do wyższego~~
~~Ammonów odnieść się do~~ ~~[illegible]~~ ~~wyższego~~
~~Sędziego którym był sam lud~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible] zakujący. Jeżeli i ten na to samo~~
~~się zgodził, wtedy była rozwiązanie mię-~~
~~dzy~~ ~~[illegible]~~ ~~lecz jeżeli się nie zgodził~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible] wywodywano u Sędziów sprawę przed~~
~~[illegible] wyższą większą liczbą, i je-~~
~~żeli ta uwolniła winowajcę z zarzutu~~

~~7 według też czasy panującego~~
~~zwyczaju. Mówi Herodot (IV.~~
~~68)~~ ~~[illegible]~~ ~~jeżeli u Scytów~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~padło na kogo~~
~~podejrzenie iż na życie~~

wodać do większego mnóstwa ~~[illegible]~~ wyzwalających (do ogólnego jak dziś mówimy zebrania senatu), co było ~~według~~ odwiecznym u ludów ~~[illegible]~~ nad Sławianami panu ~~[illegible]~~ językach ~~[illegible]~~ zwyczajem. Tymi wyrokującymi byli u Scytów (według Herodota IV. 68) wieszczowie, którzy radząc się wróżb wyrywali ~~[illegible]~~ złoczyńcę. Od wyroku ich odwoływać się pozwolony do innych wieszczów, co dopóty powtarzać, póki w ~~[illegible]~~ największej (jaka się znaleźć mogła liczbie na tę lub owę stronę nie ~~[illegible]~~ wyrzekli słowami przez wieszczowie. Jeszcze sam zwyczaj panować u Alamanów aż do początku VII. wieku. ~~[illegible]~~ Wtedy to ~~[illegible]~~ napisana im ustawa podała do pamięci potomnych, ~~[illegible]~~ że podobało się ~~[illegible]~~ księciu (nie wymieniono go) i ludowi alamańskiemu postanowić, ażeby gdy^{9} wyrok^{4} naganiony urna^{3} za dobry drugi^{2} sędzia, dalej^{8} odwoływać^{7} się nie było^{6} wolno. ~~[illegible]~~ Takaż zasada ~~[illegible]~~ panowała u Saksonów ~~[illegible]~~ w tej co u Scytów postaci: bo jak u ~~nich~~ tych wyrok wieszczów sprawdzali drudzy wieszczowie, tak ~~[illegible]~~ u Saksonów (co za wyjątkiem, ~~i~~ tylko im właściwe ~~[illegible]~~ prawo) wyrok ludzi dobrych naganiony uchylać z ~~[illegible]~~ (nie przez losy ~~[illegible]~~, jak było u Scytów ale przez pojedynek powoda z sześcierzem, którzy stawali w walce świadkowie w liczbie siedmiu z ~~[illegible]~~ wspieranych od siedmiu ~~[illegible]~~ obojej sławie ~~[illegible]~~ strony. Jeżeli powód z swoimi ~~[illegible]~~ pomocnikami uległ w pojedynku ~~walce~~, było to znakiem, że lud nie powinien być przyjść apela-

z ~~[illegible]~~ dwókrotnej nawet wyroku naganie pytano jeszcze, czy oba wyroki słusznie naganione zostały. Pytanie to rozstrzygano z głosu Zwierzchności zaś lud dający mu naganę. Atoli ~~[illegible]~~ jego ~~[illegible]~~ ~~lud nie [illegible]~~

(1). ~~Apelacya~~ Pytanie to ~~[illegible]~~ wina była przez nagamiony wyrok uci-
śniona strona zwykle
natychmiast, czyli wy-
rok zaraz zaapel-
ować musiała, gdyż

lacyi: ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ inaczej
~~[illegible]~~ ho
przystępowali ~~[illegible]~~ do wykona-
~~[illegible]~~
nia do. Lud ~~[illegible]~~ wał
~~[illegible]~~, własnoręcznie żądał
śmierci winowajcy, co dotąd ma przy wyrokach na
rozszerzeniu anie ~~[illegible]~~ skazanego ujących miejsce. Li-
czne dowody tego ~~[illegible]~~ wskazują nam dzieje.
W powstaniu które po śmierci Mieczy-
sława II. lud polski zwrócił ~~[illegible]~~ żądawał
śmierci własną ręką tym których wi- ~~[illegible]~~
nymi być uznał, ~~[illegible]~~ ścinając mieczem lub kamionując ~~[illegible]~~,
~~[illegible]~~ lub ~~[illegible]~~ miał ~~[illegible]~~ nie ka-
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w. poniewierce.
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~Ale wielkich~~ na
~~[illegible]~~ ~~do~~ wo-
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ musia-
~~[illegible]~~ posiadała
gmina za co kara nie posiadała
wieszać winowajcę własną ręką ni ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ co
~~[illegible]~~
w XVI. jeszcze wieku miało miejsce nad złoczyń-
i w Polsce (?). Też sama była ~~[illegible]~~ w
sądach dworskich. ~~[illegible]~~ znajdowa-
li się bowiem na nich czyniący posługi
liktorowie (ministeriali), którzy zanim do
sądów przeszli ziemskich, siepaczów, jak
~~[illegible]~~ Gallus wyraża (się) pełnili na ~~dworze~~
monarszym dworze obowiązki. Krótka mo-
wiąc radzona sobie jak się dała najle-
piej by co prędzej zapadły wykonać wyrok,
spiesząc się z wymiarem sprawiedliwości
by kroi ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~sobie~~

Γ Gala 90,

Γ winowajców o ile ich cenił

Gdy ~~[illegible]~~ mienowała też morawska gmi- na przestępców ~~[illegible]~~ a u Dysmarsów i Mazowszan w XVI. jeszcze wieku własną ich wieszała ręką (2).

~~[illegible] wiky sadnach uczynić, zyskawszy [illegible]~~
~~porywodanych pośród siebie [illegible]~~
~~a [illegible] minimali~~

---

(1) Porówn. lex alam. XLI. 3. i Zwierc. sask. I. 18. §. 3. które inaczej od nas objaśnia Unger 120-125.

Porówn. ~~[illegible]~~ §. 7. stat. morawski. Konrada. O

(2) ~~[illegible]~~ Dysmarsach zakaz Grymma R. Alt. 882. o Polsce Γ prawo karne w Wojcie Bibliot. IV. 296. - 7. ~~[illegible]~~ porównaj.

~~(3) Według Gala [illegible] żona chrobrego plures pro culpa morti [illegible] de manibus [illegible] rum eripuit~~

§. 229. W rozdziale czwartym działu poprzedzającego rozważając ludowego a szlacheckiego ziemstwa w prawie karnem stanowisko, mówiliśmy o tem, że układacze statutów uznawali jako w nie jak się wyrazili [illegible] „prawa nowe", skazywali przez to nie wszystkie w też statuta prawa na zagładę. Stąd dawna zasada o solidarności rodów i gmin poszła osobliwie u Polaków w zapomnienie, której miejsce zajęła zasada nowa, że Sędzia nie powinien wyszukiwać: ale o wyszukanych i sobie doniesionych wyrokować przestępstwach (1). Ustawami też obowiązek gmin dawania świadectw, a (2) zszedł w zapomnienie zwyczaj ~~[illegible]~~ schodzenia się na roli dla odbywania sądów, wykonywania wyroków i t.p., gdyż powód i sam dostarczyć ich sądowi, a komornicy, Woźni i t.p. pozywać i poświadczać pozwy musieli, na koniec wszędy ~~aby~~ wyłącznie teraz sądzie obowiązani, wszakże od czasu nastania sądów stworzonych Mieczników którzy obowiązek katów ~~[illegible]~~ pełnili ~~obowiązani~~ (3). Każdego też człowieka bez różnicy stanu, na którego wyrok zapadł, oprawiał, według wyrażenia się tłomaczy polskich statutów, kat; co jednakże zmieniło nowe prawo częściowie, które, zbrodniczy obrazy majestatu (jak wyżej w §. 116. mówiliśmy) wyjąwszy, nie karze panów śmiercią), ~~[illegible]~~ katowi też przystępu do ich ciała nie daje. Pan więc zabójca miał ~~[illegible]~~ pański ~~nad~~ wybór między ~~wygnaniem~~ ~~z kraju~~ wieżą a śmiercią, czyli mógł oddaliwszy się z kraju pozwolić się sądzić zaocznie, lub ryzykować że wydany nań wyrok kary śmierci wykonany na nim będzie. Jeżeli

[każdy za siebie a nikt za drugiego ~~[illegible]~~ nie odpowiada, że do wspólnictwa winy nikt (pana swego) zmuszać nie może, że

(1) Porówn. §. 22. stat. wisl. pierwsz., §. 6, 27. stat. trzec.

(2) Tak zwana osada o której rozpr. do Dyplomatar. Erbena porówn.

(3) Porówn. o Miecznikach tom działu poprzedzającego. Żona Chrobrego, według Galla 67. plures pro culpa morti deditos de manibus lictorum (Mieczników) eripuit. Przy braniu na tortury był, według §. 7 [illegible] obecny Miecznik.

obrał pierwsze, a jednakże przebywał ~~[illegible]~~ w kraju ~~[illegible]~~, mógł powód po trzeciem zaocznie zapadłym wyroku zabić go gdziekolwiek zdybał, chyba że temże, jak wyżej w §. 157. mówiliśmy, w bezpieczne schronił się miejsce (asylum), skąd ~~[illegible]~~ gwałtem ~~[illegible]~~ wyprowadzić go nie godziło ~~się~~ się bynajmniej. Atoli gdy ~~on~~ sam wystrzedł, mógł wtedy dopadniętego zabić powód ~~[illegible]~~ podanemi rękami; po czem przez ~~[illegible]~~ przedziurawione zwłoki jego ~~[illegible]~~ przeciągnąwszy powróz, włókł (jak się §. 24. N. Z. C. wyraża) ~~[illegible]~~ trupa do ogona końskiego przywiązanego, ~~[illegible]~~ i zawlokłszy do pewnej kopany albo pod szubienicę, a ukazać go był winien urzędnikom i komornikowi ziemskiemu. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ sprawiedliwości wymierzonej będzie, wymierzał ją ~~[illegible]~~ sobie sam sobie, ~~[illegible]~~ najeżdżając przeciwnika, a Rusin wziąwszy jakowy od złodzieja datek (posuł, kubana) nie donosił go do sądu. za jedno i drugie karano (1).

Reszty Słowian ~~[illegible]~~ prawodawstwa są w tem uwagi godne, że pawściągały tak ~~[illegible]~~ nazywane najazdy i samosądy. Nie czekając aż mu sprawa

§. 221. Jest też uwagi godnem ~~[illegible]~~ przygotowanie ~~[illegible]~~ do wyroku sprawy, z której gdy ~~[illegible]~~ musiał mieć zasadę swą koniecznie, przeto ~~[illegible]~~ zasada ta powinna ~~[illegible]~~ się była oprzeć na dowodach, z pisma i świadków i przysięgi bez zmazku wyszczególnionych. Ponieważ [illegible] przysięga, jak mniemano, zamierzona, nie mogła stanowić dowodu, więc należało pomyśleć nad środkiem wykrycia wtedy prawdy, gdy się zasięgnąć ~~prawdy~~ z niego prawdy powoda pozwanego wyrok niebios (Ordal, Ordel, Orzyl) który mógł być i był też nim rzeczywiście tak zwany przez rzucanie losów lub przez bitwę, i rozpalone żelazo, ludzież ziemią wyrazcie zbadawano. Środkiem tym [illegible]

---

(1) Porówn. §. 89. etc. Przyw. Samagid w Dypl. ~~[illegible]~~ z r. 1441. w Akt. zabr. I. 17.

Powód winien był z szlachetnym rzem stoczyć bitwę, w której jeżeli uległ przegrywał sprawę. Dowodem tym niewinności zaręczenia z poprzedniego zabójstwa z wszelkich innych przestępstw oczyszczana się żelazem i t. p. Po złożeniu przysięgi bez zmazku, i odprzysiężeniu się zupełnie również bez zmazku [illegible] ciąż-

żyło jeszcze podejrzenie na oskarżonym czy nie przysięgą krzywą, więc musiał na to stawić oczyszczenie, lub, w większe się tem samem podejrzenie, jeżeli ich nie znalazł, i tem samem podejrzenie się wyprawił, oczyszczał się przez sąd boży. mógł użyć na to swojego poddanego jeżeli był (mówi 4. 9. praw morawsk. Konrada) więc niższy tylko stanu z rzędu szlachty. tak ubogi człowiek że sługę chować sobie nie miał na co, narażał się na niebezpieczny dla siebie wypadek sądu.

Musiał rozpalone żelazo trzymać przez niejaki czas w ~~gołej~~ ~~ręce~~ swej ręce, lub zanurzyć ją we wrzącej wodzie, lub ~~przebrnąć~~ staw albo rzekę wyprobowanej głębokości, a jeżeli się sparzył, albo brnąc utonął, wtedy powód krwi takiego świadka sławił ~~uznany~~ ~~był~~ za winnego uznany ~~[illegible]~~ ~~został~~ i upadał że ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~ze wszech~~ ~~sprawy~~ ~~ostatecznej~~ ~~dowody~~ sprawy. Kiedy wszystkie statuta słowiańskie na tym środku oparty wyrokowanie ~~oparty~~ ostateczne, przeciwnie statuta polskie odrzuciły go, ~~[illegible]~~ chociaż praktyka sądowa nie pogardziła nim zupełnie, uznawszy sądy boże być koniecznym do wykrycia prawdy niekiedy środkiem.

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~zupełnie~~ świadkami jedynie prawdy dochodzić należy, i że ~~[illegible]~~ w sprawach kryminalnych nigdy ~~[illegible]~~ nie można (§. 3. Stat. zaocznie wyrokować, ~~[illegible]~~ sądy statuta mazowieckie podobnie chybaby, nie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

Wyrzekły (do statków) że ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zapozwany uniewinniony ~~[illegible]~~ przekonanisy na koniec ~~[illegible]~~ lub wróżby ~~[illegible]~~ że tylko sędziem przepisany ~~[illegible]~~ przyznający się do winy ~~[illegible]~~ sąpierz, skazany być może i powinien lub ~~[illegible]~~ od powoda zapozwany i ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~Znany nam z domu pewno~~ (~~Prawo~~ znany) pomnik czeskiego prawodawstwa najdawniejszy mówi o tem w §. 69-71, a od §. 155-192. obszernie się nad tem zastanawia w jakich sprawach tym a tym sposobem bożym oczyścić się należy.

przebrnąć ~~[illegible]~~,

~~§. 2[illegible]. Opowiedzmy jakiej kwalifikacji się jeszcze od innych różni, że od świadków w sprawie kryminalnej stawających wymagały statuta zapewnie wszystkie słowiańskie~~ ~~nie~~ ~~[illegible]~~ ~~pod żadnym pozorem nie wymagała zeznania, nie zadaje~~ ~~[illegible]~~ ~~czyli dowodu~~ ~~wiele~~, ~~że~~ ~~od~~ ~~każdego~~ ~~[illegible]~~

~~§. 3. Nie dosyć było statutom że na ostateczne zeznaniu świadków oparty w sprawach kryminalnych wyrokowanie, lecz wymagały nad to pewnych~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

§. 241. Przyjmując polskie i czeskie prawo za główny dowód ~~sprawy~~ świadków, tem się między sobą różniło, że pierwsze od stawienia świadka lub od zdarzenia przysięgi, a drugie zawsze od przysięgi, sądem bożym, gdy oczyszczników nie było [illegible], sprawę rozpoczynało. Do przedmiotu sprawy stosował się ów sąd boży, i nad czem się szczegółowo w najmniejsze wchodząc drobiazgi, czeska powiada (w §. 69-71, 155-192. Pr. Z. C.) ʟ Człowiek uczciwy kryminalnie oskarżony odprzysięgał się, jeżeli mu powód przy wszczęciu sprawy nie udowodnił natychmiast przestępstwa (§. 16. wiśl. trzec.). Szlachcic o kradzież nigdy nie poszlakowany ʟ odprzysięgał (§. 17. wiśl. czwart.). Pan od włodarza swego oskarżony nie usprawiedliwiał się lecz oskarżycielowi przysięgać nakazywał (§. 42. wiśl. pierwsz.) Powód przysięgał pierwszy, gdy domniemanie było za oskarżonym, że niewinny (§. 50-53. wiśl. pierw.), lecz jeżeli tenże powód miał po upływie roku przysięgać, musiał wtedy dwóch oczyszczników za sobą stawić (§. 44. wiśl. pierwsz.). więc i na jedną stronnę przerzucana w Polsce przysięga ʟ Odczytywał ją świadkom i powtarzyć ją im nakazał Woźny, jeżeli w czem-

ʟ rozwodząc, opowiedziała, w jakich składach żelazo, w jakich woda i t. p. dowód miała stanowić. Polska odrzuciwszy te sądy przysięgę za główny przyjęła dowód, raz jej drugi raz samej złożyć nakazując jej stronie.

ʟ również się

ʟ i oczyszczników rzadko potrzebowano, co było dowodem uczciwości narodu wielkiej. Przysięgę

(1) R. 1305. 1366. u Rzysz.
I. 169. 233.

których zmienił utracał (według §. 2. stat.
piotrk.) swój urząd. Przysięga zaś gdy in-
nego dowodu nie było stawała za do-
wód, a gdy padło podejrzenie że spra-
wa nie czysta wtedy dopiero wymagano ażeby ją poparli oczyści-
cieli.
ścij ~~za~~ ~~swemi~~ ~~z~~ ~~przez~~ ~~świadków~~ ~~spo-~~
~~[illegible]~~ Tak i według litewskiego (§.
27.) statutu przysięgą się oczyszczano
gdy świadków nie było, a im ważniejszy
był przedmiot sprawy tem więcej oczyści-
ków wymagano. W tem atoli było świad-
tem sym objęte prawo niedorzeczne, że
i na uczynku schwytanemu ~~[illegible]~~ odprzysięgać
się, gdy na to sąd ~~[illegible]~~ przyszedł dowodli
(§. 10. stat. Wiśl.), dozwalało, że ~~[illegible]~~
zabójstwa oskarżony i liczbą pięć-
dziesiąt świadków ~~oczyszczać~~ się z pra-
wa oczyszczający się mógł własną przy-
sięgą (czeladź prawo sieroce) dopełnić
niedostających świadków liczbę (§. 68.
stat. Wiśl.).

~~§. 232. Charakteryzującemu słowo prze-~~
~~stanu pra przepis ten, że [illegible] od~~
~~świadectwa usuwać nie należy [illegible]~~

§. 232. ~~[illegible]~~ Wyjątek od przepisu, że
w sprawie kryminalnej nikt się od świa-
dectwa nie usuwa, uczyniło wy-
zwierzchnie prawo przez to, że słudze
świadczyć przeciwko panu (wyjąwszy gdy
to był sługa zdradzony, ten albowiem mógł
przeciwko swojemu kornecistowi wystąpić)
zakazało. Dalej poszło surowe prawo, ~~w~~ które nie dozwoliło
~~[illegible]~~ poddanemu
~~[illegible]~~ przeciwko hardemu
(chłopu) ~~[illegible]~~ świadczyć
swobodnego stanu mężowi ~~[illegible]~~. Jeże-
li atoli

od świadka kwalifikacyi. ~~Pod tym uważane w trzeba świadek poddać się niewiedy musi sądowi każdemu, mając też jedynie zastawioną sobie drogę wykazania prawdy. Dla tej przyczyny raz jeszcze pomówmy tu o świadkach i przysiędze, a o licu, swodzie i t. p. w osobnych rozdziałach mówić będziemy.~~

~~Z tych jedną zasadę co do świadków przyjmując wszystkie prawodawstwa słowiańskie, różniły się tem, że jedne, jak węgierskie wymagały przed przypuszczeniem do świadectwa~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~wyspowiadał~~ ~~[illegible]~~ ~~przed kapłanem. To prawo też z ruskiem zgodnie poddanego (chłopa, servus) do świadectwa nie przypuszczało jeżeli miał przeciwko panu~~ ~~świadczyć~~ ~~(wyjątek zachodził co do poddanego w służbie rządowej zostającego) lub nawet, jak ruskie prawo przepisał, przeciwko swobodnego stanu~~ ~~świadczyć nie dozwalało~~ gdy powod ~~[illegible]~~ przyzwał ~~[illegible]~~ na to ażeby ~~poddany~~ przeciwnik jego powołał się na świadectwo poddanego, to w przypadku takim musiał ów poddany świadectwo swe poprzeć sądem bożym (przez żelazo). Przypuściwszy więc że się mu to poszczęściło ~~poddany~~ ~~[illegible]~~, upadał powód ze sprawą, koszta sądowe płacił, i ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ poddanego, przez taką próbę pokaleczonego, ~~[illegible]~~ wynagradzał. Nie płacił zaś gdy była pokazała że zapierz winien, a przecz ~~[illegible]~~ poddanego nikt owej posełali sprawadził nie ~~był~~ jest w stanie. Gdy ~~[illegible]~~ wieś ~~[illegible]~~ uniewinnił sędzię sprzeczna swojego pana, to powód płacił ~~[illegible]~~ same tylko sądowe koszta, i za pokaleczе-

~~[illegible] świadka [illegible]~~ się

Długością czasu znużony albo jej sam wymierzyć sobie nie chciał (~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przez najazd, albo żału-jąc niestrogi na szukanie w sądzie, wolał przestępstwo płazem puścić niż wodzić się z przestępcą po sądach (raczej samosąd). Powstały stąd teraz w samem tylko serbskiem prawie odgrywające rolę przechwadki (1) które się z czasem w Polsce najwięcej i w Czechach rozpadły się.

§. 229. Ponieważ kryminalna sprawa nie tylko majątku ale i dobrej pozbawiała sławy, więc sądzić ją należało skrupulatniej, zwłaszcza też w najwyższym odwołania się od wyroku nie dopuszczającym sądzie. Stąd też przygotowań do sprawy więcej było potrzeba, ażeby się dostatecznie przekonać można było czy się na kryminalną drogę rzeczywiście kwalifikuje sprawa, i czyliby raczej na cywilną nie należało oddać. Więc też są tu środki wybadania sprawy, których nie zna sądowe postępowanie, jakiem jest lice, swód, wdanie, śledztwo, i większa kara czeka ~~mu~~ [illegible] gdy się do sądu nie stawi, bo nie tylko majątkiem ale i ciałem odpowiada, idąc na męki lub dowolnie ~~[illegible]~~ wymierzoną na siebie (według §. 29-31. &c. Wił.) ~~pom~~ rośnie karę. ~~[illegible] nawet~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible], bo najpierw~~ Świadkowie i przysięga innym tu poddane warunkom, albo-

---

(1) Porówn. §. 89. Stat. Dupr. Samosąd (przewienie złodzieja na ku-bana (prawo) od niego wnoszącego bez doniesienia go sądowi pod karą pienię-żną ~~[illegible]~~ Ruszkow, r. 1399. w Akt. Sobr. T. 13. zaka-zany.

146. a. 176

zaś poddanego nic zgoła nie dawał. Nie wymagano świadków gdy dowód był oczywisty, a ~~[illegible] nie był w [illegible]~~ winowajca nie mógł się uniewinnić natychmiast. ~~wykazać [illegible] więc~~ (Kto więc pobity został, a ⌊ ~~[illegible] nie [illegible]~~ ⌊ ten co go pobił ~~[illegible] [illegible]~~, nie wykazał że ~~on~~ nie był pierwszy ~~nie~~ rozpoczął bójki, próżno się skarżył w i wróg jego ~~się [illegible] że bójki nie [illegible]~~ ~~[illegible]~~ karany nie był. Wszystko ~~[illegible]~~. ~~A tak~~ dosyć było ~~jego~~ ~~[illegible]~~ (zaczęcego [illegible] Olega) ~~[illegible]~~ przyciąga na to że się niedbanie ~~[illegible]~~ pokrzywdzonem zapłacić, a natychmiast wynagrodzona krzywda. Ruska Prawda dozwala Rusinowi uzyskać się dowodem ~~się~~ ~~[illegible]~~ przeciwko ⌊ Rusinowi ⌊ drugiemu świadkami: zemuż przeciw

~~§. 231. Wielka różnica zachodzi między temi a resztą Sławian ustawami co do zeznawania świadkach. Czeskie i [illegible] wyjątki~~

§. 2[illegible]. Kiedy więc na świadkach oparł się główny dowód sprawy, rozważmy co o nich statuta wyrzekły ostatecznie. W tym względzie ważne są statuta polskie i litewskie, które logicznością odznaczają się zasad. Czeskie sądami bożemi zbyt ~~[illegible]~~ starzają. Węgierskie i ruskie mają nielogiczną co do kwalifikacyi ~~[illegible]~~ świadków zasadę. W sprawie o szkodę (mówi §. 69. Pr. Z. C.) najwłaściwiej będzie, ażeby powód zaprzysiągł swoją szkodę z sąsiedz i prawość przysięgi oczyszczaniami udowodni, ~~[illegible]~~ których odprzysięże się, ~~[illegible]~~ jeżeli nie znajdzie ~~[illegible]~~ sąd L ~~[illegible]~~ nakazany. ~~[illegible]~~ Na każde ~~[illegible]~~ więc przestępstwo nakazany być sąd kozy

L każy stosowanie do uszkodzonej rzeczy ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ poddanego, nic zgoda nie dawała(1). Z resztą nie wymagano świadków gdy dowód był oczywisty, ~~[illegible]~~ sam rozpoznał bójkę. Było to do nowego prawa wynalazkiem, dawne albowiem, traktatem Olega objęte, przeciwnie potwierdzonem kazało na ~~[illegible]~~

świadków nie było na ~~[illegible]~~ że zostało przy... [illegible] [zapowiadana przed sędziów ~~[illegible]~~ nie była w stanie udowodnić

(1) Ustawa ś. Stef. 19. 50. Kolomana 26. 27. w Corp. jur. hung. I. 129. 132. 147. Ob. R. s. 74. 15. 16.

(2) Grimm R. Alt. 639–642.

~~[illegible]~~ cudzoziemcowi (Warjagowi, Kołbiahowi, Kołobrzeżanowi?) ~~[illegible]~~ kaz. stawia większą liczbę (nie oznaczyła jej) świadczących(1).

(patrz w słown. akad.)

[i dzisiejszych Rossyan] języku osobę znaczy. Dawniej wyrażało rzecz kradzioną „oblicznie" czyli wobec świadków wykrytą. Było więc (jak się z §. 41. 42. Pr. Ros. z §. 79. stat. Duszp. wid.) zrównany wyraz lice z znaczeniem kradzieży i dzisiejsze corpus delicti oznaczało.

Rozdz. XVI. (Lice, swod, wydanie spowodowane.) Osobliwości postępowania sądowego przez

§. 233. ~~Świadkowie~~ ~~[illegible]~~ Lice w szczeg. [~~[illegible]~~ gdy z domu co zginęło, miał poszkodowany według uznania starszych Greków i Rzymian prawo przetrząsnąć dom sobie podejrzany, i szukać w nim zaginionej rzeczy. Przepisano przy tem [jak ma być ubrany i t. p., i rzecz dziwna, przepis ten zupełnie z ~~[illegible]~~ zgadzał się ~~[illegible]~~ znaków ~~[illegible]~~ szczegóły na ~~[illegible]~~ wszelkim(2).] Jeden a niemal taki co przepis znachodzimy w – a słowiańskich ludów

[Celem obu przepisów było zapobiedz, temu ażeby przyniesionej pod suknią ukrytej rzeczy nie podrzucono i t. d.

~~[illegible]~~ (jakiejkolwiek ustawie i w prawach longobardzkich wymieniona w nich delatura ma z licem, ~~[illegible]~~ a certus indicator ~~[illegible]~~

z donosicielem kradzieży ~~księżeli~~ donosiciel ben sok w §. 7. stat. ruskich Czarnokowrada i u dzisiejszych Czarnogorców (jak Wuk w słowniku swym mówi), a znakow, ~~[illegible]~~ ~~dyplomatów~~, u Sławinów (patrz w słown. akad.) ~~[illegible]~~ używający się zwrot do góry zwrot na dół

który upoważnia donosiciela kradzieży (sok) żądać wynagrodzenia ~~od zło~~ za to że go o tem uwiadomił gdzie się skradziona mu rzecz znajduje. ~~[illegible]~~ ~~gdzie się ta rzecz~~ znajduje. Donosiciel ~~ten~~ pod tym jak rzekliśmy nazwiskiem statutowi morawskiemu konowada (§. 7.) znany, "znachorem" od znajomości szkody nazywa się w dawnych ~~[illegible]~~ ruskich

cyżan

smogł;

miał prawo u Winodolów i ma go dziś u Czarnogórców żądać ~~by~~ ażeby [(za pałygę [po wykryciu złodziejstwa zasład na odwrot smoże niewinnie ponowiony sąpierz (upomnieć się o ukaranie donosiciela. Dziś ulega on kary pieniężnej: ale niegdyś ~~[illegible]~~ wynagrodzony" ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

karany bo śmiercią według statutu Morawskiego albo odwetem według Winodolów (§. 45. 60) Donosicielom takim ~~[illegible]~~ dawano ~~[illegible]~~ bo uważano ~~[illegible]~~ że nie tylko (publicznie) wywarującym lecz i rządowi usługiwał, donosząc ~~[illegible]~~ bywał karany ~~[illegible]~~ że szpiega, zwdafrzca ~~[illegible]~~ go ~~[illegible]~~ mu ~~[illegible]~~ o ukazach skarbowych, o ~~[illegible]~~ nadużyciach w skarbie publicznej i t. p. [i za każdy donos ~~[illegible]~~ bywał według ~~[illegible]~~ prawem oznaczonej wynagrodzony ~~[illegible]~~ zakresy. Inacze było podobieństwo

(zna-hora: ~~[illegible]~~ ten ~~[illegible]~~ albowiem nie donosił lecz (na żądanie) samo ~~[illegible]~~ w szkodzie [~~[illegible]~~ stwon wykrywał

~~[illegible]~~

[co się stało z rzeczą. "Zarnad,, się bowiem) skąd też nosi imię. czyli dowiedział się o niej;

~~[illegible]~~

do ~~[illegible]~~

§. 274. ~~[illegible]~~ statutu Winodolskiego (w §. 47 do 9.) i (polskich statutów, ~~[illegible]~~ na przy- który dowodzi, że mimo złożonej Kary ~~[illegible]~~ jest złodziejem nie ma być przysięgi że ~~[illegible]~~ złodziejem bez ~~[illegible]~~ się z tym dana wiara ~~[illegible]~~ się z tym

~~[illegible]~~ złożenia przyre- ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przełamania go ~~obelżywie~~ ~~zoś~~ ~~ke~~, czyli

i że Sprawdzanie zdali drugą (rozpoznawaniu) lic[z]… albo wedrwaz mu przekazywali, które ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ według

§. 234. Swiadkowie zdali drogę rozpozna-
waniu lica i sędziom przekazali, ile-
kroć złodziej tłomaczył się tem, że
mu lice gwałtem przywiązano (był zwyczaj
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ małej objętości (na grzbie-
cie winowajcy, i obładowanego^nim ~~[illegible]~~
prowadz~~ić~~^ono przed Sędziów): skoro
albowiem zeznali ~~wtedy~~ ~~że~~ że i
owszem „oblicznie", ~~[illegible]~~^tu jest w przytomno-
ści ~~[illegible]~~ ~~na widok~~ ludu ode-
brano mu kradzież, i zeznanie swo-
je stwierdzili przysięgą, ^świadkowie nie poro-
zumiewało ^przekonane- (mu jak albo przyznać że
ukradł albo wskazać tego od któ-
rego ją nabył. Jeżeli okradł drugie-
naśladował wtedy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ „spad" ~~czyli swod~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Swod
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ (posiadacz lica) musiał się z ^posrukującym go ~~[illegible]~~. do
zachojcy (zachodzcy) czyli do tego od któ-
rego ją miał, ^albo ~~[illegible]~~ ~~wydomaczyć~~ się tem, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
^a od kogo ~~nie~~ się ~~[illegible]~~ ^że na targu rzecz kupił, ~~[illegible]~~ W pierwszym przypadku ~~albo~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ wodziły ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ się ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ się zwodziły, tak długo, aż się
~~[illegible]~~ wreszcie ten znalazł z którego
~~[illegible]~~ ręki rzecz wyszła. W przypadku
~~[illegible]~~ ~~zostawał~~ ~~[illegible]~~ zagubnięty potwarz, i wskazawszy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ kogo ją nabył ~~lub~~ od dalszych ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ wolny. Po udowodnieniu wskaza~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

w Germanii i w Polsce[1] że ~~przywiązywano~~
w przedmiot skradziony przywiązywano

⸢ przywodanego na pomoc

⸢ przez „swod" prowadowany i ~~[illegible]~~ przeto
zakazany, że ów swod ^mógł wypaść" nie korzystne.
Ola zaronaln. wtedy

‡ gdy zachoj-
cy nie było ~~[illegible]~~

§ (który swod też samo zna-
czy co zwod) ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

---

[1] Grym R.Alt. 637. Or-
tyle w VI. str. 113. tego
dzieła

~~że [illegible] [illegible] zabierał jej~~ [illegible]
~~zdradził [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] się że na drugą [illegible]~~
~~[illegible]~~ a ~~[illegible]~~ drugim ~~mógł być~~
posiadacz lica (od zarzutu złodziejstwa zdawał się dwoma świadkami i [illegible] udowodnił
wolny, ~~[illegible]~~ gdy ~~[illegible]~~ że na dar-
~~[illegible]~~ przegrywał zaś łapaną kupił rzetelnie
gu rzecz ~~[illegible] [illegible] [illegible]~~
skoro ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ że poprzednio na trzy dni zgubę swą
poszukującej okazał
(zapowiedział, czyli publicznie ogłosić ~~[illegible]~~
tym więc ~~[illegible]~~ przy-
kazał jej ~~[illegible]~~ dwakroć. W ~~[illegible]~~ przy-
padku byt dla posiadacza lica upadł
albowiem upadał z prawem posiada-
nia rzeczy (i przyłożony jej, jak wyżej wykazany, tracił.
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Jeżeli zaś zapowiedzi nie było to ~~[illegible]~~
~~[illegible] jej [illegible] [illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ upadał ponosząc świadek (same to samem ~~[illegible]~~ zwanki.
~~[illegible] [illegible] [illegible] jej~~
~~[illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] wiele~~
~~w zwrocie~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~względów ważny jest szwód. W zwie-~~
~~-zkiem on naprzód występuje wszy pra-~~
~~wie dostał się do niemieckiej~~
odwiecznej sięga starożytności szwód określający
§. 235. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ prawo. Pierwszy ślad
~~[illegible]~~ jego ~~[illegible]~~ w dyplomacie czeskim z
r. 1057. znachodzimy (1). ~~[illegible]~~ zwyczajnie w ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

(1) Spitygniew książe
zakładając klasztor
r. 1057
politzki mi na do-
chód opłaty sądo-
we do książęcego
wpływające skarbu,
które daje szwod, gla-
vu, navoh, nedoprav-
ne (za rany), grodost
i.t.d. 124.

(greckie ὕβρις)

statutach tak niemieckich i miejskich tak słowiańskich jak germańskich, tudzież w dyplomatach osobliwie morawskich i czeskich pojawia. We wszystkich tych źródłach swod dwojaki, według wyrażenia się Ruskiej Prawdy (w 21.) występuje. Jeden prowadził "do końca", drugi zaś "po ziemiach" co znaczyło: że jeżeli rzecz zginęła, a mianowicie koń (główny tego rodzaju śledztwa we wszystkich źródłach przedmiot) lub poddany (o którym sama tylko Prawda Ruska mówi) był celem poszukiwania, wtedy należało z nim chodzić od zachodźcy do zachodźcy, aż się wreszcie do tego, który poszukiwane zwierzę "na swoim jak kto dostał, jak się wyraziły statuta, "schował (wychował) gnoju"(1). Poddany nie będący, jak się Ruska Pr. (§. 23.) wyraża, bydlęciem, mógł tem łatwiej doprowadzić do tego co go skradł, lub gdy się sam ów człowiek ukradł, to jest zbiegł, mógł wieść do tego co go przechował u siebie, albo mu ułatwił ucieczkę, wskazując drogę, zasilając chleba i t. p.(2). Nie zawsze atoli było łatwo dojść do końca: mogła bowiem, mówi Zwierc. saskie (II. 35. §. 5.) nastąpić przerwa (Bruch an dem Gewersmanne). Gdy się pokazało że posiadacz lica, które zapowiedziane nie było, kupił je na targu a od kogo nie wiedział, lub wiedząc, nie był w stanie wynaleźć zachodźcy, gdyż poza targiem w miejscu niewiadomem, i jednem

+ Działo się to w ów czas

---

(1) Statut igławski u Dobnera Monum. IV. 219. si equus queratur quod vulgari der Schiken si de uno ad alium ducatur donec verus venditor inveniatur. Toż samo mówią ortyle w VI. 127-128. tego dz. O schowaniu konia na swym gnoju, Zwierc. sask. II. 35. §. 3. tudzież §. 143-5. Pr. z. C. wojewodzi.

(2) Prawda Rusk. §. 17. 22. 82. 83.

mówiąc słowem, po ziemiach nie szukać.
W takim przypadku należało według
drugiej składowej części Prawdy Ruskiej (§. 21.)
[illegible] do trzeciego swodu", a we-
dług Zwierc. sask. (tamże) ~~[illegible]~~
istca czyli (pierwotnego posiadacza, przez
czternaście szukać nocy: i jeżeliby się zaś wtedy
okazało że dalej jeszcze iść [illegible]
[illegible] z swem o dobrej wia-
ry ostatniego posiadacza rokiem pra-
wem ten co poszukiwał lica, i rzecz głowiczy-
wem. Tu się działo na niczem. Nie żądało się od pra-
wodawcom być [illegible] słusznie: z nich więc
jedni ‡
~~się być [illegible] posiadaniem sło-~~
[illegible] swód po
ziemiach (odzywany przedburzyli do trzeciego, siódmego, a
nawet dziesiątego [illegible]
inni [illegible] przeciwnie [illegible]
kazali [illegible] rzecz kończyć
zaraz po wynalezieniu pierwszego za-
chodźcy, czyli (poszukującemu lica rozpoczęcia) [illegible] win-
dykacyjny, sposobem Rzymian pro-
wadzony proces ‡ wspólnie [illegible], czeskie i serbskie
statuta ławne. Jeden swód przepisy sady, takie
dlań postępowanie sądowe ustanowi-
ły. Ktokolwiek (mówi §. 89. R. Z. C.) swo-
jego konia albo inne jakowe zwierzę
i t. p. znajdzie w cudzym posiadaniu, zapowiedzieć mu się
ma prawo ~~[illegible]~~
komornika ~~[illegible]~~
na dni cztery. Ten ucinał bydlęciu kęs
ucha (ćwierć z bydlęcego ucha?) i naznaczał rok
stronom. Gdy nań przyszły, powód [illegible] zwierzę dwa palce
na obie poszukiwanego [illegible] przyłożył na
i że jest ono jego własnością przysięgą na
do składał. Składał ją i zapierca, [illegible] przeciwnika swego

Schodzić od zachodźcy do zachodźcy aż była potrzeba, lub nawet żeglować (mówi Zwierc. saskie) przez głó-wne rzeki, upadał wtedy

‡ §. 10. praw morawsk. Kour.

‡ dozwolili.

‡ wydawszy zapierca składał

(1) Trzeci swod przyznaje §. 21. Pr. R. i dyplo-mat ruski z r. 1399. w Akt. zabr. I. 13. [illegible] dziesięć] (do dziesięciu swodów) ich dają; siedm przyznają szląskie (u Stenzel Urkundb. 357.) i morawskie (tamże 380.); Dziś Leob-schütz w górnym Szlą-sku wydany r. 1270. [illegible] dyplomach mówi: si pro-sequitur equum ipsum usque ad septimum pro-guarandiatorem pro-sequetur) u Boczka IV. 1270.

podobnież wydawcy, a następnie albo zmazał jego prawo, albo dopuściwszy się zwłoki miał je zniszczone. Wtedy przepadało bydłe na rzecz Sędziego, a wydanie brali i pomagający mu sędzie i urzędnicy. Jeżeli wygrała ta lub owa strona zabierała bydłe, a sąd na samem tylko musiał poprzestać wydaniu (1). Czemuż było to wydanie? Objaśnimy go zaraz i przez to lepiej jeszcze windykacyjny proces przedstawimy.

(1) Porówn. u Heineccyusza antiq. IV. 6. §. 27. opis rzymskiego procesu windykacyjnego, z tem co o szwodzie konia §. 209. Pr. Z. C. i t. d. mówi. O szpurze szwodzie §. 79. 143. Stat. Dusz. po procesu wspomina-

§. 236. Ludy pod szczytnem panowaniem księże ożywiły się z tą myślą, że wezwany, jak wyżej §.) rzekliśmy, przed sędziego przestępca winien na los szczęśnie stawić majątek swój i życie, zwłaszcza gdy i tak obroje ustąpi, jeżeli wyrok przeciw zaapelowany ⌐ [illegible] według Herodota [illegible] 68) sędziowie [illegible] pierwsi niewinnemi przez [illegible] drugich. [illegible] skinali apelującego i majątkiem się jego dzielili. Więc też szczytnych czy. Owak miał ginąć, co niebaczał ~~probować~~ losa, zakładać się z przeciwną stroną, że wygra i t. p. Skąd jak umiejętnie nastał zagęszczo- dodząc między słowiańskim ludem zagęszczo- ny szczytny zakładania się o majątek i życie, co dziś jest nazywalnie czasem słowem, ⌐ [illegible]

⌐ potwierdzi większe mnóstwo sędziów. Gdyż

~~(1) U Anglosaksonów we (Phillips ... 157) u Słowianów gdzie według (Porów. ... III. 63. ... 53. i p.) Porów. Grym. R. Alt. ... 617.~~

(1) Porów. §. 362. Pr. t. C. i statutów litewskich, (według wyrażenia sędziów przez Narbutta dzieje I. 294–5.) zeznanie.

⌐ ale nie było niem niegdyś: godziło się ponieść, czyli miało się godzić stawić na los i życie, czego ślad pozostał w słowo- czesnem i w słowo- litewskim prawie (1). Pośród co z czasem w zapomnienie, a nalamięte

[illegible] pewnie pośr.

u słowiańskich i zesłowiańszczonych ludów tak ~~a~~ obumarłych jak żyjących dziś jeszcze ~~[illegible]~~ ludów robio-

na-
stało ~~w jego ręce~~ wydanie (resigna-
tio bonorum), ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

że (u północnych Swe-
wo-Germanów (Drewlan czyli Holsz-
tyńczyków i t. d.) ~~były~~ były inne niż u Sa-
ksonów zakłady. wiemy i to że ~~[illegible]~~ inne u Czechów, a
inne u Litwi-
nów, i były tak częstkie zakłady (2)†

~~[illegible]~~

czyli oświadczenie że strona powoda uczyniono, że się zobowiązuje tyle a tyle na rzecz sądu zapłacić jeżeli przegra sprawę, przy czem żądał aby także oświadczenie uczynił sąpierz (1). † ~~[illegible]~~

Zwierc. Sask. III. 64. §. 3. widać że

† Był do jednem stronem sądowy, różny †

§. 237. Po zapowiedzi na targu że zguba nastąpiła, był właściciel, jak się Pr. Ruska (§. 18) wyraziła, licem, gdzie którą rzecz swoją znalazł. Co ~~znaczy~~ to ~~[illegible]~~, że ją zabierał w oczach posiadacza, a on ~~ni~~ bronić mu grabieży nie mógł ~~[illegible]~~, lecz winien był szukać odwetu na tym od kogo ją dostał. Chwilowo tracili oba, (właściciel i posiadacz rzeczy) lecz drugi tracił więcej. Pominąwszy bowiem te okoliczność że mógł nie znaleźć zachodzący ~~[illegible]~~ ~~od kogo~~ ~~[illegible]~~ tracił ~~[illegible]~~ jeszcze ~~[illegible]~~ przez to, że cokolwiek miało

(czyli wdania)
♀ (Jak litewskie stanowią do czapki(3) (~~[illegible]~~ niżej w §. 230) ~~[illegible]~~ je objaśnimy) były według naszego mniemania podstawą longobardzkich i bawarskich, a na koniec ⌐ saksońskich zakładów (przypominam że wszystkie te germańskie ludy zasiadały między w bliskich stosunkach ze Słowianami), różnią się tem jedynie od naszych wdań, że gdy te tylko z umowy ~~[illegible]~~ germańskie z umowy i z prawa wypływały ~~[illegible]~~, przeto, że bar pieniężnych i pamię- lnego przykłady natury. Nie zdaje się tym zezwolonym ludom być z rozumem zgodne ażeby procesujące się o/ władzy ich podległe ludy o życie i majątek zakładać się miały. Porzuciwszy więc że dostać będzie gdy się do kary ~~[illegible]~~ nadzwyczajnej zobowiązał, ⌐ a ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

⌐ anglosaksońskich i

⌐ a sędziemu zboża sądowe koszta, jak prawo mieć chciało (4).

---

(1) Wydacz resignare ny stoi w słown. XV. wieku w VI. str. 412. tego dzieła. Lindego p. w. wydać nie wdaje żadne przywodzi przykłady. Patrz niżej w §. 230.

(2) W §. 60. M. Z. C. wydany: minores beneficiarii pro vadiis i t. p. perfetch judicare.

Porown. Maj. Car. 125. §. 4. quam solemnizatam ex consuetudine regni servari inter privatas personas percepimus temporibus antiquatis

(3) Porówn. Jaroszewicza Obraz I. 160. 223. następ.

(4) Porown. Zoepfl w Die Ewa Chamavorum 47–52. Phillips Ags. 157. o anglosaks. wite, Eichhorn §. 305. o saksonsk. gewedde, Grimm R. Alt. 601. 657.

przy sobie grabione lice, szło na rzecz właściciela. I tak gdym poznał mojego konia do cudzego zaprzężonego wozu, mogłem (według §. 32. praw magdeb. Konrada) przywłaszczyć sobie też i ~~..~~ wóz (przezeń uszkodzony) opłacę sądowi nader małą (szczególnie cztery denarów) za ~~te~~ robotę wozy. Na odwrót ~~koń~~ ~~właściciel~~ przepadało właścicielowi całkowicie ~~było~~ ~~przy~~ ~~tem~~. w czasie zniknięcia niebyło przy sobie lice (siodło, bat, uprzęży konia), a nie znalazło się przy niem gdzieś poznane zostało (1). Szukając go w cudzym domu należało przetrząsać ~~..~~ ów dom † odbierając go ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

w przytomności urzędowej osoby ~~...~~ ~~..~~ ale wtedy mimo nawet woli właściciela domu. Kto zaś bez urzędnika chciał szukać w nim był ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ na progu, który ~~go~~ przekroczyć nie ~~..~~ potrzyć na grzywnę czystego szeląga, jako nagrodę dla gospodarza którego się dom przetrząsało daremnie (2). Myśl ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~rzeczy~~ ~~tej~~ ~~[illegible]~~ łatwo. Kazało szano- ~~Rzecz~~ prawa odgadnąć łatwo i ochronić go od szawać spokojność domu, zy, zwłaszcza przy surowo za ukryte złodziejstwo karano. Przepadał bowiem dom na rzecz skarbu, w którym rzecz kradzioną odkryto (3). .

~~§. 27. [illegible] lice [illegible]~~ ~~[illegible] urzędnika nie~~ ~~[illegible] przytomności~~ ~~[illegible]~~ ~~pachołka~~ ~~ale~~ ~~sędziego jedne-go lub dwóch urzędników, wziętych z pomiędzy okolicznych~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~sąsiadów~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~Ponieważ hańba zadawała się tego przy którym i gdzie znaleziono lice, więc i sądu nie godziło się robić bez przytomności urzędowego~~ ~~nie~~

---

(1) Wyjęta z Niem. Pr. §. 22-27. Która się w tym względzie z Zwierc. sask. III. 25. §. 1. zgadza.

(2) Jak postanowił Kazimierz W. na rzecz polskich żydów Statuta żydowsk. u Bandtk. jus pol. 12) zgodnie z Rugian i Szlezwiczan (ludy szwedzkie) prawem, wzorem Gryma Alterth. 640. porówn.

(3) R. 1222. u Erb. 451. ut quandocunque fur capitur in aliqua villa, tota domus, in qua furtum ~~inventum~~ invenitur, publicetur, vicinae vero domus in pace permaneant.

więcsze się ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ku ~~nie~~ strony nie-
przy tem ~~[illegible]~~ narażały straty. Prze-
łowany nie tylko wynagradzał po-
wodowi tem i sędziemu opłacał ka-
rę, chyba gdy dowiódł że wcale
nie używał tem, ~~[illegible]~~ gdyż
i owszem (~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ publiczną przytrzymawszy go zbiegł ~~niezręcznie~~ w urzędzie ~~[illegible]~~ miejscowem dla ~~[illegible]~~ wyszczególnienia.
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

W takim przypadku miał nawet pra-
wo do wynagrodzenia za ~~[illegible]~~ przytrzymanie zbiegłego słowo publicznie ogłosił co zaszło. Jeżeli tego nie uczynił i
~~[illegible]~~ straty (persji), ~~[illegible]~~, jeżeli bez ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ większej pomocy wykrył swoją stratę ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ przejmujszy rzecz
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
nie miał prawa do nagrody ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ należało mu
~~[illegible]~~ bez miejscowy urząd. ~~[illegible]~~ ścigał
gdy przed nim ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ urząd ~~[illegible]~~ (wiązebnoje) (1), jeżeli ~~który~~ tenże w publicznem więzieniu przechował wię- zego zbiega.
J z licem zostaje w związku wdanie, którego dalszy prowadzić wywód. ~~[illegible]~~ uwagę najprzód czynię, że wdając się czyli zdając przez dobrowolną wzajemnie sądową ~~[illegible]~~ na los przyjąc ~~[illegible]~~ wypadnie (2).

§. 239. ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ na los { stronyi przyrzekając sobie ~~nie~~ podać ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ się ~~[illegible]~~ wyrokowi, chociaż-
by przez to miały ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ lub zu- zubożeć we swoim ~~dem~~ (8); ~~[illegible]~~ że umową tako czyniąc gotowały się przez to do procesu windykacyjnego. Skoro
~~[illegible]~~ jeden drugiego zdybał na szkodzie (§. 266. 277. Pr. Z. C.) zapowiedzieć mu że
go wdaje czyli poszukiwać na nim swych strat bezwie sądownie. Podrażniony ~~[illegible]~~ tem szkodnik
~~[illegible]~~ albo ustępował, albo zaporwany

⊥ przez wyraz

---

(1) Pr. R. 19. 21. 84. §. 10. praw morawsk. Kow.

(2) U Czechów wdanie (§. 261. Pr. Z. C.) u Kmedrinów (w VI. str. 306. tego dzieł) vadium alias vidawczizna / wydawczizna Dziatyńsk. 68 czyta mylnie witawczizna) Serbskie wdanie wrzelkaz a nie tylko umowę znaczy (§. 90. szuzy Dusz.): tak w pieśn. serbsk. II. 15.] powdać ~~[illegible]~~ oddano umowę, porozumienie się ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ bynajmniej przez nie ~~[illegible]~~ oddawszy wdania.

§. 238. ~~Kradzież~~ Podejrzenie o kradzież padające najprzód na sąsiadów, upoważniało (mówi Lucyan w Toksaryjsie) do żądania ~~zaprzysięgania ich o to~~ ażeby się usprawiedliwili z zarzutu. Nie mogli się lepiej usprawiedliwić ~~[illegible]~~, jak dozwalając przetrząsać swe ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ domy, ale wobec ~~świadków~~ ~~świadkami~~ ~~[illegible]~~ ~~był~~ ~~[illegible]~~ wszędzie na świadka urzędnika ludzi okolicznych sąsiadów. Przypuściwszy że się znalazła strata, wolno im było tłumaczyć się, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przez zapomnienie rzecz ~~[illegible]~~ zwrócona nie została, ~~[illegible]~~ że mając ją u siebie na składzie gospodarz, nie był w stanie właściciela jej wyśledzić i t. p. Nie słuchano tego tłumaczenia, gdy nie okazał, że znalazłszy rzecz ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~złodziejowi odebraną~~ dał o tem znać policyi, i ~~[illegible]~~ przez nią ~~[illegible]~~ do przechowania ~~[illegible]~~ jej u siebie upoważniony został. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~przy-~~ skargi pozwolenie na to otrzymał ~~[illegible]~~ ~~padku~~ miał też ~~[illegible]~~ prawo domagać się wynagrodzenia za ⌈(przyjęcie, ⌈przyjm) ~~za~~ ~~[illegible]~~ ~~przytrzymanie~~ rzeczy. W innym razie, a osobliwie gdy przedmiotem poszukiwania był człowiek, musiał poszukujący go właściciel ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ się ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~za~~ ~~przytrzymanie~~ wynagrodzić

⌈przechowanie znalezionej, złodziejowi odebranej, przytrzymanej i t. p.

do sądu oświadczał że ustąpić przeciwnika swego nie myśli, na dowód czego wzywa [illegible] do dobrych ludzi, [illegible] nawet do stawionych przezeń świadków lub do jednego z nich / z uczciwości znanego powszechnie), żądając przy tem by tyle a tyle pieniędzy włożył do podanej [illegible] / którą zdjął z głowy) mu/ czapki. [illegible] Owi dobrzy ludzie znaczyli komplet urzędu, którzy że mogą stawić / nawet ~~[illegible]~~ więcej na świadków od przeciwnej strony ludzie oświadczał to, ufny w swą sprawę, ~~[illegible]~~ sąpierz. [illegible] Jak było u Litwinów, u według przyjętego w niższych sądach ich/ zwyczaju, który do statutu nie wszedł (1); u Czechów ~~według [illegible]~~ ~~ich~~ pa- [illegible] było inaczej. ~~[illegible]~~ Tu albowiem na trzecim terminie oświadczał sąpierz

(1) Akt urzędowy o stawieniu do czapki do dowodu z rubla groszy mówiący z r. 1555. (w Jarosz. Obrazie I. 227.) pochodzi. Nic o tem ani pierwszy z r. 1529. statut, i ani ~~po-~~ ~~[illegible]~~ rozprawy sejmowe z r. 1544. (w Działyńskich zbiorze praw litewsk.) nie mówią.

że przeciwnika swego sądowi poszło
~~przeciwnika~~ ~~swego~~ wdaje iż ma
~~pozwał go~~ na dziedzicznym lub posia-
danym majątku wyrządził szkody, które ażeby
sąd obejrzał o to prosi. Wysłany
komornik z świadkiem był wtedy [illegible]
go na wzór rzymskiej windykacyi, ale z większą jeszcze for-
malnością, sporu.

Obu pieniacze obchodzą kręg polowe swoje gospodarstwo
~~swoje~~, stawali na każdem polu i wdawali się na rzecz sądu
wzajemnie. Stawając powód na poszko-
dowanej roli prawą nogą wzywał komor-
nikowi ażeby zeznał że na tej- to prawem w sądzie
takim a takim nabytej roli zrobił mu wróg jego szkodę.
na ct tak (pokazał to gestami)
Na co sąsiad stawając na tejże roli
lewą nogą powtarzał toż samo,
oświadczając w końcu że go
wdaje we wszystkich kate-
rzach — I ja ciebie w dyluż rzecze na to
A ja w trzecim tak odpowie
powód — A ja w dyluż rzecze samże — To
sąsiad — To i ja w dyluż ale w dziewiątym tak —
też i ja
aż się przemilczał powód i w dalszej ostatecznie sumie, mając prawem zabra-
wdał go
można wdawać go wyżej. Co już dla tego postanowiono
ażeby
pieniądze ważne w depozycie nie bezrady winny
je bowiem tudzież natychmiast, jak §. 276. Pr.
z. t. przepisuje, zborzyć wdawające się strony).
już też, co jest więcej prawdopodobnem, że nie chciał marnować
komornikowi czasu, karano

stronom "wdać się (w kości) (na los" (o krzeb,) ~~jako w przypisku na str. 243. tomu pierwszego powiedziano.~~ czyli zadu-żyć się o rzeczy jako posiadają (mówi § 261. Pr. z. C.) majątek. Wtedy komor-nik ~~zdejmował~~ zabierał wdanemu i to w czem i na czem się stawił, czyli zdejmował z niego ~~[illegible]~~ suknie, ~~[illegible]~~ (same tylko spodnie zostawując jak mu) zabierał konia na którym przyjechał i t.p. ~~Ale~~ Połowę tylko wdania brał ~~tylko zabierał~~ sąd ~~wdania~~, drugą ~~[illegible]~~ wygrywającej dostawa-ło się stronie (1).

(1) Obszernie rzecz ta wyło-żona w Pr. z. C. (§. 259. nast.), a o podziale wdanej sumy maj. § 126 § 6. rozprawia. Z przyczyn w ~~tomie I na str.~~ przypisku z. na str. 243. tomu pierwsze-go dzieła tego wyrażo-nych ~~[illegible]~~ wykładam okrzeb przez o krzeb, do-myślając się powinowactwa wyrazu tego z krzebj (los). Inaczej rozumie ~~[illegible]~~ ten wyraz Palacki (o czem Jungmann na słown. p. w. krzeb, krze-bj. okrzeb porówn.) Jednakże Szafarzyk w Czas. z r. 1844. w III. str. 393. 394.

Rozdz. XVII. Postępowanie ~~[illegible]~~ przy wyśledzeniu prawem przepisanego okrzyku mające miejsce. ~~Śledztwo z wyjątkiem~~ ~~w okrzyku pomagające~~ ~~[illegible]~~

§. 249. Opowiada Lucyan w Toksarysie, że jeśli Scyta od Sarmatów zagłoczony wydał okrzyk „żirin" (1), wtedy nie było wolno zabijać go, lecz wziąwszy w niewolę, należało przedawać go nowarze, który jeń- ~~[illegible]~~

ca puszczał za okupem. Temu, że go dali nazwę, głosowi pokoju (dzisiejszy pardon) przeciwny ~~odmawiał odgłos~~ ~~zajadłych~~ się odzywał odgłos u Normanów, gdy „wodano" ~~dajcie się~~ ~~[illegible]~~ na tych co ~~[illegible]~~ byli (prawu nie posłuszni (2). Takiż głos dawał się słyszeć u Słowian na tych co ~~kradli~~ gwałcili niewiasty, ┌ zabijali, ~~a~~ raz wydany okrzyk odbierał ich ┌ ~~dla~~ oczyszczenia się z zarzutu podwójną, potrójną i t. d. liczbą świadków zmuszał. ~~[illegible]~~ Gdy u Dytmarsów skarżona o zabójstwo i przysię^{2}gą zbrodni dowodzono ^{3}należało stawić przysięga i sześć oczyszczników. U Winodołów a gwałt i kradzież oskarżony i okrzykiem „pomagające" ośławiony dwa razy ~~[illegible]~~ większą liczbę świadków stawić musiał od tego co ~~[illegible]~~ ma zbrodni ów pośredni nań wydawszy i wziąwszy okrzyk ~~[illegible]~~ dowodził ~~[illegible]~~ ~~zdybanego~~ ~~[illegible]~~ itd. W Polsce kradzież zdybany i okrzykiem „niełające" przypomniony oczyszczać się nie mógł przysięgą (3). Jednem ~~[illegible]~~ słowem krzyk wydany ~~na~~ ~~[illegible]~~ pogarszał ~~[illegible]~~ sprawę, zwłaszcza jeżeli był na pogotowiu dowód ~~gwałtu~~, bo w przeciwnym razie daremnie ~~wy~~ żymano się

┌ kradli lub napadali mieszkańców i

┌ dudziesz do ~~przywiązania~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]rego~~
~~[illegible]łów~~
~~postępował się~~
~~[illegible]mców~~
~~[illegible]zali. Allinowi we-~~
~~celu przysłania~~
~~pardon) podnosili~~
~~[illegible]~~
~~[illegible] o liczbie,~~
~~[illegible] zalewną oka-~~
~~[illegible] den co mu~~

który położył za zasadę

---

(1) Jestże to tryb rozkazujący (zri, z pomocnikiem n) od ~~[illegible]~~ ~~st~~ starosław. zrjeti spojrzeć, łaskawem wejrzeć okiem?

(2) Du-Cange p. w. Haro, w Niem. zasch. mit deme rochte (mit Gerüffte) laden

(3) O Dytmarsach porównaj Grymma R. Alt. 863. O Winodol. stat. §. 9. O Polsce Ortyle w VI. [illegible] 61. 114.

~~[illegible]~~ się, że pobrzmie wołany: powołany mógł się od przysiąg (1)

§. 240. ~~[illegible]~~ Wołano ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ a Fryzonów wróg!, ~~[illegible]~~ u Pomorzan idzie wróg!, ~~[illegible]~~ u Czechów i Po(chodzie)! ~~[illegible]~~ u Polaków niestojcie! (próżno, lecz chwytajcie złoczyńcę) ~~[illegible]~~ u Wiodulów pomagajcie! (2), a wołano ~~[illegible]~~ natychmiast po nastąpionym czynie wobec pierwszego lepszego którego spostrzeżono człowieka, następnie zaś wobec sądu. Przepisał piotrkowski (§. 20.) statut, że ktokolwiek jakiegobądź stanu niewieście, wdowie, dziewicy, na drodze, na polu, w lesie, w domu gwałt uczyni, ma ona uszedłszy gwałciciela mocy przybyć do najbliższej wsi, i płacząc opowiedzieć co zaszło, pokazując przy tem gwałtu znaki. Temi znakami (według §. 88. W. Z. C.) był podarty czepiec na głowie, lub poszarpane szaty, lub koszula skrwawiona (znak dziewictwa), co wszystko winni byli obejrzeć w Polsce wieśniacy a u Czechów komornik sądowy, któremu u nas przywołany. Na zeznanie musiała ~~[illegible]~~ przysięga, nie wiązała, u Czechów zaś był winien ~~[illegible]~~ protokół spisać ~~[illegible]~~ ~~protokół~~ komornik, znaki owe zachowawszy u siebie. Kiedy następnie przyszło do sporu, winna była przybrać się Czeszka ~~[illegible]~~ w owe znaki, rozczochrać włosy na głowę lub rozpleść warkocze i znowu płacząc wyrzec przed sędziami „oł zgwałcono mnie”! Polka

(mowi §. 225. 220. Pr. Z. C.)

[illegible] [r. 1238. Cod. Pom. 559. clamor validus i ~~[illegible]~~ po słowiańsku (jak Grymm mawi ~~wi~~ zernajao że wyrazu nie rozumiał) brzmiący, u Czechów i Morawian (u tych już w §. 25. praw konw.) nestojte, o czem Erbena w rejestrze zobacz

(1) Si virgo vel mulier de oppressione aliquem accusaverit calumniose, et in ea signa oppressionis non apparuerint §. 20. stat. piotrk. Si (virgines aut mulieres) proclamaverint in recenti §. 8. st. wiśl. Porównane z [illegible]. Zwierc. sask. II. 64. §. 5. Was keine handhafte That ist, das muss man ohne Gerüfte klagen, wenn man deshalb ohne Schaden bleiben will

(2) U Fryzonów według Grymma R. Alt. wrach (zemsta, mnie ma że wróg), u Pomorzan ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~zernaje, nie rozumiej o [illegible] Morawianach [illegible] i Czechach §. praw konw. i Erbena w rejestr.~~ ~~[illegible]~~

nie miała tego potrzeby, czynić. krewni którzy jej lub monarcha ∠ Dalej o sprawie ~~mi~~ jej pieczę, wezwawszy przed siebie świadków i zeznać nakazawszy im, czy uważała rzeczywiście głos w obecności ich na gwałciciela podniosła? Bo jeżeli nie podniosła go, ani znaków nie ukazała gwałtu, uważano ją za skarżącą potwarliwie, i samsiódm ~~do gwałciciela~~ sześcioma swego stanu świadkami odprzysiądz się dozwalano, a potwarczynię skazywano na ~~nie~~wiadomą jakąś karę. Być ~~[illegible]~~ mogło, że gwałciciel żyjący pod prawem niemieckiem, ukrywał się w mieście ∠ wtedy ~~[illegible]~~lokowano do niego przepis takiego jakie na przypadek ten w niemieckiem szląskiem ~~pra~~ ~~[illegible]~~ to prawo każące mu odpowiadać według ~~prawa~~ zwyczaju lub statutu w tem ~~[illegible]~~ miejscu na którem gwałt popełnił ┌ ~~[illegible]~~

~~[illegible] wywiedziony i przed polskim sa-~~
~~wrócony sędzią [illegible] sądzony podług po-~~
~~[illegible]~~

~~§. 242. Łagodniej karano za napad na dom, w czasie którego nie wołano, i którego × ~~[illegible]~~ komornik nie wywiódł [illegible], niżeli za takowyż napad~~

§. 242. Napad na dom, podczas którego wołano na wroga, pociągał za sobą śledztwo (2), osobliwie też gdy przy tem spełniono zabójstwo ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~. Rozpisało się o ~~nim~~ czeskie prawo i nie ~~mało~~ przez to wpłynęło ~~[illegible]~~

∠ mieli

∠ niemieckiem się prawem rządzącem.

obowiązu-~~[illegible]~~jącego. Znajdujący się w ┌ tym ~~razie~~ przypadku ~~mógł bez wszystkich~~ Szlachcic nadtu przeciw Niemcowi. Polski Niemiec nie podług prawa ~~miej~~skiego lecz ziemskiego sądzony w takim razie bywał (1).

mógł bez uczestników przysięgać bawili ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ gać

~~[illegible]~~

~~[illegible] szlachcie jeżeli Sło-wianowi wyrządziwszy krzywdę [illegible] uczynku schwytany został~~

mocno na niskie światła wywierające ich ~~[illegible]~~ ~~przedmiocie~~ ~~[illegible]~~ w tym względzie prawodawstwo. Zaczynało się zaś śledztwo od uwiadomienia sądu o ~~[illegible]~~ popełnieniu ┌ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

┌ przestępstwa przez zadanie ~~[illegible]~~ ran lub śmierci osobie ~~[illegible]~~ odpowiedniej. Tylko

---

(1) ~~[illegible]~~ Zwierc. sask. II. 72. §. 1., II. ~~[illegible]~~ §. 1. II. 70. §. 2. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ z §. 8. statut. wiel. porównane, także tożsamo co do Toruńsku przepisał także w §. 7. statut. nie dające im i w końcu jak Zwierc. sask. II. 10. §. 2. ~~[illegible]~~ schronienia.

(2) Porówn. §. 47. statut. wiel. pierwszego, z §. 42. R.Z.C.

~~[illegible]~~

krewny lub przyjaciel mógł ~~[illegible]~~ przez zastępstwo (w odpowiedzieć czyli wnieść do skargę. Po zdarzeniu zabicie lub Woźnego, ofiary wyzwał sąd Komornika, który jeżeli ~~[illegible]~~ (obejrzawszy wszystko, zadano) zamierzał nakazywał go przez powie- szenie, co uczyniwszy ~~[illegible]~~ odnieść ~~[illegible]~~ i po- chować. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ czynił rzecz. Jedno i drugie było dalszego procesu podstawą, który inaczej nie byłby się obszedł bez świadków. Zarazem z protokołem przymówić komornik ~~[illegible]~~ lub kazał przynieść lice, którem niegdyś mogło być samo ciało. To, zwyczajem przy odprawowaniu wszystkich zachowywanym (w sądzie (na publiczny wystawiane widok), lub też, jeżeli się dla różnych powodów (jak w § 87 licem owem R. z. c. stoi) przynieść nie dało, wtedy mogło być ruche czyli zawarowana niebezpieczna ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ odzież ~~[illegible]~~ (zabierał ją sobie na własność polski Woźny (1)), lub na koniec Ladużka zwa- ręka (2). powi i do sądu przyniesiona ręka (2). Na dwóch tych dowodach (zeznaniu Woźne- go i licu) sporządzony powód ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przez dni trzy nie przerwanie, i opowiadał przed sądem czyn sprawy nie mogąc się w tem przez nikogo wyręczyć: potem ślizany jakoby świadkiem miał prawo prosić sądu

[mianowany jest w szlach. mazo- wieckim

czeskiemu

składał a tem (sądowi przodkowi składały, ~~[illegible]~~ polskiemu zaś zeznanie

[wskazuje, które już to tak już szukaniec znaczy.

[mogła być rzeczonem licem

L zakaz ~~[illegible]~~ Su- knię lę u- kazywał są- dowi germań- ski i czeski Komornik, a czem Grym- ma R. Alt. 627. i § 7. R. z. c. zakaz.

---

(1) Statut wiśl. Kazim. (§ 24.) nazywa to tym razem Ko- mornicznym i zakazuje jej. Tak zaś krwawe (od ~~[illegible]~~ w dypl. Słowian zakarpack. krwina zało- żewo) w czym stanie zwane (srucha ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, co na gardło ~~[illegible]~~ niemiech. ~~[illegible]~~ (u Grymma R. Alt. 625.)

(2) R. 1230. ~~[illegible]~~ manu cantumma- de mortua pre- sente: jeszcze ślad Rugian nie- ni a tem, Cod. Pom. 559- 560.

dodanie sobie

o Rzecznika, azeby ten ~~[illegible]~~ sprawę prowadził dalej. Toż samo czynił sam pierw. Tak więc przez powoda rozpoczęta z samym pierwszym sprawa kończyła się za pośrednictwem Rzecznika w sposób który malowniczo przedstawić człowieczego prawodawstwa pomnik (1)

Rozdz. XVIII. Sądy boże.

§. 277. Przysięgając na żywioł który za całego ~~[illegible]~~ pogańskiego świata bóstwo czciły ten ludy, tym też środkiem oczyszczały się z zarzutu ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ o uczynienie przestępstwa. Wszelako żywioł ten musiał być w ów czas przez drugi żywioł, (woda przez ogień) spotęgowany. Tak więc przysięgając na źródła oczyszczania się przez tak zwany kocioł czyli wrzącą wodę, lub noszono rozpalone w ogniu [illegible] albo na lemiesze około żelaza (vomeres), lub też deptano bosą nogą po niem i t. p. W miarę ~~[illegible]~~ postępu w oświacie wyzuwał się z tego przesądu lud wszelki, czego dowód na Grekach i Rzymianach mamy, w których ~~by~~ najmniejszego nie ma sądów których śladu, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~utrzymywał się~~. pomimo że niczego ~~[illegible]~~ ich wykazywali uczeni kapłani katoliccy (jak Agobard Biskup lugduński r. 840 zmarły) ~~[illegible]~~ utrzymywały się długo ~~[illegible]~~ te sądy, zwłaszcza gdy się z niemi ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wiązały ~~się~~ widoki

mianowicie

chociaż ~~[illegible]~~ im lud prosty hołdował, i przeciw ich ~~[illegible]~~ wyrzekaniu się prze- ~~[illegible]~~ wiodł je czasy ~~[illegible]~~ (2). Z tąd też

---

(1) Rząd ziemie czeskie królewego §§. 1. 3-5. z §. 23-24. [illegible] [illegible] powszechnej.

(2) Dowody które Grym R. Alt. 933. zebrał o wieleby powiększyć można. Benjamin Constant IV. 74. przyznając ~~[illegible]~~ znajomość ~~[illegible]~~ sądów bożych ~~[illegible]~~ Rzymianom / ~~Grekom~~ ~~[illegible]~~ nie przyznaje ich Grekom, w czem się, jak ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ z greckich pisarzów choć przemijających jednakże w tej wiary godnych widać, pomylił ~~[illegible]~~ wielce.

zysku
~~świadkowie~~. Porzucano także wyłączne prawo utrzymywania sądów bożych u siebie niektórym kapitułom i klasztorom (jak u Węgrzynów ... loca credibilia nazywanymi) ...

(albowiem nigdzie indziej jak w sprawdzać mieni przysięgę wolno było)

które ponieważ z ząd miały rzeczy przez opuścić tych sądów nie chwały. Tą drogą więc doszły do ludów barbarzyńskich, choć ludy te

(do wykrycia prawdy dostateczne środki. ... miały z nich być jedynym ... u Skandynawów pojedynek a u Sławian wróżba, przez rzucanie losów badana. Oba utrzymały swoje znaczenie i za chrześcijaństwa,

Tac. Ger. 10. jego dzieła

... uszanowszy w postaci miecza; kija obok ognia i korda,

~~i wody~~ zkąd, jak się sąd Libuszy wywarł, z zdumienia i święto-cudnej wody, tryskającej ów Czechom promień świadka, był im znaczeniem czystej prawdy.

Tam azali gdzie, jak u Sławian nadbałtyckich, nie dopuszczano chrześcijaństwa, przysięgano po dawnemu na drzewa, źródła i kamienie za święte czczone, i dopiero po r. 1170. 1189(1) czyli po ochrzczeniu tych ludów, kazano im wobec ~~powiedzianego~~ katolickiego kapłana

(1) Porówn. Helmolda (który umarł po r. 1170) w Pamiętn. II. 310, tudzież dypl. meklenburski z r. 1189. w wyciągu od C. Hegla (Geschichte der mecklenburgischen Landstände Rostock 1856.) przywiedziony.

przez ~~żelazo~~ rozpalone żelazo rozstrzygać przypadki ~~w~~ wątpliwe ~~przypadkach przez żelazo dochodząc prawdy~~

§. 244. W dziwnem się stawiły położeniu ~~w~~ sądy boże u słowiańskich ludów. Pieśń sądem Libuszy zwana a w drugiej połowie IX. ~~wieku~~ stulecia napisana ~~podawanym~~ ~~je~~ siódmemu je ~~jest~~ wiekowi nie bez przyczyny posunawszy, dała się przez to w wątpliwość, ale, jak w dodatkach do tego tomu wykażemy(1), ~~[illegible]~~ niesłusznie(1). Trudno dociec o jakim ~~w~~ ogniu i o jakiej wodzie jest w niej mowa. ~~[illegible]~~ ~~pieśń~~ Zdaje się że ~~nie~~ ~~[illegible]~~ pieśniarz miał na myśli ogień ten którym zapalano stos drzewa i ~~[illegible]~~ środkiem iść kazano przezeń przestępcy, i że tak nazywany kocieł ~~[illegible]~~ napełniony wodą miał na ~~[illegible]~~ uwadze. Palił się więc ogień ażeby nim w razie potrzeby stos zapalić, równie było i stała w pogotowiu woda, którą łatwo było ogień tym zagaszać. W sto lat później tak więcej było w użyciu rozpalone żelazo i poprzysiężona, czyli, jak się jasno ~~w~~ ~~[illegible]~~ o niej §. 8. praw Konrada wyraziło, zimna woda, w którą ~~[illegible]~~ Kapłan tudzież jego ~~[illegible]~~ pomocnik ~~jego~~ zanurzał chcącego się oczyścić winowajcę. Odtąd ~~tylko~~ dwoma ~~temi~~ tylko temi środkami a tudzież pojedynkiem rozstrzygano wątpliwe spory w Czechach, w Polsce i na Węgrzech, a w Serbii wrzącą wodą i rozpalonem żelazem, na Rusi zaś dochodzono prawdy(2). takimże tylko żelazem ~~rozstrzygano spo-~~ ~~[illegible]~~ Trwało to aż do XIII. ~~wieku~~ XIV. wieku, w których zaczęły te sądy tracić swą po-

---

(1) Patrz w dodatkach III. pod liczbą 2. Sąd Libuszy.

(2) Pełno o tem w statutach czeskich. W §. 60. R. Z. C. powiedziano że "bronięto przez wodę", ztąd dowód że ~~[illegible]~~ zimną wodą spór rozstrzygana. W polskim z r. 1222. u Rzyszcz. I. 27. dyplomacie powiedziano: ecclesia Cirvenensis habet ab antiquo judicium ferri et aque pariter et duellum. W dyplom. węgierskim, r. 1159. u Fejera II. 150. examinatio judicii aque vel ferri, nulla causa ad duellum judicetur sed per testes et juramenta terminetur. W §. 127. 142. 144. stat. Dusana mowa jest o żelazie i kotle, w Rusk. Pr. (§. 12) o żelazie tylko.

(r. 1039. według Kosmasa)

tustawach ś. Władysł. i Kolomana królów węgierskich (Corp. jur. hung. 136. 146), tudzież

(a w dypl. z r. 1266. IV. z. pw. 331.)

wagę. ~~[illegible]~~ W Polsce nie miały jej ~~[illegible]~~ ~~między [illegible] się pierwsze~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ wynajmniej. Tylko w nadzwyczajnym przypadku, kie-dy się toczyła sprawa w rycerstwie czyli Bziwonow sądzie (taki jak z Długosza wiadomo ~~[illegible]~~ odbyty został r. 1389 dla uniewinnienia oczernionej o złamanie wiary mądrzejszej królowej (Jadwigi) już poje-dynek rozstrzygał (1). W Serbii był dla Sebrów sąd kotła ~~[illegible]~~ w sprawach da-bich ~~[illegible]~~ jakie się dla Dworzan w sądem przysięgłych rozstrzygały. Tamże rabuś i złodziej ~~[illegible]~~ swój ber wyjęty na ~~[illegible]~~ musiał sądu żelazem się uniewinniać w niedostatku lica. ~~[illegible]~~ Snadź dla wszystkich ~~[illegible]~~ mieszkańców kraju ~~[illegible]~~ miały miejsce na Węgrzech, ale na Rusi ~~[illegible]~~ służyły dla poddanych wyłącznie. W Czechach sprawy o złodziejstwo, o wyrządzenie szkody w ruchomościach ~~[illegible]~~ o przestępstwa a wszystkiem niesłyj-cie ostawione, żelazem się i w bojów, rabunek i szkody na polu, wodą roz-strzygały. Miały ~~[illegible]~~ sen władnie ~~[illegible]~~ odbywania sądów bożych ~~[illegible]~~ wykrył całej insty-tucyi nicość i o upadek ją przypra-wił. ~~[illegible]~~ Roz-palone żelazo trzymając, nie ponieść szwanku, ale przebrnąć wodę udawa-ło się nie raz. Skąd zrobiono wnio-sek; że sąd przez żelaza nie jest są-dem rzeczywistym ale karą, która gdy nie może tego minąć co się jej podda, wię-c sąd ten chybia celu, albowiem ludzi od szu-kania ~~[illegible]~~ sprawiedliwości ~~[illegible]~~

Г podobna było nie

Łodstrzeża

Szafował niemi sąd dworski na rzecz ludu i mieszczan, a szlachty

Jr. 1256. 1304. 1329.

(1) Porówn. wyraz w przy-pisku dyplomatu z r. 1222. inne) u Rzyszcz. I. 19. 169. II. 659. Zobacz. W dypl. z r. 129. u Rz. czytamy: cum omni jure ducali videlicet ensis et hauli.

156. 190

Rozumujesz ~~[illegible]~~ dalej, wołano ten sam co dziś o pojedynkach wniosek ~~że~~ ~~[illegible]~~ ~~przez~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ powierzać go Bogu, więc Boga samego ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ obraża ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ten, kto tym środkiem chce dojść prawdy.

twierdząc: że gdy równo Bogowi jak człowiekowi uczciwemu ufać.

Rozumowania te osłabiwszy wiarę w te ~~[illegible]~~ sądy, dały otuchę usunięcia ich. Targnął się na nie w r. 1364 wespół z Arcybiskupem praskim Arnoszem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Karol IV. Cesarz i Król ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i usunął z widoku sądownictwa czeskiego, choć panowie z tych zapewne powodów co za prawem zwyczajowem obstają za niemi chcieli je koniecznie utrzymać(1).

§. 276. W miejsce puszczonych w niepamięć ~~[illegible]~~ sądy ~~[illegible]~~ ~~Tak się~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ zaczęli częściej używać tego, Boga samego co ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ środka, a to jest ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ wszędzie godne są uwagi zapiski z ~~ksiąg~~ ziemskich i grodzkich, do których odsyłam.

Drugim środkiem były losy, których się nigdy nie pozbyli, uciekano się w wątpliwościach do nich, ilekroć ~~[illegible]~~ zdarzało się przemawiała ~~za~~ tem, że byłby niespra-

Z między wszystkich stosowanie losów, zwłaszcza gdy i za panowania sądów bożych nie pomijali go, ilekroć się zdawało być niespra-

(1) Szerzej rzecz w drugim T. tego dzieła (§. 236. i następ.) wyjaśniłem. Rozumowania nad sądami bożemi są w §. 53. 60. P.Z.C. O zniesieniu ich Pamiętn. II. 310. w przyp. porówn.

narażać na cierpienia tego za kim ~~[illegible]~~ przemawiała

Ukert 210. 242.

wiedliwością ~~użyć~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~wiście długowieczny, co też sprawiło że jak za Scytów i Germanów tak za Normanów szwedzkie i zeszwedzone, że słowiańskie i zesłowianizowane sądy~~ wróżba przez losy miała nie tylko słuszność (1). ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ u Słowian znaczenie wielkie. Używali jej przed innymi ~~[illegible]~~ Fryzowie ~~[illegible]~~ Ali i Rypuaryanie, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ oczyszczana być miała (2). gdy z czasem sądy germańskie ~~[illegible]~~ lecz i zesłowianizowanych; zeszwedzonych itp. ~~[illegible]~~ narodów, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~i dziś zachowują jeszcze Rozganie, o czem w następnych tomach dzieła tego będzie.~~

~~§. 247. Stawiwszy zaufanie do sądów bożych przez wodę, żelazo i t.p. odbywanych przez wodę, nie stracono go do pojedynkujących się,~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~pojedynku, z przyczyny że na pewnej opierał się podstawie,~~ ~~[illegible]~~ ~~gdyż toczono~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~zależała od siły, której jeżeli~~ ~~[illegible]~~ ~~dostatkiem nie miał~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~ufano iż~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ natchnie, ~~[illegible]~~ ~~Bóg~~ dobrą myśl ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przywiedziono zobacz.

~~[illegible]~~ powierzać losom publiczne i prywa~~tne~~ sprawy, Słowianie ~~[illegible]~~ nie zaprzestali

---

(1) Porówn. §. 144. Pr. Z. C., prawo o dobycí čim se swědkom práwo dostane, ale wodu uzlušie, z §. 70. 149. tegoż stat.

(2) O używaniu losu u starożytnych porówn. Ukerta German. 210. 242. O Fryzach i Rypuarach świadectwa przez Phillipsa Gesch. der deutsch. I. 256. następ. 265. O Słowianach §. 238. w przyp. 1. na str. 243. tomu I. tego dzieła porówn.

~~[illegible]~~ przez^{2} nie dochodzili prawdy^{3}, co ~~[illegible]~~ równo z kmiotkami jak ze zwyczajowego udać prawa, o czem się słówko w dodatku IV. (artyk. 2. Słówko o prawie zwyczajowem ludu polskiego i t. d.) powie. Dopiero ~~[illegible]~~ w miarę nadawanego ~~[illegible]~~ składanym świadectwom lepszego kierunku, wychodziły z użycia losy, a miejsce ich przysięga wyłącznie zajmowała, co się szczególniej z ~~[illegible]~~ wyjątków z ksiąg sądowych w szczędym tego dzieła ogłoszonych ~~[illegible]~~ szczególnie pokazuje dowodnie.

§. 247. Rzecz o sądach bożych zakończę zwróceniem uwagi na pojedynki, w które, pomimo utracenia wiary w ~~[illegible]~~ żelazo i t. p. ~~[illegible]~~ pielęgnować nie poprzestano ~~[illegible]~~. Mniemając że sprawiedliwość boża kierując ręką walczących da wygraną temu czyja sprawa lepsza, ~~mając~~ ~~[illegible]~~ nie zaniechiwano orężnej walki nawet po usunięciu sądów bożych, albowiem walka ta ~~upodobaniu w orężnej walce~~ ~~[illegible]~~ bardzo skłonnościom rycerskiego odpowiadała narodu. Dozwalając przez ten środek dochodzić prawdy ludowi^{2} równo jak^{3} szlachcie, przeznaczono temu za oręż palcaty i kije, ~~[illegible]~~ a tej dano w ręce miecze, i niemi walczyć kazano. Również to jałowe zastosowanie do zwyczaju pogańskich mieszczan i wieśniech (~~[illegible]~~ Herodot i którzy i które z Ammian Marcellin o nim wspominają) ~~[illegible]~~ tory i kijów wprzyty i lub zastosowało się to do zakaażeby lud nie nosił zu ~~[illegible]~~ broni? Atoli ~~[illegible]~~ zwyczaju tego nie trzymano się ściśle. Już kapitularz r. 804. potwierdzający opisał pojedynek na kije. Aż do XIV. wieku ~~[illegible]~~ nie ścieranie i wdrożanie ~~[illegible]~~ toż bronią tylko ~~[illegible]~~ w Polsce i w Czechach sądownie walczyli (1), od tego czasu walczyli i ci mieczami. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Co do szlacheckich pojedynków była ta między Polską a Czechami różnica, że gdy u nas nie były ~~[illegible]~~ te pojedynki ~~[illegible]~~ instytucyą publiczną, przeto nie miały też swojej, że się tak wyrażę, procedury. Czeska atoli była z małym wyjątkiem naśladowaniem po największej części ~~[illegible]~~ saskiego Zwierciadła (I. 63. i następ.) Jego atoli przepisu nie przyjął ze ~~[illegible]~~ Zwierciadła czeski karny zdanie pierwsza. nasze (o którym §. 239 domu pierwsza.), że pojedynek go dzieła powodowi.), że pojedynek nie powinien mieć między krewnymi i powinowatemi miejsca, lecz przysięga rzecz załatwić powinna; co było odmiennem Longobardów na zwyczajach opartem prawem. Własną ręką ścinał szlachcic czeski zwyciężonemu od siebie szlachcicowi głowę, i kładł ją między nogi trupa; następnie dwa katerze (dla chcącego się pomodlić za jego duszę zebrane.) na ~~[illegible]~~ krzyżu trupa układł przed Krolem i panami siedzącymi na sądzie, dzieląc im że się ~~[illegible]~~ ich ugoła niwę ziemię na trupa (2).

(1) Kapitularz u Perca m. 129. Erben w rejestr. Kyj,] Czach. Dz. II.] §. 37. R. Z. C. — 140. następ. r. 1249. u Stenz. Urkundenb. 317. jus pugne in scutis, gladiis et baculis, jus aque et ferri maina-lis.

(2) Porown. Ungra 83., §. 26. R. Z. C.

Rozdz. XIX. Męki czyli tortury i więzienia.

§. 248. Oprócz wymienionych dotąd nie miały słowiańskie ~~[illegible]~~ sądy innych środków do wybadania przestępstw. Tatarzyńskie ludy zadawały winowajcom męki (rzymskie torquere) ażeby ich przez to zmusić do wyznania przestępstw. Czyniły to i obce ludy panujące nad Słowianami, dręcząc jak Bulgarowie każdego ~~od~~ obwinionego bez różnicy stanu, lub jak Madziarowie ~~[illegible]~~ ~~tak~~ dręcząc samych tylko poddanych, jak Rusini ~~jak~~ ~~[illegible]~~ lub wydając na nich ~~[illegible]~~ męki ~~[illegible]~~. W pytaniach które r. 866. chcąc przejść na łono rzymsko-katolickiego kościoła, ~~[illegible]~~ uczynili Bulgarowie Papieżowi, gdzie i to: czy nie jest ~~[illegible]~~ grzechem, że sędziowie dopóty już po głowie żelaznym prętem i kłującą po bokach ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ bito aż się przyznali do winy? Potem r. 1240. ~~[illegible]~~ Papież wybadać, prawdaż to jest, że Opat klasztoru pewnego na Węgrach, wydaje na męki swych poddanych, ilekroć ci wzbraniają się robić dla niego nad swą powinność (1)? Położone wśród Słowian niemieckie osady, środkiem tymże, jak z polskich orzeczeń widać, prawdę wydobywały z winowajców; ‡ ze Słowian cof. samych tylko ~~[illegible]~~. Zawiadulowie naśladowali ~~[illegible]~~. Zabójca poszlakowany przed zbadaniem zbrodni ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ męczony bywał. [illegible] na męki i książęcy sługa gdy się poda-

(1) Cruciari tormentis u Fejera IV. 1. str. 181.

Rozdz. XIX. Męki i więzienie.

§. 248. Oprócz wyżej wymienionych środków nie miała innych słowiańszczyzna do wybadania przestępstwa. ~~[illegible]~~ nie ~~wymuszała~~ przestępców przez szarpiących tortury i więzień przestępstw. zadawane ~~mu~~ męki do wyznawania czy w średnie [illegible] Słowian ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ znacz

~~dwie gr. do zapłacić przestępstwa, zaś taki~~
~~środki mocarchy według § 29. V. stat.)~~
~~nie mógł prawa mierzyć.~~

§. 249. Środkiem do spełnienia kary za przestępstwo narzuconej zmuszającym była wię-

zienie, w którem, jak z jego wyrazu(1) ~~[illegible]~~ wi-
dać, strzeżono sądownie skazanego prze-
stępcę, dopóki się do woli zapadłego ~~[illegible]~~ nie
~~[illegible]~~ wyroku ~~[illegible]~~ nie zastosował,
czyli nie wypłacił się, lub nie odpo-
kutował ~~[illegible]~~. Nie było więc więzienia
słowiańskie czem jest dziś i czem było u starożytnych, do
jest miejscem wysiedzenia kary, lecz było
miejscem przechowania więźnego w areszcie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
raczej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i czasy
przestępcy. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
nazywając go po rzymsku carcer, a
wychodzi że to samo co polska kło-
~~[illegible]~~. Widać to z ~~akt narodowych~~
~~[illegible]~~ dwóch urzędowych aktów. Pierwszy
z r. 1145. pochodzący uczy że każdy sędzia miał prawo każe wydanie sobie więźnie ~~[illegible]~~;
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ drugi
~~[illegible]~~ ~~prywatnego~~ ~~[illegible]~~ jeżeli było więzienie publiczne, to
z 1232. głosi, że ~~więzienie~~ ~~[illegible]~~ musieli go
~~[illegible]~~ kolejno pilnować ziemianie(2). Widać
dalej z ~~[illegible]~~ Dwo-
~~[illegible]~~ statutów że ~~[illegible]~~ ~~więzienie~~
jakie było zwyczajne i nadzwyczajne wię-
zienie ~~[illegible]~~ ~~się~~ ciemnica się (carcer) z których drugie u serbów na-
zywając i tak w Polsce mianowanej ~~nazywanej~~ „wię-
zy na dnie” (in fundo) odpowiadało jej było pod szczególnym prawa ~~było~~ nadzorem. Nikt w nim osadzony być nie mógł, jeżeli na to nie wyszedł rozkaz piśmienny od sądu lub urzędu. Oba więzienia ~~[illegible]~~
rozróżniały się znowu od aresztów prywa-
tnych (angaria) czyli budynków na przecho-
~~[illegible]~~ chowywanie poddanych ściganych ~~[illegible]~~ w które ~~[illegible]~~, jak z życia Otona się widać i dłużników ~~[illegible]~~ zamykano(3).
~~[illegible]~~ ~~poddanych jako~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~się~~
~~więzy więzienny~~

F ludziei vide s. Otonis u Perca XIV. 790. 800.

] Akt pierwszy u Lelew. Polsk. śr. w. III. 133. wyraża się: nusquam incarcerari nisi in scabello abbatis.

(1) Stąd też jak starosł. wyrazy tmnica z przedłożonem w za wznica (więzienie), strah (strzeżenie), straża
~~[illegible]~~
, ~~[illegible]~~

(Porówn. S. 23. K. Z. C. §. 1701. stat. Duf. F

(3) (Zwrót tożsam wyrazu angaria u Długosza zob. Gallus 65. 67-8, i Kosmas pod r. 1039 (per angariam redigantur in Ungariam, rebelles in carcerem redigat comes) dający dalej znaczenie wyrazom

Pol- ~~[illegible]~~ była.

(2)] Akt drugi ~~[illegible]~~ u Narus. IV. 378. mówi: ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ nova servitus servandi hominem judicatum in carcere (kłoda). Nazywał się taki jak z aktu szląsk. z r. 1261. u Stenzla Urkund. 347 widać kłodnik.

bnego dopuścił przestępstwa; atoli nikt, prócz monarchy według brzmienia (§. 24. 31.) ~~na~~ wiślickiego statutu, nie miał prawa męczyć. A tak sami tylko cudzoziemcy na słowiańskiej siedząc ziemi męczyli się i męczyli Słowian, L ~~tak~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~nie~~ ~~[illegible]~~ zachodniej Europie w ~~[illegible]~~ słowiańskie przenieśli kraje, Wiadomo ~~[illegible]~~ odt ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ że ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ w Niemczech ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, ~~że~~ poddanego gdy pan przewinił męczono, i tym sposobem zmusza~~jąc~~no go L ~~[illegible]~~ ~~to~~ ~~[illegible]~~ przez litość nad tym człowiekiem. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ Tak i we Francyi wychowanek królewicza (le camerade du Dauphin) bywał bity, ilekroć syn królewski ~~z~~-na plagi zasłużył.

L z wyjątkiem rzeczonych Wojewodów, sędziów, słowiańskich książąt, którzy jak w §. 112. tomu poprzedzającego rzekłem, lud męcząc, zwyczaje

L do zadosyć uczynienia wyrokowi sądu

Rozdz. XX. Pokuta i pokora.

§. 250. Pokuta i pokora scytyjskie zniweczyła zaprzeczony do zemsty ~~zniweczyła~~. Opowiada Lucyan w Toksarysie: „że ~~[illegible]~~ ilekroć Scyta od kogo znieważony nie miał dostatecznej siły do zemsty, zabijał bogom na ofiarę wołu, ugotował mięso i pociął na sztuki, a następnie rozłożywszy to mięso na rozpostartej wołu ~~[illegible]~~ skórze usiadł sam ~~[illegible]~~ na niej ⌐założywszy w tył ręce. Tak siedząc prosił przechodniów ażeby mu raczyli pomódz w złej doli. Zgadzający się na to najprzód jego krewni, następnie i obcy wstępowali jednąż nogą na skórę, brali kawał mięsa i pożywali go, przyrzekając przytem dać przyrzeczoną pomoc według możności. Wsparty ~~[illegible]~~ tez w sposób uczciwy poprzysiężoną sobie siłą [illegible] jak [illegible] bój z wrogiem swoim ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~przy~~ dopinał przez to zamierzonego celu.“ ~~[illegible]~~ Łatwo pojąć że pomimo okupu który w miejsce zemsty nastworzył Zamolksys (patrz wyżej w §. 106) ~~trwała ona~~ trwając za w długie wieki / gdyż ~~[illegible]~~ ~~się~~ aż w chrześciańskie przeciągnęła się czasy (1) zasada dopiero przez religię katolicką wyrugowaną. Wyparła ją z posady swej pokuta, a zupełnie usunęła trwająca aż po dziś za Karpatami pokora. Czemże była jedna i druga?

⌐ ~~[illegible]~~ nadrożniwszy minę, i pokornie [illegible]

⌐ w ka-memnich [illegible]

§. 251. Nie byli Germanowie, a więc i Słowianie tak mściwi jak Scytowie, i łatwo się okupem uspokoić za spełnioną dawali krzyduszy. Tem skorsi byli do przebaczenia/ ~~[illegible]~~ chrześcianami zostawszy, albowiem naucząd kościół, że przestępca może mieć grzechów odpuszczenie, czyli że zbrodnia zapomnianą mu ~~[illegible]~~ być może, jeżeli się przed Bogiem i obrażoną ukorzy (upokorzy) ~~[illegible]~~ rodziną, i ~~pokutą~~ kajać się za przestępstwo czyli żałować ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~pokorzy się (upo-~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ⸢jak słowniki ~~[illegible]~~ uczą ~~[illegible]~~ zapomnienie ⸢~~[illegible]~~ (μετά-νοια[1]) czyli darowanie przestępstwa oznaczała.

---

(1) Żył Zamolksys przed Herodotem, a więc w piątym jeżeli nie wcześniej przed Chr. wieku, a ś. Grzegorz z Nazyanzenu w wieku IV., zaś Lucyan słynął około r. 170. po Chr.

⸢(oba wyrazy oddano po grecku przez

według przepisu kościoła będzie. Upokarzenie to było pokutą, a obrządek składania jej pokorą się nazywał. Jedna i druga

Germanowie a za nimi Czesi jedną od drugiej z czasem odłączyli, pokutą nazwali opłatę czyli główszczyznę, pokorą zaś przeprosiny prawem przepisane mianowali. Wyszła więc pierwsza na to co ruska prodaża (die Busse), druga pozostała się karą honorową (Ehrenstrafe) i różne przeszły ~~[illegible]~~ koleje ~~[illegible]~~ przeciągnęła się aż w dzisiejsze niemal czasy. Wzmianka ~~[illegible]~~ (o niej najdawniejsza ~~[illegible]~~ znachodzi się w ustawach Wizygotów, to jest właśnie tych Niemców którzy według uwag w tem dziele robionych pierwsi się zetknęli (bardzo blisko ~~[illegible]~~ z Słowianami. ~~[illegible]~~ Postrzegano w nich że upo- ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ kazującej się ma ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ z głową ogoloną i po odebraniu plag ⸤ obejść dziesięć sąsiednich siedzib, ⸤W czasach następnych ⸢ ~~[illegible]~~ Mąż szlachetnego rodu nosić miecz gody w ręku na znak że godzien być nim ścięty i kunofochą (wyżej

⸤ przepraszając za przestępstwo, jak mniemam.

⸢ różny bywał rodzaj urzędowych przeprosin.

---

(1) Porown. słown. Mikl. p. w. Kajanie, pokora z Jungmana słown. p. w. pokuta

w §. 7. od nas opisanej) ponosił karę: mógł ludowy nosić w temże znaczeniu stryczek na szyi ~~[illegible]~~. Dotąd w Albanii ~~występuje~~ upokarzający się (w dwóch z postaciach występuje, ~~[illegible]~~ jedna scytyjska druga germańska) przypomina zwyczaj. Występuje bowiem przestępca z rękami w tył związanemi i ze stryczkiem na szyi na klę- tym gdy miecz wisi ~~[illegible]~~. Szczególnie ~~z~~ tym przyborem przypomina obchód wszystkich ~~przypomina~~, który ~~był~~ nie mógł być (nowszego, ~~[illegible]~~ według przepisów) prawa w żaden sposób darowany. ~~[illegible]~~. ~~a był~~ Bywał rozmaity. ~~[illegible]~~ ~~był~~ Według ~~[illegible]~~ da- ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ prawa polskiego kończył się na obchodzie kościołów a nawet na pielgrzymce na święte ~~[illegible]~~ przedsięwziętej miejsce (do Częstochowy) i t. p. (1), ~~[illegible]~~ według innych praw bywał inny. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~tych~~ ~~prawa~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

§. 292. Mamy trzy tego rodzaju opisy ~~[illegible]~~ zasługujące na uwagę ~~[illegible]~~: ~~jeden~~ pierwszy znajduje się w dwóch aktach urzędowych węgierskich z r. 1239. 1267. (są u Fejera III. 1. str. 163. i IV. 3. str. 407. u szpn.); drugi jest w pochodzącym z r. 1390. statucie mazowieckim (jest w Bandtk. jus pol. 422.); trzeci w rękopiśmie przechowującym się w muzeum czeskim istnieje.

Według węgierskich aktów winien był przestępca z dwunastu spólnikami winy iść boso do obrażonej rodziny, mając w rękach miecz goły, i o przebaczenie jej prosić. Lub musiał z ludźmi sto na jeden dzień albo z pięćdziesięciu, gdy tak ~~[illegible]~~chciał, iść na dwa dni ~~[illegible]~~ do więzienia, a wyszedłszy z niego odbyć przeprosiny.

---

(1) Porown. Grymma R. Alt. 646. 713. wspo ludzież Hahn Alban. Stud. I. 177. Akta sądowe z r. 1418. 1455. w VI. str. 410–12. tego dz.